

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Nevena Jerak Muravec

**DISKURZIVNA ANALIZA IDEOLOGIJE
EUROPSKE STATISTIČKE
HARMONIZACIJE**

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2017

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Nevena Jerak Muravec

**DISKURZIVNA ANALIZA IDEOLOGIJE
EUROPSKE STATISTIČKE
HARMONIZACIJE**

DOKTORSKI RAD

Mentor:
dr. sc. Vjekoslav Afrić, red. prof.

Zagreb, 2017

Sveučilište u Zagrebu

Faculty of Humanities and Social Sciences

Nevena Jerak Muravec

**DISCOURSE ANALYSIS OF THE
IDEOLOGY OF EUROPEAN STATISTICAL
HARMONIZATION**

DOCTORAL THESIS

Supervisor:
Ph.D. Vjekoslav Afrić, full professor

Zagreb, 2017

Informacije o mentoru

Prof. dr. sc. Vjekoslav Afrić, redoviti profesor u trajnom zvanju

- Upisan u registar istraživača MB: 075431.
- e-mail: vafric@ffzg.hr

Životopis

Vjekoslav Afrić rođen je 1950. godine u Bjelovaru. Osnovnu i srednju školu završio je u Splitu, a studij sociologije i filozofije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Magistrirao je 1980. godine, a 1985. godine doktorirao na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

Od 1977. god. zaposlen na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu na Odsjeku za sociologiju. 1987. god. izabran u status docenta, 1992. godine u status izvanrednog profesora, 2001. godine izabran je u status redovitog profesora, a 2006. godine izabran je u status redovitog profesora u trajnom zvanju na Katedri za metodologiju na Odsjeku za sociologiju, Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, gdje na preddiplomskom studiju jednopredmetne sociologije predaje obvezne predmete: „Uvod u znanstveno istraživanje“, „Kvantitativne metode istraživanja“, „Kvalitativne metode istraživanja“ i izborni predmet „Uvod u Socijalnu Antropologiju“, dok na diplomskom studiju jednopredmetne sociologije predaje izborne predmete: „Epistemologija društvenih istraživanja“ i „Izgradnja modela u sociologiji“.

Od 1985. godine osim redovitih nastavnih obveza predaje i na poslijediplomskim studijima Odsjeka za sociologiju, a od 1998. godine i na poslijediplomskim studijima Odsjeka za informacijske znanosti. Na poslije diplomskom studiju na Odsjeku za sociologiju predaje "Simulacijsko modeliranje" i "Civilno društvo i ljudska prava", a na poslijediplomskom studiju Odsjeka za informacijske znanosti predaje "Odabrane teme iz epistemologije društvenih znanosti" i "Socioinformatiku".

Voditelj je i jedan od osnivača Studija antropologije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu u sklopu kojega na preddiplomskom studiju predaje obvezni predmet „Socijalna antropologija“..

Voditelj je (od akademske godine 2002 / 2003) Poslijediplomskog doktorskog studija sociologije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i osnivač i voditelj (od akademske godine 2006 / 2007) Međusveučilišnog poslijediplomskog doktorskog studija sociologije.

Vanjski je predavač na Odsjeku za sociologiju Filozofskog Fakulteta u Splitu, gdje od akademske godine 2006/2007 i 2007/2008 predaje obvezane predmete „Makro perspektive u sociologijskim teorijama“ i „Mikro perspektive u sociologijskim teorijama“ i izborni predmet „Informatička društva“.

Osim znanstvene i nastavne djelatnosti obavljao je i mnoge organizacijske poslove na matičnom fakultetu, od organizacije socioloških skupova do obavljanja funkcije pročelnika Odsjeka za sociologiju za školske godine 1988./89. i 1989./90 i predsjednika Hrvatskog sociološkog društva od 1997 do 2001. godine .

Stalni je član Hrvatskog sociološkog društva, Hrvatskog filozofskog društva i Matice hrvatske.

Zahvala i posveta

Od prvog dana upisa na doktorski studij sanjarila sam o pisanju zahvale i posvete. Grčevito bih pokušavala ne zaboraviti sve one koji su mi pomagali ili na bilo koji način utjecali na mene i bili dijelom studiranja i konačno, pisanja ovog završnog rada. Svatko tko je bio dijelom mog života ostavio je neki trag, a dalje ću spomenuti samo one koji su uz mene bili baš cijelo vrijeme. I napokon dočekah taj dan...

Iskreno hvala svim kolegama iz DZS-a na hrabrenju i vjeri u mene i moje istraživanje. Posebno hvala mojim najbližim suradnicima; cimerima Gordani Hočuršćak na brojnim dobrim idejama i Draženu Cukini na stalnom kritičkom preispitivanju; Gordani Gornik i Damiru Špoljarcu na strpljenju koje su pokazali na zajedničkim kavama stalno slušajući o mojim studentskim planovima i realizacijama istih; Martini Poljičak Sušec, drugu po mucu, na svladavanju brojnih prepreka i kolegijalnoj suradnji; i najboljim šefovima Neni Trconić, Maji Ledić Blažević i Dubravku Škrlecu na razumijevanju i potpori tijekom cijelog studija. Također, hvala ravnatelju DZS-a Marku Krištofu na svakoj pruženoj prilici produblivanja znanja o informacijskim standardima iz čega je nastala ideja za istraživanje i na uvažavanju mojega truda. I na kraju, neopisivo hvala svim kolegama koji su pristali na intervju na sam spomen istih, temeljem kojih je nastao ovaj rad i time mi dali velik poticaj za dovršetak studija.

Hvala mojoj dragoj prijateljici Ivani Plazonić na velikoj moralnoj podršci i pomoći bez oklijevanja. Puno hvala mom profesoru i mentoru Vjekoslavu Afriću, koji je bio izvrstan pedagog u radu sa mnom, veliki znalac i pomagač tijekom studija te u pisanju ovog rada. Bez Vas ovo ne bi bilo moguće. Predsjednici Povjerenstva za obranu teme i rada, Petri Rodik hvala od srca na izvrsnim sugestijama prilikom obrane teme doktorskog rada, temeljem kojih je rad uvelike obogaćen te na suosjećanju i pomaganju tijekom blokade fakulteta. Također, hvala svim knjižničarkama na fakultetu i u Knjižnicama grada Zagreba na pronalaženju brojnih potrebnih knjiga i kolegicama iz referade na rasvjetljavanju puta ka doktoratu.

I na kraju... Oduvijek su na najvažnijem mjestu zahvale i posvete bili moja mama, tata i sestra. To je bila i ostala konstanta. Nas četvero mušketira oduvijek smo bili tim, poticali i kuražili jedni druge u svim mogućim prilikama. Svaki završetak dijela školovanja, bilo to završetak srednje škole ili faksa, moj ili sestrin, promocija moja, sestrine dvije i slično obilježen je proslavom. Kupila bi se nova roba, cipele, cvijeće i napunio rezervoar goriva (obje smo

studirale van mjesta rođenja) i mama i tata bi krenuli u akciju. A onda se pojavio i peti član naše dobre bande, Nikola. On je podnio najveći teret mog doktorata sa mnom, onaj svakodnevn. Hvala ti Nikola što si izdurao. Mamice, hvala ti što si me iznosila pa rodila i što si sa mnom u svakom trenutku moga života. Hvala tata, moj ponosu jer si me naučio da ustrajem i budem pametna cura. Seko, hvala ti jer si me bodrila cilo vrime i na svakoj riči potpore. I da, opet plačem. Svaki put kad čitam ovaj zadnji paragraf *Zahvale i posvete...*

Naravno, jedva čekam i ovu nadolazeću proslavu.

Mojim mušketirima Nevenu, Vesni, Doris i Nikoli posvećujem ovaj doktorat.

Za svu ljubav koju mi bezuvjetno pružaju.

Nevena

SAŽETAK

U disertaciji će se europska statistička harmonizacija promišljati kao ideologija koja legitimira dominaciju nadnacionalne institucije Eurostata nad nacionalnim statističkim tijelom, Državnim zavodom za statistiku, posljedica čega je socijalna neravnopravnost u odnosima suradnje ovih aktera. Statistička harmonizacija podrazumijeva kontinuirano usklađivanje statističke metodologije, poslovnih i informacijskih procesa te informatičkih rješenja, a temelji se na generičkim i standardiziranim informacijskim konceptima i metodama, zajedničkom pravnom okviru i terminologiji te na modularnoj i interoperabilnoj informatičkoj infrastrukturi. U radu će se pokazati kako se konstituira diskurs harmonizacije u praksi službene statistike te kako se uspostavljaju temeljne relacije između harmonizacije i nejednake raspodjele moći ili dominacije u kontekstu Europskog statističkog sustava. Također, u kojoj je mjeri dominantni diskurs statističke harmonizacije strukturirao nacionalnu statističku instituciju, obzirom na kontinuiranu suradnju Komisije (Eurostata) i nacionalnih statističkih autoriteta. Analizirati ću u kojoj mjeri proces standardizacije u praksi Državnog zavoda za statistiku korespondira sa diskursom europske statističke harmonizacije te kako nacionalne institucije mogu utjecati na proces harmonizacije. Također, kako je diskurs harmonizacije aktiviran tekstom, morfologiju harmonizacijskog statističkog diskursa, njegovu određenost tehničkim diskursom i da li diskurzivne prakse reproduciraju ili restrukturiraju postojeći poredak diskursa te posljedice toga po praksu u nacionalnom statističkom autoritetu, odnosno Državnom zavodu za statistiku.

SUMMARY

Dissertation you are reading aims to critically examine the interaction of supranational statistical institution of European Union (Commission) and the national statistical authority, i.e. Central Bureau of Statistics of the Republic of Croatia, in the context of European statistical harmonization, to discover (i) ideological characteristics of statistical harmonization, (ii) to explore asymmetric power relations and (iii) to examine the legitimacy and the authority of supranational statistical institution, and also (iv) to focus on the transformation of national institutions under the influence of European integration. I will represent how the discourse of harmonization constitutes in the practice of official statistics and how are the fundamental relations established between process of harmonization and the unequal distribution of power and domination in the context of the European Statistical System.

The research that I conducted is based on an insight into the discrepancy between, on the one hand, officially proclaimed attitudes of Eurostat on the role of national statistical authorities in the European statistical harmonization and, on the other hand, practices which actually take place in the process of harmonization. Based on my insight into the practice of the Central Bureau of Statistics Croatia in the field of harmonization with European statistics (I am an employee of Information Systems Development Department in Central Bureau of Statistics Croatia for nine years this year), it is assumed that instead of the declared equal relations within the European statistical area there is uneven distribution of power between the actors of the European Statistical System. The aim of the research is to establish the relationship between the ideology of harmonization and the unequal distribution of power in the context of the European Statistical System, in order to raise awareness of everyday problems and injustices that exist in the European statistical world, which may likewise be transposed to any other system that includes national and supranational set of institutions.

Given that ideology can reproduce power and dominance as a specific form of relationship between groups and social structures, and social practices further realize this ideology, I observe European statistical harmonization as an ideology that legitimizes the domination of supranational institution Eurostat over national statistical authority. That is to give a analytical contribution to the analyzes of extremely topical issue of the influence of supranational institutions to the 'nation-states' institutions in the European area. For specific contribution to the field of statistical harmonization, I analyzed the meaning of harmonization in the context of the European statistical system in order to understand the role and powers of

members or actors of the European statistical system in the legitimacy of harmonization and also in the resistance towards harmonization.

Keywords: discourse analysis, ideology, power, statistical harmonization, standardization, European statistical system

SADRŽAJ

UVOD	1
1. TEORIJSKI OKVIR	5
1.1. Uloga jezika u društvenoj konstrukciji svijeta.....	5
1.1.1. Razvoj teksta do konteksta	8
1.1.2. Pojam diskursa te odnosi jezika, semiosisa i socijalne akcije	15
1.2. Koncepti ideologije, moći i mreže	23
1.2.1. Povijesno i teorijsko određenje pojma ideologije.....	23
1.2.2. Ideologija kao legitimacija dominacije.....	28
1.2.3. Moć.....	33
1.2.4. Mreža.....	39
2. SUSTAV SLUŽBENE STATISTIKE	45
2.1. Važnost statističkog praćenja društvenih fenomena	45
2.1.1. Povijest statističkog praćenja.....	46
2.1.2. Statistika u službi procesu učvršćivanja društvene moći?	48
2.2. Europska integracija i europske vrijednosti	53
2.2.1. Kratki pregled teorija europske integracije	53
2.2.2. (Nad)institucionalnost Europske unije	59
2.2.3. Europske vrijednosti	62
2.3. Europska statistička harmonizacija	69
2.3.1. Hrvatski statistički sustav	71
2.3.2. Europski statistički sustav (ESS).....	75
2.3.3. Harmonizacija statističkih procesa	79
2.3.4. Europski standardi u nacionalnom statističkom tijelu	89
3. REZULTATI ANALIZE.....	93
3.1. Metodološki aspekti analize	93
3.1.1. Anonimnost sudionika istraživanja i povjerljivost podataka.....	97
3.2. Metoda kritičke analize diskursa	100
3.2.1. Povijest teorije i analize diskursa	100
3.2.2. Kritička analiza diskursa	103
3.2.3. Teun van Dijk i kritička analiza diskursa	107
3.2.4. Faircloughov okvir kritičke analize diskursa.....	114
3.2.5. Lingvističke značajke kritičke analize diskursa	119
3.2.6. Kritika kritičke analize diskursa	123
3.3. Diskurzivna analiza govora.....	127
3.3.1. Institucionalni i nadzorni legitimitet Eurostata	129
3.3.2. Konstituiranje diskursa harmonizacije	137

3.3.3.	Međuinstitucionalni odnosi unutar ESS	148
3.3.4.	Artikulacija kapaciteta nacionalne institucije.....	153
3.3.5.	Nadmoć Eurostata nad nacionalnim institucijama	157
3.4.	Diskurzivna analiza pisanog teksta	166
ZAKLJUČAK.....	181
LITERATURA	195
PRILOZI	204
Prilog A	206
Prilog B	245
Prilog C	252
Prilog D	258

UVOD

Disertacija koju čitate ima za cilj kritički sagledati interakciju nadnacionalne statističke institucije Europske unije (Komisije) i nacionalne statističke institucije Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske u kontekstu europske statističke harmonizacije, otkriti njihove društvene predodžbe i ideološke karakteristike statističke harmonizacije, istražiti asimetrične odnose moći i propitati legitimitet i autoritet nadnacionalne statističke institucije u tom kontekstu te se usredotočiti na preobrazbu nacionalne institucije pod utjecajem europske integracije.

Istraživanje koje sam provela temelji se na uvidu u diskrepanciju između, s jedne strane, službeno proklamiranih stavova Eurostata o ulozi nacionalnih statističkih tijela u procesu europske statističke harmonizacije i, s druge strane, praksi koje se u procesu harmonizacije doista odvijaju. Temeljem mojih uvida u praksu Državnog zavoda za statistiku u procesu harmonizacije s europskom statistikom, čija sam zaposlenica u Sektoru informatičke tehnologije, uzimam za pretpostavku da umjesto deklariranih ravnopravnih odnosa u europskom statističkom prostoru postoji neravnomjerna distribucija moći među akterima Europskog statističkog sustava. Cilj istraživanja je uspostaviti odnos između ideologije harmonizacije i nejednake raspodjele moći u kontekstu Europskog statističkog sustava, kako bi osvijestili probleme i svakodnevne nepravde koje postoje u europskom statističkom svijetu, a koji se mogu na isti način transponirati na bilo koji drugi sustav koji uključuje nacionalni i nadnacionalni set institucija. Obzirom da ideologije mogu reproducirati moć i dominaciju kao specifičan oblik odnosa između skupina i društvene strukture, a društvene prakse realizirati te ideologije, europsku statističku harmonizaciju promatram kao ideologiju koja legitimira dominaciju nadnacionalne institucije Eurostata nad nacionalnim statističkim tijelom. Time želim dati svojevrsni doprinos analizama iznimno aktualnog pitanja utjecaja nadnacionalnih institucija na institucije 'nacija-država' u europskom prostoru. Za specifičan doprinos području statističke harmonizacije, analizirala sam značenje harmonizacije u kontekstu europskog statističkog prostora radi razumijevanja uloge i moći različitih članica Europskog statističkog sustava u legitimaciji harmonizacije i otporu prema harmonizaciji.

Rad je podijeljen na tri glavna dijela, nakon čega slijede zaključak, literatura i prilozi.

U prvom poglavlju prvog dijela rada, *Teorijski okvir rada*, neizostavno je bilo definirati jezik, bez obzira čime ga smatrali (mrežom znakova, specifičnim aspektom ljudskog iskustva,

odnosno socijalnom strukturom ili pak ljudskom aktivnošću) jer svaka diskurzivna analiza počinje od jezika. Nadalje, bilo koja instanca jezika je *tekst*. Tekst je primjer jezika u uporabi, tekst može biti govoreni ili pisani, ili neki drugi medij kojim izražavamo svoje mišljenje. No, tekst je i oblik proizvodnje značenja i suočavanja različitih značenjskih modela (intertekstualnost). Pojam blizak pojmu teksta jest *diskurs*, koji se tumači kao širi i znatno dinamičniji pojam: tekst uklopljen u široko shvaćen *kontekst*, jezik u uporabi, u stalnom nastajanju, u (komunikacijskom) procesu. Kad su različiti diskursi artikulirani zajedno u komunikativnom događaju događa se nova artikulacija diskursa (interdiskurzivnost), mijenjaju se granice značenja i nastaje kreativna diskurzivna praksa u kojoj se diskurzivni tipovi kreiraju na nove i složene načine u smjeru diskurzivnih, a time i socio-kulturnih promjena. Dakle, diskurs nije samo tekst već i *djelovanje*, koje nakon što se oblikuje u praksi, prodire u sferu odnosa moći. Diskurs može biti i instrument i proizvod moći, ali i kamen spoticanja moći, odnosno ishodište za strategije otpora. Tako dolazimo do koncepta moći onih koji mogu koristiti jezik za vlastite interese i do sljedećeg poglavlja. Drugo poglavlje *Koncepti ideologije, moći i mreže* počinje sa francuskim senzualistima koji prvi rabe pojam *ideologija*, poistovjećujući ga sa znanošću o idejama/osjetima, koja ima zadaću služenja ljudima, oslobađanja njihova duha od predrasuda i pripremanja za prihvaćanje nadmoći razuma. Pozitivno konotiran pojam ideologije prestaje biti takvim nakon Napoleonove kritike upućene ideolozima, vezujući pojam ideologije za ocjenu vrijednosti, odnosno iznošenje opasnih načela i teorija. Takav negativan pojam ideologije dalje se afirmira. Ideologija se smatra izvrnutom, lažnom i iskrivljenom sviješću (Marx), političko-svjetonazorskim vrednovanjem kojemu pribjegavaju akteri u svom djelovanju (Pareto), teorijom koja traži objektivnu istinu iz stvorene stvarnosti (Geiger), parcijalnom istinom (Manheim), zajedničkim društvenim uvjerenjem i osnovom društvenih praksi članova neke skupine (van Dijk), itd. Ideologije su početak i kraj, izvor i cilj grupnih praksi. Razvijaju se i primjenjuju kao legitimacija za zlorabu moći, odnosno dominaciju, a za posljedicu imaju društvenu neravnopravnost. Diskurs je jedina društvena praksa koja može direktno izraziti ideologiju. U analizi ideologije i diskursa izrazito je važan koncept *moći*. Moć je sveprisutna i izvan agencije i strukture i povezuje sve društvene strukture u mrežu međusobnog utjecaja (Foucault). U okviru ovog poglavlja predstaviti ću i koncepte *informacijskog društva* i *umrežavanja* jer se europska statistička harmonizacija na istima utemeljuje.

Drugi dio rada analizira *Sustav službene statistike*. Prvo ću ukazati na *Važnost statističkog praćenja društvenih fenomena*, od samog nastanka statističkog praćenja u Europi, a onda i na prostorima današnje Republike Hrvatske. Što je i kako nastaje službena statistika,

tko je objavljuje i kolika je valjanost službene statistike te je li službena statistika samo društvena konstrukcija i služi li održavanju moći vladajućih? Potom ću predstaviti teorijske i konceptualne pristupe europskoj integraciji. Naime, određeni analitički okviri prvenstveno se bave razlozima i krajnjim ciljem europske integracije (regionalizam, nefunkcionalizam, intergovernamentalizam, federalizam), a neki drugi (konstruktivizam, institucionalizam, pristupi s gledišta upravljanja, europeizacija, sociologija europske integracije) doprinose razumijevanju funkcioniranja europskog političkog sustava. Detaljnije ću iznijeti ideju i funkciju nadinstitucionalnosti Europske unije te izložiti temeljne europske vrijednosti i normativni utjecaj Europske unije. Dio ovog poglavlja jest i pokušaj dekonstrukcije primarnog sustava vrijednosti Europske unije. Je li Europska unija, u svojoj ideji i praksi, prvenstveno zajednica ekonomskih interesa, a tek potom unija zajedničkih vrijednosti koje su u funkciji boljitka čovjeka, kao pojedinca i kao člana zajednice? U zadnjem poglavlju ovog dijela, *Europska statistička harmonizacija*, dublje kontekstualiziram istraživački rad ove disertacije. Definirati ću pojam statističke harmonizacije u kontekstu Europskog statističkog sustava pa se usmjeriti u ključnu problematiku harmonizacije i standardizacije informacijskog i statističkog sustava službene statistike te detaljnije razmotriti odnos Hrvatskog i Europskog statističkog sustava. Nakon toga, predstaviti ću značajnije europske standarde, odnosno standarde Europskog statističkog sustava te kako su isti implementirani u hrvatskom nacionalnom statističkom tijelu. Pokazati ću u kojoj je mjeri Hrvatski statistički sustav zavisn (ovisan) o Europskom statističkom sustavu.

U trećem dijelu doktorskog rada iznosim metodologiju provedenog istraživanja i unaprijed postavljene hipoteze te ciljeve disertacije. Prvo ću prikazati povijest diskurzivne analize, kao metode koja naglašava ulogu jezika u konstrukciji društvene stvarnosti i usredotočena je učiniti vidljivima različite načine na koje diskursi proizvode i transformiraju društvenu stvarnost. Razlika između diskurzivne analize i kritičke analize diskursa je u konstitutivno problemski orijentiranoj kritičkoj analizi diskursa, koja uzima za osnovu pretpostavku da je jezik sredstvo izražavanja i stvaranja društvene nejednakosti, stoga proučava povezanost između uporabe jezika i društvenog konteksta. Glavni cilj kritičke analize diskursa je istražiti specifični pristup elita javnom diskursu, njihovu ulogu u diskurzivnom utjecaju na um javnosti i njihovih diskurzivnih strategija za održavanje nejednakosti (van Dijk). U svojoj knjizi *Language and Power* iz 1989. godine Fairclough predstavlja smjernice za kritičku analizu diskursa, bazirane na tri faze; opis teksta, interpretacija odnosa između teksta i interakcije te objašnjenje odnosa između interakcije i društvenog konteksta. Dakle, jezična analiza se odvija kroz tri dimenzije; tekst, diskurzivnu praksu i društvenu praksu. Prema tome,

kritička analiza diskursa istražuje kako su diskurzivne prakse ideološki oblikovane odnosima moći i otporima prema moći. Nakon toga, prikazati ću značajnije instrumente, odnosno alate u provođenju kritičke analize diskursa i kritiku same metode. Nakon toga, iznosim rezultate rada, podijeljene na dvije teme; *Diskurzivna analiza govora* i *Diskurzivna analiza pisanog teksta*. Za prvi dio istraživanja provela sam osamnaest polustrukturiranih intervjua sa zaposlenicima Državnog zavoda za statistiku, koji imaju određena zaduženja u kontekstu usklađivanja metodoloških i informacijskih procesa s europskim standardima i onima koji su na rukovodećim pozicijama u instituciji. Iz govorenog diskursa zaposlenika analizirati ću koliko nacionalna organizacija sudjeluje u kreiranju procesa harmonizacije, odnosno kako europska statistička harmonizacija restrukturira i određuje nacionalnu organizaciju. U drugom dijelu istraživanja, čije rezultate predstavljam u potpoglavlju *Diskurzivna analiza pisanog teksta*, istražiti ću Eurostatovo upravljanje procesom harmonizacije, proklamiranje koristi od usvajanja standarda koji će omogućiti usklađivanje nacionalne statističke proizvodnje s Europskim statističkim sustavom i Eurostatovu tvrdnju o ravnopravnosti svih članica Europskog statističkog sustava u procesu kreiranja standarda.

Nakon *Rezultata rada*, slijede *Zaključak*, *Literatura* i *Prilozi*.

1. TEORIJSKI OKVIR

Svaka diskurzivna analiza počinje od *jezika*, a dalje se širi na one društvene fenomene koje će konkretno zahvaćati. Stoga ću prvo nešto reći o jeziku kao o društvenoj činjenici, potom o jezičnoj djelatnosti i raslojavanju jezika, počevši od strukturalizma i funkcionalno-lingvističke perspektive do analize diskursa. Nadalje, objasniti ću metodologiju *teksta* u odnosu na *diskurs* i *kontekst* te predstaviti kako se koncept *teksta* razvijao od 'lingvistički centriranog pojma' do koncepta 'teksta u društvenom kontekstu'. Nakon objašnjenja pojma, funkcije i vrste diskursa, pisati ću o značenju i prenošenju značenja kroz društveno djelovanje.

1.1. Uloga jezika u društvenoj konstrukciji svijeta

O jeziku kao *društvenoj činjenici* pisao je Edward Sapir (1884-1939), američki lingvist i antropolog, smatrajući jezik nadindividualnim sustavom kojeg čine propisi i pravila, odnosno konvencije koje stvara zajednica. Prema njemu, *jezik* je čisto ljudski, neinstinktivni način komuniciranja zamisli, osjećaja i želja s pomoću sustava namjerno proizvedenih simbola, a *govor* je ljudska aktivnost koja se razlikuje bez odredivih granica između raznih društvenih skupina jer je on čisto povijesno nasljedstvo dane skupine, rezultat dugotrajne društvene uporabe (Sapir, 2013: 13). Sapir u svojoj knjizi *Jezik: uvod u istraživanje govora*, objavljenoj 1921. godine iznosi i danas kontroverznu tezu da jezične strukture govornicima pojedinoga jezika u određenoj mjeri determiniraju način mišljenja i utječu na njihov doživljaj svijeta i okružja. Jezik kojim ljudi govore, odnosno specifična struktura jezika, odlučujuće utječe na njihov pogled na svijet jer su jezik i mišljenje nerazdvojivo povezani (Sapir, 2013). Naglašava da jezik oblikuje naše poglede na stvarnost i smatra da je nemoguće razumjeti ponašanje unutar neke kulture ako se kroz jezik ne prouči njezin razvoj. Sapir smatra da je svijet u kojem živimo u velikoj mjeri nesvjesno izgrađen na jezičnim navikama grupe. Njegovo stajalište dalje je proširio i objasnio Benjamin Lee Whorf i ono je postalo poznato kao Sapir-Whorfova hipoteza. Whorf (1979) smatra da nismo svjesni pozadinskog karaktera jezika, kao što nismo svjesni niti postojanja zraka dok se ne počnemo gušiti. Ako pogledamo druge jezike, možemo shvatiti da jezik ne služi samo za izražavanje ideja nego da je „jezik ono što oblikuje ideje“ te da „prirodu proučavamo na temelju smjernica koje su postavljene našim jezikom“ (Palmer, 2010: 86). Sapir je u svojim radovima isticao da jezici, upravo zahvaljujući različitosti svoje strukture, na različit

način odslikavaju stvarnost, što utječe na doživljaj svijeta njihovih govornika. Različiti jezici različito konceptualiziraju iskustva svojih govornika¹. No nije jasno misle li Sapir i Whorf da je oblik svijeta određen jezikom, tj. da bez jezika svijet nema nikakav oblik. Takvo ekstremno objašnjenje nemoguće je kao što je nemoguć i nominalistički pogled na riječi samo kao na imena stvari. Ukoliko jezik klasificira i kategorizira iskustva, to mora raditi na temelju neke značajke tog iskustva koja je neovisna o jeziku. U svjetlu toga mora postojati svijet koji svi dijelimo bez obzira na jezik koji rabimo. Isto tako, ukoliko ne postoji takav izvanjezični svijet iskustva, teško je shvatiti kako možemo naučiti neki jezik ili na njemu komunicirati normalno sa susjedima (Palmer, 2010: 86).

Ferdinand de Saussure jezik smatra strukturom, odnosno mrežom znakova koji daju značenje jedni drugima – nepromjenjivom, fiksiranom strukturom ili arbitrarnim sustavom označivanja. De Saussure uvodi razlikovanje *jezika* i *govora* kao opće polazište strukturalne lingvistike; jezik (*la langue*) predstavlja apstraktni sustav znakova, a govor (*la parole*) njegovu realizaciju. Razlikujući jezik od govora, Saussure je zapravo htio istaknuti: 1) razlikovanje onoga što je društveno od onoga što je individualno, i 2) razlikovanje onoga što je esencijalno, nasuprot onome što je manje ili više slučajno. Tom razlikom doprinosi razvoju lingvistike, a posebno strukturalne lingvistike i njenog predmeta proučavanja, izdvajajući jezik kao „idealizirani sustav“ koji je nezavisan od konkretne realizacije – govora (Ristić, 2015: 103). Strukturalizam je u jezikoslovlju uspostavio čvrste temelje jezičnog sustava i jezičnih struktura, ali ne pokušava proniknuti u funkcionalnu bit jezika, odnosno ne zanima se za rečenicu niti za govor. Međutim, u okviru europskog strukturalističkog pristupa jeziku razvija se *funkcionalna rečenična perspektiva*, a potom i *funkcionalna stilistika* koje svjedoče o tome da se osim o jeziku počinje razmišljati o njegovim uporabnim vrijednostima. Nadalje, na tradiciji europskog strukturalizma (De Saussureova i desosirovskoga tipa), posebice praškoga funkcionalizma

¹ Dok govornik hrvatskoga jezika promatra kamen koji pada, on to iskustvo izražava rečenicom *Kamen pada*, u kojoj jedan element (imenica) označuje tvrd predmet malih dimenzija od kamena, a drugi (glagol) izražava proces ili stanje u kojem se taj predmet nalazi. Govornik jezika nutka, koji pripada vakašanskoj porodici indijanskih jezika, isti događaj opisuje rečenicom u kojoj jedan element odgovara procesu u kojem sudjeluje tvrdi predmet od kamena, a drugi element izražava smjer u kojem se taj proces odvija: kao kad bi u hrvatskom postojao bezlični glagol 'kameniti' kojemu je pridodan prilog dolje. Najbliži ekvivalent hrvatskomu *kamen pada* na jeziku nutka stoga je nešto poput 'kameni dolje'. Hrv. rečenica i ono što izgovara govornik jezika nutka promatrajući isti događaj semantički su ekvivalentni, jer oba govornika verbaliziraju isto iskustvo; međutim, jezična konceptualizacija toga iskustva različita je u hrvatskome i u jeziku nutka. Bilo je mnogo pokušaja empirijske provjere Sapir-Whorfove hipoteze u psiholingvističkim eksperimentima, no oni nisu dali zadovoljavajuće rezultate. Pokazano je, ipak, da postojanje nekih obilježja u gramatici pojedinih jezika može imati utjecaja na brzinu kojom njihovi govornici rješavaju zadatke ili procesiraju informacije tijekom eksperimenata (Hrvatska Enciklopedija - Sapir-Whorfova hipoteza, mrežno izdanje).

ranih 60-ih godina 20. stoljeća razvija se Hallidayeva sistemska funkcionalna lingvistika (SFL), koja težište stavlja na *funkcionalnost* opisivanoga sustava za govornike određene jezične/društvene zajednice.

Halliday i Hasan (1985) povezuju jezik prvenstveno sa specifičnim aspektom ljudskog iskustva, sa socijalnom strukturom. Smatraju da je za razumijevanje jezika ključno proučiti tekstove. Tekst i pripadajuće mu druge tekstove (*con-tekst*). Ono što uključuje i ono što ide uz tekstove, nadilazi pisani i govoreni tekst te uključuje ne-verbalno, odnosno ukupno okruženje u kojem se tekst odvija. Dakle, Halliday i Hasan stavljaju naglasak na *situaciju*, odnosno *kontekst*. Tekst definiraju kao jezik koji je funkcionalan, odnosno vrši neku radnju u određenom kontekstu. Bilo koja instanca jezika koja ima ulogu u kontekstnoj situaciji je *tekst*. Može biti govoreni ili pisani, ili neki drugi medij kojim izražavamo svoje mišljenje. Tekst je sastavljen od značenja koja su izražena ili kodirana u riječi i strukture, također i rekodirana, odnosno iznova izražena u zvukove ili pisane simbole. Moraju biti kodirana u nešto da bi se mogla komunicirati. Time zaključuju – tekst je semantička jedinica. Nadalje, tekst je produkt (proizvod) i proces. Produkt je u smislu da je *output*, nešto što može biti snimljeno i proučavano, a proces je u smislu da je kontinuirani proces semantičkog izbora. Tekst kao proces je interaktivni događaj, odnosno društvena razmjena značenja. Tekst je oblik razmjene; temeljni oblik teksta je dijalog, odnosno interakcija između govornika. Stoga je svaki oblik teksta u svim jezicima značajan jer se može odnositi na interakciju među govornicima (Halliday i Hasan, 1985).

Proučavajući jezik možemo mnogo saznati o načinu na koji je društvo strukturirano, kako društvo funkcionira i koje su najraširenije pretpostavke o drugim ljudima. Ovakvo znanje pridonosi razumijevanju nas samih, kao i razumijevanju naših odnosa prema drugima. Jezik je također važan u konstrukciji individualnih i društvenih identiteta, kao što su dob, rod, etnicitet i status. Osim toga, jezik je snažno sredstvo izražavanja društvene kontrole. Identificirati sebe kao pripadnika određene grupe ili zajednice znači usvojiti neke lingvističke konvencije te grupe, koje se ne odnose samo na odnos prema upotrijebljenim riječima, nego i na način na koji se te riječi izgovaraju. Obično grupa, a ne pojedinac, kontrolira načine na koji su te konvencije definirane, određene i podržavane. Kako govorimo važan je način na koji pokazujemo tko smo i kako izražavamo svoj društveni identitet. Način na koji vidimo sebe, kao i načini na koji nas vide drugi, nisu određeni samo faktorima gdje smo rođeni ili gdje smo odrasli. Identitet, bez obzira je li na individualnoj, društvenoj ili institucionalnoj razini, neprekidno gradimo i o njemu pregovaramo tijekom cijeloga života kroz interakcije s drugim ljudima (Thomas i Wareing

prema Leburčić i Šuljug, 2008). Dakle, jezik *odražava*, ali i *utječe* na čovjekovu percepciju svijeta. Može kreirati, ali i potaknuti određeni vrijednosni sustav, koncentrirajući se na ulogu diskursa u oblikovanju vjerovanja koja utječu na ljudska ponašanja, motivacije, želje i strahove. Može utjecati i na uspostavljanje posebnih ideologija kao 'zdravog razuma' (Leburčić i Šuljug, 2008: 133).

U svim žanrovima, upotreba jezika kao *društvene prakse* omogućuje dijalog, pregovaranje, argumentaciju, diskusiju i drugo. Drugima se predstavljamo izborom jezika ili jezičnih varijanti. Izbor jezika, i jezik kao takav, konstruira naš identitet. Ovisno o kontekstu, gotovo bez razmišljanja govorimo i djelujemo u skladu s određenom situacijom, jer smo tako naučeni od malih nogu i tijekom formalnog obrazovanja. Na taj način, razvija se značenje, jer značenje uvijek proizlazi iz slaganja ili neslaganja i do neke mjere se o značenju može pregovarati. Identitet proizlazi iz značenja, dakle jezik i identitet su u dijalektičkoj vezi. Polazeći od ovih činjenica, Wodak (2012) dolazi do koncepta moći onih koji mogu koristiti jezik za vlastite interese. Jezik se koristi da bi se razlučile sličnosti i razlike, odnosno definirala jasna granica između 'nas' i 'drugih'. Na jezik i izbor jezika snažno utječe ideologija (Wodak, 2012: 216).

1.1.1. Razvoj teksta do konteksta

Najstariji oblik bavljenja tekstem pronalazimo u retorici, i to počevši od starih Grka i Rimljana. Tradicionalno poimanje retoričara bilo je određeno podučavanjem javnih govornika, što je njihova temeljna zadaća. Glavna područja bila su: *inventio*, otkrivanje odgovarajućih ideja; *dispositio*, raspored ideja; *elocutio*, otkrivanje adekvatnih izraza za ideje i *memoratio* (memoriranje) prije *izlaganja* (*actio*) u nekoj konkretnoj prilici. Kada se moderna lingvistika počela konstituirati, rečenica se smatrala najvećom jedinicom koja ima inherentnu strukturu, a sve strukture koje su nadilazile rečenicu prebacivale bi se u domenu *stilistike*, koja se koristila kao sredstvo za otkrivanje i opisivanje stilova. Tekstovi su oduvijek bili predmet *znanosti o književnosti*; za opisivanje procesa kreiranja tekstova i rezultata nekog autora ili neke grupe autora u nekom određenom razdoblju ili okolini, zatim za iznalaženje problematičnih ili spornih značenja tekstova te za vrednovanje tekstova. Tekstovi su bili i jesu predmet *kulturne antropologije*. Vladimir Propp te kasnije Claude Lévi-Strauss i njegovi učenici posebnu su

pozornost posvetili mitu i narodnoj bajci. Lingvistička metoda *tagmemike* je omogućila dokumentaciju neprocjenjive vrijednosti o jezicima koji brzo nestaju, a govore se u zabačenim područjima. Njezin glavni doprinos znanosti o tekstu jest sustavno poimanje povezanosti **jezičnog i nejezičnoga komunikacijskog konteksta**. Sociologijsko zanimanje za analizu konverzacije kao oblika socijalne organizacije i interakcije, *etnometodologija* koja preispituje korelacije između jezičnih obrazaca, društvenih uloga i društvene pozicije, potom analiza diskursa; sve su to discipline koje su važne za znanost o tekstu (de Beaugrande, Dressler, 2010: 25-31).

Funkcionalni pristupi rečenici pretpostavljaju njezinu aktualizaciju u tekstu i kontekstu te razmatraju kako *rečenica* odnosno *iskaz* funkcionira u komunikacijskoj situaciji. Rečenica/iskaz je konstitutivni element najkompleksnije jezične strukture tj. teksta i/ili diskursa. Obavijesno se ustrojstvo iskaza nedvosmisleno može utvrditi ako rečenicu promotrimo kao aktualnu veličinu u (kon)tekst uklopljen iskaz, jer je iskaz kontekstualno uključena rečenica (Badurina, 2008). No, za bolje shvaćanje mehanizama jezične komunikacije trebalo je posegnuti za jedinicom većom i kompleksnijom od rečenice, za tekstom (i/ili diskursom), jer se potencijal jezika, odnosno njegove komunikacijske mogućnosti, ne može ostvariti u jedinicama manjima od teksta, odnosno jezična se komunikacija ostvaruje tek tekstom (Badurina, 2008: 11). **Tekst** je primjer jezika u uporabi, odnosno sve što je izgovoreno ili napisano. Tekst je jezična jedinica zabilježena u svrhu analize i opisa, izgovorena ili napisana, koja ima određenu komunikacijsku funkciju ili nadrečenično jedinstvo (Silić prema Badurina, 2008). Dinamičan proces stvaranja teksta obuhvaća jezični kontekst, ali i sudionike komunikacijskog čina, odnose među njima, iskustvo, ciljeve te socijalni i psihološki okvir komunikacijskog čina. Kontekst konverzacijske situacije je višestruko složen upravo zbog uključenosti različitih i neponovljivih ljudskih osobnosti, koje u uzajamnom djelovanju ostvaruju i potvrđuju pravu bit jezika, onu komunikacijsku. Prisutnost vanjskih okolnosti u kojima se međuljudska komunikacija odvija osigurava primjerenu interpretaciju rečenice/iskaza i onda kada bi se jezični kontekst pokazao krajnje nepouzdanim, pa npr. temeljem neverbalnih znakova možemo shvatiti smisao iskaza *Hvala!* i onda kad pretpostavlja 'da' i onda kad pretpostavlja 'ne' (Badurina, 2008: 25).

Dva ključna svojstva teksta su kohezija i koherencija. Preostalih pet konstitutivnih načela teksta (de Beaugrande, Dressler, 2010) su intencionalnost, prihvatljivost, informativnost, situativnost i intertekstualnost. Ta svojstva tekst povezuju s kontekstom u kojemu se javlja.

Kohezija se prepoznaje u odnosima među iskazima unutar jednog teksta; to su veze među elementima teksta, gramatičke ili leksičke spone koje iskaze ujedinjuju u tekst. Jedno je od tipičnih kohezivnih sredstava uporaba zamjenica, ali to mogu biti i glagolski oblici, paralelizmi (ponavljanja rečeničnih struktura), leksičke veze, komparacije, supstitucije, elipse, rečenični veznici, itd. (Cook, Crystal prema Badurina, 2008). Prema Cuttingu postoje dvije vrste kohezivnih veza – gramatičke i leksičke². U gramatičke veze spadaju referenca, elipsa i supstitucija. **Referenca** (engl. *reference*) omogućuje identifikaciju nečega što je ranije spomenuto (npr. zamjenice 'on' ili 'ona' za osobe koje smo već ranije spomenuli. Tad govorimo o vrsti reference koja se naziva anafora (engl. *anaphora*). Ako u nekoj naraciji, prvo upotrijebimo zamjenice pa tek onda kasnije u tekstu navedemo imena tih osoba, govorimo o katafori (engl. *cataphora*). Treća vrsta reference je egzofora (engl. *exophora*) koja se odnosi na kontekst izvan samog teksta, dakle na naše poznavanje svijeta i događaja. U ovom smislu katafora je u bliskoj vezi sa kulturnim kontekstom. **Elipsa** (engl. *ellipsis*) se odnosi na izostavljanje elemenata koji se smatraju očiglednim pa ih nije neophodno ponavljati. U primjeru „*Njoj se svidjela plava haljina, a njenoj prijateljici crvena*“ izostavljena je imenica haljina u drugom dijelu rečenice, jer kontekst pomaže shvatiti o kojoj je imenici riječ. **Supstitucija** (engl. *substitution*) podrazumijeva zamjenu određenih jezičkih elemenata gramatičkim riječima poput pokaznih ili prisvojnih zamjenica. Tako, u rečenici „*Ja sam uzeo veliku torbu, a ona je uzela onu malu*“, zamjenica 'onu' u funkciji atributa zamjenjuje imenicu 'torba' i na taj način doprinosi izbjegavanju nepotrebnih ponavljanja u tekstu. **Leksička kohezija** podrazumijeva ponavljanje, sinonime, hiperonime i neke opće riječi. Ponavljanje (engl. *repetition*) određenih riječi u tekstu omogućuje postizanje određenog stilskog efekta, a istovremeno tekst djeluje povezanije. Također, da se ne bi uvijek ponavljala određena riječ, autori često pribjegavaju upotrebi sinonima (engl. *synonym*) i hiperonima, gdje se jedna riječ može odnositi na veći broj stvari (npr. cvijeće je hiperonim za imenice ruža, karanfil i sl., koje predstavljaju hiponime). Opće riječi, poput mjesto ili osoba također mogu igrati ulogu u leksičkoj koheziji, pri čemu upotrijebljena imenica predstavlja opći termin, koji se odnosi na konkretno spomenuto mjesto ili osobu. Također, koheziji doprinose i **diskursni markeri** (engl. *discourse markers*) koji omogućuju postojanje jasne veze između rečenica u tekstu. Primjer markera u engleskom jeziku - *consequently, as a consequence, therefore, on the otherhand, in other words, alternatively, in addition, however* i drugi (Lakić, 2014: 61-62).

² **Leksikografija** je jezikoslovna disciplina koja proučava leksički sustav općenito u jeziku ili u pojedinom jeziku. Glavna je leksička jedinica *leksem*, koji se shvaća kao riječ u ukupnosti njezinih oblika i značenja (Hrvatska Enciklopedija - leksikografija, mrežno izdanje)

Primjer kohezivnosti:

Promatramo li rečenicu *Ona je kročila u tu sobu tek kad su svi ostali izišli* kao izoliranu jedinicu, ona je apstraktna i besmislena. Ali u nekoj specifičnoj situaciji navedeni iskaz zahvaljujući unutartekstnim kohezivnim vezama dobiva svoj smisao; postaje jasnim tko je ušao, u koju sobu, i tko je iz nje prethodno izišao. Iz kon(teksta) doznajemo i više: je li slučajnost da je *ona* ušla u praznu prostoriju ili je baš to bila *njezina* nakana, kakvi su odnosi između *nje* koja je ušla i *njih* koji su izišli, s kojom je namjerom *ona* ušla i zašto su *oni* izišli i sl. Sve to možemo iščitati iz samoga teksta, dakle, može biti *verbalizirano*, ali isto tako možemo (dijelom) razabrati i iz izvanjezične situacije. (Badurina, 2008: 58).

Koherencija se može odrediti kao ono što slušatelj/čitatelj prepoznaje u jezičnoj obavijesti i što je nužno za njezinu interpretaciju. Ona obično upućuje na diskurs, na jezične i izvanjezične okolnosti u kojima se neki iskaz pojavljuje. Zahvaljujući koherenciji i gramatički nepotpunu rečenicu pravilno interpretiramo. Da bi interpretacija slušatelja/čitatelja odgovarala smislu koji je iskazu/tekstu prethodno namijenio govornik/pisac, nužno je da se slušatelj/čitatelj osloni na vlastita iskustva (analogije i sl.) te na činjenice koje donosi kontekst.

Primjer koherencije:

Koljem po kućama. Zahvaljujući svojstvu koherencije sasvim ispravno ćemo shvatiti ovaj mali oglas objavljen u vrijeme kolinja.

U razumijevanju teksta će nam pomoći iskustva koja imamo s takvim tipom tekstova (mali oglasi ili pisane obavijesti), što će, između ostaloga omogućiti i uspostavljanje analogija. Koherencija se tiče načina na koji su komponente tekstualnog svijeta, tj. koncepti i relacije koje leže ispod površine teksta, uzajamno povezane i relevantne, gdje je *koncept* kognitivni sadržaj koji može biti više ili manje dosljedno prizvan ili aktiviran u svijesti, a *relacije* su veze između koncepata. Pritom će sudionici komunikacije namicati onoliko relacija koliko je potrebno da osmisle tekst pa će kao koherentan prepoznati i onaj tekst koji nema eksplicitno izražene sve relacije.

Kohezija i koherencija su srodna svojstva teksta koja ga drže na okupu. Prva upućuje na svojstva teksta, i u tom smislu je objektivna (kohezivni se elementi jednostavno uočavaju u strukturi teksta), a druga se zasniva na slušateljjevoj/čitateljevoj procjeni teksta, i utoliko je

subjektivna. Halliday izdvaja **referencijalnu koheziju** kao poseban tip kohezije kojoj pribraja one elemente koji upućuju/referiraju *na nešto što oni sami nisu*, dakle upućuju na nešto drugo, a ne sami na sebe, npr. *ona, ovo, ranije* – lične i pokazne zamjenice te komparativi. Ove referencije su objašnjive tek ako znamo tko je „ona“ te u odnosu na što je „ranije“ (Halliday prema Badurina, 2008). Od ostalih kohezivnih sredstava, značajne su **deikse**, odnosno sredstva pomoću kojih govornik, svjesno ili nesvjesno, otkriva štogod o naravi svoga sudjelovanja u aktualnoj komunikacijskoj situaciji (npr. *Kupi mi to!*, deiktičko je *to* popraćeno odgovarajućom gestom spram predmeta čije se mjesto u prostoru utvrđuje s obzirom na položaje sudionika komunikacijskog procesa (usp. Badurina, 2008: 71). Deikse se mogu kategorizirati na personalne deikse (lične zamjenice), prostorne (spacijalne), vremenske (temporalne), društvene (socijalne), te diskursne deikse. Levinson diskursne ili tekstne deikse definira izrazima unutar pojedinog iskaza koji upućuju na određeni dio diskursa, a čiji je dio i taj iskaz. Diskursnim deiksama možemo smatrati brojne druge načine na koje iskazi signaliziraju svoju vezu s okolnim tekstom, npr. u svakom slučaju (engl. *anyway*) na početku iskaza odaje da taj iskaz upućuje na neke ranije dijelove diskursa; slično kao i prošlog tjedna, idućeg četvrtka, u prethodnom odlomku ili u idućem poglavlju. Takve će iskaze Levinson nastojati razlikovati od anafora, zamjenica koje upućuju na isti referent (Badurina, 2008: 22).

Ako nisu zadovoljena i preostala konstitutivna načela teksta tekst neće biti komunikativan (Badurina, 2008: 90). *Intencionalnost* pretpostavlja govornika i njegovu namjeru da tekst bude koherentno organiziran te da se njime postigne odgovarajući komunikacijski cilj. *Prihvatljivost* će žarište usmjeriti na recipijenta i njegovu spremnost i/ili sposobnost da u slijedu pojavnosti prepozna kohezivan i koherentan tekst te da ga prihvati kao komunikacijski relevantnu činjenicu i to neovisno o mogućim manjim diskontinuitetima i smetnjama. Smetnje mogu biti u *primateljevu umu*; svaki slušatelj jednostavno ne prihvaća svaki tip poruke. *Informativnost* se odnosi na izmjenu očekivanih i neočekivanih, odnosno znanih i nezvanih elemenata unutar teksta. Svaki je tekst na neki način informativan, ipak izrazito niska informativnost može izazvati čak i odbacivanje teksta. *Situativnost* upućuje na uvjetovanost teksta situacijom u kojoj se pojavljuje ili svjedoči o prilagođenosti teksta izvanjezičnom kontekstu. *Intertekstualnost* se potvrđuje u ovisnosti teksta o drugim, prethodno realiziranim tekstovima. Drugim riječima, razumijevanje jednog teksta ovisi o poznavanju jednog ili više postojećih (i poznatih) tekstova. Tekstovi međusobno referiraju jedan na drugoga, međusobno se citiraju i jedan tekst uključuje aluzije na druge tekstove. Takav međusobni utjecaj može biti u obliku prisvajanja konvencija, materijala, radnje ili tematike

drugih tekstova. Osim takve intertekstualnosti, postoji i djelatniji oblik intertekstualnosti u kojemu dani tekst uspostavlja dijalošku vrstu odnosa prema drugom tekstu ili drugim tekstovima. Tako tekst može težiti legitimnosti pomoću drugog teksta, zatim, tekst može uspostaviti kritički i subverzivan dijalog s drugim tekstom (Johansen, Larsen, 2000).

S druge strane, interdiskurzivnost se događa kad su različiti diskursi artikulirani zajedno u komunikativnom događaju. Tad se događa nova artikulacija diskursa, mijenjaju se granice značenja i nastaje kreativna diskurzivna praksa u kojoj se diskurzivni tipovi kreiraju na nove i složene načine u smjeru diskurzivnih, a time i socio-kulturnih promjena. To je situacija kad tekst koristi fraze i riječi drugog teksta ili kad tekst navodi druge tekstove (citati). Interdiskurzivnost je oblik intertekstualnosti. Kad se svi komunikacijski događaji temelje na prijašnjim događajima, te kad se koriste riječi i fraze koje su korištene ranije govori se o intertekstualnosti. Ako se tekstovi izričito odnose na druge tekstove, navodeći ih, govori se nešto specifičnijem obliku intertekstualnosti (Fairclough prema Jørgensen, Phillips, 2002).

Koncept *teksta* se razvijao od lingvistički centriranog pojma ka tekstu kao semiološkom, i zatim, medijskom pojmu. U lingvističkom smislu, tekst se razlikuje od rečenice, fraze ili sintagme. Tekstom se može nazvati svaki zatvoreni i autonomni poredak znakova bilo koje vrste i oblika ili načina pojavnosti. Razlikuju se zamisli govornog, pisanog, vizualnog, prostornog, vremenskog, zvučnog, bihevioralnog, medijskog, filmskog, itd. teksta. U strukturalizmu, tekstom se naziva svaka zatvorena i autonomna struktura znakova. Zatvorenost i autonomija *bilo kojeg poretka koji proizvodi značenja* u odnosu na sve druge poretke čini taj poredak tekstom. U poststrukturalizmu, tekstom se naziva *otvorena* praksa rada sa znakovima koja stječe značenje trenutnim odnosom s drugim znakovima ili tekstovima. Šuvaković (2006) navodi da se bilo koja slika u slikarstvu tumači kao tekst, ako se tumači kao model izvođenja, uspostavljanja, stvaranja, odnosno odašiljanja, ponude, prijema, razmjene, akumulacija, premještanja ili recepcije značenja. Koncept preobrazbe djela u tekst teoretizirao je Ronald Barthes. U tekstu *Smrt autora* postavlja koncept teksta ili djela kao teksta koji ne potječe od autora nego od teksta/djela koje ima beskrajno mnogo realizacija u procesima čitanja. Potom je ponudio dinamičnu koncepciju teksta: *teksta u pokretu*. Tekst se sad poistovjećuje s praksom u kojoj se odnose tekstovi i djela. Tekst funkcionira kao *polje, mreža* ili *mapa* koja u procesu pisanja prekoračuje sustav temeljem kojega je organiziran te se odvija oko produktivnosti koja je upletena u *prakse označavanja* u mehanizme kojima se jedno društvo izvodi između privida i realnosti, odnosno između potencijalnosti konstruiranja subjekta. Subjekt je proizvod ili efekt u jednom trenutku presijecanja tekstova ili čak njihovih mreža. Svaki je tekst obilježen

intertekstualnošću kao stalno nuđenim *dodatkom* novih i često neuobičajenih značenja. Stoga, Šuvaković rezimira, tekst je oblik proizvodnje značenja i suočavanja različitih značenjskih modela (intertekstualnost); tekstom kao modelom (sredstvom, praksom) proizvodnje značenja podjednako se opisuju govorni tekst, književni tekst, politički tekst, ljudsko ponašanje, reklame, video spotovi, opera, film, fotografije i likovna djela (Šuvaković, 2006: 450-455).

U literaturi se isprepliću pojmovi **teksta** i **diskursa**, iako postoji striktna podjela na govoreni (engl. *spoken discourse*) i pisani (engl. *written text*) diskurs (Fairlough). Bitna karakteristika pisanog diskursa koja ga čini sličnim govorenom jest njegova komunikativna uloga. Pisani tekst je vrsta komunikacije između pisca/autora teksta i čitatelja. Razlika u odnosu na govoreni diskurs je u tome što je komunikacija putem pisanog diskursa indirektna, dok je kod govora ona najčešće direktna. Međutim, očigledno je da interakcija između autora i čitatelja postoji. Prema Hoeyju tekst se može definirati kao vidljivi dokaz interakcije između jednog ili više autora i jednog ili više čitatelja, u kojoj autor kontrolira interakciju, dodajući da se ona može nazvati diskursom. Pri tome, pisanje je proaktivan, a čitanje receptivan proces (Hoey prema Lakić, 2014: 59). Diskurs je blizak pojmu teksta, ali se tumači kao širi i znatno dinamičniji pojam: diskurs je tekst uklopljen u široko shvaćen kontekst, jezik u uporabi, u stalnom nastajanju, u (komunikacijskom) procesu. Tako shvaćen diskurs pokriva sve elemente komunikacije: poruku ili tekst, sudionike komunikacijskog procesa s njihovim jezičnim i životnim iskustvima, situacijski kontekst. Diskurs se može definirati kao skup međusobno povezanih tekstova koji na izvjestan način upućuju jedni na druge (Škiljan, 1997).

U lingvističko-gramatičkoj literaturi dimenzije konteksta vezuju se uz:

- **postav** (društveni i prostorni okvir) unutar kojeg se komunikacija odvija;
- **biheviorističko okruženje** (razmatra se kako ponašanje sudionika komunikacije, držanje tijela utječe na oblikovanje njihova govora);
- **jezik kao kontekst** (način na koji govor istodobno priziva kontekst i stvara kontekst za drugi govor) te
- **izvansituacijski kontekst** (primjereno razumijevanje konverzacijske razmjene zahtijeva pozadinska znanja sudionika komunikacijskog procesa koja su daleko od lokalne govorne situacije i trenutnog postava) (Duranti-Goodwin prema Badurina, 2008: 73).

Iskazi se mogu tumačiti jedino u kontekstu, odnosno kontekst određuje značenje nekog iskaza. Cutting razlikuje situacijski, kulturni i tekstualni kontekst (Lakić, 2014: 59). **Situacijski kontekst** je fizički kontekst, odnosno konkretna situacija u kojoj se odvija diskurs. Tumačenje primjerice velikog slova L ovisi o konkretnom kontekstu. Ako se L nalazi na krovu nekog

automobila, znamo da je u pitanju škola vožnje. U tom kontekstu, L označava osobu koja uči vožnju (engl. *learner*), ali je ova oznaka općeprihvaćena. L na komadima odjeće predstavlja oznaku za veličinu (engl. *large*). Na geografskoj mapi L je oznaka za jezero (engl. *lake*). Ovaj primjer pokazuje da širi fizički kontekst određuje značenje nekog iskaza, odnosno teksta. **Kulturni kontekst** naročito pomaže u razumijevanju pisanog diskursa, a odnosi se na opće znanje koje većina ljudi ima o svijetu i životu oko nas. Nedostatak informacija koje su društveno ili kulturno specifične može omesti razumijevanje teksta. U okviru kulturnog konteksta bitan je interpersonalni kontekst (engl. *interpersonal context*) koji se odnosi na specifično znanje koje posjeduju učesnici u diskursu i **tekstualni kontekst**, ili ko-tekst (engl. *co-text*) (Brown i Yule prema Lakić, 2014).

1.1.2. Pojam diskursa te odnosi jezika, semiosisa i socijalne akcije

Pojam diskursa nastaje iz latinske riječi *Discursus*, koja znači trčati do tamo i natrag; juriti naokolo; raspršivati. Diskurs je spontan, improviziran govorni istup neodređene duljine u intersubjektivnoj situaciji rasprave (Biti, 1997: 58). Diskurs je način ispisivanja, govora i razumijevanja svijeta. Terminom **diskurs** može se označiti tekst, ali i ne-tekst; govor, kao i pismo; identifikacijska svojstva govora i ona razlikovna; konkretan iskaz, tekstni tip ili kakva iskazna strategija; sve što tvori značenje i nalazi svoj refleks u kakvome iskazu; povijesna formacija kao skup prepoznatljivih jezičnih i nejezičnih odlička; ideologijske sheme, uvjetna razgraničenja, prožimanja i kontradikcije; simbolička interakcija i produkti semioze uopće; tekstualizacija podsvijesti; procesi razumijevanja, preoznačavanja i redistribucije značenja, itd.

Da bi bolje razumjeli pojam diskursa potrebno je razumjeti pojam *diskursnog polja*, što je cjelokupni prostor jezične djelatnosti, područje supostojanja, sukobljavanja, prožimanja i pretapanja različitih diskursnih tipova. Ono se dijeli po dvjema osima: po vertikalnoj osi razlikuje se *govoreni* i *pisani* diskurs, a po horizontalnoj na pojedine *funkcionalne stilove* (razgovorni, književnoumjetnički, znanstveni, administrativni i publicistički). Također, potrebno je razlikovati *privatni* od *javnog* diskursa. Privatni diskurs je teže obuhvatljiv analizi jer se vezuje za privatnu sferu života, iako se i on pretapa sa drugim (javnim) diskursnim tipovima (i privatno možemo govoriti o politici, znanosti, umjetnosti). Javni se diskurs horizontalno raslojava po funkcionalnom ključu pa Badurina (Badurina, 2008) predlaže klasifikaciju temeljem kriterija javnosti komunikacije i javnih uloga koje sudionici

komunikacijskog procesa obnašaju. Tako razlikuje javni diskurs u užem smislu – jezik javne komunikacije, politički, publicistički, sakralni, itd. – te javni diskurs u širem smislu ili specijalizirani diskurs – akademski/znanstveni, primijenjeni/stručni. Javni je diskurs u užem smislu usmjeren javnosti i to velikom krugu čitatelja/slušatelja u javnoj jezičnoj komunikaciji. Pošiljatelj javne jezične poruke istupa s obzirom na svoju javnu funkciju (predsjednik države, saborski zastupnik, novinar, komentator, svećenik, itd.) i teži ka tome da raznorodno slušateljstvo razumije i prihvati poruku, što će utjecati na bitne jezične značajke javnog diskursa. Specijalizirani je diskurs manje javan te je njegova javnost proporcionalna stupnju stručnosti. Pošiljatelj informacije u ovom slučaju nema namjeru svoj iskaz premjeravati nekvalificiranom slušatelju. Čvrsta polarizacija javnosti i privatnosti je teško zamisliva te je granicu među diskursnim područjima teško podvući. Neizbježno se prožimaju značajke različitih diskursnih tipova te je svaki diskursni tip podložan situacijskim kontekstom uvjetovanim utjecajima drugih diskursnih tipova. Neke značajke se prepoznaju kao dominantne, druge kao marginalne, a treće kao nenadani iskoraci u jezičnoj sferi.

Svaka disciplina različito shvaća ulogu diskursa i analizira različite aspekte diskursa. Jezik je konstitutivan za uspostavu zbilje – ograničava što se može reći i omogućuje da se nekako govori. Neki pristupi drže kako jezik i naš način govora ne odražavaju svijet, identitete i odnose na neutralan način. Prema Torfingu (Torfing, 2005) sociolingvistika, dijaloška i konverzacijska analiza te diskurzivna psihologija konceptualiziraju diskurs kao izgovoreni jezik, s tim da sociolingvistika analizira obrasce uporabe jezika, dijaloška i konverzacijska analiza proučava organizaciju interakcije, a diskurzivna psihologija strategiju govornika. Kritička lingvistika ide korak dalje i diskurs konceptualizira i kao pisani jezik. Uzima za pretpostavku da diskurs podržava reprodukciju postojećih odnosa moći i analizira kako diskurs uspostavlja zbilju. Kritička analiza diskursa uzima da je diskurs *jezično posredovano oblikovanje društvenih praksi* te da diskurs *održava i/ili transformira odnose moći*. Situacijske, institucionalne i društvene postavke oblikuju i utječu na diskurs, a s druge strane diskursi utječu na diskurzivne kao i na ne-diskurzivne društvene i političke procese i djelovanja. Drugim riječima, diskursi kao *jezične društvene prakse*, konstituiraju ne-diskurzivne i diskurzivne društvene prakse i u isto su vrijeme konstituirani tim praksama. Društvene prakse se svakodnevno ponavljaju i obuhvaćaju rutinske i konkretne radnje aktera i ponašanja u institucionalnim okvirima (na poslu, u školi). Iako se ispoljavaju kao konkretne akcije, one su transpersonalne ili nadindividualne. One istovremeno imaju značenje i za pojedince koji ih izvode i za druge članove grupe. Mogu se promatrati kao snopovi artikulacija različitih elemenata društvenosti koji se manifestiraju kroz ponašanja i odnose koji se uspostavljaju s

obzirom na različite sfere društvenog života. Ključno obilježje društvenih praksi jest njihova *diskurzivnost* – zahvaljujući tome prakse imaju smisla i mogu se razumjeti u određenom kontekstu. Prakse materijaliziraju diskurse i načine na koje se stvaraju iskazi. Nediskurzivne društvene prakse podrazumijevaju različite forme nelingvističkog ponašanja, koje se, ipak, u određenim kontekstima, mogu pripisati diskursu (simboličke geste, stil odijevanja u religijskom diskursu, itd.) (Keller, 2013: 73). Upravo je poredak značenja, odnosno poredak diskursa, vezivno tkivo društvenih praksi, ono koje omogućuje prisutnost ili odsutnost različitih činitelja društvenog života (resursa i pravila, struktura) (Ristić, 2015: 136).

Prema Foucaultu diskurs je simbolički poredak u kojem različiti znakovni sustavi izražavaju zajedničko znanje jednog doba, tako da stekne kolektivno obvezujuću valjanost i postaje očito polazište mogućih i dopuštenih radnji (Foucault, 1994). Prihvaćena poimanja bolesti i zdravlja izražena u književnosti, zakonima, slikarstvu, medicinskim knjigama, itd., uobličuju određene praktične odnose prema oboljelima i načine njihova liječenja. Dakle, moć diskursa počiva na njegovu isključenju neshvatljivoga i neprihvatljivoga, u njegovu integriranju ljudskih bića unutar mreže prihvatljivoga i spoznatljivoga, i u njegovu hijerarhijskom dodjeljivanju uloga sudionicima diskursa, kojih se oni pridržavaju. Diskurs i moć međusobno se uvjetuju. Diskursi stvaraju kontinuitet i nadziruću prisilu nad mišlju i radnjom. Stvaraju diskontinuitet i sukob između konkurentnih oblika moći, u kojemu nijedan nema potpunu prevlast i kojega je ishod stoga nepredvidljiv. Na taj način diskursi stvaraju ograničenja, no istodobno i omogućuju pojavu jedinstvenih događanja i njegovu pretvorbu u novo znanje koje ljudsko biće može zadržati. Diskursni se proces odvija na takav neravnomjeran način i taloži se u povijesti kao arheološke naslage (Johansen i Larsen, 2000: 122). U Foucaultovom shvaćaju diskurs je vitalni metodološki koncept za raspletavanje moći u poststrukturalizmu. U diskursu se sjedinjuju moć i znanje. Diskurs može prenositi, proizvoditi i ojačati moć, ali u isto vrijeme i potkopati i izložiti. Diskurzivne prakse su prakse koje subjekt utjelovljuje i živi u i kroz komunikaciju s diskursom. Npr. diskurs ženstvenosti nehotice informira, utječe na ženski identitet i oblikuje ga do točke u kojoj se žene ponašaju u skladu s onim što je označeno kao prihvatljivo i istinito o ženskom rodu. Diskurs, moć, kultura i jezik su dijalektički međusobno povezani i međusobno se nadopunjuju. Diskurs nije samo tekst već i *djelovanje*, koje nakon što se oblikuje u praksi, prodire u sferu odnosa moći. Diskurs može biti i instrument i proizvod moći, ali i kamen spoticanja moći, odnosno ishodište za strategije otpora (Foucault, 1978-1992). Svako društvo ima svoje režime istine, odnosno tipove diskursa koje prihvaća i koji funkcioniraju kao istiniti, a koji posreduju svoju moć i kontrolu kroz institucije i elite. On vidi društvo kao arenu za uspostavljanje režima istine i razvoj tehnika i procedura za prijenos i

usvajanje kulturnih vrijednosti koje se smatraju istinitima (Pitsoe i Letseka, 2013). Prema Faircloughu, diskursi su prikazi kako stvari stoje i što su, kao i prikazi onoga što bi stvari mogle ili trebale biti (Fairclough 2001: 3). Ključno za njegov pristup jest da je diskurs važan *oblik društvene prakse*, koji istodobno reproducira i mijenja znanje, identitete i društvene odnose, uključujući i odnose moći te istovremeno oblikuje druge društvene prakse i strukture. Fairclough socijalnu strukturu razumije kao društvene odnose u društvu kao cjelini i u određenim institucijama. Diskursi su načini reprezentacije različitih aspekata svijeta – procesa, relacija i struktura materijalnog svijeta, misli, osjećaja, uvjerenja i društvenog svijeta. Različite perspektive svijeta su zapravo različiti diskursi. One ovise o pozicijama aktera ili skupina u svijetu, osobnim i društvenim identitetima i njihovim odnosima prema drugima. Diskursi u tom smislu mogu biti projekтивni, imaginativni mogući svjetovi koji se razlikuju od stvarnog svijeta i involvirani u pokušaje promjene svijeta u nekim smjerovima. Tako su dio sredstava koje akteri koriste u međusobnim odnosima, distancirajući se jedni od drugih, surađujući, natječući se, dominirajući nad drugima, nastojeći promijeniti načine na koje se odnose jedni prema drugima (Fairclough, 2004: 124). Diskursi su kombinacija drugih diskursa artikuliranih zajedno na određene načine. To je način na koji novi diskursi nastaju, dakle, kombinirajući postojeće diskurse na određene načine (Fairclough, 2004: 126). Dvije dimenzije diskursa zadobivaju važno mjesto u analizi; *komunikacijski događaj* i *poredak diskursa*. **Komunikacijski događaj** je jedinica komunikacijskog ponašanja koje se provodi prema društvenim pravilima ili normama uporabe govora, odnosno instanca uporabe jezika, kao što su novinski članak, film, video, intervju ili politički govor. Svaki slučaj uporabe jezika je komunikativni događaj koji se sastoji od tri dimenzije – teksta, diskurzivne prakse koja uključuje proizvodnju i potrošnju tekstova i treće, društvene prakse. **Poredak diskursa** je konfiguracija svih tipova diskursa koji se koriste u društvenim institucijama ili u nekom društvenom području. U okviru poretka diskursa nastaju, komuniciraju se ili tumače određene diskurzivne prakse. Analiza diskurzivne prakse fokusira način na koji autori teksta koriste postojeće diskurse i žanrove u stvaranju teksta te kako recipijenti teksta primjenjuju dostupne diskurse i žanrove u konzumaciji i interpretaciji tekstova. **Odnos između tekstova i društvene prakse je posredovan diskurzivnom praksom**, a tekst je oblikovan i oblikuje društvenu praksu. Dakle, diskurzivna reprodukcija se može istraživati kroz *analizu odnosa između različitih diskursa u nekom poretku diskursa*. Kad se diskursi *rekontekstualiziraju* proučava se njihova artikulacija s diskursima koji već postoje u tim novim okolnostima. Pojasniti ću. Društveni akteri unutar bilo koje prakse proizvode značenja drugih praksi, kao što proizvode i refleksivne reprezentacije vlastitih praksi tijekom svog djelovanja unutar tih praksi. Akteri u tom procesu rekontekstualiziraju druge prakse, što

znači prisvajaju karakteristike drugih praksi i ugrađuju ih u svoje. Reprerentacije će biti različite, jer će različiti društveni akteri reprerentirati društvene prakse ovisno o tome kako su pozicionirani unutar njih. Na taj način, reprerentacije diskurzivno oblikuju društvene procese i prakse. Pojam **rekontekstualizacije** prvi put koristi Bernstein 1990. u svojim odgojnim teorijama. Znači diskursi su raznovrsni prikazi društvenog života koji su sami po sebi postavljeni, odnosno različito pozicionirani društveni akteri 'vide' i prikazuju društveni život na različite načine u različitim diskursima. Npr. životi siromašnih i ugroženih ljudi različitim diskursima su zastupljeni u društvenim praksama političkih elita, medicine, društvenih znanosti i slično, a kroz različite diskurse unutar svake od tih praksi korespondiraju s različitim položajima društvenih aktera.

U suvremenim pristupima i teorijama diskursa značajni su dosezi Laclaua i Mouffea. Oni smatraju da je diskurzivno podudarno s društvenim – nema razlikovanja diskurzivnog od nediskurzivnog. Svi društveni odnosi su odnosi moći. Ne treba govoriti o jednom diskursu, već o diskursima. Kompleksnost i fragmentacija suvremenih društava ogleda se u činjenici da se ona konstituiraju kroz fundamentalne asimetrije koje nastaju zahvaljujući uvećanju razlika i stvaranju *viška značenja* društvenog. Svaku praksu koja uspostavlja relaciju između elemenata na takav način da se njihov identitet mijenja kao rezultat te artikulirajuće prakse oni nazivaju artikulacijom, dok je strukturirani totalitet koji proizlazi iz artikulirajućih praksi označen pojmom diskursa. Pokušali su transcendirati tradicionalne koncepte, odnosno binarnu opoziciju strukture i agencije kroz pojam diskursa (Laclau i Mouffe, 2001).

Platonov Kratil, dijalog o porijeklu jezika napisan oko 390. godine prije Krista, jedan je od najstarijih radova o jeziku i opisuje govor kao oblik djelovanja, a riječi kao instrumente za obavljanje radnji. Njemački filozof i psiholog Karl Bühler se referirao na Platonovo djelo opisujući jezik kao alat – 'Organon', koji ljudi koriste da bi međusobno komunicirali. Ovaj model je imao velik utjecaj na način bavljenja jezikom u diskursnim studijima. Bühler tvrdi da se zvuk može kvalificirati kao jezični znak samo ako postoji trostruki odnos između pošiljatelja, primatelja i objekta na koji se odnosi. Svaki jezični znak ima istovremeno tri funkcije; znak je *simptom* jer sadrži informaciju o pošiljatelju, znak je *simbol* jer se odnosi na objekt, i znak služi kao *signal* jer primatelj mora interpretirati isti ili reagirati na ono što je rečeno. Dakle, osnovna pretpostavka modela jest ona da je jezik instrument za postizanje ciljeva i ne smatra se odvojenim od govornika i slušatelja, autora tekstova i čitatelja u izvršavanju komunikacijskog čina. Jezik, stoga i diskurs je dvosmjerni instrument za sve uključene strane, a njegova esencija je ljudska aktivnost. Diskurs se ne može razumjeti bez uzimanja u obzir konteksta u kojemu se

odvija komunikacijski čin. Ako dvije strane koriste instrument za neku aktivnost, onda takva aktivnost može biti uspješna samo ako se obje strane pridržavaju općih pravila ili načela i pri tome koriste određene strategije. To podrazumijeva postojanje nekog oblika suradnje i pristojnosti, odnosno temeljem načela suradnje i strategija pristojnosti komunikatori mogu obavljati komunikacijski čin (Renkema, 2004: 12).

Usredotočenje na strukturu znakovnih sistema nazvano je **semiotikom**. Središnji koncept u semiotici je pojam *znaka*. Semiotika je još šire područje od strukturalne lingvistike, jer obuhvaća ne samo jezik, nego i druge znakove i simboličke sisteme kakvi su, primjerice, izrazi lica, govor tijela, literarni tekstovi, odnosno svi oblici komunikacije (Ritzer, 1997: 357). Naziv u današnjem značenju potječe od američkoga znanstvenika Charlesa Peircea (1839–1914, koji je sa Saussureom utemeljio modernu semiotiku ili opću teoriju znakova). Peirce poima znak kao trijadnu relaciju i tvrdi da je znak ili reprezentamen nešto što za nekoga u stanovitom pogledu ili vrsnoći stoji umjesto nečega. Znak se obraća nekome, što znači da u duhu (umu) te osobe proizvodi jednako vrijedan ili možda još razvijeniji znak. Znak koji on tako proizvodi, naziva interpretantom prvoga znaka. Znak stoji umjesto nečega što je zapravo njegov objekt. Peirceov se znak sastoji iz triju komponenata: **vanjski znak** (engl. *representamen*), **objekt znaka** koji znak predstavlja (engl. *semiotic object*) i **interpretant**. Znak izražava ili predstavlja određenu stvarnost, dok je treća komponenta znaka njegovo značenje (engl. *signified*) (Krajnc, 2014: 144).

Pragmatika, odnosno disciplina koja proučava jezično djelovanje, i sama je dio filozofskog pristupa fenomenu znaka, konkretnije, bavi se funkcioniranjem znaka pa tako i jezičnih znakova. Naziv pragmatika izvorno je nastao u sklopu semiotičke teorije Charlesa Morrisa (1938), koji je predložio razlikovanje između sintakse, semantike i pragmatike. Dok se sintaksa bavi kombiniranjem znakova, a semantika njihovim značenjima, pragmatika proučava njihovu primjenu te odnos između znakova i njihovih korisnika. Osim semiotike, na razvoj pragmatike utjecali su i drugi znanstveni smjerovi: primjerice, američki pragmatizam u filozofiji te simbolički interakcionizam u sociologiji. Pragmatika polazi od zamisli da je *svaka uporaba jezika djelovanje* te da se lingvisti u svojim opisima jezične djelatnosti ne smiju zadovoljiti pukim opisivanjem određenih površinskih struktura, nego za polazište jezičnoga opisa trebaju uzeti stvarni okvir jezičnoga djelovanja. U sklopu pragmatike posebno mjesto zauzima *teorija govornoga čina* kao temeljne, odnosno najmanje jedinice jezične komunikacije, nastala 1960-ih. Pri analizi govornih činova uzima se u obzir priopćajna situacija i njezini elementi: mjesto, vrijeme, tema, svrha, govornik i sugovornik. Važnu ulogu ima i

govornikova namjera koja se sastoji u promjeni neke situacije, odnosno u prvom redu u djelovanju na sugovornika.

U semiotici, značenje se prenosi simbolima, a u diskursnim studijima, ono se prenosi diskursom. Središnja tvrdnja socio-semiotičkog pristupa je da se svaka instanca diskursa mora proučavati u društvenom kontekstu, na općenitijoj razini kulture i specifičnijoj razini situacije u kojoj se pojavljuje. Utemeljitelji ovog pristupa su lingvisti Michael Halliday i Ruqaiya Hasan, konkretno njihova funkcionalno-sistemička gramatika. Oni opisuju tri aspekta socijalnog konteksta: polje (engl. *field*), sadržaj (engl. *tenor*) i modus (engl. *mode*). *Polje diskursa* se odnosi na vrstu društvenog čina (o čemu se radi) u kojem su jezične figure esencijalna komponenta. *Sadržaj diskursa* se odnosi na društvene uloge i odnose sudionika u interakciji (može se analizirati upotrebom kategorija moći ili socijalne distance). *Modus* se odnosi na vrstu retoričkog/komunikacijskog kanala i funkciju diskursa. Modus je u svezi simboličke organizacije teksta, njegova statusa, funkcija konteksta, i govori o učincima teksta u smislu uvjeravanja i slično. Ova tri aspekta socijalnog konteksta koreliraju sa tri aspekta diskursa; ideacijskom, interpersonalnom i tekstualnom funkcijom diskursa, jer sustav značenja povezuje diskurs s kontekstom. *Ideacijska funkcija* je ona kojom značenje izražava i organizira iskustvo svijeta i vrlo općenite logičke odnose. *Interpersonalna* je ona kojom značenje ostvaruje društvene odnose, omogućava razmjenu, interakciju govornika i slušatelja u davanju i potraživanju, a *tekstualna funkcija* je ona kojom značenje dobiva relevantnost u kontekstu, postajući informacija (sastavljena od danog i novog, teme i reme) (Renkema, 2004: 46-48).

Iz perspektive konstruktivizma, jezikom stvaramo *prikaze* ili *reprezentacije stvarnosti* koje nikad nisu samo puki odraz postojeće stvarnosti nego i doprinose konstruiranju stvarnosti. To ne znači da stvarnost sama po sebi ne postoji. Značenja i reprezentacije su stvarni. Fizički objekti također postoje, ali značenje mogu zadobiti samo kroz diskurs. Objektivacija realnosti svakodnevnog života moguća je, prema shvaćanju Petera L. Bergera i Thomasa Luckmanna, zahvaljujući ljudskoj ekspresivnosti i jeziku kao najvažnijem sredstvu komunikacije. Čitava fenomenologija realnosti svakodnevnog života, kako je oni vide, oslanja se na važnu sferu simboličke kulture i ljudske proizvodnje znakova i simbola, odnosno značenja. Oni definiraju jezik kao sustav glasovnih znakova, kao najvažniji znakovni sustav ljudskog društva, jer se *zajedničke objektivacije svakodnevnog života održavaju prvenstveno jezičkim označavanjem*. Takvo razumijevanje jezika za ove autore je pretpostavka za razumijevanje realnosti svakodnevnoga života. Vrlo važno obilježje jezika je njegovo *svojstvo objektivacije*, jer ga pojedinci susreću kao „činjenično stanje“, pa on kao društveni proizvod na njih djeluje prisilno, odnosno nameće se kao činjenica. Tako jezik ispunjava ne samo važnu saznavnu već i društvenu

funkciju transcendiranja i integracije (čak i kada ne razgovaramo sa nekim), uspostavljajući mostove među različitim stvarnostima ili aspektima društvene stvarnosti i integrirajući ih u smislene cjeline (Berger i Luckmann prema Ristić, 2015: 106).

Da rezimiram, diskursi su skup iskaza i praksi koji oblikuju određeni simbolički i vrijednosni horizont tako da proizvode određeno znanje o subjektima i objektima kojima se bave i time konstruiraju njihove identitete i odnose, ali nikad kao zaokružene i nepromjenjive strukture. Umrežene društvene prakse na određeni način predstavljaju društveni poredak. Diskurs je semiotički aspekt tog društvenog poretka, koji se može nazvati i poredak diskursa. To je način na koji su raznoliki žanrovi i diskursi umreženi zajedno. Poredak diskursa je društveno strukturiranje semiotičke razlike, odnosno određeni društveni poredak odnosa među različitim načinima stvaranja značenja, dakle različitih diskursa i žanrova. Jedan aspekt ovog poretka je *dominacija*, neki načini stvaranja značenja su dominantni ili uobičajeniji u određenom poretku diskursa, a drugi su marginalni ili opozicijski ili alternativni (usp. Fairclough, 2004).

Zaključno, jezik kao nadindividualni sustav, nastao temeljem propisa i pravila, odnosno konvencija koje je stvorila društvena zajednica, u određenoj mjeri determinira način mišljenja onih koji ga govore i utječe na njihov doživljaj svijeta i okružja. Jezik i mišljenje su neodvojivo povezani (Sapir, 2013). Jezik se povezuje sa specifičnim aspektom ljudskog iskustva, odnosno sa socijalnom *strukturom* i promatra u *društvenom kontekstu* (Halliday i Hasan, 1985). Prema tome, za analizu statističke harmonizacije važno je proučiti društveni kontekst, odnosno ukupno okruženje u kojem nastaje društvena razmjena značenja, odnosno *tekst*. Tekst, ali i ne-tekst, odnosno govor, procesi razumijevanja, preoznačavanja i distribucije značenja mogu se nazvati diskursom. Dakle, diskurs nije samo tekst već i *djelovanje*, koje nakon što se oblikuje u praksi, prodire u sferu odnosa moći. Drugačije rečeno, diskurs je važan *oblik društvene prakse*, koji istodobno reproducira i mijenja znanje, identitete i društvene odnose, uključujući i odnose moći te istovremeno oblikuje druge društvene prakse i strukture. Stoga je bilo neminovno kritički analizirati diskurs harmonizacije u okviru ovog rada. Jezik, kultura, diskurs i moć dijalektički su povezani, stoga ću, uz koncept moći, objasniti koncepte ideologije i mreže, koji su sami po sebi usko vezani uz moć.

1.2. Koncepti ideologije, moći i mreže

Koncept ideologije je u središtu disertacije. Za analitičko uporište uzeta je Teun van Dijkova (2006) definicija *ideologije* kao temelja skupnih uvjerenja, dakle uvjerenja koja dijeli neka društvena skupina. Društvene skupine, u ovom ideološkom kontekstu, dijele zajedničke društvene predodžbe (društveni identitet) i osnovna ideološka uvjerenja, a osim društvenim predodžbama, skupine su obilježene i pristupom materijalnim i simboličkim resursima, odnosno odsustvom istih, kolektivnim djelovanjem, diskursom i drugim društvenih praksama. U ovom potpoglavlju, prvo ću predstaviti opće povijesno i teorijsko određenje pojma ideologije, a zatim analizirati koncept ideologije koji je primjenjiv na ovo istraživanje. Nakon uvida u sociološki pojam *moći*, predstaviti ću značajnije analitičke i spoznajne dosege koncepta *moći*, i to one koji moć vide kao 'moć nad' (engl. *power over*), odnosno kao prisilu. Ta se dimenzija koncepta moći uzima kao osnovno sredstvo konceptualizacije prirode temeljnih nejednakosti u društvu. Također, predstaviti ću i pozitivne dimenzije koncepta moći, primjerice moć kao transformativni kapacitet. Na kraju, koncepte *informacijskog društva* i *umrežavanja*, kojima završavam cijelo poglavlje, treba razumjeti radi boljeg 'zahvaćanja' konteksta u kojemu se odvija europska statistička harmonizacija.

1.2.1. Povijesno i teorijsko određenje pojma ideologije

Pojam ideologije pojavljuje se 1796. u Francuskoj sa značenjem znanosti o idejama. Skovao ga je Antoine Destutt de Tracy, čelnik grupe francuskih mislilaca koji su nastojali uspostaviti ideologiju kao svojevrsnu nadznanost, koja bi se bavila analizom svih ljudskih ideja i bila bi nadređena drugim znanostima. Vjerovali su da sve ideje potječu iz osjeta (senzacija), koji daju osnovu i građu čitavoj našoj spoznaji, a osjeti se međusobno spajaju i dolaze u različite odnose, preko mozga kao organskog centra, čime se stvaraju složene *ideje*. Tako nastaje senzualizam, čija je filozofija (ideologija), kao kombinacija individualne slobode i državnog planiranja, postala dio službenog učenja Francuske u doba Direktorija (1795.– 1799.). Destutt de Tracy je u svojem četverosveščanom djelu *Elementi ideologije* (1801.–1814.) nastojao dalje razviti tu novu znanost kojoj je postavio za cilj – analizom duhovnih aktivnosti čovjeka, njihovih sadržaja i predodžbi utvrditi praktična pravila, primjenjiva u odgoju, pravu i politici. Znanost o idejama ili ideologija trebala je biti znanost sa zadaćom služenja ljudima, oslobađanja njihova duha od

predrasuda i pripremanja za prihvaćanje nadmoći razuma. Destutt de Tracy i ideolozi zasnovali su sustav nacionalnog obrazovanja koji je trebao preoblikovati Francusku u racionalno i znanstveno društvo. Pojam ideologije u svom je prvom značenju sadržavao četiri elementa: prvo, relativno cjelovitu teoriju koja objašnjava ljudski svijet i iskustvo; drugo, program društvene i političke organizacije; treće, upućenost na javno djelovanje radi pridobivanja potpore za taj program i njegovo ostvarenje, te četvrto, ideju o posebnoj ulozi intelektualaca (Ravlić, 2001: 148).

Pozitivno shvaćanje ideologije prestaje kad je Napoleon Bonaparte senzacionaliste, odnosno predstavnike znanosti o idejama, a koji su se kritički odnosili prema njegovim osvajačkim pothvatima, u negativnom smislu nazvao ideolozima – onima čija filozofija nema veze s političkom stvarnošću, teoretičarima i metafizičarima koji su udaljeni od života. Napoleonova kritika nije ostala na ironiji i poruzi, u prosincu 1812. on je ideologe okrivio za francuske vojne neuspjehe. Pojam tako dobiva moderno negativno značenje, koje zadržava u raznim oblicima do danas. Napoleon je protivničko mišljenje nastojao podcijeniti i ironizirati sa stajališta političke moći te je tako prvi vezao pojam ideologije za ocjenu vrijednosti, odnosno iznošenje opasnih načela i teorija (Mannheim prema Ravlić, 2001: 149).

Tijekom 19. stoljeća takav, negativan pojam ideologije popuno se afirmira. Karl Marx ideologiju promišlja dvojako. U širem smislu, ideologija je sinonim za duhovnu proizvodnju, svojevrsna nadgradnja, koja obuhvaća područja duhovne djelatnosti (moral, religiju, znanost). U užem smislu i češće rabljenom, ideologija je za njega izvrnuta, lažna i iskrivljena svijest i spoznaja što proizlazi iz njezine posebne klasne uvjetovanosti i određenosti. Ideologija prikazuje neki posebni interes kao opći, ono što je povijesno i prolazno naziva prirodnim i stoga nepromjenjivim pa je ona zato u biti točna, ali ne i istinita spoznaja o postojećem. Marx i Engels uvode važan pojam *fetišizma svijesti*, koji je karakteristika ideologija: svijet ideja zamišlja se kao samostalan, neovisan o materijalnoj i društvenoj osnovi. Ideje nemaju povijest, nemaju vlastitog razvoja izvan materijalnih odnosa. Vladajuće ideje nekog doba uvijek su ideje vladajuće klase, a one su samo izraz vladajućih materijalnih odnosa. Ideolozi vladajuće klase stvaraju iluzije te klase o samoj sebi te podupiru privid da su njezine misli izraz općih interesa. Svaka nova klasa, koja dolazi na mjesto dotad vladajuće klase, mora svoj interes prikazati kao zajednički interes svih članova društva. Za razliku od svih drugih klasa u povijesti, revolucionarni proletarijat ne zamjenjuje jednu klasnu vladavinu drugom već ukida osnovu svake klasne vladavine. On ne nastupa u ime nekih svojih posebnih interesa, njegova spoznaja nije lažna i iskrivljena. Njegovom konačnom pobjedom vraća se izgubljeni identitet mišljenja i

djelovanja, uspostavlja jedinstvo teorije i prakse, čime nestaje ideologija kao oblik otuđene svijesti (Marx prema Ravlić, 2001: 149).

Marxovo shvaćanje ideologije dominiralo je marksizmom (svijest je samo odraz materijalnog životnog procesa – materijalistički redukcionizam i epistemologijski ekskluzivizam – denunciranje nekog stajališta kao lažnoga pretpostavlja povlašteni pristup istini). Dakle, ideologije su u marksističkoj tradiciji povezane s pojmom klase, koja se kasnije opisuje kao društvena formacija. Ideologije su se pripisivale vladajućoj klasi koja ih je širila da bi prikrila ili legitimirala svoju moć ili status quo. Talijanski marksist Antonio Gramsci napravio je znatan otklon od shvaćanja ideologije kao lažne svijesti. U *Zatvorskim bilježnicama* Gramsci razmatra pojam ideologije unutar svoje *teorije hegemonije* kao kulturnog vodstva koje vrši klasa na vlasti i ideje o komunističkoj partiji kao “kolektivnom intelektualcu”. On razlikuje hegemoniju od prisile koja predstavlja primjenu zakonodavne ili izvršne vlasti ili policijsku intervenciju. Za njega je ideologija oblik i proizvod društvenog djelovanja ljudi, povijesni i društveni fenomen, ona stvara prostor u kojem se ljudi kreću, stječu svijest o svome položaju i bore se za svoje ciljeve. Kasnije je Louis Althusser u svojoj teoriji ideoloških aparata države definirao ideologiju kao sustav ideja, koji se ne može svesti ni na ekonomiju ni na politiku. Ideologija je sustav reprezentacije ideja (pojmova, mitova), koji ima vlastitu logiku i strogost, te povijesnu trajnost i ulogu unutar društva (Althusser, 1965).

Frankfurtska škola ideologiju definira kao sisteme ideja, često lažne i zbunjujuće, koje stvaraju socijalne elite. Svi aspekti interesa mislilaca kritičke škole za proučavanje superstrukture mogu se podvesti pod opći naziv *kritika dominacije*. Interes za dominaciju bio je isprva stimuliran fašizmom u 1930-im i 1940-im godinama, a kasnije se proširio na dominaciju u kapitalističkom društvu. Suvremeni je svijet dostigao stadij najveće moguće dominacije nad pojedincima. Kontrola prodire u sve aspekte kulturnog svijeta, a učesnici je internaliziraju. Akteri se sami podvrgavaju dominaciji u ime šire socijalne strukture. Dominacija je dosegla toliko usavršen stadij da nam se čini kako više uopće ne postoji (Ritzer, 1997).

Talijanski ekonomist i sociolog Vilfredo Pareto razvio je tzv. *pozitivističko učenje o ideologijama*. Ideologije su određene kao 'derivacije', to jest kao teorije koje društvenom akteru omogućuju dati objektivni temelj vrijednosnim sudovima koje stalno mora izricati tijekom svoga djelovanja. Te teorije nemaju strogost u znanstvenom smislu riječi jer vrijednosni sudovi ne podliježu dokazivosti. No, s druge strane, to nisu slučajne i arbitrarne teorije jer kad bi bile takve one nikada ne mi mogle biti vjerodostojne. Prvi izvor ideološkog fenomena tvore svrhe djelovanja jer ciljevi koje si postavljaju društveni akteri ovise o njihovoj privrženosti

vrijednosnim sudovima (Kalanj, 2010: 25). Ljudi se u svojem društvenom djelovanju rukovode osjećajima, raspoloženjima i htijenjima, koji su raznoliki i promjenljivi; ali oni uvijek nastoje svom djelovanju dati privid logičnosti, dosljednosti i koherentnosti. To se njihovo nastojanje *derivira* u sustavu političko-svjetonazorskih vrednovanja, koja nazivamo ideologijama. Akteri im pribjegavaju kako bi postigli svoje ciljeve. Različite društvene *elite* rukovode se raznim ideologijama u svom društvenom djelovanju.

Theodor Geiger je iz neopozitivističke perspektive kritički analizirao uži koncept *ideologije kao društveno iskrivljene misli*. Proširio je primjenu Paretovih pojmova, rabeći pojam *derivacija* za svako teorijsko opravdanje afektivnih i životnih angažmana. Ideologije su kodificirani, racionalno razrađeni sustavi misli koji osvjetljavaju uzroke čovjekovih problema i opisuju putove djelovanja za njihovo otklanjanje. Pojedinci razvijaju takve teorije (ideologije), ali da bismo shvatili kako su one *derivirane* moramo uzeti u obzir i njihovo društveno okruženje: mentalitet društva ili društvene skupine u kojoj djeluju, prevladavajuće duševne dispozicije, dominantan socio-psihološki karakter. Mentaliteti su ne-kodificirani načini razmišljanja i osjećanja koji su manje racionalni za razliku od ideologija. Geiger ideologiju smatra konceptom teorije znanja i uzima da je ideologija ustvari izjava koja ili-ili je predstavljena da ima prividno značenje, tvrdeći da je teorijska i činjenična, a istovremeno zadržavajući elemente koji nisu teorijski, objektivni ili empirijski utemeljeni odnosno važeći. Ideologija kao takva traži objektivnu istinu iz stvorene stvarnosti.

Nasuprot pozitivističkoj teoriji, drugačiji pristup ideologiji razvijen je u sociologiji znanja, koju su zasnovali Max Scheler i Karl Mannheim. Mannheim je razvio tzv. *totalni pojam ideologije*. Svako mišljenje je ideološko, tj. vezano uz konkretnu egzistenciju, uvjetovano i relativno. Ideologija izražava 'totalnu svijest' neke epohe ili grupe. Mannheim ideologiju shvaća kao način, strukturu i sadržaj mišljenja koje je društveno uvjetovano i koje se može razumjeti samo ako se razumije njegova društveno-povijesna geneza. Mannheim pretpostavlja ideologičnost i povijesnost svakog mišljenja, jer je proizvodnja ideja determinirana društvenim faktorom (*mišljenje pojedinca je mišljenje grupe i neodvojivost mišljenja i kolektivnog djelovanja*). Razlike u mišljenjima proizlaze iz razlika u cjelokupnoj mentalni strukturi koje su posljedica različitih društvenih pozicija što ih ljudi zauzimaju. Da bi shvatili tuđu perspektivu ili način promatranja stvarnosti nužno je razumjeti tuđa shvaćanja, odnosno *partikularizirati* ideje. Promjenom svoje društvene pozicije ili nakon sukoba i međusobne kritike različitih pogleda, možemo postati svjesni vlastite perspektive i njezine parcijalne vrijednosti. Dakle, ono što se unutar jedne grupe prihvaća kao apsolutno, na drugoj strani se javlja kao uvjetovano grupnom situacijom i shvaća kao parcijalno. Ako je svaki pogled determiniran društvenom

situacijom, ostaje pitanje tko je u mogućnosti izvesti sintezu, odnosno pronaći istovjetne momente u različitim mišljenjima. On predlaže rješenje u obliku obrazovane *slobodno lebdeće inteligencije* koja je za njega jedan relativno besklasni sloj, ne odveć čvrsto ukorijenjen u društvenom prostoru niti se identificira s nekom klasom iz drugih slojeva koji su izravnije uključeni u ekonomski proces. Nego su to intelektualci koji su u mogućnosti slobodno se opredijeliti i u tom opredjeljenju slijediti orijentaciju, koja je u skladu sa zahtjevima intelektualnog života. Oni imaju totalnu perspektivu, potrebu za totalnom orijentacijom i sintezom, a time imaju i interes za razumijevanje cjeline društvene i političke strukture. Zahvaljujući tom položaju, *slobodno lebdeća inteligencija* može doći do objektivne istine. Budući da nas partikularizacija ideja, ne oslobađa društvenom pozicijom determiniranog pogleda, Mannheim se ponovo našao na početku dokazivanja kako nas ideološko mišljenje može dovesti do objektivne istine. Kako je, s druge strane s obzirom na njegovo prvobitno određenje ideologije kao 'krive svijesti' ne-konsekventno pretpostaviti ovu mogućnost, Mannheim nužno svoje određenje ideologije mijenja i od sada barata s novim pojmom ideologije kao *parcijalne istine*. Potom ublažava i svoju tezu o društvenoj uvjetovanosti mišljenja ili svijesti pa tvrdi da različiti promatrači mogu doći do sličnog rezultata ako imaju istovjetni pojmovni i kategorijalni aparat mišljenja, iako je prije tvrdio da su kategorije mišljenja određene pozicijom čovjeka u društvu. Istinito je ono s čim se svi slažu, odnosno istina je stvar *konsenzusa*. Ako bi postojala jedna besklasna društvena grupa koja bi imala svoje posebne interese i mogućnosti i obavljala jednu nezavisnu političku aktivnost, bi li u tom slučaju bilo više moguće govoriti o *besklasnom sloju* ili bi bilo točnije govoriti o društvenoj grupi koja se ni po čemu ne razlikuje od drugih društvenih grupa. Također, ako bi *političke odluke* intelektualaca bile povezane čak i s prethodnom totalnom orijentacijom, ne bi li politička aktivnost koja bi se razvijala prema ovim odlukama bila jedna od postojećih političkih aktivnosti što ih razvijaju razne grupe (klase) i ne bi li se po ovoj orijentaciji intelektualci svrstali usporedo s drugim grupama u društvenoj strukturi (usp. Marušić, 1967). Korelat pojmu ideologije kod Mannheima je pojam *utopije*: ideologija je sustav mišljenja usmjeren zaštiti poretka, ali iz sebe same ona stvara utopiju kao transcendiranje tog okvira; utopija može biti idejni temelj za revoluciju, koja ruši zatečeni poredak.

1.2.2. Ideologija kao legitimacija dominacije

Ideologije su opća, apstraktna, zajednička društvena uvjerenja koja su u osnovi društvenih reprezentacija, a funkcioniraju kao samosheme identiteta, stvarajući osnovu za znanje i spoznaju; one su važne u upravljanju mišljenjem i interakcijom, posebno za društvene odnose među grupama kao što su odnosi dominacije i konflikta (van Dijk, 2000). Ideologije omogućuju ljudima kao pripadnicima skupine organizirati mnoštvo društvenih uvjerenja oko onoga što je za njih dobro ili loše, ispravno ili pogrešno, i u skladu s tim djelovati (van Dijk, 2006: 21). Strukturalna karakteristika ideologija je *polarizacija*, otjelotvorena u suprotstavljanju između *Nas* i *Njih*. Ideologije i polarizacija se izražavaju posredstvom diskursa. Da bi se shvatila dinamika suštinskih odnosa moći potrebno je sagledati obrasce predstavljanja Drugog u diskursu. Divergentna značenja pojma *Drugi*³ iskazuju se kroz različitost ili manju vrijednost. *Drugost* ili *alteritet* oblikuje se diktatom ideoloških praksi i hegemonijskoga diskursa i redovito nosi oznake inferiornosti, funkcionirajući na marginama dominantnih vrijednosti određene kulture ili socijalne sredine. Značenje *drugost* zadobiva u vrijednosnim sustavima obilježenim binarizmima koji mogu biti povezani s rodnim, klasnim, starosnim, civilizacijskim i drugim pretekama (Marot Kiš i Bujan, 2008: 118). Društvena skupina u ovom ideološkom kontekstu mora biti više ili manje stalna, više ili manje organizirana ili institucionalizirana reproducirana od unovačenih pripadnika na osnovi poistovjećivanja sa specifičnim, više ili manje stalnim nizom svojstava (npr. rod ili dohodak), zajedničkim djelatnostima i/ili ciljevima, normama i vrijednostima, resursima i specifičnim položajem u odnosu na druge društvene skupine (van Dijk, 2006: 197). Tek kad je zadovoljena većina ovih uvjeta, skupine mogu razviti neke zajedničke ideologije koje će im poslužiti u njihovu djelovanju i ostvarivanju ciljeva. Oni pritom dijele zajedničke društvene predodžbe (društveni identitet) i osnovna ideološka uvjerenja. Skupine su, osim društvenim predodžbama, obilježene i pristupom odnosno odsustvom materijalnih i simboličkih resursa, kolektivnim djelovanjem, diskursom i drugim društvenih praksama. Ako većina pripadnika neke skupine dijeli većinu propozicija koje

³ Pitanje i odnos spram Drugoga, Schützova fenomenološka sociologija (koja je pod izravnim utjecajem Husserlove fenomenologije) vidi u kontekstu socijalne interakcije i interakcionizma. Interakcije se unutar socijalnog svijeta događaju djelovanjem i komuniciranjem. Pitanje upućeno Drugom, očekuje odgovor Drugoga. Podražaj Drugoga izaziva reakciju Drugoga. Drugi je bitan u relaciji spram Ja, kao i Mi spram Drugoga ili Drugih. Drugoga konstruiramo kao naše drugo Ja. Svaka tipizacija ponašanja Drugoga, zapravo je vlastita tipizacija. Odnos Ja i Drugi posredovan je racionalnom akcijom. Relacija spram Drugoga proizvodi nešto poput učinka zrcala (engl. *mirror effect*) (Shutz prema Milardoviću, 2013: 165). S konceptom Drugoga susrećemo se u psihoanalizi kod Freuda i Lacana, u postkolonijalnim teorijama kod Spivak i Saida, u filozofiji kod Sartrea, de Beauvoir i Foucaulta, itd. Cijenjeno je djelo Edwarda Saida *Orijentalizam* (1999) u kojem dokazuje kako preko Orijenta Zapad vidi sebe, to jest, preko Drugoga vidi sebe. Zapad se zrcali u Orijentu kao konstruiranom drugom (Milardović, 2013).

definiraju tu ideologiju, odnosno ključnih ideoloških pretpostavki, ta skupina bi se mogla ideološki reproducirati. Dijeliti ideološke premise znači da pripadnici skupine imaju slične premise uskladištene u svom društvenom sjećanju. Ideologije se mogu i sukobljavati u nekim specifičnim situacijama, jer pojedinačni društveni akteri mogu biti pripadnici raznih društvenih skupina, od kojih svaka može imati različitu ideologiju. Tako ovisno o situaciji, jedan identitet pa tako i ideologija mogu biti važniji nad drugim što može dovesti do sukobljavanja ideologija.

Dakle, obzirom na postojanje određenih relacija i interesa u grupi, može se pretpostaviti da ideologije pokazuju na polarizirajuću strukturu između *nas* i *drugih*. Ideologije, kao i bilo koje druge društvene reprezentacije, mogu biti standardno shematski strukturirane sadržavajući ograničen broj fiksnih kategorija. Mogu biti izgrađene od kategorija koje definiraju i karakteriziraju samu društvenu skupinu, kategorija kao što su identitet, aktivnosti, ciljevi, norme i vrijednosti, društveni položaj i resursi. Ideologije se mogu društveno reproducirati bez da su nužno povezane s dominacijom ili otporom. Postoje i profesionalne ideologije (novinari, profesori), institucionalne ideologije, itd. (van Dijk, 1995b). Ideologija nije samo sustav ideja i uvjerenja društvenih skupina i pokreta, nego i osnova društvenih praksi članova neke skupine. Tako seksistička ideologija može biti osnova diskriminacije, ili pak ekološka ideologija osnova za djelovanje protiv onečišćenja okoliša.

Ključne društvene prakse koje su pod utjecajem ideologije su uporaba jezika i diskurs. Ideološke strukture se mogu izraziti na različite načine u diskursu, ali tipično organiziraju ljude i društvo u polarizirajućim ili suprotnim odnosima *nas* spram *drugih*. Kako bi se omogućila suptilnija ideološka analiza koja se odnosi na *druge*, van Dijk predlaže slijediti četiri analitička principa (van Dijk, 2006):

- naglasiti pozitivne stvari o nama;
- naglasiti negativne stvari o njima;
- ne-naglasiti negativne stvari o nama;
- ne-naglasiti pozitivne stvari o njima.

Sve se ideologije zasnivaju na skupinama. Ideološki život skupine temelji se na složenoj organizaciji, institucionalizaciji, funkcijama i svakodnevnim praksama (primjerice Katolička crkva, Amnesty International). Učinkovita reprodukcija ideologija uobičajeno zahtijeva više od nekolicine ljudi sa zajedničkim ciljevima i dijeljenim stavovima i vrijednostima. Ideologija i svojstvo skupine se uzajamno određuju, odnosno samo skupina može razviti ideologije, a definicija skupine pretpostavlja i zajedničke društvene predodžbe, uključujući i ideologije.

Temeljno pitanje za teoriju ideologije je zašto se ljudi uopće razvijaju ideologije. Iz kognitivnog aspekta, ideologije se razvijaju jer ljudi organiziraju društvene reprezentacije. Obzirom da ideologije neizravno nadziru i općenito kontroliraju društvene prakse, a naročito diskurs, očita **socijalna funkcija ideologija** je da one omogućuju ili olakšavaju zajedničko djelovanje, interakciju i suradnju članova skupine, kao i interakciju sa članovima drugih skupina. Ideologije su tradicionalno definirane u smislu **legitimacije dominacije** i to od strane vladajuće klase ili od strane raznih elitnih grupa ili organizacija. Ako moć definiramo u pojmovima kontrole jedne grupe nad drugom (odnosno kontrolom nad djelovanjem njenih članova), ideologije funkcioniraju kao mentalna dimenzija ovog oblika kontrole (van Dijk, 2006: 35). Ideologije su osnova na kojoj djeluju članovi dominantne grupe. One im pružaju načela koja opravdavaju, legitimiraju, odobravaju ili prihvaćaju ove oblike zloupotrebe moći. Ideologije su tako početak i kraj, izvor i cilj grupnih praksi. U tom smislu, odnose se na grupne interese odnosno na dogovore, procese, aktivnosti, pravila, zakone i resurse koji pogoduju grupi na bilo koji način, čime povećavaju ili održavaju svoju moć i resurse na kojima se oni temelje (kapital, dohodak, znanje, obrazovanje). Ideologije tako mogu biti usmjerene prema formulaciji principa temeljem kojih skupina 'zaslužuje' takve prednosti u odnosu na druge skupine. Van Dijk daje sljedeći primjer: protivljenje imigraciji često je ozakonjeno tvrdnjom da smo *mi 'ovdje' bili prvi* i stoga imamo pravo prvenstva nad društvenim resursima poput državljanstva ili zapošljavanja. Društvena funkcija ideologija je kontrola i koordinacija društvenih praksi grupe i između grupa. Diskurs je jedina društvena praksa koja može direktno izraziti ideologiju. Za razumjeti ulogu diskursa u društvu, potrebno je znati temeljnu ulogu diskursa u reprodukciji društvenih reprezentacija u cjelini i naročito u reprodukciji ideologija (usp. van Dijk, 2006).

Kalanj ideologiju definira kao skup uvjerenja, ideja i projekcija preko kojih uže ili šire društvene grupe, socijalni, politički i kulturni pokreti izražavaju svoj društveni interes i teže uspostavi svoje hegemonije ili poboljšanju vlastitog položaja (Kalanj 2010: 13). Stvarni se cilj ideologije sastoji u tome da se omogući i osigura **vladavina volje**, svejedno u kojem području društvenog života (Đurić, 1989: 133). Politička moć, koja je neodvojiva od ideologije, uključuje vladavinu ljudima i ta je ideološko-politička moć često prisiljena „poticati racionalne i emocionalne reakcije kod podčinjenih i potaknuti ih da direktno ili indirektno slijede upute vladalaca. Ne uspije li to, vladalac mora primijeniti silu, a u krajnjem slučaju i likvidirati podčinjene“ (Neumann, 1974: 69-70). Svaka društvena skupina ili formacija koja ima neki oblik moći ili dominacije nad drugim skupinama mogla bi se povezati s ideologijom koja bi funkcionirala kao sredstvo da se ta moć legitimira ili prikrije, drugim riječima dominantne

skupine mogu imati ideologije koje koriste za legitimiranje svoje moći i utjecaja ili za dobivanje pristanka ili konsenzusa. Povezanost ideologije s političkim i socijalnim skupinama i njihovim interesima ne znači da se moć neke ideologije može svesti na manipulaciju, a spoznaja koju donosi na lažnu spoznaju i/ili da je ta spoznaja puka maska za materijalnu (klasnu) dominaciju. Spoznaja kojom je opskrbljen neki ideološki pokret nužno nadilazi iskustvo, ona se ne može potpuno provjeriti iskustvom, i u tome leži njezina posebna moć uvjeravanja i vođenja. Ali ta spoznaja nije lažna, jer kad bi to bila manje je vjerojatno da bi se širila. Ideologije se ne mogu svesti na argumente koji su sa znanstvenoga stajališta pogrešni. Štoviše, učinkovite ideologije obično imaju znanstvene jezgre. Neka će ideja vjerojatno postati više prihvaćena ako je utemeljena na izvorno znanstvenoj teoriji nego ako je zasnovana na pukim domišljanjima. U početku prihvaćanja neka se ideja prvo mora priznati kao manje ili više istinita, a potom imajući jamstvo autoriteta (u moderno doba znanost je najprihvaćenija forma autoriteta), ulazi u složeni proces širenja, koji ima različite sastavnice. Povezivanje ideologije s interesima određene grupe dovodi do toga da se politička ideologija uspostavlja kao specifična zajednica koja razvija svoj poseban jezik. Ljudi koji dijele neki posebni interes obično razvijaju poseban rječnik, jezik koji je samo njihov, na kojem oni komuniciraju jedni s drugima. Stare riječi dobivaju za te ljude novo značenje, a ako sa starim riječima ne mogu izreći novi sadržaji, oni izumljuju nove. Interes koji dijele čini te ljude članovima jedne zajednice, a članovi zajednice će uvijek imati posebne zamisli koje zahtijevaju poseban jezik. Zajednička ideološka percepcija ujedinjuje ljude, ali ona im također pruža rječnik s pomoću kojega mogu uspješnije otkriti razlike prema drugima. Političke ideologije, kao što je to pokazao Michael Freeden, također čine zajednice u tom značenju, a svatko tko želi razumjeti neku posebnu ideologiju, treba naučiti njezin jezik. Ideološki jezik oblikuje se, s jedne strane, kroz proces izražavanja vanjskih zbivanja i praksi, ali s druge strane, on posjeduje unutarnje značajke koje određuju načine na koje se pristupa socijalnoj zbilji (Ravlić, 2001: 157-158).

Tradicionalna kritika ideologije više nije uspješna zaključuje Slavoj Žižek čitajući *Kritiku ciničkog uma* Petera Sloterdijka (1983), jer je suočena s ciničkim umom – onim koji više nije naivan već predstavlja paradoks prosvijetljene lažne svijesti: čovjek vrlo dobro prepoznaje laž, sasvim je svjestan određenog partikularnog interesa skrivenog iza ideološke univerzalnosti, ali je se ipak ne odriče (Žižek, 2000: 50). Ideološki važni interesi kao što su skupni identiteti, djelatnosti i ciljevi, norme i odnosi dominacije među skupinama i otpor, kao i društveni resursi, lokalno se pokazuju i reproduciraju u društvenim situacijama, pa stoga i u komunikacijskim kontekstima. Posebnim navođenjem **konteksta** dobiva se uvid u detalje

vršenja društvene dominacije i njezinih skrivenih ideologija (van Dijk, 2006: 285). Ideologija se očituje u diskursu. Diskurs ne samo što izražava ideologije neizravno već i eksplicitno izravno oblikuje ideološka uvjerenja. U interakcijama sa pripadnicima drugih skupina ljudi su sposobni diskurzivno objasniti, braniti ili legitimirati svoje ideologije. Iskazivanje ideološki zasnovanih značenja najznačajniji je dio analize ideološkog diskursa. Težište analize je na semantici, budući da je variranje leksičkih jedinica (leksički stil) glavno sredstvo ideološkog izražavanja u diskursu. Ovisno o bilo kojem kontekstualnom čimbeniku korisnici jezika mogu odabrati različite riječi da bi govorili o stvarima, ljudima, djelovanjima ili događajima. Stavovi i ideologije sudionika istaknuto su kontekstualno ograničenje pa su stoga glavni izvor leksičkog variranja. Uzimajući u obzir očigledne ideološke implikacije leksičkog izbora, očekuje se da su korisnici jezika često svjesni svog stila i da ga mogu djelomice nadzirati i time bilo naglasiti ili točno sakriti svoja 'stvarna' ideološka značenja. Tekuća rasprava o politički korektnom jeziku točno se usredotočuje na taj oblik ideološki zasnovanog leksičkog stila, a osobito pokazuje položaje ljudi u odnosima između dominantnih i podčinjenih skupina. Nadalje, retoričke strukture se mogu proučavati kao sredstva naglašavanja značenja kao funkcije ideoloških mišljenja. Retorika je u tom kontekstu usmjerena prema uvjerljivoj komunikaciji poželjnih modela društvenih događaja i tako upravlja načinom na koji će primatelji shvatiti, a osobito kako će vrednovati te događaje.

Da rezimiram, ideologije se razvijaju i primjenjuju kao legitimacija za zlorabu moći, kako Van Dijk naziva dominaciju, i za posljedicu imaju društvenu neravnopravnost. Razne ideologije mogu reproducirati moć i dominaciju kao specifičan oblik odnosa između skupina i društvene strukture, a društvene prakse primijeniti te ideologije. Tradicionalni sustavi moći bili su prisilni, dakle zasnivali su se na nadzoru. Upravo na nadzoru je utemeljen koncept *disciplinskog društva*. Prema Foucaultu, disciplinsko društvo je moguće zbog svijesti o trajnoj vidljivosti koja osigurava automatsko funkcioniranje moći (Benthamov Panoptikum je izvor ogromne moći za službenike zatvora jer im daje mogućnosti totalnog nadgledanja). Van Dijk definira *dominaciju* kao „ostvarivanje društvene moći od strane elita, institucija ili skupina što rezultira pojavom društvene nejednakosti, uključujući političku, kulturnu, klasnu, etničku, rasnu i spolnu nejednakost. Ovaj proces reprodukcije može uključiti različite načine diskursa moći koji više ili manje izravno ili podupiru, zastupaju, legitimiraju, poriču, ublažavaju ili prikrivaju dominaciju“ (van Dijk, 1993: 249). Dominacija obično dovodi do otpora i borbe da se prevlada neravnopravnost, ali ne podrazumijevaju svi ideološki sukobi borbu. Naime, ideologije mogu poticati skupinu da djeluje u vlastitom interesu, ali zakoni, norme i sporazumi

moгу spriječiti otvoreni sukob. U tom se slučaju ideološka borba može prenijeti na razinu uzajamnog diskurzivnog uvjeravanja, pregovora i konsenzusa.

1.2.3. Moć

Koncept moći (grč. *dynamis* – moć ili sila; lat. *potentia*, *potestas* – vlada, vlast) jedan je od najvažnijih koncepata društvene znanosti, naročito sociologije i politologije, i u tom kontekstu znači mogućnost pojedinaca i skupina da nametnu svoju volju drugima, i sposobnost proizvođenja promjena u društvenom životu. Moć se ostvaruje u različitim oblicima, od gole prisile do suptilnoga psihološkog utjecaja. Političke i pravne znanosti proučavaju formalnu strukturu društvenog poretka pa njih prije svega zanima ponašanje ljudi u odnosu prema formalnom političkom institucionaliziranju, dok je za sociologiju interesantnije ono što je latentno, to jest ono što se skriva iza formalne strukture političkih institucija. Za sociologiju je najvažnije proučavanje odnosa između moći i njezinih manifestacija (Kuvačić, 2004).

Prema Weberu, koji je najzaslužniji za razvoj ovog područja znanosti, *moć* je vjerojatnost da pojedinac ili grupa provedu svoju volju usprkos otporu jednog ili više partnera. Riječ je dakle o *vjerojatnosti* da će netko provesti svoju volju usprkos otporu; dakle nema apsolutne sigurnosti. Moć (u njemačkom jeziku *Macht*) se određuje kao skup izgleda ili vjerojatnosti, a ne kao uzročno-posljedična veza. Moć je proces u kojemu se pritisak i otpor međusobno uvjetuju i isključuju, nije riječ o akcidentalnoj suprotnosti, nego o unutarnjoj, inherentnoj kontradikciji, što je Hegel naznačio svojom antinomijom gospodara i sluge, a Marx primijenio na razmatranje odnosa kapitalista i radnika (Kuvačić, 200: 125). Moć se uspostavlja i realizira u okviru nekog društvenog odnosa. Svrha moći ili njen glavni sadržaj je da se nametne i provede vlastita volja usprkos otporu. Moć se uspostavlja bez obzira na čemu se zasnivaju izgledi za njenu realizaciju. To su elementi čuvene Weberove definicije moći (Pavlović, 2009: 14). Većina socioloških teorija slijedi Max Weberovu definiciju u dva važna aspekta. Prvo, njegova definicija moći implicira da oni koji drže moć to čine na štetu drugih (konceptija moći konstantnog zbroja – količina moći konstantna, jedan pojedinac ili skupina drže moć u onoj mjeri u kojoj je drugi ne drže); drugo – pojedinci koji drže moć skloni su je uporabiti za promicanje vlastitih interesa, moć se koristi u cilju promicanja posebnih interesa pojedinih skupina društva (konceptija moći varijabilnog zbroja – moć u društvu se ne smatra fiksnom ili konstantnom, može rasti ili se smanjivati). Prema Parsonsu, dvije su funkcije moći; *pozitivna*,

koja je usmjerena na postizanje pozitivnih ciljeva i *negativna*, koja je obrambena. Tu dolazimo do kategorije *socijalne kontrole* koja ima više 'negativnu konotaciju' jer se odnosi na mehanizam koji mora *spriječiti* neposlušno ponašanje, dok moć ima 'pozitivne implikacije' jer se ne odnosi na preventivno sprječavanje nepoželjnog ponašanja, nego na izravno provođenje volje pojedinca ili grupe. Socijalna kontrola upućuje na konsenzus, a moć sugerira konflikt. Postoje dvije glavne vrste socijalne kontrole ponašanja pojedinaca i grupa: upotreba sile te uspostavljanje vrijednosti i normi koje ljudi prihvaćaju kao pravila ponašanja. Te dvije vrste kontrole međusobno se kombiniraju, a posljednja instanca svake vlasti i kontrole je upotreba sile. Najstarije i najmoćnije sredstvo je sila. Sila je kratkoročno možda najdjelotvornija, ali dugoročno nositelje moći tjera na sve intenzivniju primjenu moći i na njezino proširenje na sve više podčinjenih. Silom se ne može trajno i uspješno vladati, jer čim ona popusti ili prestane, čovjek djeluje po vlastitim interesima i izboru. Prema Niccolò Machiavelliju, civilizacijski napredak znači prelazak sa sile na druga sredstva moći – potkupljivanje novcem, položajima i povlasticama, te uvjeravanje idejama i mišljenjima, nametanje svojih stavova i vrijednosti. Uvjeravanje je najdjelotvorniji i najjeftiniji postupak (jer navođenje drugih da djeluju kako bismo mi željeli iziskuje resurse) i s povećanjem kompleksnosti društva njegovo značenje raste. Njime se kod građana postiže visok stupanj habituacije, pretvaranja mišljenja u običaje, tako da njihove reakcije postaju gotovo automatske (Lerotić, 1990: 272). U politološkim teorijama moći važan je pojam *utjecaja*, u kontekstu da osoba koja ima moć može promijeniti ponašanje onog koji prihvaća utjecaj. U teoriji interesnih grupa utjecaj je presudna kategorija. Cilj je interesne grupe i njezinih predstavnika utjecati na središta institucijske moći, i svakako na moćne osobe u nekom političkom tijelu. Primatelj utjecaja, ako je jak, nužno mora promijeniti ponašanje i donijeti odluku koja odgovara interesnoj grupi. Utjecaj se može širiti formalnim ili neformalnim međusobnim priopćavanjem ili sredstvima masovnog priopćavanja. Utjecati se može na formalna i neformalna središta moći. Formalna su središta legitimacijski ustanovljene strukture moći, a neformalna isječak formalne strukture koji djeluje neovisno o pravilima formalne strukture. Nositelji političke i društvene moći mogu se služiti *nagovaranjem*. Nagovaranje je samo jedan od oblika utjecaja. Priopćajnim djelovanjem nagovaratelj pokušava nagovoriti na pristanak na što, unatoč vlastitom protivljenju. Ako se nagovor prihvati, smatramo da je nagovoreni promijenio odluku i počeo se ponašati po volji nagovaratelja, a ako ne prihvati, znači da nagovaratelj mora promijeniti način svojeg priopćajnog djelovanja ili metodu očitovanja moći (Milardović, 2014).

Weberovo određenje *vlasti* je komplementarno u odnosu prema njegovu određenju moći. Dok moć izražava nametanje volje usprkos otporu, vlast je vjerojatnost da će određenu

naredbu poslušati određeni pojedinac ili grupa. Moć se demonstrira, a vlast se učvršćuje. Drugi važan faktor je *legitimnost* koja se svodi na uvjerenje ljudi da vlast koja je nad njima uspostavljena ima moralno opravdanje. Legitimnost je opravdanost primjene moći, a postoji samo dotle dok u nju netko vjeruje.

Razlika između moći i vlasti povezana je s različitim situacijama; kad je riječ o moći, onaj koji je podnosi prisiljen je slijediti volju drugoga; kad je riječ o vlasti, na djelu je situacija u kojoj se netko pokorava naredbi jer vjeruje da ona ima legitimni oblik (Kalanj, 2005: 195). Dakle, dva su oblika moći: *vlast* (oblik moći koji je prihvaćen kao legitiman i kojem se na toj osnovi pokorava, primjerice parlamentarna moć) i *prisila* (onaj oblik moći koju njoj podložni ne smatraju legitimnom). Idealni tipovi vlasti prema Weberu su: *karizmatička vlast* (koja se zasniva na odanosti podanika vođi za kojeg se vjeruje da raspolaže iznimnim sposobnostima), *tradicionalna vlast* (koja se temelji na vjeri u ispravnost i svetost postojećih običaja i tradicija; pojedinci na vlasti zahtijevaju poslušnost podanika temeljem svojega tradicionalnog statusa koji je obično naslijeđen) i *racionalno-legalna vlast* (koja se temelji na prihvaćanju skupa impersonalnih pravila; oni na vlasti mogu izdavati naredbe i drugi im se pokoravaju jer prihvaćaju zakonski okvir koji legalizira tu vlast. Ovo je najčešći oblik vlasti u modernom društvu, a njegov odgovarajući administrativni oblik je birokracija).

Predstaviti ću značajnije analitičke dosege o konceptu *moći*, i to one koji moć vide kao 'moć nad' (engl. *power over*), odnosno kao prisilu. Ta se dimenzija koncepta moći uzima kao osnovno sredstvo konceptualizacije prirode temeljnih nejednakosti u društvu. Također, predstaviti ću i pozitivne dimenzije koncepta moći, primjerice moć kao transformativni kapacitet. U analizi rezultata istraživanja biti će riječi o obje dimenzije. Ona pozitivna će se, u kontekstu istraživanja, materijalizirati kao potencijalni kapacitet nacionalne statističke institucije da utječe i kreira diskurs harmonizacije, a ona negativna u smislu da Eurostat kao nadnacionalno statističko tijelo uspostavlja dominaciju nad nacionalnim tijelom koje je, na koncu determinirano diskursom harmonizacije.

Svojim prvim djelom, *Tečaj političke ekonomije (Cours d'économie politique, 1896–97)*, Vilfredo Pareto je nastavio Walrasov rad na formiranju modela opće ravnoteže. Njegov zakon o raspodjeli dohotka pokazuje da je nejednaka raspodjela dohotka odraz nejednake raspodjele sposobnosti među ljudima. Njegovo pravilo optimalnosti, kojim definira optimum kao ono stanje u kojem se položaj jednoga sudionika ne može poboljšati, a da se ne pogorša položaj ni jednoga drugog sudionika, naziva se *Pareto optimum*. U djelu *Rasprava o općoj*

sociologiji (Trattato di sociologia generale, 1916) obrazlaže svoju teoriju o kruženju elita, koja se temelji na pretpostavci o antagonističkoj strukturi društva; društveno događanje u tom smislu počiva na stalnoj suprotnosti različitih društvenih slojeva i klasa i njihovim nepomirljivim interesima. U širim društvima ili asocijacijama manjina ljudi neizbježno zaposjeda i provodi moć nad većinom, odnosno masama. Pareto je smatrao da su unutar hijerarhijski ustrojena društva za političko vodstvo sposobne samo elite između kojih se naposljetku i odvija borba za moć. Postojeće odnose moći elite nastoje legitimirati uz pomoć društvenih i povijesno-filozofijskih teorija.

Steven Lukes uočava da se moć nad drugima može ostvariti na način da ih se spriječi identificirati ili prepoznati vlastite interese (Karlberg, 2005: 3). Lukes polazi od teze da se moć može dimenzionirati na tri načina, kroz: *donošenje odluka* (proces pri kojem različiti pojedinci ili skupine izražavaju različita stajališta i preferencije te utječu na donošenje odluka u različitim sferama), *ne donošenje odluka* (moć se može koristiti i u cilju sprječavanja da određena pitanja uopće dođu u fazu odlučivanja ili sprječavanje samog čina donošenja odluka; pojedinci ili skupine koje imaju moć čine to sprječavanjem onih koji trebaju donositi odluke da sagledaju sva moguća alternativna rješenja ili ograničavanjem dosega odluka koje su ovlaštene donositi) i *oblikovanjem želja* (moć se odražava i u oblikovanju želja, manipulaciji voljom i željama određenih društvenih skupina; tako se neka društvena skupina može nagovoriti da prihvati ili čak poželi rješenje koje je za nju štetno) (Best, 2002: 18).

Anthony Giddens moć promatra kao sastavni dio tematskog sklopa koji propituje društveno djelovanje i promjene. Djelovanje – moć – promjena; to je tijekom njegova propitivanja. U svojoj knjizi *Konstitucija društva* ispituje logičku vezu između djelovanja i moći. Djelovanje ovisi o sposobnosti neke osobe da 'stvari razliku' u konkretnom procesu. Djelatni akter prestaje biti to što jest ako izgubi tu sposobnost da 'stvari razliku', odnosno da vrši moć. Moć se prema tome definira u terminima *namjere i voljnog usmjerenja*, kao sposobnost da se postignu željeni rezultati. Povezivanjem djelovanja i moći strukturacijski se prevladava tradicionalni i artificijelni sociološki dualizam između subjektivne i objektivne dimenzije društvenosti (Kalanj, 2010: 284). Propitujući odnos promjene i moći, Giddens zaključuje da moć nije zapreka slobodi ili emancipaciji, i u tom smislu je sposobnost proizvodnje rezultata. Jesu li ti rezultati ili nisu povezani s čisto sektorskim interesima, to ne zadire u definiciju. Postojanje moći pretpostavlja postojanje struktura dominacije zahvaljujući kojima ona djeluje 'potiho cirkulirajući' u procesima društvene reprodukcije u kojima je na izvjestan način nevidljiva. Potom se usredotočuje na problem generiranja moći (Kalanj, 2010: 286). Dakle, za Giddensa moć je 'transformativni kapacitet', sposobnost, odnosno potencijal aktera da postigne svoju

volju, iako bi se drugi mogli protiviti (Weber). On resurse tretira kao temelj ili sredstva moći (alokativni resursi, odnosno kontrola nad fizičkim stvarima, i autoritativni resursi, odnosno nadzor nad ljudskim aktivnostima, primjerice u kontekstu visoke pozicije unutar institucije kao što je državna služba). Na društvene sustave gleda kao na sustave moći koji su uključeni u 'institucionalno posredovanje moći'. To znači da institucije, kao što su škole, pokušavaju kontrolirati živote pojedinih ljudi pomoću pravila koja se ugrađuju u naš svakodnevni život. Nacije države, poput Francuske ili Britanije, područje sa priznatim granicama i vladama Giddens opisuje 'spremnici moći' s visokom koncentracijom alokativnih i autoritativnih resursa. Nadzor nad ljudima i prikupljanje informacija o njima esencijalno je za održavanje bilo kojeg društvenog sustava (Best, 2002: 8).

Antropološki pojam moći iziskuje raščlambu i određenje značenja *institucionalne moći*. Institucionalna moć izvodi se iz odnosa u nekoj instituciji u kojoj se odvijaju habitualizirana djelovanja. Moć u ustanovi imaju pojedinac ili grupa samo u slučaju punomoći. To je legitimna moć. Institucionalna moć nije trajna, odnosno trajna je onoliko koliko su trajne institucije. Ovdje se ističu prije svega gubitak i ustanovljenje političke moći i relativnost institucija iz konteksta političke antropologije. Gubitak institucionalne moći znači nemogućnost utjecaja na promjenu ponašanja primatelja moći, koji se u takvim prigodama udružuju poradi okončavanja stare institucionalne moći. Ugašena se moć revitalizira u obliku nove institucionalne moći, koja je opet na snazi sve dok legitimna moć ima sposobnost izazivanja promjene ponašanja onih na koje se odnosi (Milardović, 2014: 10).

Pierre Bourdieu smatra da je moć kulturološki i simbolički stvorena i konstantno nanovo legitimizirana kroz interakciju agencije i strukture. To se događa kroz ono što Bourdieu naziva 'habitus' ili *podruštvljene norme ili tendencije* koje usmjeravaju ponašanje i razmišljanje. Razjašnjavajući termin habitusa on rastvara strukturu društva i ulogu pojedinca u njemu. Svaki subjekt zauzima svoju strukturalnu poziciju, kao primjer naše lociranosti u prostoru, dakle u odnosu jednog subjekta na drugog. Zauzevši svoju poziciju mi se ustvari opredjeljujemo za određene prakse koje će reflektirati naš izbor. Habitus je prostor u kojem se susreću praksa i strukturne pozicije. Habitus posreduje, predstavlja međuigru, jer se ne radi o tvrdim zadatostima i definiranim smjernicama ponašanja. Improvizacija u stilu osobnog doprinosa je omogućena kako bi se kreativno odgovaralo na moguće promjene u strukturi (Bourdieu, 1992).

Za Michel Foucaulta, moć je sveprisutna i izvan agencije i strukture i povezuje sve društvene skupine u mrežu međusobnog utjecaja. Moć gradi društvenu organizaciju i hijerarhiju proizvodnjom diskursa i istina, nametanjem discipline i reda i oblikovanjem ljudske želje i subjektivnosti. U ovom kontekstu, moć je istovremeno produktivna (pozitivna) i represivna;

društveni organizam ne može funkcionirati bez ovih relacija, unatoč njihovim okrutnim manifestacijama (Karlberg, 2005: 4). Subjekti koji ulaze u međusobne odnose zapravo ulaze u odnose moći. Ovi odnosi diskursom proizvode subjektivitete, pozicije koje će subjekti zauzeti u međusobnim odnosima (identitete). Foucault suprotstavlja dva velika sistema analize moći. Jedan, koji bi bio stari sistem kod filozofa osamnaestog stoljeća, oblikovao se oko moći kao izvornog prava koje se ustupa, tvoreći suverenitet, s ugovorom kao matricom političke moći. Tako oblikovana moć riskira kada nadmaši samu sebe, što znači kada nadmaši granice samog ugovora, da postane jaram. Moć-ugovor, kao granica, ili, prije, kao prekoračenje granice, jaram. Drugi sistem bi, suprotno, pokušao analizirati političku moć ne više na osnovi sheme ugovor-jaram, nego na osnovi rat-represija, ili dominacija-represija. Ovdje represija nije ono što je bio jaram u odnosu na ugovor, što znači zloupotreba, nego, naprotiv, jednostavni učinak jednostavnog nastavka odnosa dominacije. Represija neće biti ništa drugo nego upotreba vječne sile, u uvjetima tog pseudo-mira koji vodi nastavljeni rat. Dakle, dvije sheme analize moći: shema ugovor-jaram, koja je pravna shema, i shema rat-represija, ili dominacija-represija, u kojoj, za razliku od prethodne, opozicija nije ona između legitimnog i nelegitimnog, nego između bitke i pokoravanja (Foucault, 1997). Ovo je Foucaultovo nastojanje da analizira što je moć, do čega dolazi postavljanjem pitanja je li služenje ekonomiji esencijalni razlog postojanja moći ili je moć oblikovana na tržištu, odnosno stječe li se moć silom ili ugovorom.

Kalanj sažima Foucaultovu koncepciju moći u nekoliko točaka. Prvo, u točki *desupstancijalizacije* koja inzistira na tezi da je moć u punom smislu riječi relacijska stvarnost. Moć nije nepokretna metafizička supstancija nego stalni i posvudašnji (mikrofizički) odnos snaga među društveno strukturiranim instancama. Drugo, *hijerarhizacija* koja naglašava da strukture i dinamika moći ne proizlaze iz neke vladajuće klase, partije ili pravnog organizma strogo hijerarhijski nadređenog svim ostalim instancama društvenog života. To znači da u određenim okolnostima neka simbioza znanja i moći može zadobiti dominantan položaj. Treće, *rašćaravanje centralnosti*; u suvremenim demokratskim režimima središnje mjesto moći uvijek je prazno i ono čeka da ga netko zauzme. Dakle, više ne postoje centralne pozicije moći u društvu, takozvani centri moći jer moć neprestano varira te se u odnosima snaga zbivaju neprestane mijene. Četvrto, *deetatizacija*, kojom se daje do znanja da se država više ne može smatrati jedinim i glavnim faktorom moći. Peto, *desubjektivacija* kojom Foucault naglašava moć struktura nad subjektom, činjenicu da se moć ne može smatrati pukim proizvodom, protegnućem subjekta nego ona proizvodi i oblikuje subjekte. Šesto, *diskurziviranje* kao analitički i epistemološki postupak koji moć promatra ne kao puku represiju nego kao skup

diskurzivnih tehnologija normalizacije, discipliniranja i kontrole. Kao sedmo, Foucaultova koncepcija smjera svojevrsnom prizemljenju moći (Kalanj, 2010: 295-296).

U analizi ideologije i diskursa van Dijk smatra bitnim onaj oblik moći (*nadzora*) koji je povezan s ideologijom i hegemonijom. U tom slučaju, nadzor se ne odvija isključivo fizičkom ili društveno-ekonomskom prisilom (nadzor nad nužnim resursima; hranom, stanovanjem, radnim mjestima – kojima se može druge prisiliti da udovoljavaju željama ili slijede direktivne moćnih), već sofisticiranijim i neizravnim nadzorom nad umovima podčinjenih. Primjerice, nadziranjem pristupa javnom diskursu mogu se izraziti i proširiti neki oblici znanja i mišljenja koji mogu uvjerljivo voditi prema mentalnim modelima i društvenim predodžbama koji su u interesu moćnih. Kad jednom te mentalne predodžbe počnu funkcionirati, podčinjena skupina i njezini pripadnici težit će djelovati u interesu dominantne skupine 'po vlastitoj slobodnoj volji'. Podčinjena skupina možda nema znanja ili obrazovanja pronaći alternativu ili možda prihvaća stav da je prevlast dominantne skupine neizbježan, a otpor besmislen (van Dijk, 2006: 218).

S društveno-političkog stajališta, *moć uvjeravanja* je proučavao Antonio Gramsci. Njegov pojam hegemonije, s jedne strane, podrazumijeva ideološku dominaciju i pristanak, osobito u smislu vladajuće klase ili elite vlasti s jedne strane, a s druge strane, velike podčinjene skupine ili masovne javnosti ili jednostavno građana kojima elite uvjerljivo usađuju ideologije (van Dijk, 2006: 189).

1.2.4. Mreža

Europska statistička harmonizacija je utemeljena na informacijskoj-komunikacijskoj tehnologiji, odnosno konceptu *informacijskog društva* i *umrežavanju*, stoga ih je važno ovdje pojasniti. Koncept 'informacijsko društvo' se od početka 1990-ih upotrebljava u dokumentima Europske unije za označavanje suvremenoga društva, koje svoj gospodarski, znanstveni i kulturni razvoj zasniva na uvođenju i širenju računalne i telekomunikacijske tehnologije te stvaranju, obradbi i prijenosu informacija kao temelju za rast produktivnosti društva. Osnovne smjernice razvoja informacijskoga društva predočene su u tzv. Bangemannovu izvještaju, što ga je Europsko vijeće prihvatilo 1994. Unutar Europske unije temeljni resursi su informacije, znanje, mreža, upravljanje na daljinu i komunikacija. Zahvaljujući tehnološkoj i digitalnoj revoluciji nadnacionalna organizacija, Europska unija postaje informacijsko društvo, mijenja način rada, komuniciranja i upravljanja. Također, mijenjaju se i vrijednosti i vrijednosni sustavi,

osobnih, skupnih i kolektivnih identiteta. Temeljna jedinica takvog sustava je mreža, a važnu ulogu ima i komunikativno djelovanje. U tom kontekstu, cilj informacijskog društva je jačanje gospodarske konkurentnosti Europske unije i poboljšanje ekonomskih i društvenih struktura.

Među prvima koji se bavio ekonomijom znanja ili informacija bio je američki ekonomist Fritz Machlup (1902-1983), a pioninom informacijskog društva smatra se Wiener. Termin *informacijsko društvo* ili *jōhōka shakai* nastaje u Japanu 1960. godine. Značajni radovi za konstrukciju cjelovite teorije informacijskog društva su *Future Shock* Alvina Tofflera, *The Information Society as Post-Industrial Society* Yoneji Masuda, *The Rise of the Network Society* i *The Internet Galaxy: Reflections on the Internet* Manuel Castellsa i *The Network Society* Jan van Dijka. Može se reći da je informacijsko društvo (ili doba) ono u kojem postoji intenzivna proizvodnja i učinkovita distribucija informacija, i u kojem informacije imaju bitan utjecaj na rad i gospodarske tokove, kao i na cjelokupan život ljudi (Hassan, 2008). Informacijsko je društvo omogućeno tehnološkom revolucijom i novim informacijsko-komunikacijskim tehnologijama. One su omogućile tranziciju industrijskog u informacijsko društvo. Analitičke jedinice informacijskog društva su *informacija*, *informacijska revolucija*, *informacijska tehnologija*, *informatička tehnologija* (hardver i softver), *informacijsko-komunikacijske tehnologije* (knjiga, novine, telegraf, telefon, radio, televizija), *informatizacija* (digitalizacija) te *akteri* informacijskog društva. U informacijskom društvu stvaraju se informacijske mreže. Tako se može govoriti o umreženom društvu. *Umreženo društvo* je kombinacija socijalne i medijske mreže. Autor ovog termina je Jan van Dijk. Bit ovog koncepta je u premještanju komunikacije licem u lice u područje digitalne tehnologije i Mreže ili Interneta, kao skup povezanih čvorova s mogućnošću participacije svakog aktera u kreiranju Mreže, na tragu ideje simboličkog interakcionizma (Milardović, 2010).

Preduvjet za značajniji utjecaj u globalnom statističkom okruženju jest suradnja i zajedničko djelovanje svih europskih statističkih tijela. U suvremenom i dinamičnom informacijskom okruženju nema drugog izbora do međusobnog povezivanja, suradnje, komunikacije, dijeljenja znanja i informacija i nadasve stalne prisutnosti u ciljanom okruženju. Globalizacija, razvoj informacijske tehnologije i proširenje Europske unije, čimbenici su koji su doveli do velikih promjena u načinima organizacije i suradnje europskih statističkih tijela. Društvene su mreže vrlo stari oblik društvene organizacije, jedino što su danas društvene mreže moćnije utoliko što se temelje na informacijskoj i komunikacijskoj tehnologiji. Prema Manuelu Castellsu živimo u informacijskom dobu u kojem se dominantne funkcije i procesi sve više

konstituiraju oko mreža. Komunikacijske tehnologije, kao što je Internet, omogućuju decentralizaciju poslova i fokusiranje kontrole, čime se povećava učinkovitost mreže u odnosu na hijerarhijske strukture. On tvrdi da moć sada počiva u mrežama i mreže stvaraju novu društvenu morfologiju u našim društvima, a širenje logike umrežavanja značajno mijenja postupak i rezultate u procesima proizvodnje, iskustva, moći i kulture (Castells, 2000: 493). Te mreže su utemeljene na informatičkoj tehnologiji, znači posredovane su računalnom komunikacijom u 'prostoru tokova', čija je bitna značajka izrazito brz protok informacija. Prostor tokova (engl. *space of flows*) i informacija te virtualizacija znanja imaju znatno veću moć u informacijskom društvu od prostora mjesta (engl. *space of place*) ili fizičkog i konkretnog mjesta (grada). Informacijsko društvo je svijet u kojem kontrola nad znanjima i informacijama odlučuje tko ima moć, a prostor tokova koji je omogućen informacijskom tehnologijom uključuje uglavnom moćne i globalne centre dok ostale isključuje i zaobilazi. Prekidači koji povezuju mreže povlašteni su instrumenti moći. Mreža, bilo financijska ili medijska, je „kolektivni kapitalist“ koji operira putem prekidača koji baš svakoga mogu isključiti (Katunarićev predgovor u Castells, 2000: 28).

Mreža je skup međusobno povezanih čvorova (engl. *nodes*). Prema informacijskoj teoriji, čvor je mjesto u mreži koje je sposobno predavati podatke ostalim čvorovima u mreži i primati podatke od njih posredstvom zajedničke mreže. Mreža nema centar nego samo čvorišta (Castells, 2004). Europski statistički sustav možemo promišljati kao mrežu. Čvorovi ove mreže su nacionalna statistička tijela svih zemalja članica, financijske institucije i druge međunarodne organizacije koje imaju određeni utjecaj na Europsku uniju te posredni ili izravni utjecaj na Europski statistički sustav i Eurostat. Iako Eurostat vodi proces statističke harmonizacije, također je jedan čvor jer proces harmonizacije ne bi bio moguć bez djelovanja nacionalnih statističkih tijela koja su glavni metodolozi i imaju statistička znanja. Relativna važnost čvora ne proizlazi iz njegove specifičnosti, nego iz njegove sposobnosti da doprinese ciljevima mreže i svim ostalim čvorovima mreže (Castells, 2004).

Nadalje, mreže postoje i unutar i između poduzeća, u kojima organizacijska jedinica više nije kapacitetno orijentirana nego projektno. Svi resursi (zaposlenici, konzultanti, drugi poslovni subjekti) zajedno rade na određenom projektu, a čim je zadatak izvršen disperziraju se i relociraju. Sposobnost aktera (tvrtka, pojedinac, vlada, organizacija) da sudjeluje u mreži određuje se prema stupnju u kojem može doprinijeti ciljevima mreže. Novo okruženje zahtijeva kvalificirane i fleksibilne radnike, a to opet dovodi do binarnog procesa uključivanja i isključivanja iz mreže. Informacijsko društvo funkcionira na principima prikopčanosti, deteritorijalnosti, umreženosti i interaktivnosti (Milardović, 2000: 63).

Jan van Dijk (2006) mreže definira strukturama koje organiziraju sustave, tzv. heterarhijalnim društvenim strukturama, koje su relativno 'flat'⁴ i horizontalne. Teorija mreža je neka vrsta strukturalne teorije i teorije sustava. Teorija sustava mrežu definira kao relativno otvoren sustav koji povezuje najmanje tri relativno zatvorena sustava. Relativno zatvoreni sustavi su oni čiji elementi primarno međusobno djeluju da bi reproducirali jedinicu na unaprijed određeni način. Čim elementi zatvorenog sustava interagiraju s okolinom, oni stvaraju otvoreni sustav. U otvorenom sustavu je determinacija zamijenjena sa slučajnim događajima, što dozvoljava promjenu i nove mogućnosti. Ovaj proces otvaranja zatvorenih sustava je srž mreža ili umrežavanja kao organizacijskog načela (J. van Dijk, 2006: 29-30). No, to ne znači da nemaju centar, već ih imaju više. Policentrične su poput paukove mreže, samo što su neki čvorovi znatno važniji od drugih. Iz ovog je razloga umreženo društvo manje centralizirano u smislu da ima jedan jedini centar u gospodarstvu, politici, vladi ili u kulturi. Jedan centar je zamijenjen s mnoštvom centara koji surađuju i međusobno se natječu. Mreže nisu nužno više 'flat', otvorenije, dostupnije, fizički bezuvjetovane ili manje društveno koherentne od nekih drugih oblika organizacije i komunikacije (J. van Dijk 2006: 37).

Prije prelaska u novo, zaključiti ću ovo poglavlje. Ovdje sam analizirala koncepte ideologije, moći i mreže. Ideologije su tradicionalno definirane u smislu legitimacije dominacije i to od strane vladajuće klase ili od strane raznih elitnih grupa ili organizacija. Strukturalna karakteristika ideologija je *polarizacija*, otjelotvorena u suprotstavljanju između *Nas* i *Njih*. Ideologije i polarizacija se izražavaju posredstvom diskursa. Da bi se shvatila dinamika suštinskih odnosa moći potrebno je sagledati obrasce predstavljanja Drugog u diskursu (u ovom istraživanju; 'Oni' – Eurostat nasuprot 'Mi' - Državni zavod za statistiku; ili pak konstelacija 'Oni' – Eurostat nasuprot 'Mi' - sve zemlje članice Europske unije). Ako moć definiramo u pojmovima kontrole jedne grupe nad drugom (odnosno kontrolom nad djelovanjem njenih članova), ideologije funkcioniraju kao mentalna dimenzija ovog oblika kontrole. Moć kao kontrola, ostvaruje se u različitim oblicima, od gole prisile do suptilnoga psihološkog utjecaja. U ovom radu najvažnije je saznati što se skriva iza formalne strukture statističkih institucija, odnosno proučiti odnos između moći i njezinih manifestacija. Osim toga, s konceptom moći neizostavno je povezati koncept mreže. Europski statistički sustav

⁴Flat mreža je mreža u kojoj se svi uređaji mogu međusobno povezati bez posrednika (bez hardverskih uređaja kao što su ruteri). Flat mreža je mrežni segment. Naime, velike mreže su podijeljene u segmente zbog sigurnosnih razloga i radi poboljšanja prometa unutar radnih jedinica. Taj pristup ima za cilj također i smanjenje troškova, održavanja i administracije. (Definicija je preuzeta sa službene web stranice PC Magazine: Technology Product Reviews, News, Prices <http://www.pcmag.com/encyclopedia/term/43287/flat-network> 18.5.2015)

promatram kao mrežu, odnosno kao sustav u kojem kontrola nad znanjima i informacijama odlučuje tko ima moć, a prostor tokova, koji je omogućen informacijskom tehnologijom, uključuje uglavnom moćne i globalne čvorove dok ostale isključuje i zaobilazi (zemlje članice i druge aktere uključene u Europski statistički sustav shvaćam kao čvorove ove mreže).

2. SUSTAV SLUŽBENE STATISTIKE

2.1. Važnost statističkog praćenja društvenih fenomena

Statističko razmišljanje prožima sve segmente i razine društvene interakcije. Uzmimo primjerice ove izjave:

- *Što prije počneš razmišljati o temi svog istraživačkog projekta, to je vjerojatnije da ćeš proizvesti dobar rad.*
- *Pouzdanije informacije o toj temi dobit ćeš u akademskom časopisu, negoli u novinama.*
- *U prosjeku, moje putovanje na posao traje 1 sat i 40 minuta.*
- *Koji fakultet bih trebao upisati?*
- *Trebam li kupiti novi ili rabljeni automobil?*
- *Trebamo li uložiti sad ili čekati novu poslovnu godinu?*

Sve navedeno zahtjeva donošenje odluka i sve izjave imaju određene troškove i koristi (bilo financijski ili emocionalno). Osim toga, temelje se na različitim količinama podataka te uključuju i zahtijevaju neku vrstu statističkog izračuna (Harris i Taylor, 2008: 4). Da bi odluke bile racionalne, odnosno da bi donošenje odluka bilo što kvalitetnije, važno je da se utemeljuju na činjenicama i nepristranim statističkim podacima. Općenito, statistički podaci se mogu koristiti radi mjerenja nekih fenomena, analize nekih odnosa, predviđanja, ispitivanja hipoteza, formiranja konstrukta i razvijanja teorije, istraživanja problema, opisivanja problematike, uspoređivanja radi pronalaženja sličnosti i razlika, izvođenja zaključaka o populaciji temeljem rezultata na uzorku, itd. Upotrebom informacijsko-komunikacijske tehnologije moguće je prikupljati, obrađivati i koristiti podatke koje statistika pretvara u kratku, objektivnu i korisniku razumljivu informaciju temeljem koje pojedinci mogu unaprjeđivati kvalitetu života, poslovni korisnici donositi učinkovitije poslovne plasmane te tijela javne uprave donositi kvalitetnije politike. Uloga i važnost statistike u suvremenom i umreženom društvu je neupitna, a pružanje pravovremenih, točnih i pouzdanih informacija imperativ. Promicanje statističkog razmišljanja i uporabe statističkih podataka, promicanje kulture i politike utemeljene na dokazima i donošenje odluka preduvjet je uvažavanju statistike. U protivnom, može doći do podfinanciranja statističke proizvodnje, što će posljedično utjecati na loše i neupućene odluke,

nemogućnost praćenja provedbe politika, projekata i programa, kao i nemogućnost evaluacije uspjeha tih politika, projekata i programa.

2.1.1. Povijest statističkog praćenja

Riječ 'statistika' potječe iz modernog latinskog izraza *statisticum collegium* (državno vijeće) i talijanske riječi *statista* (državnik ili političar). Riječ se 1584. godine koristi za osobu koja ima vještine u državnim poslovima te politička znanja, moć ili utjecaj, a do 1787. godine znači granu političke znanosti koja se bavi prikupljanjem, klasifikacijom i raspravom o činjenicama koje se odnose na stanje neke države ili zajednice. Već do 1837. godine, statistika se koristi u mnogim područjima izvan vlade, a definira se brojčanim činjenicama ili podacima koji su prikupljeni i razvrstani na sustavan način (Harris i Taylor, 2008).

U osnovi, statistika je sustavno prikupljanje i analiza numeričkih podataka, kako bi istražili i otkrili odnose među pojavama, da ih možemo objasniti, predvidjeti i kontrolirati njihovu pojavnost. Koncizno rečeno, statistika ispunjava jaz između informacija i znanja.

Službene statističke aktivnosti su stariji ogranak statističke struke, jedne od najstarijih zanimanja na svijetu. Istraživanja antičke povijesti pokazuju da službena statistika nastaje zbog vladinih potreba za činjenicama i numeričkim pokazateljima teritorijalnosti što je bila osnova za oporezivanje i procjenu vojnih sposobnosti. Od popisa stanovništva po nalogu Augusta Cezara (Oktavijana, prvog rimskog cara) pa sve do nastanka Zavoda za statistiku Pruske države u 18. stoljeću, ostalo je nepokolebljivo uvjerenje da statistika otkriva i mjeri trenutno stanje, snagu i razvoj kraljevstva ili pokrajine. U 19. stoljeću, koje je bilo zlatno doba⁵ službene statistike naročito u Europi, a nešto u manjoj mjeri u Sjedinjenim Američkim Državama, smatralo se da je *državništvo* (upravljanje državom), odnosno praktična primjena političkih znanosti, samo farsa bez statističkoga temelja (riječi su velikog statističara Ernst Engela (1821-1896), ravnatelja Statističkog zavoda Pruskog kraljevstva). Povijest statistike obiluje imenima 'građana' koji su posvetili dio svog života sakupljanju statističkih podataka s čvrstim uvjerenjem u iznimnu važnost statistike. Jedan od najvažnijih imena je John Gaunt (1620-1674), koji sebe ponosno naziva građaninom Londona, autor i izdavač knjige *Natural and Political Observations on the Bills of Mortality*. Ova zapažanja predstavljaju prvi i izuzetno kompetentni

⁵ U 19. stoljeću počinje se intenzivirati prikupljanje podataka te se značenje 'statistika' proširuje i na sumiranje i analizu podataka. Radi toga ovo se razdoblje smata *zlatnim dobom* službene statistike.

pokušaj donošenja znanstvenih zaključaka na temelju statističkih podataka o rođenima, umrlima i brakovima. Kraljevsko statističko društvo Johna Gaunta od Londona proglašava osnivačem statistike. Dužni smo mu prve znanstvene procjene veličine populacije, koncept tablice života i uzima ga se pioninom reprezentativnog uzorka. Sljedeće važno ime je Sir John Sinclair (1754-1835), škotski poljoprivredni reformator, autor i urednik dvadesetjednovečanom izdanju Statističkih izvještaja o Škotskoj. Rad je sažeti rezultat odgovora 938 svećenika iz župa Škotske crkve na vrlo detaljne upitnike čiji je cilj bio utvrditi 'kvantum sreće' koji uživaju stanovnici Škotske. U radu je također prvi put predstavljena anglizirana verzija germanskog pojma *Statistik* na engleskom jeziku. U Njemačkoj se također prikupljaju činjenice kombinirajući crkvene knjige i statistike smrtnosti. Pastor Johann Peter Süsmilch (1707–1767) primjećuje da stopa sklopljenih brakova i trajanje braka ovisi o dostupnosti poljoprivrednog zemljišta i predviđa fluktuirajuće stope nataliteta. Kako populacija raste, zemlja se manje cijeni, brak se odgađa, a natalitet pada. Prema Foucaultu u *Povijesti seksualnosti*, Süsmilch je preteča biopolitičara. Također, njegov je rad bio preteča maltuzijanskoj raspravi, a pokrenuo je prve tablice koje su se odnosile na imigraciju, emigraciju, nacionalnost i rasu u Pruskom zavodu za statistiku. Ministar Jean-Antoine Chaptal i Francois de Neufchateau su, zajedno s članovima Društva za statistiku i Društva za poticanje industrije, proizveli remek-djelo *Statistique générale et particulière de la France*, 1804., nakon čega slijedi *Theoric élémentaire*, koju je napisao D. F. Donnat, znanstvenik-ministar, 1805. godine. Ovi autori statistiku smatraju vrlo korisnom za društvo u cjelini te vjeruju da statistička kultura može utjecati na buduću mir u Europi. Malo je statističara u to vrijeme bilo upoznato s Laplaceovim radom na području vjerojatnosti i statistike, tako da se praktički ignorirala primjena sofisticiranih matematičkih metoda u statističkoj tabulaciji i analizi. Dugo vremena je to bio slučaj i u Engleskoj. Sve do 1830-ih prikupljanje, klasificiranje i interpretacije podataka ne oslanjaju se na napredne matematičke tehnike (s izuzetkom demografije) (usp. Kotz, 2005, Friendly, 2008).

Razvoj statistike od popisa stanovništva do anketa (statističkih istraživanja) bio je spor i mukotrpan, a temelje je postavio Adolphe Quetelet (1796-1874) svojim radom i organizacijom prvog Međunarodnog statističkog kongresa 1853. (Fienberg, 1992). Početkom 19. stoljeća intenzivira se prikupljanje, počinje se koristiti analiza podataka i teorija vjerojatnosti. Pierre – Simon de Laplace i Jean Baptiste Joseph Fourier prvi koriste teoriju vjerojatnosti vršeći procjenu broja ukupnog stanovništva Pariza na bazi uzorka. Nepochjenjiv teoretski resurs iz područja statistike je Johnsonov i Kotzov četverosveščani *Compendium on Statistical Distributions* (prvo izdanje 1969-1972). Nadalje, statistika ima svoje korijene u javnoj upravi,

a razvoj statističkog rezoniranja usko je povezan s razvojem induktivne logike i znanstvene metode, tako se početkom 20. stoljeća javljaju različite 'metrije' (biometrija, ekonometrija, sociometrija), a sredinom stoljeća i kibernetika, teorija informacija, teorija veza i matematička statistika, koja je označila upotpunjavanje i daljnje razvijanje teorije i metodologije kvantitativnog istraživanja masovnih pojava.

Početak pred-moderne statistike u Habsburškoj monarhiji zapravo nastaje onda kada se država, iz mnogih razloga, više ne oslanja na podatke o stanovništvu koje daju svećenici na temelju matičnih knjiga, knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih. Jer su ti podaci bili vrlo oskudni. Uz to, svećenici tu evidenciju, kako se pokazalo, nisu vodili pažljivo. A državi je bilo nužno: odrediti točan broj cjelokupnog stanovništva, njegovu dob, vjersku i pokrajinsku i kulturnu i rodnu identifikaciju, te stanje i razvoj privrede. Napose zbog određenja poreza i vojne obaveze. Moderna statistika nastaje kada država organizira institucije (centralne i pokrajinske statističke urede) koje 1) provode sustavno prikupljanje mnogih pojava koje se tiču života stanovništva i države u cjelini i 2) vrše preradu i objavljivanje tih statističkih podataka u godišnjacima i brojnih publikacijama. U Habsburškoj monarhiji taj početak moderne statistike najavio je sjajni godišnjak 1828. godine: *Tafeln zur Statistik der oesterreichische Monarchie*. Uz to, ta je modernizacija statistike vezana 1) uz proces organizacije moderne države i 2) uz organizaciju i rad internacionalnih kongresa koji se pedesetih i šezdesetih godina 19. stoljeća održavaju i u toj Monarhiji (Korunić, 2012: 53-54). Početak moderne statistike u Hrvatskoj i Slavoniji počinje 1850/51. godine. Od 1851. godine organizirano je sustavno prikupljanje statističkih podataka (o stanovništvu, školstvu, učenicima i nastavnicima, o narodnostima, o crkvama i svećenicima i vjernicima, bolnicama i bolestima, privredi, cestama, činovnicima itd.). To je početak modernog prikupljanja i obrade i objavljivanja vrijedne statističke građe. Tu su zadaću imale nove upravne institucije: kotarevi, županije i centralna vlada. Da nije bilo tih prvih početaka modernizacije, od 1851. do 1856/57. godine, teško bi se u Hrvatskoj i Slavoniji uspješno proveo prvi sveopći moderni popis stanovništva i stoke 1857. godine (Korunić, 2012: 67).

2.1.2. Statistika u službi procesu učvršćivanja društvene moći?

Oko 1900. godine nastaju empirijska društvena istraživanja i rastu očekivanja da će društvene znanosti pomoći uspostaviti socijalnu koherentnost. John Dewey (*The Public and its Problems*, 1927) smatra da javno sudjelovanje u rješavanju problema nestaje kao i tradicionalne licem-u-

lice zajednice. Početkom 20. stoljeća mnogi ne uživaju tehnološke izume i gospodarski napredak. Sve veća socijalna anonimnost i impersonalni sustav glasovanja slabi volju prosječnih Amerikanaca da se uključe u javne sfere. Umjesto lokalne samoregulacije, moćne interesne skupine, koje imaju velik utjecaj na političare, poslovnjake i birokraciju, reguliraju javnu sferu. Dewey smatra da će se uz pomoć društvenih znanosti više saznati o mišljenju i stavovima ljudi, njihovim percepcijama o društvenoj raznolikosti te o njihovim iskustvima. Walter Lippmann je zagovarao postaviti društvene znanosti ili barem ankete u službu vlasti za učinkovito i poboljšano upravljanje masama.

S druge strane, Max Horkheimer, Theodor Adorno i Jürgen Habermas kritiziraju upravljanje na osnovu ankete. Tvrdili su da bi ova vrsta kompliciranih politika mogla ugroziti i narušiti demokratsko sudjelovanje (usp. Grube, 2010: 59-61). Foucault u svojim spisima o governmentalizmu ankete smatra neophodnim sredstvom za generiranje znanja. Obzirom na to da vlade ne mogu upravljati društvom ili voditi društvo 18. stoljeća, koje postaje masovno i diversificirano, na osnovi predosjećaja, tržište postaje kriterij za regulaciju. Opći cilj je cirkulacija robe i mobilizacija ljudskih resursa radi poboljšanja nacionalnog blagostanja. Rizik od bolesti, ekonomskog pada i nepredvidljivosti treba izbjegavati jer ugrožavaju ekonomski uspjeh. Statistika i prikupljanje podataka o stopama nataliteta, mortaliteta, o epidemijama, usjevima i kretanju cijena generira činjenice koje vladama mogu pomoći da se pripreme za društvene i gospodarske krize, odnosno da preventivno djeluju. Brojevi pružaju mogućnost usporedbe, saznanja o vjerojatnostima budućeg razvoja i ukazuju na određena rješenja. Odluke temeljene na podacima daju daleko bolje rezultate od onih koje se temelje na intuiciji. Kvantitativna istraživanja više nisu ograničena samo na mjerenje kretanja cijena i na ekonomske konjunktore kao pomoć vladajućim strukturama, već populacija u cjelini dolazi u fokus psiholozima, sociolozima, marketinškim i komunikacijskim profesionalcima. Stavovi, mišljenja i mentalitet ljudi istražuju se kao preduvjet za uspješnu i preventivnu politiku. A to bi trebalo generirati sigurnost i smanjiti rizike. Anketari stoga traže mišljenje reprezentativnog uzorka populacije. Proklamiraju se pouzdane ankete sa znanstvenim metodama istraživanja tržišta koje će na pravi način usmjeriti ponašanje zajednice. Osim toga, anketari su služili vladi u predviđanju ishoda izbornih kampanja kako bi predvidjela vlastitu političku budućnost i izbjegla neočekivane promjene u odnosima moći nakon izbora. U isto vrijeme, ankete su bile sredstvo za dobivanje i održavanje političke moći te također za kontrolu političkog sukoba tijekom izbornih kampanja (Grube, 2010: 63).

U periodu Hladnog rata, unatoč klasifikaciji kazivača u različite društvene skupine, političke ankete su trebale generirati nacionalno jedinstvo. Regulacija i usklađivanje popularnih

stavova bila je glavna svrha anketa. Ova dvostruka funkcija anketa, koja je dugoročno služila bio-političkim ciljevima, i nacionalnoj ili političkoj koherentnosti u kratkom roku, dovodi do kritike samih anketa. Karakterizirane su kao nedemokratski i neetički instrumenti osnaživanja (Sonnemann) ili kao instrument racionalne demagogije (Bourdieu). Anketari su predstavljeni kao potajni zagovaratelji (Packard), koji žele stabilizirati postojeći i uspostavljeni politički sustav i elite formiranjem političkog jezika i razumijevanjem političkih poruka (Frevert) (prema Grube, 2010:65).

Statistika je kao kvantitativna znanost podržana od strane pozitivista (objektivnost, pouzdanost, preciznost, sustavnost). Kvantitativno je istraživanje racionalan, linearan proces i njegova je veza s pozitivizmom u naglašavanju teorijskoga te u prisutnosti indukcije i dedukcije (Leburić, 2001: 198). Prema pozitivistima (prvenstveno Auguste Comte), znanstvene studije o društvu treba ograničiti na prikupljanje informacija o fenomenima koji se mogu objektivno promatrati i razvrstavati (klasificirati). Drugi važan aspekt pozitivizma tiče se uporabe statističkih podataka. Pozitivisti su vjerovali da je moguće klasificirati društveni svijet na objektivnan način. Uz pomoć klasifikacija moguće je prebrojavati opažajne društvene činjenice i tako proizvoditi statistike. Treća faza pozitivističke metodologije podrazumijeva potragu za korelacijom (lat. *con* - sa, *relatio* - odnos; suodnos, međusobna povezanost između različitih pojava predstavljenih vrijednostima dviju varijabli) između različitih društvenih činjenica. Četvrta faza pozitivističke metodologije uključuje potragu za uzročnim vezama. Ako postoji jaka korelacija između dviju ili više vrsta društvenih pojava, postoji vjerojatnost da je jedna od tih pojava uzrok druge.

U autentičnost službene statistike vjerovao je i Durkheim. Smatrao je statistiku samoubojstava dovoljno pouzdanom i valjanom za mjerenje opsega i društvene raspodjele samoubojstava. Upotrebom službene statistike uspostavio je korelaciju između samoubojstava i pripadnosti različitim religijama i otkrio uzročno-posljedične odnose i zakone ljudskog ponašanja. Konkretno, pronašao je očitu vezu između protestantizma i visoke stope samoubojstava.

Službene statistike su kvantitativne statistike objavljene od strane nacionalnih ili drugih javnih tijela. Službena je statistika besplatna i svima dostupna. Pouzdanost službene statistike je prilično visoka, ali rezultati ne moraju nužno biti točni niti precizni. Točnost rezultata prvenstveno ovisi o sudionicima istraživanja. Moguće je, čak i vjerojatno da sudionici podnose lažne podatke (Hawthornov efekt; osoba koja je sudionik istraživanja reagira različito od

uobičajenog načina jer je nadzirana) i eventualno daju odgovore koji ih prikazuju u boljem svjetlu, makar je anketa anonimna. Također, malo je vjerojatno da će baš svaki pojedinačni slučaj biti prijavljen, primjerice napad nožem. Ako službena statistika pokazuje da je došlo do smanjenja napada nožem, vlada to može predstaviti javnosti kao uspjeh trenutnih politika, iako to ne mora biti slučaj. Iako je činjenica da vlade mogu koristiti samo statistike koje su im na raspolaganju, radi ovakvih slučajeva u javnosti može doći do omalovažavanja rezultata službene statistike. No, valjanost službene statistike često je vrlo visoka, jer nacionalna statistička tijela imaju stroge smjernice o provedbi istraživanja i popisa stanovništva. Uvijek rade testna prikupljanja na uzorku, a vrlo učestalo prikupljaju podatke od stratificiranog uzorka iz svake regije u zemlji da bi dobili točne procjene.

Kritički gledano, upitna je valjanost službene statistike. Argument u tom pravcu jest da su statistički podaci prikupljeni od strane države i uređeni na način da iskazuju fenomene u boljem svjetlu nego što oni jesu. Primjerice, britanska je vlada promijenila način mjerenja nezaposlenosti i to nekoliko puta tijekom posljednjih desetljeća, što je rezultiralo smanjenjem službenog broja nezaposlenih. To je učinjeno na način da se osobe koje primaju naknadu za nezaposlene ne klasificiraju nezaposlenima ako su trenutno na tečajevima osposobljavanja za svoje radno mjesto. Također, službenoj statistici zamjera se formiranje definicija kategorija praćenja. Smatra se da u nekim slučajevima službene statistike klasificiraju iste pojave u različite kategorije i na različite načine, što postavlja pitanje pouzdanosti i prikladnosti za daljnje korištenje, primjerice za potrebe sociološkog istraživanja (Kitsuse i Cicourel, 1963).

Poput interakcionista, klasični marksisti odbacuju službene statistike o kriminalu, shvaćajući ih društvenim konstrukcijama. Smatraju da službene statistike ne prikazuju točnu sliku društvene raspodjele kriminala. Ističu nevidljivost bijelih ovratnika i selektivno provođenje zakona što dovodi do pristrane statistike. Marksistička i feministička sociologija tvrde da službena statistika služi grupnim interesima elita; podaci se prikupljaju samo za fenomene koji ne štete vladajućoj klasi. Marksisti tvrde da korporativni i financijski kriminal elita nije u fokusu vladajuće klase, a feministi da nasilje u obitelji nije ozbiljno uzeto u obzir od strane države. Također, službena statistika odražava predrasude onih koji su na vlasti. Primjerice, velika zastupljenost muslimana u zatvorima može sugerirati da su upravo muslimani skloniji kriminalu. No, to također može značiti da policija više vremena provodi nadzirući upravo muslimansku zajednicu, što posljedično dovodi do viših stopa uhićenja njenih pripadnika (marksistički kriminolozi). Tako službena statistika pruža pogrešnu sliku društvene stvarnosti.

Realisti smatraju da marksisti olako odbacuju službene statistike o kriminalu. Realisti prihvaćaju da službena statistika ima svoje nedostatke i da je podložna pristranosti. Međutim, oni tvrde da službene statistike prikazuju osnovnu stvarnost kriminala i mogu biti korisne za stvaranje objašnjenja zločina i devijantnosti.

Zaključno, službene statističke aktivnosti su stariji ogranak statističke struke, jedne od najstarijih zanimanja na svijetu. Istraživanja antičke povijesti pokazuju da službena statistika nastaje zbog državnih (vladinih) potreba za činjenicama i numeričkim pokazateljima teritorijalnosti, što je bila osnova za oporezivanje i procjenu vojnih sposobnosti. Stoga je državi bilo važno odrediti točan broj cjelokupnog stanovništva, dob stanovništva, vjersku, pokrajinsku, kulturnu i rodnu identifikaciju te stanje i razvoj privrede. Napose zbog određenja poreza i vojne obaveze. Suvremenoj je državi, pak, uz sve navedeno, također važno stanje *zdravstva i školstva, makroekonomske statistike* (bruto domaći proizvod, cijene, robna razmjena, dugotrajna imovina, javne financije), *poslovne statistike* (energija, transport, turizam, industrija, građevinarstvo, trgovina), *statistika poljoprivrede* (šumarstvo, ribarstvo, agrookoliš, korištenje zemljišta, razvoj otoka), *statistika okoliša* (ekološki porezi, investicije u okoliš, emisije u zrak), *informacijsko društvo*, itd. Državi su, dakle potrebne cjelovite informacije radi veće uključenosti u globalne tokove, radi investicijskih politika, utjecaja na međunarodnom nivou i slično. Proces proizvodnje službene statistike je nepristran i utemeljen na znanstvenim metodama, ali država, odnosno Europska unija (i šire) određuje koji će se podaci prikupljati. Upravo stoga, važno je ustanoviti što je Europskoj uniji važno i koji su interesi Unije, odnosno oko kojih se europskih vrijednosti stvaralo europsko jedinstvo. Zato ću čitatelja prvo uvesti u koncepte europske integracije i nadinstitucionalnost Unije, analizirati europske vrijednosti.

2.2. Europska integracija i europske vrijednosti

U ovom poglavlju predstaviti ću teorijske i konceptualne pristupe europskoj integraciji. Potom ću detaljnije iznijeti ideju i funkciju nadinstitucionalnosti Europske unije te izložiti temeljne europske vrijednosti i normativni utjecaj Europske unije. Dio ovog poglavlja jest i pokušaj dekonstrukcije primarnog sustava vrijednosti Europske unije. Je li Europska unija, u svojoj ideji i praksi, prvenstveno zajednica ekonomskih interesa, a tek potom unija zajedničkih vrijednosti koje su u funkciji boljitka čovjeka, kao pojedinca i kao člana zajednice?

2.2.1. Kratki pregled teorija europske integracije

Europska integracija, koja se odnosi na procese institucionalne, ekonomske i političke suradnje između europskih država, intrigira znanstvenu i stručnu javnost. Naime, nekoliko je teorijskih i konceptualnih pristupa europskoj integraciji. Određeni analitički okviri prvenstveno se bave razlozima i krajnjim ciljem europske integracije (regionalizam, neofunkcionalizam, intergovernamentalizam, federalizam), a neki drugi (konstruktivizam, institucionalizam, pristupi s gledišta upravljanja, europeizacija, sociologija europske integracije) doprinose razumijevanju funkcioniranja europskog političkog sustava (Saurugger, 2013). Jednu od prvih definicija koncepta *europeizacije* dao je Robert Ladrech, koji europeizaciju opisuje kao „stupnjevit proces koji preusmjeruje i preoblikuje politike u mjeri u kojoj politička i gospodarska dinamika Europske unije postaje dijelom organizacijske logike nacionalnih politika i njihovih vođenja (*downloading*)“ (Ladrech, 1994). Claudio Radaelli (Radaelli, 2011) definira europeizaciju kao „proces izgradnje, rasprostranjivanja i institucionaliziranja formalnih i neformalnih pravila, procedura, političkih paradigmi, stilova, načina rada, te zajedničkih uvjerenja i normi koje se definiraju i učvršćuju pri oblikovanju europskih politika, a zatim se ugrađuju u nacionalne diskurse, identitete, političke strukture i javne politike“ (Saurugger, 2013: 171). Taj odnos europske integracije i europeizacije nacionalnih politika, institucija, subjekata, ideja i diskursa je dijalektičke prirode, iako donošenje pravnih normi i propisa na europskoj razini ima učinak na nacionalnoj razini (obzirom na primat europskog prava nad nacionalnim zakonodavstvom). Tipologija europeizacije je apsorpcija, prilagodba, preobrazba i inercija. U kontekstu *apsorpcije*, države članice usvajaju europske norme te s njima usklađuju svoje poslovne i informacijske procese. U procesu *prilagodbe*, države

prilagođavaju svoje politike, procese, diskurse i institucije, no zadržavaju svoje bitne značajke. *Preobrazba* nacionalnih institucija znači da nacionalna tijela zamjenjuju svoje politike, procese, diskurse i institucije novim oblicima, dok se *inercija* odnosi na situaciju u kojoj ne dolazi ni do kakvih promjena. O institucionalnim prilagodabama Hrvatske sustavu Europske unije, odnosno europskim standardima, producirano je dosta radova naročito pri Institutu za javne financije (Ott (ur.), 2003, 2004, 2006) i pri Institutu za javnu upravu (Koprić (ur.), 2014).

Nešto ću više reći o navedenim pristupima, kako bi čitatelj jasnije kontekstualizirao rezultate mog istraživanja. Regionalna integracija se može shvatiti kao institucionalno više ili manje formalizirano udruživanje nekoliko država unutar omeđenoga geografskog područja u svrhu dugoročne gospodarske i/ili političke suradnje. Pojam regije se primjenjuje na integracijske oblike koji su ograničeniji od globalnih integracija. Tri su glavne teorijske koncepcije promišljanja regionalne integracije; ona koja se temelji na ključnom kriteriju geografske i kognitivne bliskosti i na međuovisnosti; ona koja se zanima za čimbenik komunikacije i razmjene u stvaranju regija; i koncepcija koja objašnjava zasnivanje regionalnih grupacija postojanjem zajedničkog neprijatelja ili neke hegemonističke sile.

Prema funkcionalističkoj koncepciji, javne politike nacionalnih država previše su podložne utjecaju političkih igara da bi mogle udovoljiti potrebama pojedinaca te su potrebne nadnacionalne institucije koje bi obavljale funkcije kakve racionalni pojedinci od njih očekuju (Mitrany, 1943). Građani prenose svoju lojalnost na te nove cjeline, a i znatno će se smanjiti vjerojatnost oružanih sukoba. Država i politički subjekti nisu u stanju vladati na fleksibilan način te mora doći do stvaranja nadnacionalnih institucija. Funkcionalistički je pristup nailazio na brojne kritike; ukazivalo se na normativna i teleološka obilježja toga pristupa, na funkcionalističko minimiziranje političke naravi odlučivanja i na nepostojanje bilo kakve sociološke analize subjekata koji djeluju unutar međunarodnih i nadnacionalnih institucija. Prema neofunkcionalizmu, ključan čimbenik koji navodi subjekte na stvaranje nadnacionalne političke zajednice nije tek puni tehnokratski automatizam o kojemu govori David Mitrany već je daleko prije racionalno djelovanje političke i upravne elite koja štiti svoje vlastite interese (Haas, 1968). Iskustvo pokazuje da su ti interesi i vrijednosti previše kompleksne naravi da bi ih se moglo opisati terminima kakvi su 'želja za trajnim mirom između Francuske i Njemačke' ili 'volja za stvaranjem ujedinjene Europe'. Dva su temeljna pojma ovog pristupa: prelijevanje (engl. *spillover*), odnosno širenje, i prijenos lojalnosti europskih građana prema novoj regionalnoj cjelini. Prelijevanje je pokretač integracijskog procesa; nadnacionalne bi institucije morale biti sposobnije pokretati gospodarske i društvene projekte nego što su to klasične međunarodne organizacije. Integrirana područja tada bi stvorila napetost koja bi uzrokovala

integracijske procese na drugim područjima uključujući sve više i više subjekata u proces odlučivanja i u provedene dogovorene javnih politika. Dakle, riječ je o ekspanzivnoj logici sektorske integracije, koja bi Europskoj zajednici omogućila veću gospodarsku moć na svjetskoj sceni, što bi dovelo do snažnije političke integracije. Nadalje, integracijski proces generira prijenos lojalnosti od strane elita, koje najaktivnije sudjeluju u tom procesu, novom centru, ahistoričnijem i učinkovitijem nego što je nacija. Koncept lojalnosti se sociološki promatra kao mješavina racionalnih ('plaćenička odanost') i identitetskih ('odanost-identitet') pristupa (lojalnost eurodužnosnika u prvom je redu stimulirana novčanim poticajima).

Suvremeni intergovernmentalizam (djelovanje države u odnosima među vladama) nastoji otkriti zašto su se suverene države složile s odustajanjem od nekih prerogativa u korist nadnacionalnih institucija sa širim ovlastima, koje idu čak do nadzora nad njihovom unutarnjom gospodarskom politikom. Za Andrewa Moravcsika (1993) europska integracija je plod strateške kalkulacije država članica u korist promicanja svojih glavnih gospodarskih interesa i niza racionalnih odabira od strane nacionalnih elita (Saurugger, 2013: 80). Bitni parametri o kojima valja voditi računa pri objašnjavanju europske izgradnje su gospodarski interesi, nagao gospodarski rast i nova tržišta koja omogućuju masivnu ekspanziju. Pritom su nacionalne preferencije i relativna snaga pojedine države odlučujuće jer svaka mora zagovarati svoje preferencije ako želi postići zadovoljavajući kompromis, a što se tiče učinkovitosti pregovora, intergovernmentalisti smatraju da države djeluju poput političkih poduzetnika, što ih ne sprečava u težnji prema Paretovom optimumu (situacija u kojoj nikome ne može postati bolje, a da istodobno nekome ne postane lošije). Asimetrična međuovisnost država diktira njihovu relativnu vrijednost, odnosno njihove mogućnosti pristajanja ili nepristajanja na ustupke tijekom pregovora. U pregovorima među državama intergovernmentalisti prave razliku između 'velikih' i 'malih' država, koje nemaju jednaku težinu u međusobnim pogađanjima (međutim, države se služe raznim instrumentima, kao što su pravo veta i stvaranje alternativnih koalicija). Europska unija na neki način povećava moć država omogućujući vladinim dužnosnicima da se pozivaju na obveze europske suradnje i na međudržavne sporazume kako bi zaobišli stanovita traženja, koja se formuliraju unutar njihovih zemalja. Europska unija se smatra skupom institucija kojima je svrha olakšavanje kolektivnoga djelovanja država članica uz istovremeno snižavanje troškova i povećavanje uzajamnih koristi. Moravcsikovom konceptualnom okviru zamjera se zanemarivanje unutarnje različitosti središnjih vlada, naravi elita i samostalnog djelovanja tih nacionalnih subjekata na komunitarnoj razini. Također, europske institucije nisu agencije osnovane od strane države u svrhu povećanja učinkovitosti međudržavnoga

pregovaranja nego imaju vlastit interes i sposobnost generiranja ideja i posredovanja u svojstvu autonomnih aktera u procesima odlučivanja (institucionalna kritika).

Za federaliste se istinski centar moći – svojevrsna vlada – uspostavlja iznad razine država, odnosno jedan dio njihove suverenosti prenosi se na nove centre, iako dopuštaju činjenicu da one ostaju ključnim akterima regionalne integraciju. Federalizam može spriječiti dezintegraciju, odnosno prema Michael Burgessu (2000), federalna ideja je savršeno ostvariva i empirijski valjana sastavnica općega tumačenja europske izgradnje (Saurugger, 2013: 89). Općeprihvaćena definicija federalizma je ona o uređenju koje počiva na savezu (*foedus*) neovisnih i ravnopravnih političkih zajednica, sklopljen u svrhu zajedničkoga djelovanja pri kojemu te zajednice ostaju međusobno odvojene (Saurugger, 2013: 90). Začeci federalističke ideje sežu od Jeana Bodina i njegovog shvaćanja državnog suvereniteta, preko Kanta, koji je stavlja u opreku prema definiciji države, a tom projektu Saint-Simon pridodaje ekonomsku i tehničku dimenziju smatrajući da je objedinjenje europskog društva moguće, do 'hamiltonovskog federalizma' čija je inspiracija odupiranje američkih kolonija imperijalnoj koncepciji države sa svojim federalizmom kroz rat za neovisnost. Federalizam postaje proces koji vodi konstitucionalizaciji sustava o kojemu je riječ, a potom i povijest nastojanja koja nacionalnu vladavinu pretvaraju u međunarodne odnose, a međunarodne odnose u nacionalnu vladavinu (Saurugger, 2013: 91-94). U promišljanju Europske unije kao federacije razaznaje se nekoliko različitih pristupa. Prvi se zanima za usporedbu Europske unije i njemačkog federalizma te, od početka 2000-ih godina nadalje, federativnog sustava Sjedinjenih Američkih Država, tzv. komparativni federalizam (koji za polazišne točke uzima pojmove devolucije, decentralizacije i supsidijarnosti). Drugi pristup bavi se boljim razumijevanjem razloga radi kojih države članice pristaju na to da svoj suverenitet prenesu na nadnacionalni entitet. Neki autori smatraju da razlog može biti nastojanje da se iskoriste prednosti koje nude federalne institucije, ali istovremeno federalne institucije mogu suziti manevarski prostor kojim raspolažu vlade država članica. Što se tiče trećeg pristupa, riječ je o međuvladinom, ali istodobno i federalnom sustavu, jer očito postoji jedan centar koji određuje ciljeve, mada ne i sredstva, a koji snažno utječe na sastavne dijelove. I četvrti pristup pokazuje da je stabilna i trajna vlada moguća unatoč znatnoj vjerskoj, jezičnoj, etničkoj i ideološkoj rascjepkanosti, poput vlada Nizozemske, Austrije, Švicarske ili Finske. Konsenzus među elitama može biti dovoljan uvjet za učinkovito upravljanje kulturno razjedinjenim društvom (Europska unija kao konsocijacija) (usp. Saurugger, 2013: 97-103).

Da rezimiramo, u početku je poimanje europskih integracijskih procesa stavljalno naglasak na dinamiku stvaranja jednoga nadnacionalnog političkog sustava, koji ima sva

obilježja nacionalnih političkih sustava, a podrazumijeva prijenos lojalnosti i procese odlučivanja i pregovaranja koji vode uspostavljanju novih nadnacionalnih institucija, djelomično utječući na politike država članica. Dakle, prve integracijske teorije posvećivale su pozornost opasnostima od nacionalizma i gospodarskog protekcionizma. Potkraj osamdesetih godina prošloga stoljeća sve više se istražuju rezultati i normativni okviri europske integracije. Pritom europska integracija, uz izgradnju novih institucija i prijenos lojalnosti na nadnacionalnu razinu, podrazumijeva i transformaciju nacionalnih struktura koje time sudjeluju u stvaranju mnogo opsežnije cjeline – Europske unije. Razaznaju se tri dimenzije integracije; *vertikalna*, koja se tiče pitanja zašto države prihvaćaju prijenos nekih svojih ovlasti na nadnacionalnu razinu; *sektorska*, koja se odnosi na pitanje kako različiti subjekti djelomično ili sveobuhvatno uređuju različite javne politike; i *horizontalna*, u kojoj se postavlja pitanje kako se i zašto Europska unija širi na druge države izvozeći svoje norme u druge regije (Saurugger, 2013: 14).

Krajem 1990-ih pojavljuju se novi, moderniji pristupi europskoj integraciji. Konstruktivizam je jedan od prvih pristupa vrijedan spomena, a izvire iz socioloških analiza društvenih fenomena. Zastupa ideju da je stvarnost društveno konstruirana, a povezuje produkciju i reprodukciju društvenih praksi i ističe njihova obilježja smještena u specifične kontekste. Pritom je temeljni postupak kontekstualizacija. Društvena okolina u kojoj se nalazimo određuje tko smo, no istovremeno svojim stalnim međudjelovanjem konstruiramo i redefiniramo društvene norme i okvire. Prema konstruktivistima, norme suoblikuju ponašanje subjekata, a njihov je fokus stavljen na proces socijalizacije i socijalnog učenja unutar zajednice. Taj je proces bitan za održavanje kontinuiteta usvojenih pravila i normi, kao i za njihovo širenje i primjenu. Diskurs postaje temeljnim prenositeljem stvaranja vrijednosti, normi i pravila. On je instrument koji omogućuje da se s drugim subjektima uspostavi dominantno tumačenje određene društvene pojave. Konstruktivisti državni interes shvaćaju u odnosu na društvenu moć jer se interes, kao i moć, definiraju u odnosima između pojedinih aktera.

Institucionalizam se bavi pitanjem zbog čega i pod kojim uvjetima skupina država prihvaća delegiranje svojih ovlasti na nadnacionalne izvršitelje kao što su Europska komisija, Europska središnja banka ili Sud. Neki autori smatraju da to čine prvenstveno kako bi smanjile transakcijske troškove procesa odlučivanja. Zauzvrat, nadnacionalne im institucije osiguravaju kontrolne instrumente za provedbu politika ugovorenih na europskoj razini. Institucionalisti inzistiraju na strukturirajućoj ulozi političkih institucija, jer su institucije *strukture* koje mogu djelovati kao individualni akteri, imati vlastite interese i vlastite strategije, a organizacijski

oblici odnosa kao i institucije utječu na strategiju subjekata, odnosno na ljudsko ponašanje i određuju program rada, odnosno agendu.

Na kraju, bitno je spomenuti sociološke pristupe i njihove doprinose proučavanju Europske unije. Nit vodilja različitih pristupa u sociologiji međunarodnih odnosa je kriza nacionalne države. Uz multinacionalne kompanije, transnacionalno tržište, nacionalne i transnacionalne interesne skupine, crkve i medije, država se smatra jednim od aktera međunarodnih odnosa. Iako je u kontekstu europske integracije, pregovaračka moć država pravno regulirana sustavom ponderiranih glasova, sposobnost država da utječu na svoje partnere može se temeljiti na mnogo čimbenika. Analizira se kako se države članice ponašaju u pregovorima unutar Europske unije, kako zastupaju svoje stavove u pregovaračkim procesima, proces socijalizacije stalnih predstavnika pri Vijeću Europske unije, pojam nacionalnog interesa, kako se mijenja politički habitus europarlamentaraca pod kulturnim i društvenim utjecajem Bruxellesa, itd. (Saurugger, 2013). Sociološki su pristupi doprinos teoriji integracije i međunarodnih odnosa jer nude širok okvir za analizu odnosa snaga i moći unutar Europske unije.

Analizirajući europske integracije, Castells zaključuje da formiranje Europske Unije nije bio proces izgradnje savezne europske države budućnosti, nego stvaranje političkog kartela, odnosno bruxelleskoga kartela, unutar kojeg europske nacije-države još uvijek mogu zajednički postići određenu razinu suvereniteta u novome svjetskom neredu, a potom plodove tog suvereniteta razdijeliti svojim članicama prema pravilima o kojima se beskonačno pregovara. Europska je Unija politička mreža čiji su čvorovi nacionalna vijeća ministara i europskih povjerenika. Castells smatra da je Europska unija jedini mogući oblik države u eri umreženoga društva informacijskog doba i da je projektirana kao odgovor na globalizaciju. Unija požuruje europsku integraciju područja u kojem je proces globalizacije najviše odmakao, a to su financije i monetarna politika. Europska umrežena država utjelovljuje bojazan koju dosadašnje države, kao i građani, imaju spram globalne integracije i stvaranja viših, naddržavnih instanci. Hoće li umrežena Europa uspjeti izbjeći obnavljanje neke arbitrarne vrhovne moći i stvoriti zajedničku vlast čiji se autoritet proteže po čitavoj mreži? Umjesto izravna odgovora Castells upozorava na opću karakteristiku mreže. Mreža nema središte, nego samo čvorišta. Drugim riječima, moguće su njemačka, francuska ili britanska hegemonija (Castells, 2000).

2.2.2. (Nad)institucionalnost Europske unije

Europska unija tvori jedan od najjače institucionaliziranih političkih sustava u svijetu. Ova jedinstvena, međuvladina i nadnacionalna zajednica nastala je postupnim približavanjem europskih država koje su tijekom 19. i 20. stoljeća razvile nacionalnu svijest, golem birokratski aparat i široku lepezu javnih politika. Nakon Drugog svjetskog rata Euro-federalisti su htjeli ujediniti europske države, čime bi zaustavili nove potencijalne ratne obračune. Ujedinjena Europa imala bi zajedničku mirovnu i vanjsku politiku i snažniji zajednički utjecaj prema NATO savezu i Ujedinjenim narodima. Osim pacifikacije europskih država, postojao je i drugi razlog ujedinjavanja, a to je zadržavanje potencijalno opasne moći oporavljene post-fašističke Njemačke. Oba motiva je ubrzo zasjenio treći, jednostavni ekonomski argument da je ujedinjena Europa najsigurniji put za rast i blagostanje europskih država. Nakon osnutka Europske zajednice za ugljen i čelik 1951. i Europske ekonomske zajednice 1958. sve više zemalja integrira se kroz slobodnu razmjenu ljudi, roba, usluga i kapitala. Europa tako zadobiva značajnu poziciju u svjetskom poretku. Brzi ekonomski rast omogućuje obnovu poslijeratnog europskog društva. Najvažniji ishod ove obnove je proizvodnja načina života koji su omogućili bogatstvo i nacionalnu raznolikost multi-sekularne kulture. Tako od monetarne i ekonomske unije Europa postaje jedinstveni model društva u historiji. Od 1993., nakon Ugovora iz Maastrichta Europska zajednica se transformira u Europsku uniju i postaje supranacionalni politički organizam, a ne samo institucionalno-ekonomska transnacionalna organizacija. Razmatraju se koncepti europskog građanstva ili europskog 'demos'. Krajem 90-ih, Unija započinje reviziju svojih Ugovora i uvodi dva nova ugovora (1996. Amsterdam i 2000. Nica) kako bi cijeli sustav učinila integriranijim i reprezentativnijim. Nakon rasta euroskepticizma, slijedi i peto proširenje Europske unije (2004., 2007.), što je konačno vodilo do sklapanja Lisabonskog ugovora 2009. godine s ciljem rješavanja daljnjeg institucionalnog funkcioniranja Unije i suočavanja sa izazovima globalizacije i starenja stanovništva. Za kreiranje europske ekonomske kohezije i konkurentnosti, donositelji odluka ključnom smatraju zaposlenost te pokreću niz inicijativa i politika upravo usmjerenih povećanju ekonomske efikasnosti unutar Unije i razine konkurentnosti globalno, odnosno 'ekonomiji temeljenoj na znanju' (Krzyzanowski i Wodak, 2011).

Jedinstvena značajka ujedinjenja pristanak je članica na odricanje dijela suvereniteta i ustupanje istog Europskoj uniji kao nadnacionalnoj instituciji, kako bi članice takve zajednice uživale u prednosti njene veličine, zajedničkoj sigurnosnoj politici i ekonomskom prosperitetu.

Odricanje suvereniteta u praksi znači da zemlje članice delegiraju neke od svojih ovlasti odlučivanja zajedničkim institucijama koje su stvorile, tako da se odluke o određenim pitanjima od zajedničkog interesa mogu donositi demokratski na europskoj razini. Prema tome, formacija Unije je negdje između čvrstog federalnog sustava kakav imaju Sjedinjene Američke Države i olabavljenog, međuvladinog sustava suradnje viđenog u Ujedinjenim narodima. Pristupanjem Uniji nacionalne vlade zadržavaju većinu svojih nadležnosti u području kulturnih, gospodarskih i socijalnih politika, ali prenose svoj monetarni suverenitet Europskoj središnjoj banci. Time se odriču vrlo važnog sredstva državne intervencije pa je potrebno uskladiti glavne javne politike u svim članicama, a nacionalne vlade mogu koristiti pomoć Bruxellesa u onome što same ne mogu riješiti. Dakle, Europska unija je jedinstveni primjer pravnog nadnacionalnog sustava u svijetu, jer zemlje članice prenose dio svog suvereniteta Uniji kao nadnacionalnom akteru, odnosno Unija može donijeti propise koji su odmah obvezujući za države članice, što im ograničava suverenost.

Na razini nadnacionalnog i transnacionalnog odlučivanja ostaje neriješen problem legitimacije, obzirom na postojeći institucionalni okvir Unije i razvijenu mrežu odbora unutar Unije. Proces donošenja odluka u Uniji je nerijetko netransparentan, nemaju istovremeno sve zemlje priliku sudjelovati u tom procesu, što stvara međusobno nepovjerenje. Nepovjerenje u fiskalnu preraspodjelu, migracijske politike, tokove investicija, društvene i ekonomske posljedice jačanja konkurencije među zemljama, itd. (Offe prema Habermasu, 2006). Ostaje pitanje zašto nacionalne vlade nisu u boljoj poziciji slijediti kompenzacijske politike učinkovitije od sustava birokracije Unije, odnosno u kojoj mjeri intenzivirana globalna konkurencija utječe na djelovanje nacionalnih vlada (Habermas, 2006: 9-11). Prema Habermasu, ta "postnacionalna konstelacija" zahtijeva supranacionalne i međunarodne strukture koje bi trebale djelovati kao komplementarni mehanizmi koji bi rješavali gore spomenute izazove na koje država-nacija pojedinačno nema potpun odgovor (Vrabec, 2014: 8). U ekonomskoj globalizaciji, ako se ostavi po strani njihov stupanj autonomije, nacionalne države su neminovno dio nadnacionalnih mreža te samim tim ovise o ishodima snažnih društvenih aktera. Moraju se prilagoditi kretanjima na globalnim financijskim tržištima. Unija se sve više širi i sve je teže koordinirati rad zemalja članica i principom konsenzusa donositi odluke. Nameće se potreba reformacije europskih institucija. Svojevrsni pomak je učinjen Lisabonskim ugovorom iz 2009., kojim se potiče uključivanje nacionalnih vlada u rad Unije. Temeljem tog ugovora, koji je konsolidirao ranije važeće europske ugovore (Ugovor o Europskoj uniji i Ugovor o funkcioniranju Europske unije), nacionalni parlamenti zemalja

članica mogu izraziti svoje mišljenje o prijedlozima zakonodavnih akata Europske komisije, kao i o drugim pitanjima koji su od njihova interesa. Na europskoj razini odluke donosi Europski parlament koji predstavlja građane Unije i direktno je biran od strane njih, Sud koji rješava sukobe, Europsko vijeće kojeg čine šefovi država ili vlada zemalja članica, Vijeće Europske unije koje predstavlja vlade zemalja članica Unije te Komisija koja predstavlja interese Unije kao cjeline i ima središnju izvršnu vlast. Značajan dio promišljanja Habermasa u posljednje vrijeme bavi se problemom europskog konstitucionalizma; Što dugotrajna financijska kriza otkriva o vitalnosti i održivosti ujedinjene Europe? Potvrđuje li ona (pre)često postavljano pitanje 'demokratskog deficita'? Je li ona dokaz da gospodarske, kulturološke i društvene različitosti država članica Europske Unije nije moguće pomiriti i uskladiti? Hoće li cijena održavanja kohezije Europske Unije biti prepuštanje najjačim (čitaj: najjačoj) državama utemeljiteljicama, Njemačkoj (i Francuskoj?) da dominiraju nad gospodarski slabijim, demoraliziranim državama članicama? (Vrabec, 2014: 8).

Europska unija je integriranija od klasičnih međunarodnih organizacija u pogledu međusobne suradnje, nametnutih pravnih i političkih obveza, ali svojim članicama jamči veću samostalnost od one koju imaju sastavnice federalne države (Magnette, 2013: 17). U potrazi za boljim razumijevanjem implementacijskih politika Europske unije, politolozi su osmislili koncept 'višerazinskog upravljanja' (engl. *multilevel governance*) (Magnette, 2013: 51), što je fleksibilni način upravljanja s različitih razina, a ne centralizirani i piramidalni sustav karakterističan za upravljanje državom. Jedno od bitnih pitanja takvog modela je legitimnost istog. Izvori legitimnosti političkog sustava raznovrsni su; jedni su tehnokratski jer se oslanjaju na stručnost nužnu za vođenje javnih politika, drugi se temelje na konceptu postojanja zajedničkog identiteta i kulture, drugi pak na pojmu predstavničke demokracije (Saurugger, 2013: 98). Naziru se tri dominantne sheme procesa donošenja odluka unutar Unije: komunitarna metoda, suradnja između vlada i otvorena metoda koordinacije. Komunitarni model podrazumijeva suradnju između vlada i institucija Europske unije u kojoj nacionalne vlade prihvaćaju dva uvjeta koja im ograničavaju autonomiju – sve odluke se donose kvalificiranom većinom u Vijeću, a vlade nemaju pravo veta, i drugo – vlade se očituju na temelju prijedloga Komisije i u suglasju s Europskim parlamentom (Magnette 2013). Takav model državama daje moć odlučivanja, povjerava Komisiji usmjeravanje zajedničkih poslova nacionalnih vlada, a Parlamentu omogućuje utjecanje na zakonske tekstove. Jedino Komisija može nacionalnim vladama sugerirati usvajanje normi. Odgovorna je za implementaciju odluka u nacionalnim vladama i potiče suradnju između vlada. Ujedno je i uprava i političko tijelo. To je postignuto

Rimskim ugovorom, a čuva formalna načela nacionalnog suvereniteta jer s pravnog gledišta vlade odlučuju samostalno.

Osnivačkim ugovorima⁶ koje su u pregovorima dogovorile i ratificirale države članice utvrđene su ovlasti institucija Europske unije. Ugovori sadrže područja politike u kojima Unija može donositi odluke. U nekima, Unija ima isključivu nadležnost, što znači da se odluke donose na razini Unije, a donose ih zemlje članice na sastanku Vijeća i Europskog parlamenta. Područja isključive nadležnosti Europske unije su carine, pravila tržišnog natjecanja, monetarna politika eurozone, ribarstvo i trgovina. U drugim područjima politike postoji zajednička nadležnost Unije i zemalja članica, što znači da ako je neki zakonodavni akt donesen na razini Unije, onda taj akt ima prednost pred nacionalnim zakonodavstvom. Pojedine zemlje članice mogu donositi zakone na nacionalnoj razini, i to u području unutarnjeg tržišta, poljoprivrede, okoliša, zaštite potrošača i prometa. U svim drugim područjima odluke su na strani zemalja članica. Ako određeno područje politike nije navedeno u ugovorima Unije Komisija ne može predložiti zakon u tom području, iako može poduprijeti napor zemalja članica u nekim interesnim područjima ili provoditi paralelne aktivnosti kao što su humanitarni programi i slično. Ciljevi utvrđeni ugovorima ostvaruju se različitim pravnim aktima, od kojih neki vrijede za sve zemlje članice, a neki samo za pojedine.

2.2.3. Europske vrijednosti

Simmel u svom ogledu *Ideja Europe*, koji je objavio 1917. godine, afirmira nacionalni versus internacionalni i kozmopolitski duh. On nije bio toliko uvjeren u nadnacionalnost Europe, koliko u snagu njemačkoga duha (*Volkgeist*) (Milardović, 2013: 140). Simmel smatra da čežnja za Europom potječe iz korijena njemačke duše, koji je malo kasnije završio u Hitlerovu anitsemitskom, rasističkom i ksenofobnom projektu *Volksgemeinschafta*, a nakon ujedinjenja Njemačke, 1990. godine, taj je njemački duh imao pozitivnu ulogu u izgradnji Europe i eura (Milardović, 2013: 141). U tekstu *Europa stranaca* Bauman govori o konceptu ujedinjene Europe i o nacionalnoj državi, identitetu i asimilaciji stranih elemenata u ujedinjena nacionalna tijela (Milardović, 2013: 152). Danas se u ujedinjenoj Europi može govoriti o Europi stranaca, o nadnacionalnoj Europi s kozmopolitskim tendencijama, ali s još uvijek duboko ukorijenjenim

⁶ Ugovor iz Rima, 1958. kojim je osnovana Europska ekonomska zajednica (EEZ) je, uz Ugovor iz Maastrichta 1993., poznat i kao ugovor o Europskoj uniji, njen najvažniji ugovor. Ostali su ugovori Jedinstveni europski akt 1987. kojim je pokrenuto stvaranje europskog jedinstvenog tržišta te Ugovori iz Amsterdama i Nice.

nacionalnim državnostima koje zakonima reguliraju položaj stranaca u pojedinim zemljama članicama Europske unije (Milardović, 2013: 141).

Od 9. svibnja, 1950. godine, kada je Robert Schuman, francuski ministar predložio ujedinjavanje francuske i njemačke industrije ugljena i čelika pod zajedničku vlast, što je vodilo izgradnji mirne ujedinjene i prosperitetne Europe, ranije izmučene ratom, počinje suradnja na ovim područjima i dolazi do širenja zajedničkih interesa. Ideja Europe mira na tragu je Kantove idealističke koncepcije vječnog mira, dakle da u Europi na duži rok neće biti ratova (Milardović, 2012). To je vodilo do usvajanja novih vrijednosti oko kojih se stvaralo novo europsko jedinstvo. Tako su se zajedničke europske politike, sa sve čvršćom vizurom zajedništva, počele baviti svim relevantnim sferama društvenog života unutar onoga što će kasnije postati Europska Unija, od kojih su najviše eksponirane:

- stvaranje europskog područja mira i stabilnosti,
- ekonomsko povezivanje (stvaranje zajedničkog otvorenog tržišta, jedinstvene carinske monetarne unije),
- zaštita okoliša,
- vanjska politika, zajednička sigurnost i obrana,
- razvoj europskog identiteta,
- uspostava i razvijanje područja "4 sloboda" – slobodni protok ljudi, kapitala, roba i usluga,
- suradnja u području pravosuđa i unutarnjih poslova,
- stvaranje novog pravnog poretka,
- stvaranje političke unije.

Ove zajedničke vizije koje se nastoje realizirati u ujedinjenoj Europi Altaras Penda smatra njezinim temeljnim vrijednostima, iz kojih kasnije nastaju temeljna načela Europske unije;

- poštivanje prava čovjeka i građanina;
- očuvanje zdrave životne okoline;
- stvaranje novog poretka slobode, zaštite i sigurnosti;
- poštivanje kulturne raznolikosti;
- suradnja na svim područjima između jednakopravnih nacija – država članica Europske Unije;
- slobodno izražavanje misli te
- stvaranje svih nužnih preduvjeta za dokidanje svih oblika diskriminacije (po spolnoj, nacionalnoj, konfesionalnoj, socijalnoj i drugim osnovama) (Altaras Penda, 2005: 2).

U ime zajedničkog sustava vrijednosti Europska Unija je dugi niz godina kočila priključenja pojedinih zemalja Uniji, smatrajući da određeni civilizacijski i politički dosezi moraju biti

propagirani i održavani prije ulaska. Primjerice, Španjolska je mogla pristupiti Uniji tek kada je s vlasti otišao general i diktator Francisco Franco, Grčka je primljena u Uniju 1981. godine, tek nakon pada vojne hunte, a Portugal je mogao pristupiti Uniji tek kada je s vlasti otišao diktator António de Oliveira Salazar. Ovi primjeri se često navode kao dokaz da Europska Unija nije samo zajednica interesa već da presudnu ulogu u odluci tko može biti njenim članom ima činjenica poštivanja ili nepoštivanja ranije spomenutih zajedničkih europskih vrednota. Altaras Penda na nekoliko primjera dokazuje da postoji široki raskorak između proklamiranih vrijednosti za koje se zalaže Europska Unija i realizacije tih vrijednosti u svakodnevnom životu Europljana. Za primjer uzima *rat na području bivše Jugoslavije*, koji je bio potencijalno plodno tlo za jasnije određenje temeljne vrijednosti za koju se Europska Unija zalaže, a to je održanje mira na prostorima Europe. Drugi primjer je *rat u Iraku*, odnosno nepostojanje zajedničke vanjske politike Europske Unije, ali i različito tumačenje međunarodnog prava, obzirom da su neke članice dale vojnu i političku podršku Sjedinjenim Američkim Državama za invaziju na Irak, a druge se tome očito protivile (vidi još u Milardović, 2012). Treći je primjer *pitanje primanja Turske u punopravno članstvo u Europskoj Uniji*. Turska na punopravno članstvo u Europskoj Uniji čeka od potpisivanja Sporazuma o pridruživanju s tadašnjom Europskom Zajednicom u rujnu 1963. godine - Ankarski sporazum, dok je zahtjev za punopravno članstvo podnijela 1987. godine. Kao službeni razlozi dosadašnjeg neprihvatanja Turske u europsku obitelj naroda navodi se njeno nepoštivanje temeljnih ljudskih prava, koji se smatraju temeljnim nasljeđem europske civilizacije. Za razloge prolongiranja pitanja punopravnog članstva, Altaras Penda navodi potencijalnu premoć Turske nad drugim zemljama, jer je najmnogoljudnija, odmah nakon Njemačke (Turska ima oko 71 milijun stanovnika). Osim toga, Turska bi sa svojom površinom od 779,452 km² bila i najveća zemlja članica Europske Unije. Također, ostaje činjenica da devedeset posto Turskog stanovništva čine muslimani pa bi se njenim ulaskom u Europsku Uniju znatno izmijenila konfesionalna struktura ukupne populacije Unije. Osim toga, sljedeći primjeri su neslaganja u svezi specificiranja kršćanstva u Ustav Europske unije i zabrana nošenja feredže u državnim i srednjim školama te u institucijama javne uprave. Altaras Penda zaključuje da je Europska Unija zajednica primarno ekonomskih interesa, a tek potom unija zajedničkih vrijednosti. To je kao činjenica, u globaliziranom svijetu trendovskih povezivanja, legitimna pozicija, koju svaka zemlja članica može slobodno odabirati, ali pod uvjetom tzv. informiranog pristanka. Zablude nastaju uslijed privida da je u Europskoj Uniji, u njezinoj ideji i u praksi, primaran sustav vrijednosti koji je u funkciji boljitka čovjeka, kao pojedinca i kao člana zajednice. Sama osnovna ideja da je primaran biznis, a ne čovjek, može biti dio političke pragme pa je u tom slučaju politika u službi ekonomije, što je moguće i

adekvatno imenovati i pravno regulirati. U drugačijoj opciji, cilj za Europsku Uniju i sve njene sadašnje i buduće članice mogao bi biti povratak proklamiranim vrijednostima i njihova dosljedna, temeljita i sveobuhvatna provedba (Altaras Penda, 2005).

U svrhu razumijevanja logike akcije i interakcije unutar procesa Europske unije važan je pojam normi. U tom kontekstu, važno je razumjeti nacionalni interes, ili interes kao normu, i učinak europskih normi izvan Europske unije, odnosno koji su akteri i koji instrumenti vektori promjena do kojih dovode europske procedure (Saurugger, 2013: 238). M. Svetličić i K. Cerjak proveli su istraživanje u kojem su analizirali utjecaj Slovenije kao male zemlje Europske unije u realizaciji nacionalnih interesa u vrijeme dok je predsjedala Vijećem Europske unije. U literaturi se razlikuju tumačenja koncepta nacionalnih interesa; od toga da su nacionalni interesi objektivno određeni i pod utjecajem moći najčešće vlada i elita, do toga da su isključivo subjektivno definirani jer predstavljaju skup pojedinačnih interesa koji neminovno proizlaze iz nečijeg vrijednosnog sustava te ih je nemoguće objektivno mjeriti. Nacionalni interesi su pod utjecajem ideologije, globalizacije, javnih i elitnih uvjerenja, masovnih medija, a mogu podupirati i nacionalističke stavove. Pomažu državama definirati se i postaviti se u odnosu na vanjsko okruženje na dva načina; kroz utjecaj koji imaju za definiranje i provedbu tih interesa i kroz njihovu sposobnost da ih transponiraju u održive smjernice nacionalne politike. Neminovno, nacionalni interesi se razlikuju po osnovi veličine određene zemlje, odnosno postavlja se pitanje sposobnosti i kapaciteta zemalja i posljedično, razlikuju se u načinima i sredstvima, koja male i velike zemlje koriste za ostvarenje svojih nacionalnih interesa (Svetličić i Cerjak, 2015). Što se tiče učinaka europskih normi, François Duchêne 1970-ih uvodi pojam *civilne sile* koji se odnosi na političku suradnju unutar europske zajednice, čiji bi utjecaj na druge regije i države valjalo shvatiti kao civilni oblik moći. Tu ideju produbljuje Ian Manners (2002) omeđujući pojam civilne sile ističući utjecaj normi ljudskih prava i demokracije. Normativna snaga Europske unije temelji se na uvjeravanju i argumentiranju, a ne na akciji ili na stvaranju struktura koje zahtijevaju promjene. Ta snaga izvire iz diskursa, koji se odnosi na legitimnost i suvislost argumenata. Potom uvodi pojam *normativne moći* za koju kaže da je usađena u takav povijesni kontekst, hibridni politički sustav i političko-pravnu konstrukciju, koji doprinose tome da norme i univerzalna načela zauzimaju središnje mjesto u vanjskim odnosima Europske unije. Normativnu moć Europske unije Zaki Laïdi vidi u odbijanju Unije da se upušta u uspostavljanje tradicionalne moći, zasnovane na fizičkoj dominaciji, u korist razvijanja postvestfalskih ideja (mir, sloboda, ljudska prava) u međunarodnim razmjerima. S druge strane, velik je utjecaj europskih normi na nacionalnoj razini. Osim toga, u analizu se

uvodi mehanizam transfera javnih politika i rasprostiranja europskih normi, odnosno proces prenošenja političkih znanja i instrumenata iz nadnacionalnih sustava u nacionalne (Saurugger, 2013: 242-243).

Zaki Laïdi procjenjuje da najsnažniji utjecaj Europe danas počiva na njezinu normativnom utjecaju (Laïdi, 2014). Europski su standardi najstroži u svijetu, osobito ako se tiču okoliša, potrošnje i zdrave hrane i svi su tržišni akteri prisiljeni na prilagodbu upravo tim najzahtjevnijim europskim normama. Osim toga, vodeća normativna uloga Europe ogleda se i u drugim područjima, primjerice na području računovodstvenih normi. Nametanje normi Europska unija ne uvodi prisilom, nego procesima utvrđivanja normi i regulativa koje joj omogućuju preuzimanje inicijativa u konkurentskom natjecanju. U tom smislu, Europa je sila zasnovana na tržištu, tvrdi Laïdi. Još jedan bitan element europske politike, koji ilustrira tržišnu moć Europske unije, jest reguliranje tržišnog natjecanja. U užem smislu, politika tržišnog natjecanja ima za svrhu sprečavanje stvaranja kartela, a u širem svrha joj je uklanjanje svih prepreka slobodnom protoku roba i usluga koje bi mogle naštetiti tržišnom natjecanju gospodarskih subjekata. Ona se, što se Europske unije tiče, nalazi na razmeđu zajedničkoga tržišta i tržišne politike. Laïdi navodi dva primjera koja zorno ističu tržišnu moć Europe, prvi seže u 2001. kad se Komisija usprotivila spajanju dviju američkih kompanija, General Electrica i Honeywell Bulla, kako bi ih onemogućila u uspostavljanju dominantnog položaja na europskome tržištu, i primjer iz 2007. kad je na tužbu Komisije europsko sudstvo osudilo Microsoft zbog povrede tržišnog natjecanja. Europa je uspjela stvoriti čitav korpus normi koji njome upravlja i koji je utemeljuje, ali ne i koji ju je kadar simbolizirati. Dok god ne bude europskoga jedinstvenoga *demosa*, u smislu onog američkog (SAD) koji je pokušao zaživjeti u europskom ustavu, teško da Europa može biti sila u klasičnome smislu. Dotle, jedino može graditi svoju moć kao i dosad, jačajući svoju sposobnost uspostavljanja u svjetskim razmjerima vrlo široke lepeze normi kadrih organizirati svijet, disciplinirati aktere, unijeti predvidljivost u njihovo ponašanje, razviti kod njih osjećaj kolektivne odgovornosti i pružiti onima koji idu tim putem, barem djelomičnu mogućnost da se s pomoću tih normi suprotstavljaju svima, a osobito onima najmoćnijima u svijetu (Laïdi, 2014).

Sve veća integracija u globalnu ekonomiju slabi autonomiju države i država gubi kontrolu nadzora nad vlastitim poslovnim i informacijskim procesima. Društva se razvijaju i mijenjaju dekonstruirajući svoje institucije pod pritiskom novih odnosa moći. Usporedni procesi globalizacije i jačanja kolektivnih identiteta predstavljaju izazov granicama nacionalnih država, koje su do sad bile relevantne za definiranje javnog prostora. Politika proširenja

Europske unije je dovela do povećanja broja država članica i pitanje suvereniteta je postalo velika tema za nove države članice. Po Castellsu, Europska unija je važan instrument za opstanak nacija-država unutar Unije, pod uvjetom da države postupno predaju dio svog suvereniteta u zamjenu za veću uključenost u globalnom i lokalnom razvoju (Castells, 2002). U doba globalizacije i Interneta aparati nacionalne države ne nestaju, ali se nacije-države, u političkom smislu, ukidaju u Europi i širom svijeta. Nije da nacija-država nestaje (sasvim suprotno), ali njena legitimnost iščezava jer upravljanje postaje globalno, a vlade ostaju nacionalne. Nacije-države se odriču dijela suvereniteta pristupom Europskoj uniji, što jača nadnacionalnu⁷ instituciju (Castells, 2007: 258).

Habermas kao rješenje problema legitimacije predlaže izgradnju svojevrsne države, konfederacije nacija-država. Pojam nacije građana, koji čine Europsku uniju, treba razlikovati od zajednice naroda koji imaju zajedničko podrijetlo, jezik i povijest. Takva građanska, za razliku od etničke, koncepcije 'nacije' odražava stvarnu povijesnu putanju europskih nacionalnih država i činjenicu da demokratsko građanstvo uspostavlja svojevrsnu apstrakciju, pravno posredovanu solidarnost među strancima (Habermas, 2006: 16). Nacionalna država ne bi trebala imati prioritet u odnosu na modernu demokraciju, jer se i jedna i druga razvijaju paralelno, u cirkularnom procesu u kojem se međusobno stabiliziraju. Procesu formiranja identiteta izvan nacionalnih granica ide u korist pojava europskog civilnog društva, izgradnja europske javne sfere i oblikovanje političke kulture koju mogu međusobno dijeliti svi europski građani. Ovo su funkcionalne pretpostavke demokratski konstituirane Europske Unije. Fokus politike treba premjestiti iz glavnih gradova nacija-država u europske centre, ne samo kroz lobiranje i poslovne organizacije koje su i sad snažno prisutne u Bruxellesu, već i preko političkih stranaka, sindikata, građanskih i kulturnih udruga i drugih građanskih inicijativa. Premještanjem teritorijalnih u funkcionalna načela organizacije bi jačale prekogranične mreže i europski sustav stranaka (Habermas, 2006), a nacionalne države kao pojedinačni subjekti u

⁷ Međunarodna organizacija je organizirana suradnja zasnovana na ugovoru koja može posjedovati vlastiti pravni subjektivitet, a može joj se priznati i međunarodni pravni subjektivitet. Međunarodne organizacije, u pravilu, osnivaju države sklapanjem međunarodnih ugovora. Iako su, u pravilu, države članice međunarodnih organizacija, one nije čisti skup država članica, već su one zasebne institucije koje imaju svoja tijela, službenike, administrativni aparat, a imaju i relativnu samostalnost u odnosu na članice. Međunarodna organizacija rada (ILO), Svjetska trgovinska organizacija (WTO), Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) i tako dalje, sve su to organizacije koje postoje između suverenih država. Sve odluke koje su poduzete od strane suverenih država su u kontekstu međunarodnog prava ili međunarodnih propisa. Supranacionalnost znači da se dijelovi suverenosti države prebacuju nekom akteru koji je izvan države. Jedini nadnacionalni slučaj koji je jedinstven u svijetu je Europska unija. Europska unija može donijeti propise koji automatski obvezuju zemlje članice. To je jasan ekvivalent smjene suvereniteta jer je to ograničava suverenitet država članica. Transnacionalnost ne znači samo suradnju država na prekograničnoj razini, nego i drugih aktera, na primjer; poduzeća posluju transnacionalno, civilna društva, nevladine organizacije (NGO), interesne grupe, itd.

međunarodnim odnosima trebaju mnogo više pregovarati u odnosima asimetričnih snaga (engl. *assimetric power relations*). To su odnosi u kojima postoji nerazmjer ili razlika bilo kojeg vida između dvije ili više strana u političkom i/ili gospodarskom odnosu. Opasnost koju donosi trenutna kriza, piše Habermas, jest u tome što usko fokusiranje na bankarsko i dužničko stanje zaklanja širu političku dimenziju Europske unije kako je zamišljena od svojih utemeljitelja. Kao posljedica toga, vlade država članica su se, uhvaćene između imperativa banaka i rejting-agencija s jedne strane, i rastuće frustracije stanovništva s druge strane, opredijelile za izvanpravne, neobvezujuće, nedemokratske sporazume (Vrabec, 2014: 9).

Da zaključim, politika proširenja Europske unije dovela je do povećanja broja država članica i pitanje suvereniteta postalo je velika tema za nove države članice. Nacionalne države ustupaju dio svojega suvereniteta nadnacionalnoj instituciji u zamjenu za veću uključenost u globalnom i lokalnom razvoju, a kao pojedinačni subjekti u međunarodnim odnosima trebaju mnogo više pregovarati u odnosima asimetričnih snaga (engl. *assimetric power relations*). To su odnosi u kojima postoji nerazmjer ili razlika bilo kojeg vida između dvije ili više strana u političkom i/ili gospodarskom odnosu. Naime, normativna snaga Europske unije temelji se na uvjeravanju i argumentiranju, a ne na akciji ili na stvaranju struktura koje zahtijevaju promjene. Ta snaga izvire iz diskursa koji se odnosi na legitimnost i suvislost argumenata.

2.3. Europska statistička harmonizacija

Nakon uvoda u problematiku službene statistike u tekstu *Važnost statističkog praćenja društvenih fenomena*, ovdje ću analizu usmjeriti u problematiku harmonizacije i standardizacije informacijskog i statističkog sustava službene statistike te detaljnije razmotriti odnos Hrvatskog i Europskog statističkog sustava. Nakon toga, predstaviti ću značajnije europske standarde, odnosno standarde Europskog statističkog sustava te kako su isti implementirani u hrvatskom nacionalnom statističkom tijelu.

Dakle, službena statistika je važan i u načelu besplatan čimbenik planiranja, upravljanja i donošenja odluka u društvu, a u službi je države, gospodarstva i javnosti (Valdevit i Godinić, 2009). Svi podaci objavljeni na mrežnim stranicama nacionalnih statističkih tijela i Eurostata te priopćenja, ljetopisi, kao i podaci objavljeni u drugim službenim statističkim publikacijama besplatni su i javno dostupni za preuzimanje. Dodatno se mogu uputiti zahtjevi za podacima nacionalnim statističkim tijelima, za što konkretno Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske ima pravo na naknadu stvarnih materijalnih troškova koji nastanu pružanjem informacije. Statističke podatke koriste vlade, istraživačke i znanstvene institucije, banke, mediji, tvrtke i šira javnost, odnosno razlikuju se tri tipa glavnih korisnika statističkih podataka; korisnici s općim interesom kakav imaju mediji i građani radi informiranosti i donošenja odluka, korisnici s poslovnim interesom koji ih koriste kod plasiranja investicija i korisnici s istraživačkim interesom kao što su fakulteti i znanstveni instituti, vladine i istraživačke agencije. Nacionalna statistička tijela utvrđuju potrebe korisnika, odabiru one relevantne koje transformiraju u mjerljive koncepte radi prikupljanja i obrade i koordinatori su osiguravanja koherentnog i usklađenog statističkog sustava prema dogovorenim europskim i svjetskim standardima. Nacionalne i međunarodne institucije, nacionalne i međunarodne središnje banke i druga ovlaštena tijela objavljuju statističke informacije o infrastrukturnim područjima života, kao što su opće i regionalne statistike, ekonomija i financije, stanovništvo i uvjeti života, industrija, trgovina i usluge, poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo, međunarodna trgovina, prijevoz, okoliš, energija, znanost i tehnologija⁸.

Ujedinjeni narodi 14. travnja 1994. usvajaju temeljna statistička načela: relevantnost, nepristranost i jednak pristup, profesionalni standardi i etika, odgovornost i transparentnost,

⁸ Ova raspodjela po tematskim cjelinama je preuzeta s internetskih stranica Europske komisije <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.

prevencija zloupotrebe, izvori službene statistike, povjerljivost, zakonodavstvo, nacionalna koordinacija, upotreba međunarodnih standarda i međunarodna suradnja. Slijedeći ova načela nacionalna statistička tijela proizvode statistiku. Iz ovih načela izvedena su temeljna statistička načela europske, odnosno hrvatske službene statistike. Za moje istraživanje najzanimljivija su upotreba međunarodnih standarda i međunarodna suradnja. Prvo podrazumijeva primjenu međunarodnih koncepata, klasifikacija i metoda koji promiču dosljednost i djelotvornost statističkih sustava na svim razinama u statističkim agencijama. I drugo, bilateralnu i multilateralnu suradnju u statističkom svijetu, koja doprinosi unapređenju sustava službene statistike u svim zemljama.

Principle 9: Use of international standards

The use by statistical agencies in each country of international concepts, classifications and methods promotes the consistency and efficiency of statistical systems at all levels.

Principle 10: International cooperation

Bilateral and multilateral cooperation in statistics contributes to the improvement of systems of official statistics in all countries.

(United Nation fundamental principles of official statistics)

Dakle, na nacionalnoj razini primjenjuju se međunarodni standardi definicija, koncepata i klasifikacija radi poboljšanja međusobne usporedivosti i efikasnijeg donošenja odluka. Slijede se međunarodno prihvaćeni standardi i preporuke dobre prakse. Međunarodne preporuke i standardi za statističke metode, odobreni od strane većine ili određenih zemalja, pružaju zajedničku osnovu za rad kojih se moraju pridržavati svi nositelji službenih statistika.

U europskom kontekstu službena je statistika i integrativni element ujedinjenja međusobno različitih država temeljem nepristrane i usporedive statistike. Pristupanjem Republike Hrvatske Europskoj uniji poseban naglasak stavljen je na integraciju hrvatskog statističkog sustava u Europski statistički sustav te na povećanje usporedivosti statističkih podataka, jer su statistički podaci važan faktor u gospodarskom i financijskom životu članice i cijele Zajednice. Temeljem statističkih podataka određuje se iznos financijskih sredstava koji zemlje članice uplaćuju u proračun, kao i iznos koji zemlje članice mogu preuzeti iz zajedničkih fondova Europske unije. Statistički podaci imaju značajan utjecaj na poljoprivrednu politiku, na pokretanje procedura prekomjernog deficita, itd.

2.3.1. Hrvatski statistički sustav

Uzima se da je stvaranje službene hrvatske statistike započelo 1875. godine osnutkom Statističkog ureda u Zagrebu, kad je tadašnji hrvatski ban Ivan Mažuranić, ponukan relativno teškim životnim uvjetima u tadašnjoj Kraljevini Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, koja je bila dio tadašnje Austro-Ugarske monarhije, pokrenuo inicijativu za izučavanje društvenih, gospodarskih i socijalnih prilika radi izračuna određenih pokazatelja temeljem kojih bi se poduzele konkretne mjere za poboljšanje života. Zemaljski statistički ured započeo je s radom 1. kolovoza iste godine, a prvi statistički ljetopis s podacima za 1874. objavljen je dvije godine kasnije. U uvodu ljetopisa konstatira se da je službena statistika djelovala u Hrvatskoj i Slavoniji i hrvatsko-slavonskoj Vojnoj krajini, i prije nego li se za nju u zemlji stvorio poseban organ. Taj ljetopis svjedoči da su *razne upravne oblasti* (županije, kotarevi, općine, gradovi, škole, sudovi, bolnice, vojne oblasti i druge upravne i političke institucije) u Hrvatskoj i Slavoniji, od 1851. do 1857. godine *sabirale statističke podatke* svake godine i da su te statističke podatke slale centralnom bečkom statističkom uredu (Korunić, 2010). Kroz godine su se mijenjali teritorij, ustroj i nazivlja ureda, da bi konačno 1992. godine Republika Hrvatska uspostavila Državni zavod za statistiku. Proizvodnja statistike je cijelo to vrijeme bila kontinuirana, a ured je neovisan u svom radu s jakom tendencijom usklađivanja svoje metodologije sa statistikama Europske unije.

Dan prije Svjetskog dana statistike, 19. listopada 2015., konferencijom *Statistika – jučer, danas, sutra*, u organizaciji DZS-a obilježeno je 140 godina hrvatske statistike. Razvoj službene statistike kroz vrijeme s naglaskom na budućnost predstavili su Lidia Bratanova, direktorica Uprave za statistiku Gospodarske komisije UNECE, Pieter Everaers, direktor Uprave za suradnju u Europskome statističkom sustavu, međunarodnu suradnju i resurse u Eurostatu te profesorica Lea Bregar s Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Ljubljani. Govorili su o važnosti korištenja službenih statističkih podataka u donošenju informiranih odluka u svim domenama života. Nakon toga, održana je panel rasprava na kojoj su predstavnici najvažnijih skupina korisnika govorili o svojim očekivanjima od službene statistike u svrhu povećanja zadovoljstva svih korisnika podataka službene statistike.

U nastavku ću navesti pravnu osnovu i svrhu službene statistike, temeljna statistička načela te glavne dokumente na kojima se temelji proizvodnja statistike u hrvatskom

statističkom sustavu. Pravna osnova temeljem koje hrvatski statistički sustav djeluje je Zakon o službenoj statistici⁹ (NN, br. 103/03., 75/09., 59/12. i 12/13. - pročišćeni tekst). Njime su određuju temeljna načela službene statistike, organizacija, položaj, poslovi i koordinacija sustava službene statistike, Strategija razvitka službene statistike Republike Hrvatske, Program statističkih aktivnosti Republike Hrvatske, prikupljanje, obrada i čuvanje statističkog gradiva, statistički registri, diseminacija i korištenje statističkih podataka, povjerljivost i zaštita statističkih podataka, međunarodna statistička suradnja i ostala pitanja od značaja za službenu statistiku. Svrha službene statistike je razvoj statistike te proizvodnja i diseminacija statističkih podataka u skladu s temeljnim načelima službene statistike, a jedan od glavnih zadataka hrvatskog statističkog sustava jest učinkovita i pravodobna priprema i diseminacija kvalitetnih statističkih pokazatelja koji odražavaju ekonomske i društvene pojave i procese te osiguravaju korisnicima pouzdan izvor za analizu postojećeg stanja i donošenje odluka.

Zakonom o službenoj statistici Državni zavod za statistiku¹⁰ (u nastavku DZS) je glavni nositelj, pružatelj i koordinator sustava službene statistike i glavni predstavnik nacionalnoga statističkog sustava pred europskim i međunarodnim tijelima nadležnima za statistiku. Osim DZS-a, Zakonom su nositeljima službene statistike određeni Upravno tijelo Grada Zagreba nadležno za poslove službene statistike, Hrvatska narodna banka i druga ovlaštena tijela. Za razdoblje od 2013.-2017. ovlaštena tijela su Agencija za zaštitu okoliša, Hrvatska regulatorna agencija za mrežne djelatnosti, Hrvatski zavod za javno zdravstvo, Ministarstvo financija, Ministarstvo poljoprivrede i Ministarstvo unutarnjih poslova.

Glavni *zadaci* hrvatskog statističkog sustava su:

- 1) prikupljanje, obrada i diseminacija statističkih podataka te dostupnost statističkih podataka visoke kvalitete prilagođenih zahtjevima korisnika,
- 2) čuvanje i jačanje stručne neovisnosti hrvatskoga statističkog sustava,
- 3) povećanje povjerenja domaće i međunarodne javnosti u službenu statistiku, i
- 4) međunarodna suradnja i aktivno sudjelovanje u radu relevantnih domaćih i međunarodnih institucija¹¹.

Službena statistika temelji se na načelima stručne neovisnosti, nepristranosti, objektivnosti, pouzdanosti, statističke povjerljivosti i isplativosti. Temeljna statistička načela definirana su i

⁹ http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_01_12_168.html (2.11.2015)

¹⁰ <http://www.dzs.hr/>

¹¹ http://www.dzs.hr/Hrv/about_us/Legals/Strategija%20razvitka%20sluzbene%20statistike%202013-2022.pdf

Uredbom Europskog parlamenta i Vijeća br. 223/2009 kojom se uređuje europska statistika. Ova načela imaju sljedeće značenje:

- 1) Stručna neovisnost znači proizvodnju objektivnih i nepristranih statističkih podataka, bez pritiska političkih ili interesnih skupina, posebno u vezi s odabirom tehnika, definicija, metodologija i izvora podataka koji će se primjenjivati te rasporeda i sadržaja svih oblika diseminacije.
- 2) Nepristranost znači da statistička tijela razvijaju, proizvode i diseminiraju statističke podatke na transparentan način kojim se prema svim korisnicima jednako postupa.
- 3) Objektivnost znači da statistička tijela razvijaju, proizvode i diseminiraju statistiku na sustavnoj, pouzdanoj i nepristranoj osnovi primjenjujući pritom profesionalne i etičke standarde.
- 4) Pouzdanost znači da službena statistika treba istinito, točno i konzistentno odražavati stvarno stanje, pri čemu se za odabir izvora, metoda i postupaka koriste znanstveni kriteriji.
- 5) Statistička povjerljivost podrazumijeva zaštitu povjerljivih statističkih podataka, bez obzira na to jesu li oni prikupljeni izravno za statističke svrhe ili neizravno iz administrativnih ili drugih izvora te na njihovu upotrebu isključivo za statističke svrhe.
- 6) Troškovna učinkovitost (isplativost) podrazumijeva da troškovi proizvodnje statističkih podataka moraju biti proporcionalni važnosti ciljanih rezultata i koristi. Kad god je to moguće, traženi podaci trebaju biti proizvedeni na temelju postojećih izvora podataka, a opterećenost izvještajnih jedinica mora se svesti na najmanju moguću mjeru.

Osim temeljnih statističkih načela, u razvoju, proizvodnji i diseminaciji službene statistike potrebno je primjenjivati i 15 načela iz **Kodeksa prakse europske statistike**¹² koja se odnose na institucionalno okruženje, statističke proizvodne procese i statističke rezultate te kriterije kvalitete definirane Zakonom o službenoj statistici RH i Uredbom o europskoj statistici¹³. Načela Kodeksa prakse, zajedno s općim načelima upravljanja kvalitetom, zajednički su okvir kvalitete Europskog statističkog sustava.

¹² Kodeks prakse europske statistike postavlja standard za razvoj, proizvodnju i diseminaciju europske statistike. Hrvatski prijevod je dostupan na poveznici: http://www.dzs.hr/Hrv/international/code_of_practice_hr.pdf (15.7.2015)

¹³ http://www.dzs.hr/Hrv/about_us/Legals/Strategija%20razvitka%20sluzbene%20statistike%202013-2022.pdf

Početakom 2013. DZS donosi *Strategiju razvitka službene statistike Republike Hrvatske 2013. – 2022. godine* koja definira misiju, viziju te opće i posebne strateške ciljeve hrvatskog statističkog sustava. Za potrebe srednjoročnog planiranja izrađen je *Program statističkih aktivnosti Republike Hrvatske* u kojem se navode glavni rezultati službene statistike i najvažnije razvojne aktivnosti koje je potrebno ostvariti u razdoblju od 2013. – 2017. Program se donosi za razdoblje koje je istovjetno razdoblju na koje se odnosi Europski statistički program Europske unije, a definira razvojne ciljeve službene statistike, glavne rezultate koje je potrebno proizvesti i diseminirati, odgovorne nositelje službene statistike, posjednike administrativnih izvora podataka te pregled najvažnijih infrastrukturnih i razvojnih aktivnosti.

*Godišnji provedbeni plan statističkih aktivnosti RH*¹⁴ (GPP) donosi se za svaku godinu na koju se odnosi Program statističkih aktivnosti, a formiraju ga svi nositelji¹⁵ hrvatskog statističkog sustava. Program se temelji na potrebama korisnika i na zahtjevima Europske unije koji su navedeni u dokumentu Eurostata *Statistical Requirements Compendium*, a istu tematsku strukturu istraživanja, odnosno statističkih domena, primjenjuje i Državni zavod za statistiku u svom provedbenom planu. Temeljem GPP-a godišnje se proizvede oko 300 statističkih istraživanja, primjerice Državni zavod za statistiku je 2014. proveo 221 statističku aktivnost, a ostali nositelji ukupno 72 aktivnosti¹⁶. Većina aktivnosti je financirana sredstvima državnog proračuna, a neke se financiraju nepovratnim sredstvima Europske unije, tzv. *grantovima*, čiju provedbu nadzire Eurostat¹⁷ kao dio Europske komisije (često se radi o razvojnim aktivnostima). Osim toga, Eurostat je nadležan za nadzor i kontrolu podataka prikupljenih od država članica te ih objavljuje na svojim mrežnim stranicama i u publikacijama. Postoje samo dva istraživanja koje Eurostat provodi; *Anketa o korištenju zemljišnog pokrova (LUCAS)* i *Harmonizirana stopa nezaposlenosti*, sve ostalo provode nacionalna statistička tijela, kakvo je i Državni zavod za statistiku. Eurostat prikupljene podatke podvrgava aplikativnim i metodološkim kontrolnim mehanizmima kojima provjerava konzistentnost pokazatelja, a u metodologijama, koje se koriste u cijelom Europskom statističkom sustavu, radi dodatna unapređenja radi smanjenja tzv. 'ekspertne procjene' na najmanju moguću mjeru. Od 2003. godine zakonom je deklarirana neovisnost Državni zavod za statistiku, a područje službene

¹⁴ GPP definira nacionalnu provedbu planiranih statističkih aktivnosti kroz naziv pojedinog istraživanja, periodičnost, referentno razdoblje, nositelje i posjednike, način prikupljanja podataka, razinu objavljivanja rezultata, relevantne nacionalne i međunarodne standarde.

¹⁵ Osim DZS-a, Zakonom su nositeljima službene statistike određeni Upravno tijelo Grada Zagreba nadležno za poslove službene statistike, Hrvatska narodna banka i druga ovlaštena tijela.

¹⁶<https://vlada.gov.hr/UserDocsImages//Sjednice/2015/233%20sjednica%20Vlade//233%20-%202020.pdf>

¹⁷Više u potpoglavlju Europski statistički sustav (ESS)

statistike regulirano je s 300 europskih propisa i oko 500 vrlo detaljnih metodoloških uputa, što je više u odnosu na druga područja državne uprave (Skender, 2015).

2.3.2. Europski statistički sustav (ESS)

Europski statistički sustav (u daljnjem tekstu ESS) je partnerstvo između statističkog autoriteta Zajednice, koji čini Komisija - Eurostat¹⁸, nacionalna statistička tijela (engl. *National Statistical Institutes - NSI*) te ostali nacionalni autoriteti odgovorni za razvoj, proizvodnju i diseminaciju europske statistike u svakoj zemlji članici. Eurostat ima sjedište u Luksemburgu. Statističko je tijelo Zajednice koje osigurava proizvodnju europskih statistika prema uspostavljenim pravilima i statističkim načelima. U tom smislu ima isključivu odgovornost za donošenje odluka u svezi s procesima, statističkim metodama, standardima i postupcima te sadržajem i rasporedom statističkih priopćenja (Uredba (EZ) br. 223/2009). ESS djeluje prema Kodeksu prakse europske statistike. Radi osiguranja usklađenosti i kvalitete podataka te smanjenja troškova provedbe istraživanja, Eurostat može pozvati bilo koju instituciju ili tijelo Zajednice na suradnju s ciljem razvijanja metoda i sustava u statističke svrhe u njihovim područjima odgovornosti. Glavna uloga Eurostata je obraditi i objaviti usporedive statističke informacije na europskoj razini. Pokušava uspostaviti zajednički statistički 'jezik' koji obuhvaća pojmove, metode, strukture i tehničke standarde.

ESS u praksi funkcionira kao mreža u kojoj vodeću ulogu u usklađivanju statistike ima Eurostat. Zemlje članice prikupljaju podatke i kompiliraju statistiku za nacionalne potrebe i potrebe Europske unije, imaju obvezu slanja podataka u Eurostat, a Eurostat je odgovoran za prikupljanje i diseminaciju usklađenih i usporedivih podataka za države članice Unije. Eurostat prikuplja i objavljuje agregirane podatke iz Unije i eurozone. Uloga Eurostata je konsolidirati podatke i osigurati usporedivost te upotrebu usklađenih metodologija. Primjerice, za točnu sliku nezaposlenosti u Uniji važno je mjeriti, odnosno prebrojavati nezaposlene u Finskoj ili Portugalu na jednak način kao u Irskoj ili u Njemačkoj. Eurostat zajedno s državama članicama može definirati zajedničku metodologiju statistike nezaposlenosti ili može tražiti od zemalja članica da uključe u svoje prikupljanje dodatna pitanja koja će se odnositi na nezaposlenost. Tako je, pod pretpostavkom iste metodologije, osigurana usporedivost stope nezaposlenosti među zemljama.

¹⁸ Vidi više na poveznici: <http://ec.europa.eu/eurostat>

Eurostat ima više od 300 milijuna statističkih podataka na svojim mrežnim stranicama, koji su dostupni u predefiniranim tablicama, bazama podataka, publikacijama, metodologijama. Korisnici mogu pronaći usporedive i usklađene podatke za pojedine zemlje članice te agregirane podatke za Europsku uniju kao cjelinu (zemlje EU-28), EU-15, EU-25 i eurozonu. Također, moguće je pristupiti podacima zemalja članica EFTA-e (Švicarska, Norveška, Island, Lihtenštajn), zemalja kandidatkinja (Crna Gora, Makedonija, Srbija, Turska), izabranih novih nezavisnih država s područja bivšeg Sovjetskog Saveza te podacima SAD-a i Japana. ESS surađuje sa zemljama kandidatkinjama, agencijama Komisije, Europskom bankom i međunarodnim organizacijama kao što su OECD¹⁹, UN, Međunarodni monetarni fond i Svjetska banka.

U okviru ESS-a oformljena su mnogobrojna tijela, savjetodavni forumi i odbori koji djeluju na različitim razinama u ime ESS-a. Razlikuju se odbori (engl. *committees*) za donošenje odluka, osnovani od strane zakonodavca radi pružanja pomoći radu Komisije. Na razini Europske unije značajan je *Odbor za statistički program (SPC)*, koji se sastaje tri put godišnje. Njime predsjedava generalni direktor Eurostata, a odbor obuhvaća šefove nacionalnih statističkih tijela zemalja članica, zemlje EEA/EFTA, Europsku središnju banku, OECD i mali broj promatrača. Brojni odbori, radne i operativne grupe pružaju pomoć Odboru za statistički program. Mišljenje i interese europskog društva u cjelini, specifičnije, interese korisnika statistike čuva i zastupa *Europski savjetodavni odbor za statističke informacije u gospodarskim i socijalnim područjima (CEIES)*. Nadalje, *Odbor za monetarnu, financijsku i platnobilančnu statistiku (CMFB)* obuhvaća više stručnjake iz Eurostatova Direktorata ECFIN, Eurostat, nacionalna statistička tijela i središnje banke. Taj odbor definira koncepte, praćenja i vrednovanja statističkih instrumenata za potrebe Ekonomske i monetarne unije (EMU). Osim odbora, postoje **sektorske grupe**, **radne grupe** i **operativne (ekspertne) grupe**²⁰. Radne grupe (engl. *working group*) se osnivaju u svrhu specifičnih ciljeva u statističkom provedbenom programu. Predstavnici svih zemalja članica Unije i Europskog ekonomskog područja (EEA) pozvani su sudjelovati, bilo u radnoj grupi, podgrupi te radne grupe, itd. Operativna grupa (engl. *task force*) se sastoji od manjeg broja delegata i ima definiran mandat dok ne postigne rezultat na određenu temu.

¹⁹ **Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj** (engl. *Organisation for Economic Cooperation and Development*) međunarodna je ekonomska organizacija osnovana 14. prosinca 1960. S ciljem rekonstrukcije europskog gospodarstva razorenog u Drugom svjetskom ratu. Konzultativna je organizacija, bez snage obvezivanja bilo koje od svojih članica, a sjedište joj se nalazi u Parizu.

²⁰ Više informacija o ekspertnim grupama može se pronaći na <http://ec.europa.eu/transparency/regexpert/index.cfm> (18.12.2015)

Na razini ESS-a proizvodi se mnoštvo pravnih akata, formalnih sporazuma, priručnika, smjernica i programa relevantnih za proizvodnju usklađene i usporedive statistike. U *Službenom listu Europske unije* objavljuju se propisi relevantni za proizvodnju statistike; uredbe, direktive, odluke, rješenja ili preporuke odobrene od strane Europskog Vijeća i Parlamenta, ili od strane Europske komisije te mišljenja.

Ono što omogućuje i olakšava suradnju u interakciji Komisije i zemalja članica, uz elektroničku poštu, videokonferencije, sastanke i radne grupe, mrežni su kolaboracijski sustavi, kao što je CIRCA²¹, CROS-portal²², itd., razvijeni za potrebe javne administracije ESS-a. Omogućuju korisnicima širom Europe i svijeta korištenje privatnog prostora na Internetu za suradnju, razmjenu informacija i dokumenata te sudjelovanje na različitim forumima.

Da bi se europska statistika uopće konstituirala u statističkom i informacijskom okruženju Europskog statističkog sustava mora biti zadovoljen uvjet **usporedivosti** službene statistike, odnosno mora se uspostaviti harmonizirana razmjena standardiziranih metapodataka i podataka, između nacionalnih statističkih tijela i Eurostata. Proces harmonizacije uspostavlja se temeljem Kodeksa prakse europske statistike, koji je osnova rada ESS-a. Kodeks sadrži 15 načela i u svima je na neki je način zastupljena usporedivost, a izričito u načelu *Koherentnosti i usporedivosti*.

Načelo 14. Smislenost i usporedivost

Europska statistika dosljedna je iznutra, po vremenu i usporediva među regijama i državama; moguće je kombiniranje i skupna upotreba srodnih podataka iz različitih izvora.

POKAZATELJI

14.1. Statistika je iznutra smisljena i dosljedna (tj. promatrani aritmetički i računovodstveni identiteti).

14.2. Statistike su usporedive u prihvatljivom razdoblju.

14.3. Statistika se prikuplja na temelju skupnih standarda koji se odnose na opseg, definicije, jedinice i klasifikacije u različitim istraživanjima i izvorima.

14.4. Statistike iz različitih izvora i različite periodičnosti uspoređuju se i usklađuju.

²¹ CIRCA - eng. *Communication & Information Resource Centre Administrator*
<https://circabc.europa.eu/faces/jsp/extension/wai/navigation/container.jsp> (7.01.2016)

²² CROS-portal - eng. *Portal on Collaboration in Research and Methodology for Official Statistics*
<http://ec.europa.eu/eurostat/cros/> (7.01.2016)

14.5. *Usporedivost podataka po zemljama unutar Europskog statističkog sustava postiže se periodičnom izmjenom podataka Europskog statističkog sustava i drugih statističkih sustava. Metodološke studije provode se u uskoj suradnji država članica i Eurostata.*

(Iz Kodeksa prakse europske statistike)

Ostala načela iz Kodeksa prakse su:

- *profesionalna neovisnost* (Profesionalna neovisnost statističkih tijela od ostalih političkih, regulatornih i upravnih odjela i tijela te subjekata iz privatnog sektora osigurava vjerodostojnost europske statistike.),
- *ovlast za prikupljanje podataka* (Statistička tijela moraju imati jasne pravne punomoći za prikupljanje podataka za europske statističke potrebe. Upravna tijela, poduzeća i kućanstva te javnost u cjelini mogu se primorati da, na zakonskoj osnovi, a na zahtjev statističkih tijela, dopuste pristup ili prosljede podatke za potrebe europske statistike.)
- *primjerenost resursa* (Resursi kojima raspolažu statistička tijela dovoljna su za ispunjavanje europskih statističkih zahtjeva.),
- *predanost kvaliteti* (Statistička tijela predana su kvaliteti. Sustavno i redovito utvrđuju prednosti i slabosti za kontinuirano poboljšanje kvalitete procesa i proizvoda.),
- *statistička povjerljivost* (Tajnost davatelja podataka (kućanstava, poduzeća, upravnih jedinica i ostalih izvještajnih jedinica), povjerljivost informacija koje oni daju te njihova upotreba isključivo za statističke svrhe potpuno je zajamčena.),
- *nepristranost i objektivnost* (Statistička tijela razvijaju, proizvode i diseminiraju europsku statistiku poštujući znanstvenu neovisnost na objektivan, profesionalan i transparentan način, kojim se sa svim korisnici postupa jednako.),
- *dobra metodologija* (Dobra metodologija mora podupirati kvalitetu statistike. Za to su nužni odgovarajući alati, postupci i stručnost.),
- *odgovarajući statistički postupci* (Odgovarajući statistički postupci, primijenjeni od prikupljanja podataka do potvrđivanja podataka, moraju podržavati kvalitetu u statistici.),
- *umjereno opterećenje davatelja podataka* (Zahtjevi pri izvještavanju proporcionalni su potrebama korisnika podataka te nisu pretjerani za davatelje podataka. Statistička

tijela prate opterećenost davatelja podataka i postavljaju ciljeve za smanjivanje te opterećenosti kroz vrijeme.),

- *ekonomičnost* (Resursima se učinkovito raspolaže.),
- *relevantnost* (Europska statistika mora udovoljavati potrebama korisnika.),
- *točnost i pouzdanost* (Europska statistika mora točno i pouzdano odražavati stvarnost.),
- *pravodobnost i vremenska određenost* (Europska statistika se pravodobno objavljuje i diseminira u određenom vremenu.),
- *dostupnost i jasnoća* (Europska statistika predstavljena je na jasan i razumljiv način, objavljena na odgovarajući i primjeren način, raspoloživa i dostupna na nepristranoj osnovi zajedno s metapodacima i smjernicama.)²³.

Za svako načelo skup pokazatelja dobre prakse daje odrednicu za ocjenu primjene Kodeksa.

Dakle, harmonizacija službene statistike znači usklađenost metoda produkcije statistike, poslovnih i informacijskih procesa te informatičkih rješenja. U ovom kontekstu, harmonizacija se temelji na generičkim i općeprihvaćenim informacijskim konceptima i metodama, zajedničkom pravnom okviru i terminologiji te na modularnoj i interoperabilnoj²⁴ informatičkoj infrastrukturi. Standardizacija je ključno područje na razini ESS-a za konceptualno ili metodološko usklađivanje i za daljnju integraciju podataka, metoda i procesa unutar ESS-a. Suradnja članova ESS-a znači zajedničku proizvodnju, upotrebu integriranih podataka i sustava te dijeljenje alata i infrastrukture između članica. Provedba ove kolaboracije je predviđena dokumentom Vizija ESS 2020²⁵ koji je okvir za razvoj ESS-a tijekom godina do 2020-e, koji je zapravo nastavak i nadogradnja inicijativa iz Lisabonskog ugovora.

2.3.3. Harmonizacija statističkih procesa

U diskursu službene statistike harmonizacija, odnosno na hrvatskom jeziku **usklađivanje** generički je naziv za postupke koji imaju za cilj postići, ili barem poboljšati, usporedivost istraživanja različitih zemalja. U pravilu koristim pojam *harmonizacija* radije nego

²³ http://www.dzs.hr/Hrv/international/code_of_practice_hr.pdf

²⁴ Više o interoperabilnosti u elektronskom poslovanju statističkih sustava pogledati u doktorskoj disertaciji Jelene Z. Milojković <https://fedorabg.bg.ac.rs/fedora/get/o:5398/bdef:Content/get> (19.12.2015).

²⁵ Poveznica na dokument: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/10186/756730/ESS-Vision-2020.pdf/8d97506b-b802-439e-9ea4-303e905f4255>

usklađivanje, jer je u službenom statističkom diskursu i u praksi potpuno usvojen. Pojam je usko vezan uz usporedivost službene statistike, što je jedan od kriterija kvalitete na kojoj se sustavno radi u Europskom statističkom sustavu. Postupci usklađivanja mogu se primijeniti u bilo kojem dijelu životnog ciklusa statističkog istraživanja, faze kojega su priprema i izrada statističkih metodologija, izrada instrumenata za provedbu istraživanja, prikupljanje, obrada i analiza podataka, diseminacija i evaluacija. Geneza procesa usklađivanja podudara se s razvojem interesa znanstvene zajednice prema statističkim istraživanjima, što je započelo u drugoj polovici 19. stoljeća. Slijedom toga, osnovan je Međunarodni statistički institut²⁶ (engl. *International Statistical Institute*, akronim ISI), međunarodna ustanova koja se bavi razvojem i unaprjeđivanjem statističkih metoda te njihovom primjenom. Među ostalim, Međunarodni statistički institut izdaje *International Statistical Review* i *Bulletin of the International Statistical Institute* (Hrvatska Enciklopedija, mrežno izdanje²⁷). Ima konzultativni status, bez izravnog utjecaja na statističke urede i jedan je od najstarijih znanstvenih statističkih autoriteta koji su i danas aktivni u svijetu.

Prikupljanjem podataka različitih država, na dobrovoljnoj bazi, i njihovom komparativnom analizom postaje razvidnom statistička diskrepancija među državama. Ta je spoznaja utrla put ideji aproksimacije statističkih rezultata iz različitih zemalja, odnosno javlja se potreba za stvarnim usklađivanjem procesa. Statistička komisija Ujedinjenih naroda, zadužena za unaprjeđenje usporedivosti statističkih rezultata i daljnjeg razvoja statističkih metoda, počinje sustavno raditi na standardizaciji koncepata. U okviru Europe, u tom području, ističe se *Konferencija europskih statističara*²⁸. Učinkovit poticaj za usklađivanjem u Europi predstavlja postupno nastajanje Europske unije, čime se povećavaju zahtjevi za usporedivošću statističkih podataka i prekograničnih pojava. Također, proces usklađivanja postaje dijelom obvezujućeg ugovornog odnosa članova Zajednice. Iz europskih ugovora proizlazi da Komisija može od zemalja članica zahtijevati sve informacije potrebne za obavljanje poslova koji su joj povjereni te provoditi provjere ili validacije. Također, da bi Komisija dobila zahtijevane informacije, europske institucije mogu izdavati pravne akte, kao što su uredbe (engl. *regulations*) i direktive (engl. *directives*) (usp. Ehling, 2003). Pojam usklađivanja se često povezuje i sa pojmom *standardizacije*.

²⁶ Osnovan je 1885., a od 1913. ima svoj stalni ured u Voorburgu pokraj Haga. Ima više od 2000 izabranih članova, vodećih svjetskih stručnjaka na području statistike te oko 3000 članova posebnih sekcija.

²⁷ <http://www.enciklopedija.hr/> (15.7.2015)

²⁸ Više o Konferenciji europskih statističara vidi na poveznici: <http://www.unece.org/stats/ces.html> (15.7.2015)

Standardizacija je komponenta komunikacije u suvremenom informacijskom društvu, koja omogućuje 'zajednički jezik' u području statistike. Standardi su kolaborativni alati i preduvjet 'zajedničkom jeziku' u području statistike, reduciraju dupliciranja, konsolidiraju korištenje statističkih proizvoda u globalnoj informacijskoj zajednici povećavajući pristupačnost, interpretabilnost i usporedivost statistike. Statistički standardi su jasno definirana pravila o načinu provođenja statističkih istraživanja da bi se omogućila usporedivost dobivenih rezultata, kako na nacionalnom, tako i na međunarodnom nivou. Integracija Europskog statističkog sustava (ESS) predviđa usklađivanje i standardizaciju statističkih metodologija za prikupljanje podataka, provjeru valjanosti podataka, diseminaciju i komunikaciju unutar ESS-a, pristup mikropodacima za istraživače, usklađivanje IT infrastrukture i dijeljenje informatičkih alata da bi se olakšalo korištenje dogovorenih statističkih metoda. Osim toga, integracija predviđa i usklađivanje metapodataka koji omogućuju jednostavnu i učinkovitu razmjenu podataka i metapodataka, što dovodi do bolje kvalitete i veće produktivnosti statističke obrade podataka. Postoje brojni ESS dokumenti dostupni za razvoj statistike u cjelini, uključujući uredbe, preporuke, metodološke priručnike, džentlmenske sporazume i sl. Nova uloga standardizacije u budućem ESS-u zahtijeva jasnu predodžbu i tumačenje standarda kao preduvjet za sustavno upravljanje njima. Međunarodne organizacije i sustavi kao što su ISO i CEN bave se standardizacijom.

Prvi korak u procesu usklađivanja uvijek se sastoji od određivanja univerzalnog referentnog okvira kojem se nacionalne statistike trebaju prilagoditi. Referentni okvir je zapravo model²⁹ koji sadrži definicije i opise koncepata, klasifikacija, itd., potrebne da bi se moglo definirati i opisati nacionalne statističke procese na koherentan način, standardizirati terminologiju, vršiti usporedbu unutar i između organizacija te operacionalizirati apstraktna pitanja da bi ih se moglo mjeriti. S ciljem postizanja optimalnog stupnja uređenosti u kontekstu provedbe misije i vizije ESS-a konsenzusom je usvojen, od strane članova ESS-a, **ESS standard**³⁰, normativni dokument koji za opću i višekratnu uporabu, sadrži pravila, smjernice ili značajke za razvoj, proizvodnju i diseminaciju europske statistike (Braaksma, et al, 2013). Principi ESS standardizacije su konsenzus, transparentnost, otvorenost, uravnoteženost,

²⁹ Informacijski model je koherentni skup informacijskih objekata, odnosno koncepata kao što su statistička jedinica, varijabla, vrijednost, pitanje, klasifikacija, sa svojim definicijama i atributima, s vezama s drugim objektima, a koristi se za opisivanje statističkih podataka i metapodataka.

³⁰ Definicija ESS standarda je preuzeta sa Eurostatova mrežnog portala za standardizaciju: <http://www.cros-portal.eu/content/ess-standardisation> (16.7.2015)

propisani postupak i relevantnost³¹. Radi povećanja interoperabilnosti između organizacija i sustava potrebno je standardizirati metapodatke, terminologiju, procese, upitnike, metode diseminacije, itd.

Metapodaci su podaci o podacima, dakle podaci koji se koriste za opisivanje nekih podataka. Kod detektiranja metapodataka bitan je kontekst, odnosno upotreba podataka u određenom kontekstu pretvara ih u metapodatke. Za upravljanje metapodacima potrebno je razviti konceptualni model metapodataka koji će opisati sadržaj i strukturu metapodataka u određenom kontekstu, a nakon toga izgraditi registre ili centralne repozitorije metapodataka, dakle fizičku bazu podataka te razviti statističku terminologiju koja će definirati i organizirati pojmove u strukturu sa svim relacijama. U kontekstu službene statistike, govori se o statističkim metapodacima kao o podacima i dokumentima koji opisuju statističke podatke. Dvije osnovne svrhe metapodataka i registara su:

- orijentiranost krajnjem korisniku - metapodaci su podrška potencijalnim korisnicima statističkih podataka (putem Interneta ili određenih sustava za diseminaciju). Krajnji korisnik treba statističke informacije pomoću kojih će moći identificirati, pronaći, interpretirati i analizirati statističke podatke koji su mu relevantni;
- orijentiranost proizvodnji i razvoju statistike - metapodaci su podrška planiranju, projektiranju, obradi i evaluaciji statističkih istraživanja (npr. putem integriranih informacijskih sustava za obradu istraživanja).

Statistički podaci su podaci prikupljeni i obrađeni u statističkim istraživanjima te se nazivaju mikropodacima, makropodacima (agregirani mikropodaci) ili vremenskim serijama.

Statističku terminologiju čini skup pojmova, koji se koriste za označavanje koncepata nekog područja. Koncepti moraju biti definirani u nekom prirodnom jeziku. Terminologija je, trivijalno rečeno, svojevrsni popis bez strukture i bez obzira na specifični jezik. Terminologija ili klasifikacije su svrsishodni kad imaju određenu strukturu. Glavni tipovi struktura su tezaursi, taksonomija i ontologija;

- *Tezaurus* je kontrolirani skup pojmova koji obuhvaća određeno područje znanja, formalno organizirano tako da su unaprijed uspostavljene eksplicitne relacije između koncepata.
- *Taksonomija* je klasifikacija u skladu s pretpostavljenim prirodnim odnosima između tipova i podtipova određene klasifikacije. Uključuje hijerarhiju.

³¹ Vidi više na poveznici http://www.cros-portal.eu/sites/default/files/ESSnet%20on%20Standardisation_SGA_2_WP1_Del1.pdf (14.12.2015)

- *Ontologija*³² (u informacijskim i računalnim znanostima) je formalna specifikacija neke konceptualizacije (tj. objekata, koncepata i drugih entiteta za koje se pretpostavlja da postoje u nekom području interesa i odnosa među njima) (OECD Glossary of Statistical Terms mrežno izdanje).

Podloga i kamen temeljac svake standardizacije su informacijski sustavi. Standardizacija bilo poslovnih, bilo informacijskih procesa, uvijek zahtjeva informatičku podršku. Informacijski sustavi se uobičajeno sastoje od velikog broja aplikacija za čiji su razvoj korištene različite tehnologije.

Dramatične promjene u statističkom okruženju, prvenstveno se misli na velik dotok podataka, velik su problem proizvođačima statistike te se kao rješenje i ključni faktor opstanka statističkog informacijskog sustava predstavlja modernizacija statistike i standardizacija kao njen ključni pokretač. U službenom statističkom diskursu ovo je obuhvaćeno konceptom 'industrijalizacije' statističke proizvodnje. Strateški odgovor Europskog statističkog sustava na navedene probleme osnivanje je **Grupe na visokom nivou za strateški razvoj poslovne arhitekture u statistici** (engl. *The High-level Group for the Modernisation of Official Statistics*, HLG-MOS). Glavna svrha Grupe usklađivanje je rada različitih grupa pod okriljem Konferencije europskih statističara i drugih koji rade u oblasti modernizacije statističke proizvodnje. Projekti koji su se provodili pod okriljem ove grupe rezultirali su temeljnim poslovnim i informacijskim standardima Europskog statističkog sustava (GSBPM, GSIM, CSPA – u nastavku ću ih predstaviti) (Strategic vision of the High-level group, 2011)³³. Uz HLG, procesom standardizacije Europskog statističkog sustava upravlja **Sponzorstvo za standardizaciju** (engl. *Sponsorship on Standardisation*). Ovo su njihove preporuke³⁴ o procesu standardizacije:

- Upravljanje životnim ciklusom pojedinih standarda - potrebno je usvojiti formalni i transparentni proces za razvoj, usvajanje, provedbu, održavanje i ukidanje pojedinih standarda.

³² U filozofiji, ontologija ili opća metafizika je temeljna disciplina metafizike, koja proučava biće kakvo je ono po sebi, u svojoj biti. Značenje ontologije u kontekstu računalnih znanosti jest opis koncepata i odnosa koji mogu postojati za agenta ili zajednicu agenata specificirajući da je ontologija općenito rečeno *set definicija formalnog rječnika* (Gruber, 2009).

³³ http://www.unescap.org/sites/default/files/1.1_Strategic%20vision%20of%20the%20High-level%20group%20for%20strategic%20developments%20in%20business%20architecture%20in%20statistics-HLG-BAS.pdf (7.01.2016)

³⁴ http://ec.europa.eu/eurostat/cros/sites/crosportal/files/Pillar1_closing_21May.pdf (7.01.2016)

- Prihvatiti Odbor za europski statistički sustav, ESSC³⁵ (engl. *European Statistical System Committee*) kao jedinstveno autoritativno tijelo za prepoznavanje standarda za ESS.
- Uspostaviti tijela u organizacijama koja će trajno raditi na području ESS standardizacije.
- Odvojiti proces donošenja standarda, odnosno razvoj od provedbe i usvajanja standarda.
- Uvesti 'pilot' pristup tijekom faze razvoja standarda.
- Uvjeriti se u konzistentnost i dosljednost novouvedenog standarda sa postojećim.

Sam proces standardizacije je cikličan, od prve do zadnje faze te se revidira i ako je potrebno faze se, počevši od one prve ponavljaju. Prvo se ustanovi potreba, dakle prikupljaju se inicijative, radi se analiza koristi i troškova, analiza aktera, detaljni prijedlog o razvoju, odgovornostima i resursima te odluka i odobrenje o sredstvima i drugim dijelovima prijedloga. Drugo, radi se na razvoju standarda. To uključuje radnu verziju novog standarda, testiranje i konzultacije, procjenu kvalitete, plan objave i pripremu službenog prijedloga standarda. Treće, slijedi usvajanje standarda, što uključuje formalno predstavljanje ključnim akterima, formalno predstavljanje u svrhu ratifikacije, ratifikaciju, dodjelu odgovornosti i odluku o resursima. Četvrto, slijede objava i primjena standarda. To uključuje pružanje potpore, primjenu i povratnu informaciju, nadzor i ocjenu usklađenosti. Peto, održavanje i recenzija standarda, koja podrazumijeva praćenje povratnih informacija o standardu i analizu, prijedlog prihvatanja ili potvrda standarda, revizija ili povlačenje standarda ili konačno, prihvatanje standarda. Ako je potrebna revizija opet se počinje s prvom fazom procesa standardizacije.

Standardi su *preporuke*, čija je upotreba dobrovoljna (osim ako nije nametnuta Uredbom). Doneseni su konsenzusom svih zainteresiranih strana, odobreni i objavljeni od strane priznatog tijela za normizaciju, u što nisu uključena politička tijela, nego samo tijela za standardizaciju i stručna tijela. Standardi su dobrovoljna pravila, upute ili značajke za djelovanje unutar ESS-a. Razlika u odnosu na uredbe je sljedeća. Uredbe su obvezujući zakonski akti, čija je upotreba obvezna. Nije nužan konsenzus za donošenje uredbi, a odobrava ih Vijeće Europske unije, Parlament i Komisija. Politička tijela su uključena u definiranje

³⁵ ESSC odbor ESS-a, osnovan Uredbom (EZ) br. 223/2009 Europskog parlamenta i Vijeća od 11. ožujka 2009. godine o europskim statistikama, a čiji je glavni zadatak osigurati stručno vodstvo na ESS za razvoj, proizvodnju i diseminaciju europske statistike. Sastavljen je od predstavnika nacionalnih statističkih tijela zemalja članica. EEA i EFTA sudjeluju kao promatrači. Promatrači iz ECB-a, OECD-a, itd mogu također sudjelovati u sastancima ESSC. Sastaje se četiri puta godišnje (<http://ec.europa.eu/eurostat/web/european-statistical-system/ess-governance-bodies/essc>).

uredbi, temeljem kojih članovi ESS-a snose odgovornost za svoje postupke i obvezni su poduzimati određene radnje.

Kao strateški odgovor brzim i velikim promjenama u statističkom okruženju i različitim statističkim i informatičkim sustavima u zemljama članicama³⁶ napravljen je program za modernizaciju statističkih proizvodnih sustava u ESS-u, **Vizija ESS-a 2020**, tzv. ESS.VIP serija aktivnosti usmjerenih na razvoj novih i reprogramiranje postojećih poslovnih procesa i srodnih standarda radi osiguranja interoperabilnosti procesa i razmjenu informacija, u okviru kojih se preporučuje ili je obvezna primjena ESS standarda ili modela³⁷. Trenutno najvažniji i najrašireniji ESS standardi ili modeli mogu se podijeliti na:

- konceptualne standarde GSBPM, GSIM i BPMN te na
- implementacijske standarde, SDMX, DDI, RDF, JSON, CSPA, VTL.

GSBPM (*Generic Statistical Business Process Model*) - zajedničkim radom UNECE-a³⁸, Eurostata i OECD-a na radnoj skupini statističkih metapodataka METIS 2009. na temelju poslovnog procesnog modela kojeg je razvila Statistika Novog Zelanda objavljen je Generički model statističkog poslovnog procesa (GSBPM) koji koherentno opisuje glavne statističke poslovne procese. GSBPM model komplementaran je sa Generičkim statističkim informacijskim modelom (GSIM).

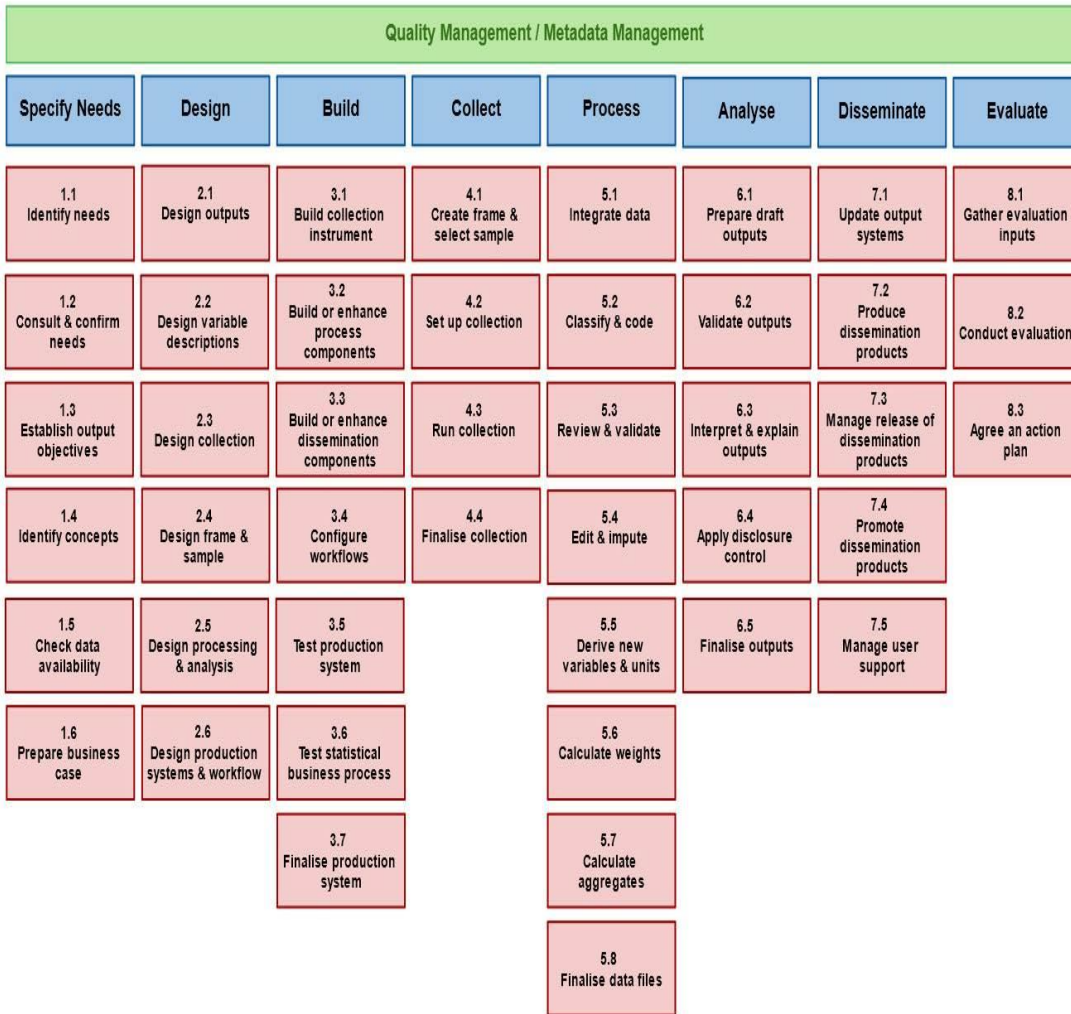
GSIM (*Generic Statistical Information Model*) opisuje informacijske objekte i tijekove unutar statističkog poslovnog procesa. Referentni je okvir međunarodno dogovorenih definicija, atributa i relacija koji opisuju tzv. 'informacijske objekte', kao što su klasifikacije, populacija, varijable, setovi podataka, pravila, itd.

BPMN (engl. *Business Process Modelling Notation*) predstavlja potpuni model poslovnih procesa.

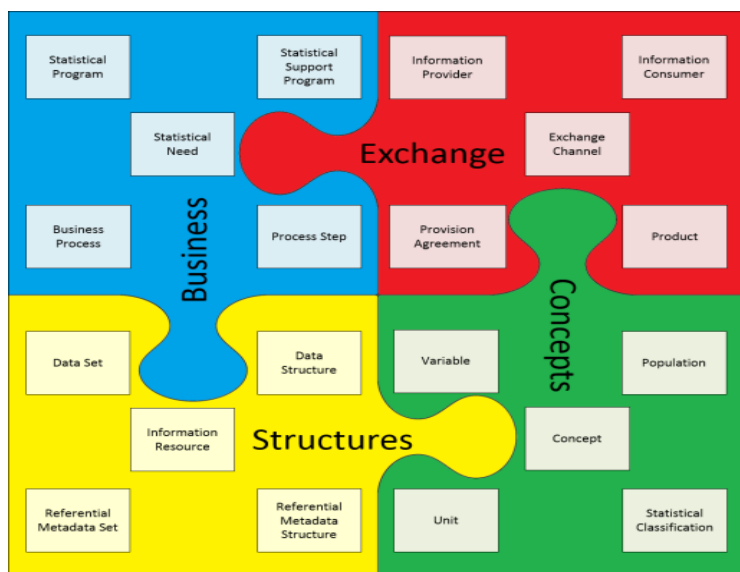
³⁶ Prikupljanje podataka u zemljama članicama se razlikuje. Neke članice imaju razvijene registre, bolju suradnju s administrativnim izvorima, a neke samostalno provode istraživanja za većinu aktivnosti. Dalje postoji problem centraliziranosti statističkog tijela. Decentralizirana tijela moraju uložiti napor u konsolidaciju podataka iz cijele zemlje, npr. Italija. Nositelji nekih istraživanja nisu isključivo nacionalna statistička tijela, nego i npr. Središnja banka za platnu bilancu, itd.

³⁷ <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages//Sjednice/2015/233%20sjednica%20Vlade//233%20-%202020.pdf> (19.05.2016.)

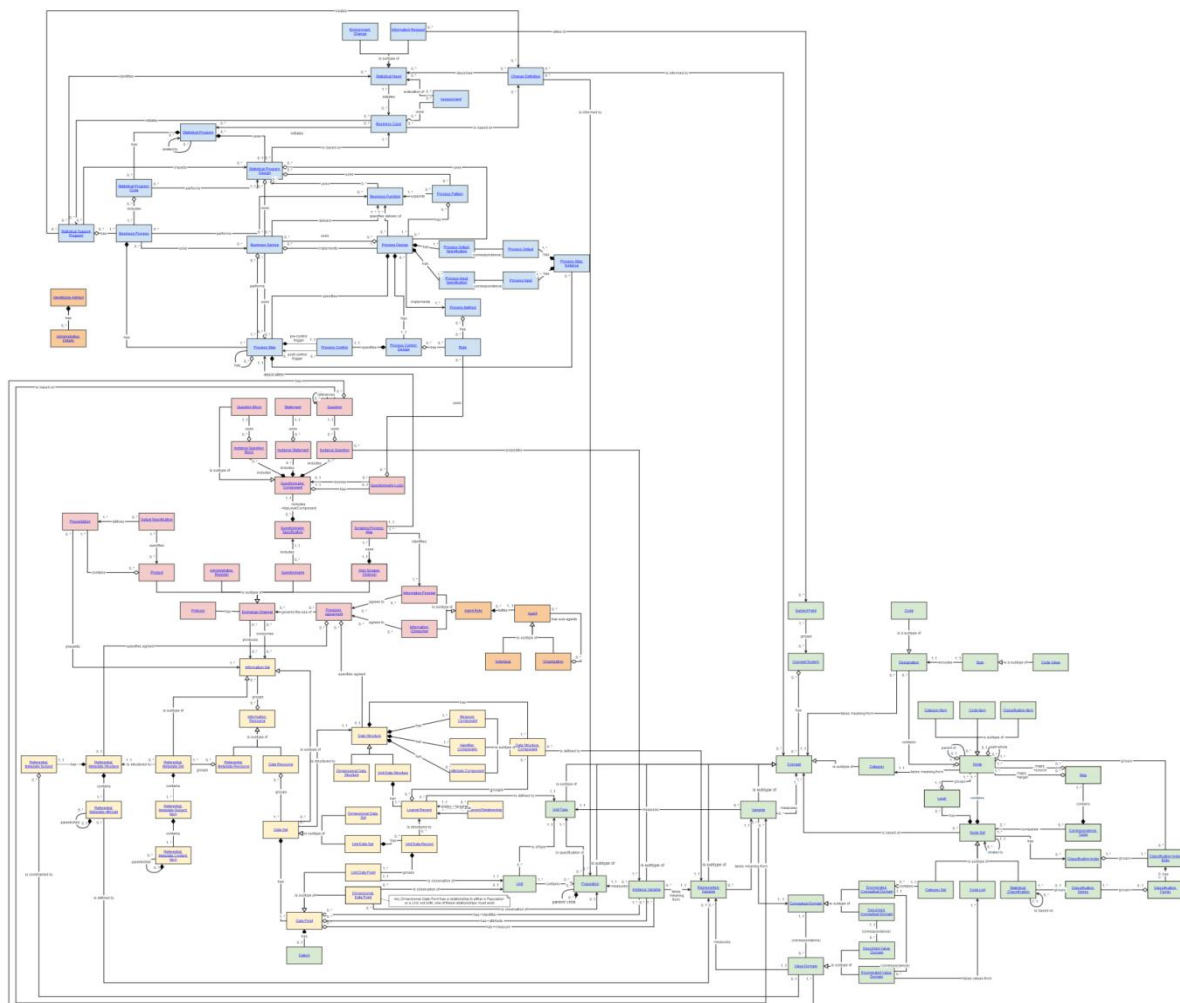
³⁸ UNECE (United Nations Economic Commission for Europe) je osnovan 1947. godine zbog poticanja gospodarske suradnje i integracije među državama članicama. Krovna je institucija za gospodarska i sektorska pitanja. Postavlja norme, standarde i konvencije u međunarodnom poslovnom okruženju.

Slika 1. Generički model statističkog poslovnog procesa

Slika 2. Generički statistički informacijski model

Slika 3. Kompletni GSIM

SDMX – SDMX (engl. *Statistical Data and Metadata eXchange*) je preferirani standard za razmjenu i dijeljenje podataka i metapodataka u globalnoj statističkoj zajednici. SDMX informacijski model opisuje statističke podatke i metapodatke, standard je za automatiziranu komunikaciju računala, a omogućuju ga standardizirana informatička aplikativna rješenja. Ovaj projekt standardizacije razmjene statističkih metapodataka i podataka u ESS-u započeo je 2001. radi usklađenosti i ujednačenosti istih. Eurostat od samog početka preporučuje implementaciju SDMX standarda u svim statističkim područjima i sustavno radi na promoviranju, razvoju i implementaciji u svim zemljama članicama. Sponzorske institucije SDMX inicijative su Banka za međunarodna poravnanja (BIS), Europska središnja banka (ECB), Eurostat, Međunarodni monetarni fond (IMF), Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD), Ujedinjeni narodi (UN) i Svjetska banka. Implementacija SDMX-a u nacionalnim statističkim tijelima započinje 2008. i 2009. godine.

SDMX standardi se temelje na informacijskom modelu koji je razrada zvjezdaste strukture u kojoj su podatkovni setovi predstavljeni višedimenzionalnim kockama, što je uobičajeno u skladištenju podataka. Strukture podataka su opisane strukturnim metapodacima, što uključuje definicije o dimenzijama i pripadajućim im relevantnim atributima i koriste se u kontekstu setova podataka. Strukturni metapodaci sadrže statističke koncepte, kodne liste i strukture podataka (engl. *Data Structure Definition (DSD)*) svakog seta podataka. Svaki DSD sadrži dimenzije i attribute za reprezentaciju podataka u specifičnoj statističkoj domeni. Statistički koncepti kao što npr. *frequency*, *reference area* i *institutional sector*³⁹ su dimenzije, koje identificiraju pojedini podatak, a koncepti kao što su npr. *units of measurement* ili *methodological comment* mogu biti atributi, koji pružaju kvalitativne informacije o opservacijama. Koncepti se popunjavaju iz predefiniраниh kodnih listi, a iznimno mogu biti i slobodni opisi obilježja (Salou i Sosnovsky, 2010).

DDI (*Data Documentation Initiative*) je standard za dokumentiranje podataka, u početku je zamišljen za opis i arhiviranje mikropodataka iz područja društvenih, bihevioralnih i ekonomskih znanosti. Danas se koristi u nacionalnim podatkovnim arhivima za potporu cijelom životnom ciklusu podataka. To je podatkovni model za vrlo detaljni opis istraživanja upotrebom XML⁴⁰-a.

RDF (*Resource Description Framework*) je standard iz obitelji World Wide Web Consortium (W3C) izvorno zamišljen kao model metapodataka. Omogućuje povezivanje bilo koje vrste izvora na webu, npr. povezivanje priopćenja i izlaganja sa relevantnim podacima statističke organizacije. Popularan je u radu s inicijativama 'open data' i 'open government'.

JSON (*JavaScript Object Notation*) je otvoreni standard koji koristi ljudski čitljiv tekst za prijenos podatkovnih objekata. Prvenstveno se koristi kao standardna sintaksna reprezentacija

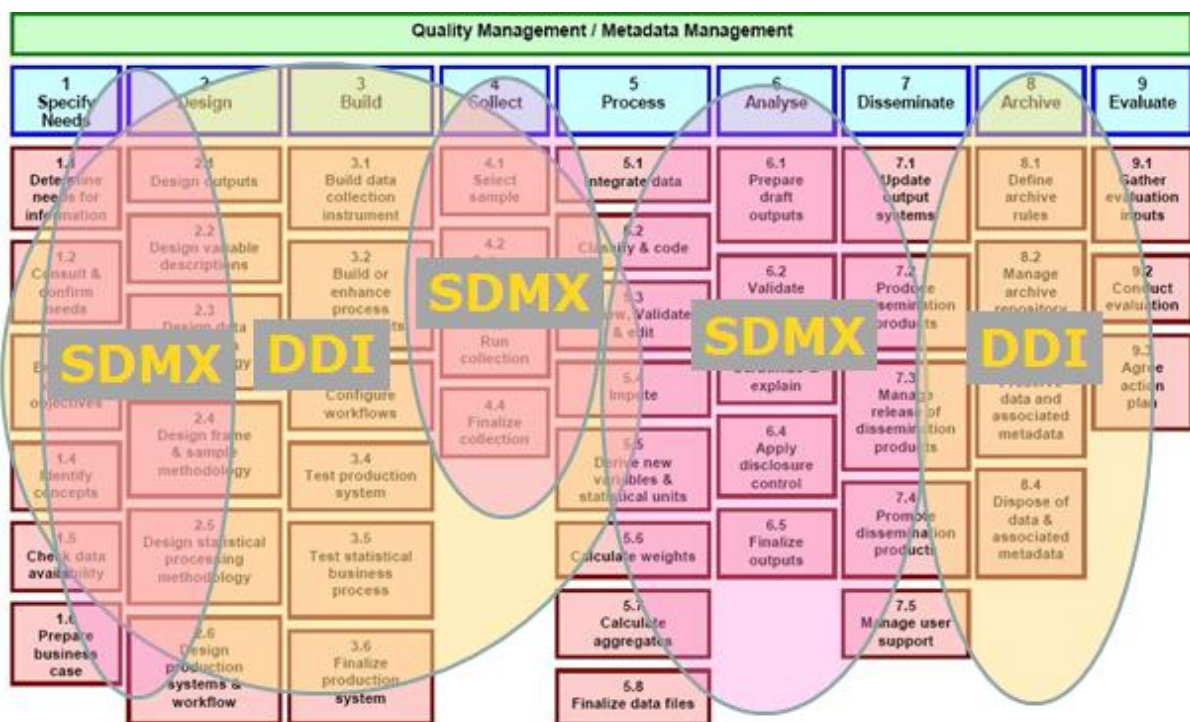
³⁹ Namjerno ne prevodim na hrvatski jezik ove koncepte jer su izvorno na engleskom i samo tako se i koriste. Besmisleno ih je prevoditi obzirom da su sastavnice informacijskog modela kao takvog.

⁴⁰ XML je kratica za *EXtensible Markup Language* - odnosno jezik za označavanje podataka. Ideja je bila stvoriti jedan jezik koji će biti jednostavno čitljiv ljudima i računalnim programima. Princip realizacije je vrlo jednostavan: odgovarajući sadržaj treba se uokviriti odgovarajućim oznakama koje ga opisuju i imaju poznato, ili lako shvatljivo značenje. Format oznaka u XML-u vrlo je sličan formatu oznaka u npr. HTML jeziku. Danas je XML jezik vrlo raširen i koristi se za različite namjene: odvajanje podataka od prezentacije, razmjenu podataka, pohranu podataka, povećavanje dostupnosti podataka i izradu novih specijaliziranih jezika za označavanje. XML je standardizirani jezik i za njegovu standardizaciju brine se World Wide Web Consortium (<https://hr.wikipedia.org/wiki/XML> 19. 12.2015)

SDMX-a za prijenos podataka između poslužitelja i web aplikacije i to kao alternativa XML-a i GESMES-a.

CSPA – Radi povećanja učinkovitosti statističke agencije bi mogle dijeliti informatičke razvojne resurse dijeleći usluge. CSPA (*Common Statistical Production Architecture*) uključuje interoperabilnu arhitekturu 'plug and play' servisa sa standardnim sučeljem, koja je neovisna o tehnološkoj platformi i sintaksi. Pojedini dijelovi aplikativnih rješenja funkcionalno se implementiraju kao usluge. Funkcionalnost je opisana GSBPM modelom, a ulazne informacije i proizvode opisuje GSIM.

VTL (*Validation Transformation Language*) je standard za validaciju i transformaciju.

Slika 4. Modeli su međusobno kompatibilni i nadopunjuju se, ovisno o dijelu životnog ciklusa istraživanja, ali potrebno je uložiti značajan napor za mapiranje modela jedan na drugi.

2.3.4. Europski standardi u nacionalnom statističkom tijelu

Hrvatska službena statistika je dio europskog statističkog sustava, bez obzira što je Republika Hrvatska pristupila Europskoj uniji tek 1. srpnja, 2013. Do ulaska u Uniju, hrvatska statistička

tijela su dobrovoljno usklađivala nacionalne statističke metodologije s Europskim statističkim sustavom. Nakon ulaska u Uniju, nacionalni statistički sustav se formalno pridružuje nadnacionalnoj instituciji i harmonizacija postaje obveza, što podrazumijeva prihvaćanje i usvajanje pravnog okvira nadnacionalne institucije, a poslovni i tehnološki procesi i infrastruktura nacionalne institucije počinju ovisiti o nadnacionalnoj. Iako je ovaj proces započeo i prije pristupanja Uniji, isti se intenzivira ulaskom u europsku obitelj statističkih institucija. Državni zavod za statistiku u službenim dokumentima pokazuje jake tendencije za nastavak usklađivanja.

Za primjer harmonizacije nacionalnog tijela s Europskim statističkim sustavom, nabrojati ću neke procese. Zavod je primijenio prilagođeni Generički model statističkog poslovnog procesa (GSBPM), čiji se predložak koristi za opisivanje i dokumentiranje svakog statističkog istraživanja na standardizirani način. GSBPM iscrpno opisuje i definira skup poslovnih procesa potrebnih za izradu službene statistike i pruža standardni okvir i jedinstvenu terminologiju. Prilagođeni model GSBPM primijenjen je kao temelj za stvaranje standardnog predloška za pripremu dokumentacije o statističkim istraživanjima. Također se primjenjuje za integraciju podataka i standardizaciju metapodataka, za usklađivanje statističkih računalnih infrastruktura, za osiguranje okvira za procjenu procesa kvalitete te daljnja poboljšanja.

Nadalje, razvijen je središnji repozitorij metapodataka (CROMETA) kao početak i 'pokretač' statističkog sustava proizvodnje. CROMETA model sadrži koncepte iz Referentnog modela koji je proizašao iz Eurostatova projekta MetaNet (2000-20003). Referentni model kao takav obuhvaća različite vrste metapodataka koji opisuju statističke podatke i procese, a bio je temelj za provedbu jedinstvenog statističkog informacijskog sustava koji procesuirala statistička istraživanja i omogućuje njihov tabelarni prikaz, tzv. Integriranog statističko informacijskog sustava, akronim ISIS. ISIS obuhvaća više aplikacija. Za razvoj jedne od njih, one za upravljanje klasifikacijama (KLASUS), korišten je *Neuchâtel Terminology Model*, danas zvan GSIM – Generički statistički informacijski model. Nadalje, aplikacija za potrebe izvještavanja o kvaliteti (Baza kvalitete) koristi strukture metapodataka Europskog statističkog sustava (ESMS i ESQRS).

Upravljanje podacima/Upravljanje metapodacima							
1. Definiranje potreba za podacima	2. Priprema i izrada statističkih metodologija	3. Izrada potrebnih instrumenata za provedbu	4. Prikupljanje podataka	5. Obrada podataka	6. Analiza	7. Diseminacija	8. Evaluacija
1.1. Definiranje potreba za informacijama i potrebnih rezultata	2.1. Definiranje i izrada metodologije za prikupljanje podataka i provedbu istraživanja	3.1. Izrada projektnih zahtjeva	4.1. Izbor ciljane populacije/uzorka	5.1. Integriranje prikupljenih podataka	6.1. Statistička analiza rezultata	7.1. Dizajn i proizvodnja proizvoda za diseminaciju	8.1. Prikupljanje informacija za evaluaciju
1.2. Provjera raspoloživih izvora podataka	2.2. Definiranje okvira i metodologije za izbor uzorka	3.2. Izrada instrumenata za prikupljanje podataka	4.2. Priprema prikupljanja podataka	5.2. Kontrola, uređivanje i ispravljanje podataka	6.2. Kontrola kvalitete rezultata	7.2. Upravljanje diseminacijom	8.2. Evaluacija rezultata
1.3. Utvrđivanje koncepta za proizvodnju rezultata te analiza i testiranje mogućnosti	2.3. Izrada metodologije za obradu podataka	3.3. Izrada programske podrške	4.3. Prikupljanje primarnih podataka	5.3. Imputiranje i utežavanje	6.3. Detaljna analiza i tumačenja podataka za publiciranje	7.3. Promidžba diseminacije	8.3. Akcijski plan za poboljšanje
		3.4. Testiranje alata za prikupljanje i obradu podataka	4.4. Preuzimanje podataka iz administrativnih i drugih sekundarnih izvora	5.4. Proizvodnja izvedenih varijabli	6.4. Zaštita povjerljivih podataka	7.4. Upravljanje odnosima s korisnicima	
		3.5. Konfiguriranje proizvodnih procesa	4.5. Unos prikupljenih podataka	5.5. Izračunavanje agregata			
				5.6. Izrada konačnih datoteka podataka			
				5.7. Proizvodnja i ažuriranje registara i baza podataka			

Slika 5. Opis nacionalnih statističkih procesa prema generičkom modelu

Godišnji provedbeni plan se donosi za svaku kalendarsku godinu. U njemu se koristi tematska struktura iz Eurostatova dokumenta *Statistical Requirements Compendium*⁴¹, kao i za Program statističkih aktivnosti Republike Hrvatske.

Državni zavod za statistiku je učinio dostupnima široj europskoj javnosti provjerene i ispravljene podatke Popisa stanovništva 2011., vodeći računa o povjerljivosti istih, putem Eurostatova Popisnog čvorišta (Census Hub), koji se temeljen na SDMX standardu. Popisno čvorište je osmišljeno kako bi osiguralo efikasnu diseminaciju popisnih podataka i metapodataka koji su metodološki usporedivi i strukturirani na isti način u svim državama članicama. Omogućena je fleksibilnost u tabeliranju, jednostavan pristup podacima i detaljnim

⁴¹ Statistical Requirements Compendium je referentni dokument za pravnu stečevinu u statistici. Dokument sadrži ključne referentne informacije za proizvodnju europske statistike.

podacima koji su metodološki usporedivi. Popisni podaci se ne prikupljaju i pohranjuju na jednom mjestu, nego u svakoj državi članici, a pristup bazama je organiziran direktno putem Popisnog čvorišta. To je takozvana 'pull metoda' prikupljanja podataka. Zavod također prenosi (šalje) podatke Eurostatu strukturirane u SDMX formatu za više statističkih područja koristeći tzv. 'push metodu'.

Državni zavod za statistiku šalje i referentne metapodatke o istraživanjima u Eurostat (*Euro-SDMX Metadata Structure*, ESMS i *The ESS Standard for Quality Reports Structure*, ESQRS). Referentni metapodaci opisuju sadržaj i kvalitetu statističkih podataka. ESMS je zasad jedinstvena struktura u uporabi u Eurostatu za diseminaciju referentnih metapodataka na europskoj razini.

Državni zavod za statistiku je razvio i primjenjuje model *Potpunog upravljanja kvalitetom*, koji se temelji na Kodeksu prakse europske statistike⁴². Riječ je o modelu potpuno prilagođenom statističkim potrebama jer se sustavno unapređivanje kvalitete statističkih procesa, krajnjih rezultata odnosno proizvoda te pružanje usluga razlikuju od standardnog praćenja kvalitete proizvoda i usluga profitno orijentiranih poslovnih subjekata na tržištu. Kvaliteta je u statističkom smislu usmjerena na oblikovanje statističkih proizvoda i usluga s obilježjima koji će omogućiti i olakšati uspješno planiranje i vođenje gospodarske politike. Zbog navedenog, sve statističke aktivnosti su usmjerene na ostvarenje tog cilja koji se postiže praćenjem šest osnovnih obilježja kvalitete: *smislenost, dostupnost i jasnoća, usporedivost, relevantnost, točnost, pravodobnost i vremenska određenost*. Model nudi mogućnosti stalnog poboljšanja za svaki poslovni proces. Izdan je Priručnik za potpuno upravljanje kvalitetom u DZS-u⁴³ i Priručnik za izračun pokazatelja kvalitete⁴⁴.

⁴² Kodeks prakse europske statistike se temelji na 15 načela koji obuhvaćaju institucionalno okruženje, statističke proizvodne procese i statističke rezultate, a postavlja standard za razvoj, proizvodnju i diseminaciju europske statistike. Hrvatski prijevod je dostupan je na poveznici: http://www.dzs.hr/Hrv/international/code_of_practice_hr.pdf (15.7.2015)

⁴³ Dostupan na poveznici: http://www.dzs.hr/Hrv/international/Quality_Report/Quality_Report_Documents/Quality_Report_Statistical_TQM.pdf (15.7.2015)

⁴⁴ Dostupan na poveznici: http://www.dzs.hr/Hrv/publication/metodologije/metod_73.pdf (15.7.2015)

3. REZULTATI ANALIZE

3.1. Metodološki aspekti analize

Sociološko istraživanje diskursa obuhvaća proučavanje bilo koje društvene prakse u kojoj pojedinci društvenoj stvarnosti daju određeni smisao (Ruiz Ruiz, 2009). Drugačije rečeno, *smisao* određenih praksi, pojava, odnosa ili iskustava počiva na *značenjima* i povezivanju tih značenja. U fokusu analize su diskursi koji imaju verbalnu formu, bez obzira radi li se o govorenom ili pisanom diskursu, jer kao takvi mogu biti empirijski istraživani (Ristić, 2015: 312). Društvene ili diskurzivne prakse su početne jedinice analize, čijom artikulacijom i kontekstualizacijom možemo razjasniti određene fenomene koji konstituiraju društvenu stvarnost. Ruiz Ruiz (prema Ristiću, 2015) tvrdi da sociološka analiza diskursa diskursu pristupa na tri razine – tekstualnoj, kontekstualnoj i interpretativnoj. Sociološka analiza diskursa kao *teksta* omogućuje empirijsku analizu diskursu, odnosno pristup diskursima kao činjenicama govora (kroz iskaze) ili kao činjenicama dokumenata (kroz pisane tekstove). Kada je u pitanju analiza *konteksta*, sociološki pristup ne istražuje govor i tekst shvaćen kao 'pojedinačni akt' ili čin pojedinca. Sociološko diskurzivna analiza govorne i tekstualne prakse shvaća u kontekstu društvenih praksi od kojih su iskazi ili tekstovi jedan od slojeva ili razina koja omogućuje artikulaciju značenja i smisla tih praksi. Poseban naglasak je, dakle na promatranju cjelovitog društvenog događaja kao skupa društvenih praksi, ali i društvenih procesa kao općenitijeg pojma od društvenih praksi koji bi također značio rekontekstualizaciju tih praksi u šire društvene okvire. Treća razina, koja se odnosi na *interpretaciju i objašnjenje*, odnosno na sociološki način rekontekstualizacije društvenih praksi, polazi od toga da diskursi i prakse ne samo da sadrže bitne informacije o društvenom svijetu i da je diskurs društveni proizvod, već da se 'društvene činjenice' ne mogu interpretirati i objasniti bez razumijevanja njihova *značenja*. Ključni aspekt sociološke analize diskursa jest dimenzija njihove institucionalizacije, odnosno istraživanje skupa sredstava koji se u društvu koriste kako bi se određeni diskursi artikulirali, reproducirali, (de)legitimizirali i bili od koristi i značaja za određene društvene svrhe (održavanje dispozitiva moći, izražavanje društvenih interesa, društvenih identiteta i razlika, itd.). Ono što analizu diskursa čini diskurzivnom jest interpretativna analiza nekog oblika teksta radi razumijevanja diskursa i njegove uloge u konstruiranju društvene zbilje (Phillips i Hardy, 2002). Takva analiza ima za cilj otkriti kako tekst tretira događaje i društvene odnose i na taj način konstituiraju određenu verziju stvarnosti,

društvenog identiteta i društvenih odnosa. U diskurzivnoj je analizi fokus na značenju teksta i u tom smislu diskurs predstavlja instancu stvaranja značenja.

Znanstvena analiza, osim analize tekstova i diskursa treba uzeti u obzir kontekst (Bourdieu) i dimenziju vremena (genealoška istraživanja; Foucault, Butler). Osim toga, Habermas tvrdi da je sfera jezika, značenja i komunikacije sfera u kojoj se u krajnjoj instanci moraju razotkriti odnosi moći. Razumijevanje, interpretacija i razotkrivanje ideologije pritom se odvijaju dijaloški što znači da je za razotkrivanje mehanizama djelovanja moći nužno razotkrivati moć u sferi komunikacije i značenja. U suprotnom, prema Habermasu ako zanemarimo problem društvenih odnosa moći, teorijski ćemo zaglaviti u slijepoj ulici metodološkog individualizma (Rodik, 2015: 145).

Pretpostavka ideološke analize diskursa je da se sustavnom analizom ili pornijim čitanjem i razumijevanjem mogu otkriti ideologije u tekstu ili govoru, ako ih tekstopisac ili govornik eksplicitno ili nesvjesno izražava jezikom ili komunikacijom. U društvenim znanostima se ne zna mnogo o tome kako su ideologije razvijene od strane diskursa, kao ni kako ideologije kontroliraju ili na neki način utječu na tekst ili govor, ali je poznato da tekst i govor mogu istaknuti ili prikriti informacije i shodno tome ideološki kontrolirati mišljenje o nečemu. Takve strukture nisu samo izrazi ili kodovi ideoloških stavova, nego mogu biti dimenzije uvjerenja i recepcije u komunikativnom procesu.

Stoga sam sociološku analizu diskursa, odnosno konkretnije ideološku analizu diskursa nadopunila metodom kritičke diskurzivne analize teksta i govora i analizirala ideologiju europske statističke harmonizacije kroz diskurs nacionalne statističke institucije i tekstova koji su producirani u okviru Europskog statističkog sustava.

U preporukama za harmonizacijom Eurostat izražava čvrsto uvjerenje i stav u pozitivan aspekt procesa harmonizacije statistike u kojem sve članice Europskog statističkog sustava ravnopravno sudjeluju. S druge strane, u pravilu nacionalna statistička tijela usvajaju Eurostatove standarde, odnosno umjesto deklariranih ravnopravnih odnosa u europskom statističkom prostoru postoji neravnomyerna distribucija moći. Europsku statističku harmonizaciju promišljam kao ideologiju koja legitimira dominaciju nadnacionalne institucije Eurostata nad nacionalnim statističkim tijelom, Državnim zavodom za statistiku, posljedica čega je neravnopravnost aktera europskog statističkog prostora, konkretno u odnosima moći među službenim državnim i nadržavnim institucijama. U tekstu ću analizirati kako je diskurs harmonizacije aktiviran tekstem i koliko se može iščitati dominantan diskurs Eurostata spram nacionalnih statističkih tijela; istražiti ću morfologiju harmonizacijskog statističkog diskursa te

njegovu određenost tehničkim diskursom; diskurse moći i diskurse mreže, koji su artikulirani u produkciju i konzumaciju teksta (nivo diskurzivne prakse); reproduciraju li diskurzivne prakse ili restrukturiraju postojeći poredak diskursa i koje su posljedice toga po praksu u Državnom zavodu za statistiku te što su objekti standardizacije i koji su argumenti za njihovu standardizaciju. U analizi ideologije europske statističke harmonizacije usredotočiti ću se na odnose moći među subjektima koji sudjeluju u procesu harmonizacije, odnosno na interakciju između nacionalne i nadnacionalne statističke institucije na razini Europske unije te na izgradnju i mijenjanje, odnosno restrukturiranje ovih institucija. Ovaj pristup se zanima za subjekte i kontekstualiziranje njihova ponašanja te se usmjerava na koordinacijske mehanizme, nastajanje elita, postavljanje standarda, odnose moći i sukobe. Dakle, u središtu su pozornosti društveni subjekti, prakse, strukture i predodžbe.

Analizirala sam makro kontekst europske statističke harmonizacije, kroz diskurzivne prakse (primjerice, harmonizacijske mehanizme i nadzor), odnosno kako diskurs europske statističke harmonizacije izražava ili reproducira ideologiju. Nakon odgovora na pitanje koja je društvena uloga nacionalne statističke institucije, odnosno Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske i statistike uopće, analizirala sam kako službeni diskurs harmonizacije legitimira djelovanje Eurostata (nadzor, discipliniranje), te kako nacionalna statistička institucija percipira sebe i druge u kontekstu Europskog statističkog sustava. Pod pojmom *institucije* podrazumijevam institucije koje donose pravila, uvode red, određuju pravila igre, zakone i propise, nositelji su normi, uvjerenja i ideologija. Zanima me način na koji se društvena stvarnost i različiti značenjski poreci koji posreduju u društvenim odnosima uspostavljaju kao legitimni ili nelegitimni, institucionalizirani ili društveno marginalizirani oblici iskaza društvene stvarnosti.

Cilj istraživanja je pokazati kako se konstituira diskurs harmonizacije i kako se u praksama službenih statističkih tijela uspostavljaju relacije između harmonizacije i nejednake raspodjele moći u kontekstu Europskog statističkog sustava. Također, u kojoj je mjeri dominantni diskurs statističke harmonizacije strukturirao nacionalnu statističku instituciju. Analizirati ću u kojoj mjeri proces standardizacije u praksi Zavoda korespondira sa diskursom europske statističke harmonizacije, na primjeru implementacije SDMX tehnologije za razmjenu metapodataka i podataka te kako nacionalne institucije mogu utjecati na proces harmonizacije u praksi. Također, kako je diskurs harmonizacije aktiviran tekstem, morfologiju harmonizacijskog statističkog diskursa, njegovu određenost tehničkim diskursom i da li

diskurzivne prakse reproduciraju ili restrukturiraju postojeći poredak diskursa te posljedice toga po praksu u Državnom zavodu za statistiku.

Za osnovne hipoteze u istraživanju, uzimam da diskurs europske statističke harmonizacije izražava ideologiju koja se u praksi materijalizira kao sredstvo dominacije nad nacionalnim statističkim tijelima. Osim toga, harmonizacija poslovnih i informacijskih procesa nacionalne statistike sa europskim statističkim sustavom osigurava Eurostatu snažan utjecaj na planiranje, poslovanje i razvoj nacionalne statistike. I na kraju, smatram da nacionalno statističko tijelo ne pruža otpor ili suprotstavljanje harmonizaciji poslovnih i informacijskih procesa.

Za prvi dio istraživanja provela sam osamnaest intervjua sa zaposlenicima Državnog zavoda za statistiku, koji rade na usklađivanju metodoloških i informacijskih procesa s europskim standardima i onima koji su na rukovodećim pozicijama u instituciji. Napravila sam polustrukturirani intervju s namjernim uzorkom kazivača koji su dobro upoznati s temom harmonizacije. Većinu razgovora sam snimala pa transkribirala, a nekolicinu zapisivala. Razgovarala sam sa trinaestoro zaposlenika na visokim i vrlo visokim rukovodećim položajima u instituciji i sa petoro viših savjetnika, što je pozicija s visokom razinom odgovornosti. Svi kazivači su bogat izvor informacija o istraživanom fenomenu te kontinuirano komuniciraju i surađuju s Eurostatom na projektima usklađivanja bilo poslovnih ili informacijskih procesa.

U drugom dijelu istraživanja analizirala sam Eurostatov stav o harmonizaciji iz javno dostupnog materijala, prikupljenog sa Eurostatovih web portala za standardizaciju, a čine ga preporuke za usklađivanje, pozivi za rad u europskim projektima, zaključci sa sastanaka te slični dokumenti u kojima je razvidna komunikacija i obraćanje Eurostata nacionalnim statističkim tijelima na temu usklađivanja i standardizacije poslovnih i informacijskih procesa, konkretnije vezano uz implementaciju SDMX standarda, jer se SDMX standard uzima kao primjer tehnologije koja omogućuje standardizaciju. Pretpostavljam da se iz prikupljenog materijala može iščitati dominantni Eurostatov diskurs statističke harmonizacije, određen tehničkim diskursom, tj. diskursom informatičke supremacije. Tekstove sam analizirala u odnosu na mrežu drugih tekstova i u odnosu na socijalni kontekst, odnosno kroz prizmu interdiskurzivnosti (od kojih se diskursa tekst sastoji) i intertekstualnosti (kako se konkretni tekst odnosi prema drugim tekstovima), jer smatram da se tako mogu razotkriti ideološki prijevori i ukazati na strukturiranje socijalne dominacije.

3.1.1. Anonimnost sudionika istraživanja i povjerljivost podataka

Zaposlena sam u Državnom zavodu za statistiku u Sektoru informatičkih tehnologija od 2007. godine, na poslovima standardizacije i harmonizacije nacionalnih informacijskih procesa sa europskim i članica sam nekoliko radnih grupa vezanih uz spomenutu tematiku u Zavodu i u Eurostatu. Od nadređenih sam ishodila dopuštenje za intervjuiranje zavodskih kolega. Pozvala sam 44 kolega na sudjelovanje u istraživanju, od kojih je 22 pristalo sudjelovati. Konačno sam provela 18 intervjua. Potvrda pribavljenog pristanka je bila usmena. Intervjue sam provela u skladu s etičkim načelima i vrijednostima u znanosti, znači, kazivače sam usmeno, ponaosob, informirala o svrsi i ciljevima istraživanja, metodi istraživanja te o načinu prikupljanja podataka, jasno im izložila način zaštite njihove anonimnosti i povjerljivosti podataka te ih obavijestila o mogućnosti odustajanja od intervjua u svakom trenutku. Tražila sam ih dopuštenje snimanja intervjua diktafonom. Nekolicina kazivača je odbila snimanje audio zapisa pa sam tijekom razgovora bilježila odgovore. Označavala sam ih brojevima od 1-n, redom kako su poduzeti intervjui. Kazivače sam obavijestila o ishodu istraživanja te o konačnim rezultatima po završetku pisanja doktorskog rada.

Anonimnost kazivača i tajnost osobnih podataka u ovom istraživanju jamčena je izjavom o anonimnosti kazivača i zaštitom osobnih podataka (bilo kakve informacije o identitetu kazivača uklonjene su iz izvještaja i neće se javno iznositi; odgovori kazivača su fizički odvojeni od podataka koji se odnose na njihov identitet) koju sam potpisala i davala na uvid kazivačima prije razgovora. Također, dala sam im na uvid i izjavu o povjerljivosti, kojom jamčim da će svi prikupljeni podaci biti korišteni isključivo u znanstvene svrhe. Obzirom na prirodu ovog istraživanja - kvalitativno istraživanje u kojem se koristi uzorak intenziteta i metoda intervjua – garantiram zaštitu kazivača i povjerljivost podataka kroz onemogućavanje povezivanja njihova identiteta i informacija koje je kazivač unio u istraživački proces. Izjave o anonimnosti i povjerljivosti kazivača sam priložila na kraju doktorskog rada (Prilog D). Kazivači u ovom istraživanju nisu bili samo objekti ispitivanja već su ravnopravno sudjelovali u istraživačkom procesu. Kod kvalitativnih istraživanja uvijek se postavlja pitanje verifikacije i generalizacije rezultata. Vrlo je bitna objektivnost i nepristranost istraživača, naročito ako se radi o neposrednom sudjelovanju istraživača u predmetu istraživanja, kao što je to u ovom slučaju. Uklonjeni su svi identifikatori iz setova podataka koji bi mogli omogućiti direktnu identifikaciju pojedinaca.

U nastavku prilažem strukturu intervjua koju sam koristila prilikom prikupljanja podataka. Sve snimke sam transkribirala. Izvorne podatke ću pohraniti, čuvati, obrađivati i koristiti tako da se spriječi njihov gubitak, uništenje, razotkrivanje povjerljivih i tajnih podataka i moguće zlouporabe najmanje tijekom 10 godina od završetka istraživanja. Nakon objavljivanja rezultata svi izvorni anonimizirani podaci biti će dostupni na uvid i eventualno korištenje isključivo znanstvenicima. Ako se uspostavi sustav za mrežno arhiviranje kvalitativnih podataka, originalni podaci će biti arhivirani u takvom sustavu (postoji mogućnost za uspostavljanje podatkovnog arhiva u Hrvatskoj).

Struktura intervjua sa kazivačima

Doktorandica sam studija sociologije u Zagrebu i pišem doktorat o harmonizaciji europske statistike. Zanima me odnos Eurostata i DZS-a u kontekstu standardizacije poslovnih i informacijskih procesa. Pod pojmom harmonizacija, mislim na usklađenost metoda produkcije statistike, poslovnih i informacijskih procesa i informatičkih rješenja radi usporedivosti službene statistike.

Željela bih porazgovarati s Vama o tome imam pripremljeno nekoliko pitanja, no naš razgovor se može i širiti u različitim smjerovima, ovisno o tome što Vi mislite da je važno spomenuti. Da razgovor ne ometam zapisivanjem te da se ne izgubi dio onoga o čemu ćemo pričati, razgovor bih snimala ako se slažete.

Zabilježiti:

Oznaka kazivača

Zanimanje/obrazovanje

Pitanja za oblikovanje razgovora (polustrukturirani intervju):

1. U svojoj praksi se susrećete s Eurostatovim zahtjevima za standardizacijom statistike. Kako se odvija vaša komunikacija s Eurostatom? Opišite komunikaciju (mail, sastanci, radne grupe, 'task force') s Eurostatom od trenutka kad dobijete od njih zahtjev ili informaciju za standardizacijom (poslovnog procesa, setova podataka, metapodataka). S kim najviše komunicirate iz Eurostata? Navedite ključne točke vaše konverzacije.

2. Službeni stav organizacije u svezi standardizacije i pojedinačni stavovi zaposlenika o standardizaciji.

Vaše osobno mišljenje o suradnji s Eurostatom (razlikuje li se ono od službenog stava organizacijske jedinice/organizacije)?

Mogu li pojedinci utjecati na odluke glede nekih pitanja ili u okviru projekata s Eurostatom? A organizacija u cjelini? Naime, Zavod je hrvatsko predstavničko tijelo službene statistike. Što mislite koliko nacionalna institucija, kao što je Zavod u odnosu na nad-nacionalno tijelo EU – Eurostat, može utjecati na procese harmonizacije?

Suradujete li, po pitanjima standardizacije, s drugim europskim nacionalnim statističkim tijelima? Koliko ste upoznati sa SDMX standardom?

3. Prostor za pregovaranje i ravnopravnu raspravu o harmonizaciji.

Usklađenost vašeg odjela s europskim standardima? Koliko često se usvajaju europski standardi u vašem odjelu?

Mislite li da postoji određena moć od strane Eurostata u kontekstu harmonizacije statistike? Jeste li pružali određeni otpor preporukama i zahtjevima Eurostata (ako da, u kojem obliku i kojim argumentima zastupate svoje stavove)?

Koja je, po Vama, svrha standardizacije? Koju korist ima Zavod od standardizacije, a koju Eurostat?

4. Želite li nešto dodati ili se nadovezati na razgovor?

Hvala Vam na sudjelovanju. O ishodu ovog istraživanja i o rezultatima ću Vas osobno obavijestiti čim završim rad.

3.2. Metoda kritičke analize diskursa

Prije nekoliko redaka o povijesti teorije diskursa, smatram bitnim za navesti distinkciju između *analize diskursa* od područja *teorije diskursa*. Prema Sarah Mills (1997), prvi pristup prvenstveno označava interes za jezičnu analizu jedinica diskursa iznad rečenične razine, i zainteresiran je za funkciju pojedinih jedinica u određenu odčitljivu kontekstu, dok je drugi ne manje posvećen analizi teksta, ali nudi teorijska proširenja u pravcu poimanja sprege jezika i šireg socijalnog pa i političkog konteksta, kao i intertekstualnu i interdiskurzivnu kontekstualizaciju kako pojedinih iskaza, tako i iskaznih i diskursnih tipova razvidnih kroz jezičnu praksu. Dalje u poglavlju, predstaviti ću metodu kritičke analize koja naglašava povezanost uporabe jezika i društvenog konteksta te ima određeni aktivistički karakter, odnosno socio-politički stav. Značajniji zagovaratelji kritičke analize diskursa su svakako Teun van Dijk i Norman Fairclough, čije ću glavne ideje iznijeti. Nakon toga, prikazati ću značajnije instrumente, odnosno alate u provođenju kritičke analize diskursa i kritiku same metode.

3.2.1. Povijest teorije i analize diskursa

Teorija diskursa nastaje kasnih sedamdesetih godina 20. stoljeća. Od tada se pojavilo mnogo različitih aspekata unutar teorije diskursa s ciljem boljeg razumijevanja suvremenog svijeta. Danas se mogu razlikovati barem tri različite tradicije ili generacije teorije diskursa. Prva je uska definicija diskursa u lingvističkom smislu tekstualne jedinice koja je veća od rečenice i fokusira semantički aspekt izgovorenog i pisanog teksta. Druga generacija proširuje tu definiciju da bi ukazala da je način na koji govorimo povezan s našim društvenim identitetom (sociolingvistika). Treća generacija proširuje pojam diskursa na sve društvene fenomene. Inspirirani radom mnogih poststrukturalista kao što su, između ostalih, Roland Barthes, Michel Foucault, Gilles Deleuze, Jacques Lacan, Julia Kristeva i Jacques Derrida, pripadnici ove generacije shvaćaju diskurs kao sistem odnosa značenjskih praksi, koji nastaje kroz povijesne i krajnje političke intervencije.

Počeci diskurzivne analize sežu još u proučavanje jezika, javnog govora i književnosti prije više od 2000 godina (van Dijk, 1985). Povijest diskurzivne analize korespondira sa razvojem tekstne lingvistike. Van Dijk za glavni povijesni izvor diskurzivne analize navodi klasičnu retoriku, odnosno *umijeće dobrog govorenja*, koja se bavila planiranjem,

organizacijom i performansama javnog govora (političkog i pravnog). Glavna preokupacija retorike bila je učinkovitost uvjeravanja, i u tom smislu ona anticipira suvremenu stilistiku i strukturalne analize diskursa te sadrži intuitivne kognitivne i psihološke pojmove o organizaciji memorije i promjeni stavova u komunikativnim kontekstima. Pojava povijesne i komparativne lingvistike početkom devetnaestog stoljeća i nastanak strukturalne analize jezika početkom dvadesetog stoljeća zamjenjuju retoriku na poziciji primarne discipline u humanističkim znanostima. Za daljnji razvoj i nove ideje u antropologiji, poetici i lingvistici, velik je utjecaj Proppove *Morfologije bajke* iz 1928. godine, koja se smatra prvom strukturalnom analizom diskursa. Potom je značajna Lévi-Straussova strukturalna analiza kulture i naročito njegova analiza mitova, koja je djelomično inspirirana Proppovim djelom. Dalje se razvija semiotika, strukturalna analiza narativa i druge diskursne forme kulturne prakse (van Dijk, 1985: 1-2).

Dakle, moderna diskurzivna analiza vuče svoje porijeklo iz opisnih i strukturalističkih analiza iz područja lingvistike i antropologije, kao što su one narodnih pripovijesti, mitova i priča te nekih ritualnih interakcijskih oblika. Također, iz funkcionalne analize rečenice i diskursnih struktura, kao i prvih pokušaja tekstualne lingvistike. 1960-ih sociolingvisti počinju naglašavati važnost jezičnih varijacija u socio-kulturnom kontekstu, odnosno raste interes za analizom govornog jezika i funkcijom diskursa u društvenom kontekstu. U idućem desetljeću razvija se područje lingvistike iz pera Johna L. Austina i Johna Searlea, koje će se kasnije nazvati *teorijom govornih činova*. Osnovna pretpostavka teorije govornih činova je da svakim izričajem govornici izvode jedan društveni čin ili više njih da bi postigli željeni učinak, a zanima je kako slušatelji pronađu u značenje izrečenoga. Dakle, ovaj pristup promatra verbalne iskaze, ne samo kao rečenice nego kao specifične oblike društvenog djelovanja. Na ovaj način u analizu se uzimaju sustavna svojstva konteksta, ali i odnos između iskaza kao apstraktnih lingvističkih objekata i iskaza kao oblika socijalne interakcije. Potom se počela razvijati tekstualna gramatika u Njemačkoj i u drugim europskim zemljama (proučavanje zamjenica, semantičke koherencije, pretpostavki, makrostruktura, itd.), psiholingvistika, kognitivna psihologija, i umjetna inteligencija, odnosno kompjuterska simulacija jezičnog razumijevanja. Osim toga, 1970-ih se događaju važne promjene u sociologiji; počinje se pridavati značaj analizi svakodnevnog govora i drugih oblika socijalne interakcije. Tada se jezik počinje shvaćati kao oblik socijalne interakcije. Razvoju diskurzivne analize pridonijele su i etnografske studije o komunikacijskim događajima, odnosno o komunikacijskom ponašanju koje se provodi prema društvenim pravilima ili normama uporabe govora (svjetovni oblici govora u različitim kulturama, kao što su čestitke, spontana pripovijedanja, formalni sastanci, verbalni dueli, itd.) (usp. van Dijk, 1985).

Diskurzivna analiza je dio lingvističkog zaokreta u humanističkim i društvenim znanostima koji naglašava ulogu jezika u konstrukciji društvene stvarnosti, odnosno pokušava nadići dihotomiju između subjektivnih značenja i objektivne stvarnosti. Diskurzivna analiza sistematizira različite načine govora kako bi se učinile vidljivima perspektive i polazišta temeljem kojih su proizvedena znanja i značenja u određenom povijesnom trenutku. Dakle, usredotočuje se na način na koji diskursi proizvode i transformiraju društvenu stvarnost te omogućuje vrednovanje praktičnih posljedica različitih načina pristupanja određenom fenomenu (Talja, 1999).

Halmi, Belušić i Ogresta (2004) navode tri opsežne teorijske tradicije iz kojih je nastala analiza diskursa ili rasprave. Prva uključuje kritičku lingvistiku, socijalnu semiotiku ili kritičku lingvističku analizu. Glavna semiološka postavka da smisao pojma ne proizlazi iz prirodene značajke odnosa između riječi koja služi za objašnjenje i samoga pojma koji ta riječ objašnjava, nego iz sustava suprotnosti u koji je taj odnos usađen, postavila je osnovni izazov dijelu jezika koji se bavi odnosom “riječ-objekt” i ima za cilj imenovati pojmove. Druga opsežna tradicija jest ona koja se razvila pod utjecajem etnometodologije i konverzacijske analize, koje istražuju zašto su značenja nekih riječi nastala te promatraju organizaciju socijalne interakcije. Treća tradicija je ona poststrukturalistička, koja raskida s realističkom perspektivom na jezik i odbacuje spoznaju jedinstvenog i koherentnog predmeta istraživanja koja je dugo bila u središtu tradicionalne filozofije i epistemologije. Među poststrukturalistima, u diskurzivnoj analizi, najviše se ističe Foucault, značajan radi genealoške metode te radi interesa za latentnu, narativnu strukturu teksta koji ima svoje povijesno ishodište (Halmi, Belušić i Ogresta, 2004: 37).

Teorija diskursa tekst svodi na jezični sadržaj, koji nema nikakva smisla već samo semantičko značenje koje proistječe iz zbira pojedinačnih značenja riječi, izraza i rečenica te tako definiran tekst trajno je povezan s kontekstom u kojem se pojavljuje i u kojem zadobiva smisao i jedino na taj način ostvaruje i svoju komunikacijsku zadaću (Badurina, 2008: 86). Suvremene teorije diskursa nastale su temeljem spoznaja kulturne antropologije, psihologije, fenomenologije, (post)strukturalizma i analitičke filozofije. Zajedničko svima njima jest odbacivanje shvaćanja jezika neutralnim sredstvom odražavanja ili opisivanja riječi (Halmi, Belušić, Ogresta, 2004). Diskurzivna analiza ili analiza diskursa (analiza rasprave, analiza konteksta) naziv je za mnoge različite pristupe u proučavanju teksta ili nekog drugog empirijskog materijala. Ne postoji jedna jedinstvena „analiza rasprave”, nego mnogo različitih stilova analize koji se zovu jednim imenom.

Sociolingvistička istraživanja prema Hallu, najbolje se razumiju pomoću šest koraka cikličkog procesa u kojem svaki korak ide prema sljedećem, a rezultati jednog projekta vode do stvaranja novih koncepata pitanja i alternativnih hipoteza za buduća istraživanja. To su; *određivanje problema i postavljanje pitanja, određivanje odgovarajućeg pristupa i izvora podataka, prikupljanje podataka, analiza podataka, razmatranje rezultata, razmjena rezultata i poduzimanje akcije* koje slijedom opet ide prema *određivanju problema i postavljanju pitanja* (usp. Leburic i Šuljug, 2008). Diskurzivna analiza se, prema Van Dijku, može vršiti na razini *mikrostrukture* i *makrostrukture*. Analiza mikrostrukture podrazumijeva lingvistički aspekt (fonologiju, morfologiju, sintaksu, semantiku, koheziju i koherenciju, itd.). Rečenice se ne analiziraju izdvojeno jedne od drugih već njihova povezanost u paragraf, odnosno u tekst. Makrostruktura je opsežan iskaz sadržaja čitavoga teksta. On je zamišljao da generiranje teksta mora proizaći iz neke glavne ideje koja se postupno razvija u pojedinačna značenja koja se svode na pojedine odlomke teksta i imaju dužinu rečenice (de Beaugrande i Dressler, 2010: 39).

Prije prelaska u novo poglavlje u kojemu ću detaljnije prikazati kritičku analizu diskursa, važno je deklarirati razliku između diskurzivne analize i kritičke analize diskursa. Naime, bitna razlika jest u konstitutivno problemski orijentiranoj kritičkoj analizi diskursa. Kritička analiza diskursa ne istražuje jezične jedinice same po sebi, već društvene fenomene koji su nužno složeni i stoga zahtijevaju multidisciplinarnu i multi-metodičku pristupe. Predmeti analize ne moraju nužno biti povezani s negativnim ili iznimno ozbiljnim društvenim i političkim iskustvima ili događajima – što se često smatra ciljem i svrhom kritičke analize diskursa. Svaki se društveni fenomen može sagledati kritički i staviti pred izazov da ga se ne uzima zdravorazumskim (Wodak i Meyer, 2009: 2).

3.2.2. Kritička analiza diskursa

Kritička analiza diskursa (KAD) (engl. *critical discourse analysis*) multidisciplinarna je i problemski⁴⁵ orijentirana metoda za analizu odnosa između diskursa, moći, dominacije i društvene nejednakosti. Osnovna pretpostavka od koje polaze kritički analitičari jest ona da je jezik sredstvo izražavanja i sredstvo za stvaranje društvene nejednakosti. Stoga KAD proučava

⁴⁵ KAD je pristup, način gledanja tekstova, a ne strogo sustavna metoda analize. Ne razlikuje se značajno od književne kritike. U većini slučajeva, osnovni uvid analitičar stekne tijekom početnog čitanja teksta. Drugim riječima, KAD nije mehanizam "otkrića" po sebi; umjesto toga, taj mehanizam služi za potvrdu, objašnjenje i obogaćivanje početnog uvida i za iznošenje tih uvida drugima, znatno detaljnije.

povezanost između uporabe jezika i društvenog konteksta. U diskursu se događa da sudionici u komunikaciji nisu jednaki, u smislu da nemaju iste mogućnosti za kontroliranje konteksta, teme, dužine izlaganja i slično, dakle nisu društveno jednaki, odnosno netko ima moć nad drugima, bilo da je ta moć direktna (u smislu kontrole postupaka drugih, primjerice naredbama ili zabranama), ili indirektna (kad s pozicije 'moćnika' utječe na mišljenje drugih pomoću jezika, primjerice uvjeravanjem i manipulacijom). U pitanju su brojni, uobičajeno suptilni oblici zloupotrebe društvene moći, a glavno sredstvo za dominaciju nad drugima jest jezik (Vuković, 2014: 97). KAD je jedna je od glavnih značajki za konstrukciju društvene zbilje i ima sociopolitički cilj otkriti kako tekst i govor tretiraju događaje i društvene odnose i time konstruiraju posebnu verziju realnosti, društvenog identiteta i društvenih odnosa. Krička je teorijska perspektiva diskurzivnih praksi. Kritika je usmjerena spram elita moći koje održavaju, legitimiraju, opraštaju ili ignoriraju društvenu nejednakost i nepravdu. Kritika ne treba biti individualna, slučajna, niti ad hoc, već opća, strukturna i usmjerena na skupine, uključujući odnose moći među skupinama. Svaka kritika po definiciji pretpostavlja primijenjenu etiku. U analizi teksta bitno je uočiti elemente teksta na 'mikro' razini, onoj leksičko-gramatičkoj, i razmotriti utjecaj tih elemenata na 'makro' razini, odnosno na semantičkoj i društvenoj razini. Krajnji je cilj rasplesti skrivene namjere koje su implicitne u diskursu.

Najcitiranijih 8 principa kritičke analize diskursa (Fairclough i Wodak, 1997: 271-280):

1. KAD adresira socijalne probleme. Ne usredotočuje se samo na jezik i uporabu jezika nego i na jezične značajke društvenih i kulturnih procesa. Slijedi kritički pristup društvenim problemima u svojim nastojanjima da učini eksplicitnima one odnose moći koji su često skriveni. Ima za cilj proizvesti rezultate koji su od praktične koristi u društvenim, kulturnim, političkim i čak u ekonomskim kontekstima.
2. KAD objašnjava kako se društveni odnosi moći ostvaruju i pregovaraju u diskursu i kroz diskurs.
3. Diskurs konstituira (oblikuje) društvo i kulturu. To znači da svaka instanca uporabe jezika doprinosi reprodukciji i transformiranju društva i kulture, uključujući i odnose moći.
4. Ideologije su često proizvedene kroz diskurs. Za razumjeti kako su ideologije proizvedene nije dovoljno analizirati tekst; također treba uzeti u obzir i diskurzivnu praksu (kako su tekstovi interpretirani i prihvaćeni te njihove društvene učinke).

5. Diskursi imaju snažnu historijsku komponentu i mogu se razumjeti referirajući se na njihov povijesni kontekst. Dakle, KAD se odnosi i na izvanjezične čimbenike kao što su kultura, društvo i ideologija u povijesnom smislu.
6. KAD se bavi povezivanjem socio-kulturnih procesa i struktura sa značajkama teksta. KAD ne uzima ovaj odnos strogo determinističkim, ali iznosi ideju o posredovanju između teksta i društva. Fairclough proučava posredovani odnos između teksta i društva kroz 'poredak diskursa'. Wodak, kao i Van Dijk, uvode 'sociokognitivnu razinu' u analizu, a Scollon proučava posredovanje kroz 'posredovanu akciju' i 'posrednička sredstva'.
7. KAD je interpretativna i eksplanatorna te nadilazi tekstualnu analizu. Ova tumačenja su dinamična i otvorena i mogu biti pod utjecajem novih spoznaja i novih kontekstualnih informacija. Meyer naziva taj proces hermeneutika i tvrdi da u usporedbi s analitički-induktivnim procesom, hermeneutika uključuje i druga područja te je shvaća metodom zahvaćanja i stvaranja značenja razumijevajući značenje jednog dijela u kontekstu cjeline. On dalje ističe da hermeneutičko tumačenje zahtjeva detaljnu dokumentaciju kao što je eksplicitna lingvistička analiza teksta.
8. Diskurs je, iz perspektive KAD, oblik društvenog djelovanja. Glavni cilj tog djelovanja je razotkriti skriveno i odnose moći. Društveno je orijentirana znanstvena paradigma. Pokušava promijeniti komunikacijske i društveno-političke prakse.

Iz perspektive kritičke analize diskursa, *diskurs* je upotreba jezika u govoru i pismu, odnosno oblik društvene prakse (Fairclough i Wodak, 1997: 258). U diskursu se susreću jezik i ideologija, a diskurzivna analiza je analiza ideoloških dimenzija upotrebe jezika i materijalizacije jezika u ideologiji (Wodak i Meyer, 2009: 23). Analizom diskursa analizira se ideologija, društvena i opća uvjerenja jer se ideologija uspostavlja iz diskursa. Dakle, stavovi su 'posrednici' između ideologija i diskursa. Opisujući diskurs kao društvenu praksu, KAD implicira dijalektički odnos između određenog diskurzivnog događaja i situacije, ustanove i socijalne strukture. Diskurzivni događaj je oblikovan njima, ali ih i oblikuje. Dakle, diskurs je društveno konstituiran ali i društveno uvjetovan, diskurs konstituira situacije, objekte znanja i društvene identitete te odnose između aktera i skupina (Fairclough i Wodak, 1997: 258). Krucijalnim se smatra kontekst upotrebe jezika. Fairclough smatra da proučavajući oblike jezika možemo otkriti društvene procese i također određenu ideologiju ugrađenu u njih, što

dovodi do istraživanja odnosa moći koji postoje u društvu ili zajednici. Krićka analiza diskursa postavlja u fokus četiri opća predmeta analize; nastanak, hegemoniju, rekontekstualizaciju i operacionalizaciju diskursa (Fairclough, 2004). Diskursi su specifićni načini predstavljanja ili tumaćenja određenih aspekata društvenog procesa koji nužno simplificiraju i kondenziraju složene stvarnosti, uključujući samo određene aspekte i usredotoćuju se na određene aspekte istovremeno marginalizirajući druge. Mnogi aspekti društva mogu se tumaćiti na različite načine u različitim diskursima; određeni diskursi su trajniji i više prihvaćeni od drugih, neki mogu dominirati nad nekim drugima i postati hegemonijski, neki diskursi mogu biti rekontekstualiziraniji od drugih, itd. Postizanje znaćajnije mjere dominacije je preduvjet da se diskurs može operacionalizirati, odnosno dijalekćki transformirati u nove načine djelovanja i interakcije i zadobiti nove identitete (Chouliaraki, Fairclough, 2010: 1215).

Ovaj pregled postavki krićke analize diskursa zaključiti ću analizom njenog nastanka. Krićka analiza diskursa ima svoje akademske korijene u 'zapadnom marksizmu'. U širem smislu, zapadni marksizam stavlja poseban naglasak na ulogu kulturnih dimenzija u reprodukciji kapitalistićkih društvenih odnosa, što nužno podrazumijeva fokus na znaćenje (semiosis) i ideologiju kao ključne mehanizme u tom procesu. Ključne lićnosti ove vrste marksizma su Antonio Gramsci, Frankfurćska škola i Louis Althusser. Gramscijeva opservacija da održavanje suvremene vlasti poćiva ne samo na prisilnoj snazi nego i na 'hegemoniji' (osvajanju suglasnosti većine) prilićno je utjecajna meću krićkim diskurzivnim analitićarima. Naglasak na hegemoniju povlaći naglasak na ideologiju i na to kako strukture i prakse svakodnevnog života rutinski normaliziraju kapitalistićke društvene odnose. Althusser je napravio veliki doprinos teoriji ideologije, demonstrirajući kako su te strukture povezane s materijalnim praksama ugraćenima u društvene institucije (npr. škole). Dalje, znaćajan za razvoj krićke analize diskursa je Foucaultov rad o diskursu, koji je izazvao ogroman interes u analizi diskursa. Prema njemu, diskursi su sustavi znanja humanistićkih znanosti (medicine, ekonomije, lingvistike, itd.) koji informiraju društvene i državne 'tehnologije' koje konstituiraju vlast u modernom društvu. Potom, rad francuskog sociologa Pierre Bourdieua o odnosu između jezika, društvenog poloćaja i simbolićke vrijednosti u dinamici odnosa moći. Iz lingvistike i knjićevne studije znaćajan je rad Mikhaila Bahtina o višeglasju (heteroglosija) i ćanru. Višeglasje oznaćuje prisutnost razlićitih diskursa u istome tekstu ili društvnom kontekstu. Višeglasje je konstantno stanje kulture u kojoj, u svakom trenutku njezine egzistencije, egzistiraju razlićiti kodovi (po Bahtinu – jezici). U uskoj vezi je i rad Volosinova, prva jezićna

teorija ideologije, koja tvrdi da je svaka uporaba jezika ideološka. Osim toga, tu je i ideja 'intertekstualnosti' koju uvodi Julia Kristeva 1986. po kojoj je bilo koji tekst karika u lancu tekstova koji reagira i oslanja se te transformira druge tekstove. Intertekstualnost se fokusira na pitanje kako se interpretacija značenja odvija interaktivno – ne samo s obzirom na kontekst samog teksta u kojemu se koncept pojavljuje već se u samom razumijevanju i interpretaciji teksta pretpostavlja čitav univerzum značenja i poznavanja drugih konteksta (referenci) u kojima se koncept pojavljuje (Rodik, 2015: 319).

Termin 'kritička' povezuje se Frankfurtskom školom filozofije koja preispituje temelje marksističke misli. Kantova 'kritika' podrazumijeva korištenje racionalne analize u preispitivanju granica ljudskog znanja i razumijevanja, primjerice, fizičkog svijeta. Ovu analizu dalje proširuje Frankfurtska škola na analizu kulturnih oblika različitih vrsta, koje su ključne u reprodukciji kapitalističkih društvenih odnosa. Prema Jürgenju Habermasu, kritička znanost mora biti samo-refleksivna i također uzeti u obzir povijesni kontekst u kojem se odvijaju jezične i socijalne interakcije (Fairclough, Mulderrig i Wodak, 2011).

Osim toga, temelj kritičke analize diskursa postavila je i kritička lingvistika koja je usko povezana sa teorijom sistemske lingvistike Hallidaya. Kritička lingvistika skreće pozornost na ideološku potenciju određenih gramatičkih oblika kao što su, npr. pasivi i nominalizacije, metafore, retorički alati i pretpostavke. Da bi kritička semiotička analiza društvenih nejednakosti i nepravde bila moguća, analizi gramatičkih oblika nužno je pridružiti društveni kontekst. Velik utjecaj na razvoj kritičke analize diskursa ima i Faircloughov (1989, 1992) rad o jeziku i moći. Osim njega, i knjiga *Language, Power and Ideology: Studies in Political Discourse* pod uredništvom Ruth Wodak (1989) te osnivanje časopisa Teuna van Dijka *Discourse & Society* (1990), koji je i danas najutjecajniji časopis kritičke analize diskursa.

3.2.3. Teun van Dijk i kritička analiza diskursa

Ključna pretpostavka adekvatne kritičke analize diskursa je razumijevanje prirode društvene moći i dominacije. Ovo je potrebno razumjeti da bi se mogle oblikovati ideje o tome kako diskurs pridonosi njihovoj reprodukciji. Društvena moć se temelji na povlaštenom pristupu društveno vrijednim resursima, kao što su bogatstvo, dohodak, položaj, status, članstvo u grupi, obrazovanje, itd., stoga kritičkom analizom diskursa istražujemo svojstva odnosa između društvenih skupina. Da bismo doveli u vezu diskurs i društvo, a time i diskurs i reprodukciju

dominacije i nejednakosti, potrebno je detaljno istražiti ulogu društvenih reprezentacija u umovima društvenih aktera (van Dijk, 1993: 251).

Za Van Dijka diskurs je *komunikacijski događaj* (van Dijk, 2006: 263) i tako shvaćen izraz diskursa koristi se u društveno usmjerenoj analizi diskursa. Socijalna nejednakost nije uvijek reproducirana pojedinačnim govornim aktima, kao što je primjerice naredba. Naredbe koje su legitimno zastupljene u npr. odnosima roditelja i djece, manje ili više su prihvaćeni svakodnevni odnosi moći. Znači, moraju biti ispunjeni određeni društveni kriteriji da bi neke dimenzije diskursa pridonijele reprodukciji dominacije. U tekstu *Ideologija kao legitimacija dominacije* navodim Van Dijkovu definiciju dominacije. Također, tipični makro pojmovi kao što su grupna ili institucionalna moć i dominacija i socijalna nejednakost, ne odnose se direktno na tipične mikro pojmove kao što su tekst, govor i komunikativni događaj. On navodi nekoliko elemenata koji su sačinjavaju teoretski okvir za analizu diskurzivne reprodukcije dominacije i otpora (van Dijk, 1995: 20). Neki oblici dominacije su postojaniji od drugih, primjerice muška dominacija nad ženama, dominacija bogatih nad siromašnima, itd. Ako se na svijest podređenih, odnosno onih nad kojima se dominira može utjecati na način da prihvaćaju dominaciju i djeluju u interesu moćnijih, u analizu ulazi Gramscijev koncept hegemonije. Jedna od glavnih funkcija dominantnog diskursa je upravo proizvodnja konsenzusa, prihvaćanja i legitimacije dominacije (van Dijk, 1993: 255). Čini se da su mnogi oblici dominacije zajednički proizvedeni (od strane moćnih i podređenih, ili manje moćnih) kroz složene oblike socijalne interakcije, komunikacije i diskursa. Boljem i jasnijem razumijevanju tih odnosa može pridonijeti kritička analiza diskursa.

Moć i dominacija su uobičajeno organizirani i institucionalizirani. Socijalna dominacija nekih grupa može biti podržana i odobrena, ne samo od pojedinaca te grupe kao što je to u slučaju primjerice svakodnevnog rasizma, nego i od strane drugih članova grupe. Također, može biti legitimirana zakonima, a ideološki perpetuirana u medijima ili pak u udžbenicima. Ovaj društveni, politički i kulturni ustroj dominacije podrazumijeva *hijerarhiju moći*; neki članovi dominantnih skupina i organizacije imaju posebnu ulogu u planiranju, donošenju odluka i kontrolu nad odnosima i procesima, a nazivaju se elitama moći, što je vrlo interesantno jer takve elite imaju i posebni pristup diskursu (ibid). Van Dijk elite definira u smislu njihove simboličke moći (Bourdieu), mjerene obimom njihovih diskurzivnih i komunikativnih resursa.

U analizi, prvo treba istražiti prirodu društvene moći i zloupotrebe moći te načine na koje je dominacija izražena u tekstu i govoru. Ako je društvena moć definirana kao oblik kontrole jedne skupine nad drugom i ako se takva kontrola može proširiti do djelovanja i do svijesti članova dominantne skupine te ako dominacija ili zloupotreba moći implicira da je ta

kontrola u interesu dominantne skupine, to znači da članovi dominantne društvene skupine mogu isto tako izražavati i kontrolu putem teksta ili govora. Znači, diskurzivno implementirana dominacija uključuje preferencijski pristup tekstu i kontekstu, koji su uzeti kao osnova ili resurs moći, što se može usporediti sa društvenim resursima kao što su blagostanje, prihod, dobar posao, obrazovanje i slično. Društvena moć se blisko može asociirati **obrasima diskurzivne kontrole i pristupa** (van Dijk, 1995a: 20). Van Dijk ovu tvrdnju obrazlaže na sljedeći način. Obični ljudi imaju aktivni pristup i kontrolu nad takvim obrascima u svakodnevnoj konverzaciji s članovima obitelji, a više pasivni pristup institucionalnom (birokratskom) i medijskom diskursu, za razliku od elita koje imaju i jedno i drugo. Političari kontroliraju parlamentarni diskurs i imaju preferencijski pristup drugim oblicima službenog teksta i govora, kao što su konferencije za tisak, novinski izvještaji i slično. Akademici kontroliraju znanstveni diskurs, itd. Sumarno, elite kontroliraju i imaju manje više preferencijski pristup najutjecajnijim i najvažnijim žanrovima diskursa u društvu. Taj pristup je definiran u terminima njihova moćnog društvenog ili formalnog statusa ili funkcije, a *viceversa*, njihova kontrola ili pristup specifičnim oblicima institucionalnog ili javnog diskursa održava i reproducira njihovu moć u specifičnim komunikativnim situacijama. Obrasci kontrole se mogu razvijati do sve detaljnijih struktura teksta i konteksta. Za primjer **kontrole konteksta** Van Dijk navodi dogovaranje sastanka ili postavljanje agende, što uključuje odlučivanje o mjestu i vremenu sastanka, tko može sudjelovati i u kojoj ulozi. Diskurzivna kontrola se može primijeniti na sve razine i dimenzije teksta i govora, kao što su varijante jezika, teme, retoričke figure, govorni činovi, obrati u govoru, oblici ljubaznosti i slično. Dalje navodi primjer sudnice, policijskog saslušanja, usmenog ispita i sličnih situacija u kojima oni u poziciji moći obvezuju one koji sudjeluju koristiti specifične jezične varijante, da odgovore na pitanja i da budu ljubazni. U svim takvim institucionalnim komunikativnim događajima, takva moć može biti zloupotrijebljena na način da cenzurira ili na neki drugi način ograniči slobodu manje moćnim akterima. Upravo radi toga, potrebna je detaljna kontekstualna i tekstualna analiza, da bi se suptilne strategije takve forme dominacije rasvijetlile. Prema tome, glavni cilj KAD je istražiti specifični pristup elita javnom diskursu, njihovu ulogu u diskurzivnom utjecaju na um javnosti i njihovih diskurzivnih strategija za održavanje nejednakosti.

Van Dijk smatra da u okviru kritičke analize diskursa prije svega treba proučavati diskurzivne dimenzije zloupotrebe moći i nepravdu i nejednakost koje iz toga proizlaze. Prvo, fokus na dominaciji i nejednakosti pretpostavlja da, za razliku od drugih područja ili pristupa u analizi diskursa, kritičkoj analizi diskursa nije glavni cilj pridonijeti specifičnoj disciplini,

paradigmi, školi ili diskurzivnoj teoriji. Njena glavna motivacija i interes je aktivirati i ukazati na društvene probleme koji se bolje razumiju kroz analizu diskursa. Odabir teorija, metoda i empirijskog rada su u funkciji realizacije takvog sociopolitičkog cilja. Društveni su problemi izrazito kompleksni pa je potreban multidisciplinarni pristup u kojem razlike između teorije, metode i empirijske primjene postaje manje relevantne. Fokus na temeljitom razumijevanju društvenih problema poput dominacije i nejednakosti ne znači ignoriranje teoretskih pitanja, naprotiv, bez vrlo sofisticirane teorije razumijevanje društvenih problema nije ni moguće. Središnje mjesto zauzima analiza kompleksnog odnosa dominacije i diskursa.

U takvoj analizi, teoretičari trebaju zauzeti izričito socio-politički stav. Iako ponekad iluzorno, cilj je potaknuti promjenu kroz kritičko promišljanje društvenih problema. Jedan od kriterija njihova rada je solidarnost s onima kojima je to najpotrebnije. Njihova kritika diskursa podrazumijeva političku kritiku onih koji su odgovorni za iskrivljeni i pervertirani diskurs u reprodukciji dominacije i nejednakosti. Takva kritika ne bi trebala biti *ad hoc*, niti individualna, ni slučajna, već strukturna i usmjerena na skupine, uključujući odnose moći između grupa. U tom smislu, znanstvenici kritičke analize diskursa trebali bi biti društveni i politički znanstvenici, kao i društveni kritičari i aktivisti. Drugim riječima, kritička analiza diskursa je otvoreno normativna; bilo koja kritika po definiciji pretpostavlja primijenjenu etiku. Strukturno razumijevanje društvenih problema podrazumijeva općenitije uvide u problematiku, ponekad i neizravne i dugoročnije analize temeljnih uzroka, uvjeta i posljedica takvih problema. Oni koji upotrebljavaju kritičku analizu diskursa žele učiniti specifični doprinos i to kako bi dobili bolji uvid u ključne uloge diskursa u reprodukciji dominacije i nejednakosti (usp. van Dijk, 1993).

Iz sociokognitivne perspektive, kritička analiza diskursa proučava načine kontrole uma i društvenu ili moralnu nelegitimnost utjecaja na um recipijenta, pod pretpostavkom da moćni govornici mogu kontrolirati barem neke dijelove uma recipijenata da bi ostvarili korist za sebe. Kontrola uma se temelji na mentalnim modelima aktera, koji utjelovljuju društveno znanje i stavove, a utjecaj na takve modele ili uvjerenja može biti učinkovit način (neizravni) kontroliranja⁴⁶ akcija i djelovanja drugih ljudi. Ovo je poznato u domeni spoznajne (kognitivne) i socijalne psihologije jezika i diskursa. No, još nije poznato koja su svojstva govornika, a posebno svojstva diskursa poželjna i najučinkovitija kao sredstvo za takve oblike kontrole uma. A ono što je područje kritičke analize diskursa su moralno nelegitimni oblici diskurzivne

⁴⁶ Za primjer navodi europske političare dok pripisuju velike socijalne probleme imigraciji i imigrantima, mogu utjecati na uvjerenja većine te tako indirektno na modele koji čine podlogu rasizmu ili diskriminirajućem djelovanju članova dominantne skupine, također i drugim izrazima predrasuda koje političari mogu koristiti kako bi legitimirali određene političke odluke o ograničavanju imigracije.

kontrole uma od strane moćnih. Trebalo bi specificirati kako moćni govornici kontroliraju značajke teksta i govora, na takav način da su u mogućnosti nadzirati um primatelja u vlastitom interesu (van Dijk, 1995: 23). Primjerice, naglašavanje određenih tema ili sprječavanje drugih da adresiraju neke teme može utjecati na mentalne modele. U primjeru s imigracijom, definiranje imigracije kao problema ili prijetnje, jedan je od uvjerljivijih načina na koje dominantni govornici oblikuju modele (bijelih) građana ako oni nemaju alternativnih reprezentacija imigracije. Generalno, retoričke figure, kao što su hiperbole i metafore, mogu se koristiti kako bi naglasile *naše* dobre značajke i *njihove* loše značajke, i slično. U svakom slučaju, ako je ta kontrola u interesu moćnih i na štetu manje moćnih, kritička analiza diskursa ima za zadatak detaljnije istražiti uključene tekstualne i mentalne strukture i strategije.

Sintaksa je značajna za ideološku analizu. Razlike u poretku ili hijerarhijskim odnosima u strukturama rečenica i složenih rečenica dobro je poznati iskaz dimenzija značenja te drugih skrivenih semantičkih i pragmatičkih funkcija. Položaj i uloga rečenica mogu signalizirati posljedice i pretpostavke koje su usko povezane s onim što korisnici jezika trebaju ili ne smiju znati pa stoga i s ideološkim diskurzivnim funkcijama otkrivanja i skrivanja informacija (van Dijk, 2006: 274). Ideološki 'sadržaj' najizravnije se izražava u značenju diskursa i stoga Van Dijk posvećuje posebnu pažnju semantici ideološkog diskursa. Diskursna se produkcija u ovom kontekstu temelji na mentalnim modelima koje stvaramo o događajima. Budući da je značenje riječi, rečenica i cijelih diskursa izrazito složeno, on se fokusira na najvažnije komponente – teme, razine opisa ulazeći u detalje, implikacije i pretpostavke, lokalnu koherenciju, sinonime i parafraze, kontraste, primjere i ilustracije, odricanje od odgovornosti (engl. *disclaimers*), modalitete, neodređenoste, topose. Osim ovih, Van Dijk (1997) smatra vrlo važnima u KAD studijama i sljedeće: opis aktera, autoritet, kategorizacije, usporedbe, eufemizme, evidencijalnosti⁴⁷, generalizacije, hiperbole, implikacije, ironiju, polarizaciju, pretpostavke, dvosmislenosti, viktimizaciju, itd.

Ideološka funkcija *teme* proizlazi iz općih načela polarizacije *naših* i karakteristika *drugih*; naglasit ćemo dobre informacije o nama, a izostaviti one loše, i obratno naglasit loše informacije o drugima i izostavit dobre. Nakon što je tema odabrana, korisnici jezika mogu posvetiti više pažnje detaljima ili pak dati manje detaljni, odnosno apstraktniji opis nekog

⁴⁷ Evidencijalnost (očitost, bjelodanost) – Zaključivanje na osnovu dokaza. U hrvatskome nema evidencijalnosti kao gramatičke kategorije, već se izvor informacije mora iskazati posebnim glagolom i zavisnom rečenicom (*Čuo sam da... Vidio sam da...*) ili prilogom (*On je navodno došao* = 'Čuo sam ili čitao da je on došao, ali nisam se o tome osobno osvjedočio'). (Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje)

događaja. Kao i kod *naglašavanja* (engl. *topicalization*), uobičajeno je da dajemo precizniji opis naših uspjeha, za razliku od naših neuspjeha i obrnuto postavljamo stvari kad govorimo o drugima. Također, u ideološkoj analizi diskursa treba proučiti kako su implicitna značenja u rečenici ili tekstualnom fragmentu učinjena eksplicitnima. Naime, uobičajeno je *pretpostaviti* informacije koje nisu prihvaćene od strane svih i tako ih uvoditi takoreći 'na mala vrata', a da nisu nužno utemeljene na ispravnim premisama.

Koherencija (slijed prijedloga u rečenici je *lokalno koherentan* ako se radi o nizu akcija, događaja ili situacija koje su međusobno povezane) može biti ideološki kontrolirana putem mentalnih modela temeljem kojih se uspostavlja (primjer: '*On je iz Nigerije, ali je vrlo dobar radnik*'; pretpostavlja se da radnici iz Nigerije generalno nisu dobri radnici). *Sinonimi i parafraze* (slobodan prijevod nekog teksta) mogu biti ideološka sredstva, jer se koriste proizvoljno u različitim varijacijama koje mogu biti ideološki strukturirane. Upotreba diskurzivnog *kontrasta* sugerira da su vjerojatno i temeljni stavovi i ideologije zastupljene u terminima polarizacije nas i drugih. *Primjeri i ilustracije* mogu služiti kao premise ili dokazi u argumentaciji ideološki postavljenih razlika nas i drugih. *Odricanja* kombiniraju pozitivni aspekt vlastite grupe s negativnim aspektima o drugima i na taj način direktno instanciraju kontradikcije u ideološki utemeljenim stavovima. Tvrdnje se mogu *modificirati* sljedećim modalitetima: 'potrebno je da', 'moguće je da' ili 'poznato je da'. Takvo predstavljanje nekog fenomena može implicirati njegov legitimitet (primjerice, predstavljajući policijsku brutalnost 'nužnom' može podrazumijevati neku vrstu legitimacije za takvo nasilje). Snažan politički i ideološki alat za upravljanje jasnoćom (engl. *clarity*) i nejasnoćom (engl. *vagueness*), primjerice u diplomatskom jeziku. Možemo se ograđivati ili biti neodređeni kad ne znamo precizan odgovor na pitanje. Također, možemo se ograditi ako je određena izjava kontekstualno neprimjerena ili politički nekorektna. Na pola puta između semantike i retorike su *toposi* (engl. *topoi*), koji se na standardiziran i poznat način koriste u argumentaciji. U ideološkom rasističkom diskursu uobičajeno se koriste toposi tipa '*nek izbjeglice i drugi imigranti ostanu u svojoj zemlji i pomognu izgradnju svoje zemlje*', '*bolje je da ostanu u svojoj zemlji zbog široko raširene diskriminacije i predrasuda u našoj zemlji*', itd. Medijske informacije čine važan dio evidencijalnih strategija koje ljudi koriste. Obzirom da medijske poruke mogu biti pristrane, takvi 'dokazi' ili 'evidencije' mogu biti ideološki utemeljeni.

Na primjeru terorizma, Van Dijk je napravio ideološku studiju članaka u SAD-u (van Dijk, 1995b). Diskurzivne strukture uključene u ideološki utemeljen opis *Drugih* (u ovom

slučaju *Mi* su Amerikanci, odnosno zapadnjaci, a *Drugi* su teroristi, Arapi, islamski fundamentalisti, ali i općenito ostatak svijeta) uključuju:

- *Negativnu leksikalizaciju* - izbor izrazito negativnih riječi za opis djelovanja drugih - uništiti, traumatizirati, paralizirajući strah, mržnja, opsesija, ekstremizam, itd.). Leksikalizacija označava pretvaranje slobodnoga skupa riječi u vezani, npr. crveni luk ili glava motora. Dolazi do izražaja u specijalnom leksiku kada se skupovima riječi označuje jedan pojam. Takvi skupovi nisu jednaki zbroju značenja pojedinih sastavnica i služe kao jedan jedini sintaktički dio rečenice. Pod leksikalizacijom se osim toga podrazumijeva i bilo kakvo 'pretvaranje u riječ', pri čemu se obično misli na prelaženje jedne vrste riječi u drugu. Tako je npr. imenica mlâda (= mladenka) nastala od pridjeva, imenica predsjedavajući (usp. predsjedavajući predsjedništva) od glagolskoga priloga sadašnjega, prilog nažalost ili prijedlog uime od prijedložno-padežnih izraza i sl. (Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje)
- *Pretjerivanje* - opis događaja ili djelovanja pretjeranim pojmovima (usporedba bombaškog napada sa nuklearnim holokaustom).
- *Potez suosjećanja* - prikazivanje empatije prema žrtvama djelovanja drugih kako bi se uvećala brutalnost drugih.
- *Potez vidljivog altruizma* - argument protiv drugih nije razvijen nego služi pozitivnom predstavljanju samog sebe (*..u interesu muslimana i ne-muslimana bi bilo dobro to i to ..*).
- *Potez vidljive iskrenosti* - oblik odricanja od odgovornosti od eventualnih negativnih izjava (uporaba fraza poput *Iskreno..., Ne bismo trebali skrivati istinu...* i slično ne uključuje stvarnu iskrenost već predstavlja pozitivno predstavljanje samog sebe).
- *Negativnu usporedbu* - usporedba ciljane osobe ili skupine drugih sa opće priznatom negativnom osobom ili skupinom (G. Bush je usporedio S. Husseina s Hitlerom tijekom Zaljevskog rata).
- *Generalizaciju* - generaliziranje počevši od jedne osobe ili manje skupine prema većoj skupini ili kategoriji (bombaški napadi u SAD-u više nisu djelovanje manjih skupina specifičnih terorista već se pripisuju nekolicini neidentificiranih imigranata, a time i bilo kojem imigrantu).
- *Konkretizaciju* - detaljno opisivanje i vizualizaciju negativnog djelovanja drugih.
- *Aliteraciju* - naglašavanje važnosti ili relevantnosti označenih riječi, npr. aliteracija (jedan od dva ustaljena načina zvukovnoga ugađanja iskaza koje klasična retorika svrstava u figure dikcije, drugi je asonanca (ponavljanje samoglasnika). Aliteracija

pretpostavlja ponavljanje suglasnika ili suglasničkih skupina u susjednim ili prostorno bliskim riječima. Ritmizira iskaz, harmonizira ga, povezuje raznorodne riječi isticanjem iste zvukovne komponente, ponekad im pridaje nova značenja, pokreće glasovni simbolizam (Bagić, 2009).

- *Upozorenja* - naglašavanje potencijalnih prijetnji i terora bez dokaza.
- *Povreda normi i vrednota* - naglašavanje da drugi krše naše norme i vrednote te samim time drugi nisu civilizirani svijet.
- *Pretpostavke* - semantički aparat za neizravno isticanje naših dobrih i njihovih negativnih osobina. Te karakteristike su uzete kao zdrav razum, općeprihvaćene i ne treba ih izričito ponavljati (usp. van Dijk, 1995b).

3.2.4. Faircloughov okvir kritičke analize diskursa

Za Fairclougha je jezik, odnosno diskurs, nesvodljiv (ireducibilan) dio društvenog života, dijalektički povezan s drugim elementima društvenog života, stoga ih analiza i istraživanje društva uvijek trebaju uzeti u obzir (Fairclough, 2004). On na toj pretpostavci jezika i diskursa dijalektički povezanih s drugim elementima temelji svoj pristup diskurzivnoj analizi. Time ne svodi društveni život na jezik, tvrdeći – sve je diskurs, sve se može svesti na diskurs – već nudi analitičku strategiju, jednu od mnogih, za analizu diskursa i to u kombinaciji s drugim oblicima analize, primjerice s etnografijom ili nekim oblicima institucionalne analize. Fairclough koristi termin diskurs po uzoru na lingviste, dakle, referirajući govoreni ili pisani jezik u uporabi s tim da dodatno uključuje i društvenu praksu. On jezik smatra oblikom društvene prakse, što implicira da je jezik društveno oblikovan, ali i konstitutivan. Konstitutivan od socijalnih identiteta, društvenih odnosa i sustava znanja i uvjerenja. Svaki slučaj uporabe jezika doprinosi reprodukciji i/ili transformaciji društva i kulture, uključujući i odnose moći. To je moć diskursa. Korisno je razlikovati tri područja društvenog života koji bi mogli biti diskurzivno konstituirani: prikazi svijeta, društveni odnosi među ljudima te društveni i osobni identiteti (Fairclough, Mulderrig i Wodak, 2011). Društvene učinke diskursa nije moguće razumjeti bez promatranja i analize govora ili teksta. Iako je analiza teksta esencijalni dio diskurzivne analize, diskurzivna analiza nije isključivo lingvistička analiza nego u principu oscilira između usmjerenosti na analizu specifičnih tekstova i usmjerenosti na 'poredak diskursa', odnosno na relativno trajno društveno strukturiranje jezika, koje je samo po sebi jedan element relativno trajnog

strukturiranja i umrežavanja društvenih praksi (Fairclough, 2004: 2). Kritička analiza diskursa bavi se upravo kontinuitetom i promjenom navedenoga i to na nešto apstraktnijoj, strukturalnoj razini analize specifičnih tekstova. Ima za cilj sustavno istražiti često nevidljive odnose uzročnosti i određenosti između diskurzivnih praksi, događaja i tekstova te širih društvenih i kulturnih struktura, odnosa i procesa.

Koji je dakle cilj kritičke analize jezika? Prvi korak je otkriti i demistificirati određene (negativne) društvene procese, a zatim mehanizme manipulacije, diskriminacije, demagogije i propagande učiniti transparentnima. Drugi korak je prikupiti i analizirati što veću količinu podataka i primjera te pokušati objasniti kako je stvarnost konstruirana i zašto se određeni procesi uopće događaju, što podrazumijeva interdisciplinarno istraživanje. Treći je korak praktično i političko djelovanje, ako je ono moguće, kako bi se negativne prakse uklonile ili promijenile (Wodak, 1989: xiv). Prema Faircloughu (1989), kako bi jezična analiza bila kritička, ona mora imati tri razine: **deskriptivnu** – onu koja se zadržava na formalnim osobinama teksta, **interpretativnu** – onu koja objašnjava odnose između teksta i interakcije te **eksplikativnu** – onu koja objašnjava odnose između interakcije i društvenog konteksta. Dakle, jezična analiza se odvija kroz tri dimenzije; tekst, diskurzivnu praksu i društvenu praksu. Analiza teksta fokusira se na formalne osobine tekstova, dakle na rječnik, gramatiku, koheziju teksta. Formu je teško razdvojiti od značenja, obzirom da se značenje realizira kroz formu. Analiza diskurzivne prakse je usmjerena na proizvodnju, upotrebu i distribuciju diskursa koji je predmet proučavanja, a analiza društvene prakse se odvija na još širem području od diskurzivne prakse. Bez daljnje interpretacije i objašnjenja puko uočavanje i nabranje jezičnih manipulativnih strategija unutar nekog diskursa naprosto nema smisla. Stoga je bitno uzeti u analizu kako politički i ideološki aspekti utječu na društvene promjene, dakle bitno je proučiti odgovarajući društveni kontekst korištenja teksta.

Pored ove podjele, Fairclough razlikuje lingvističku analizu teksta od intertekstualne analize teksta. Intertekstualna analiza predstavlja graničnu oblast između teksta i diskurzivne prakse kad je u pitanju analitički okvir. Intertekstualna analiza gleda na tekst iz perspektive diskurzivne prakse. Naime, dok je lingvistička analiza više deskriptivne prirode, intertekstualna analiza je interpretativna. Ona koristi dokaze koje joj pruža lingvistička analiza i interpretira ih na određeni način, čime se tekst locira u odgovarajuću diskurzivnu praksu. Bez lingvističkih nalaza, intertekstualna analiza može biti neobjektivna, tako da joj lingvistički podaci daju objektivnost. S druge strane, sama lingvistička analiza ne bi predstavljala dovoljan okvir za interpretaciju teksta bez uključivanja intertekstualne analize. Po njemu, povezivanje

lingvističke analize teksta i intertekstualne analize bitno je za nadilaženje jaza između teksta i jezika s jedne strane i društva i kulture s druge (Lakić, 2014: 72).

Fairclough svoju metodu gradi na deset temeljnih pitanja i nekoliko potpitanja koja se upućuju tekstu. Unutar svakog pitanja, čitatelji mogu pronaći analitičke kategorije i koncepte koji se mogu koristiti selektivno, a ne iscrpno, osim ako to tekst ne zahtjeva. U interpretaciji značajki teksta treba uzeti u obzir kakvi su izbori učinjeni, odnosno što je još moglo biti uzeto u analizu. Prema tome, u analizi tekstova fokus je naizmjenično na onome što je zaista u tekstu i na tipovima diskursa koji izranjaju iz tog teksta.

Temeljna pitanja u analizi teksta (Fairclough, 1989):

A. Vokabular

1. Koje iskustvene vrijednosti imaju riječi?
 - Klasifikacijske sheme
 - Postoje li riječi koje su u fokusu ideološke borbe
 - Postoje li stilske figure ponavljanja (engl. *rewording/overwording*)
 - Koji ideološki značajni značenjski odnosi postoje među riječima (sinonimija⁴⁸, hiponimija⁴⁹, antonimija⁵⁰)
2. Koje relacijske vrijednosti imaju riječi?
 - Postoje li eufemistički⁵¹ izrazi?
 - Postoje li izrazito formalne ili neformalne riječi?
3. Koje izražajne vrijednosti imaju riječi?
4. Koje se metafore koriste?

B. Gramatika

5. Koje iskustvene vrijednosti imaju gramatičke značajke teksta?

⁴⁸ Sinonimija je odnos između dvaju leksema različita izraza, a istoga ili sličnoga sadržaja. *Leksem* je ukupnost svih oblika i značenja neke riječi, odnosno jezični znak. Osnovni su odnosi među leksemima: hiperonimija/hiponimija, sinonimija, antonimija, homonimija (Preuzeto sa <http://hrvatskijezik.eu/leksikologija/> 13.10.2015).

⁴⁹ Hiperonimija/hiponimija je odnos između dvaju leksema od kojih jedan ima šire značenje (hiperonim ili značenjska nadređenica), a drugi je značenjski uži i dodatno specificira značenje prvoga leksema (hiponim ili značenjska podređenica). Dva ili više hiponima koji imaju isti hiperonim nazivaju se kohiponimi ili značenjske supodređenice. Primjerice, leksem ptica hiperonim je leksemima kos, vrabac, roda, pingvin, lastavica koji su njegovi hiponimi. Leksemi su kos, vrabac, roda, pingvin, lastavica kohiponimi jer imaju isti hiperonim (Preuzeto sa <http://hrvatskijezik.eu/leksikologija/> 13.10.2015).

⁵⁰ Antonimija je odnos između dvaju leksema suprotnoga značenja. Dva leksema suprotna značenja čine **antonimski par** (*velik – malen, vjenčati se – razvesti se, gladan – sit*).

⁵¹ Eufemizam je riječ koja zamjenjuje neke konvencionalne ili poznate riječi kao način izbjegavanja negativnih vrijednosti.

- Koje vrste procesa i sudionika prevladavaju?
 - Je li agencija nejasna?
 - Jesu li procesi onakvi kakvima se čine?
 - Koriste li se nominalizacije?
 - Jesu li rečenice u aktivu ili pasivu?
 - Jesu li rečenice pozitivne ili negativne?
6. Koje relacijske vrijednosti imaju gramatičke značajke?
- Koji modovi su korišteni (deklarativni mod, gramatička pitanja, imperativi)?
 - Postoje li važne značajke relacijskih modaliteta?
 - Koriste li se zamjenice *mi* i *oni* i na koji način?
7. Koje izražajne vrijednosti imaju gramatičke značajke?
- Koji su logički konektori korišteni?
 - Postoje li važne značajke izražajnog modaliteta?
8. Kako su (jednostavne) rečenice međusobno povezane?
- Koji su logički konektori korišteni?
 - Karakterizira li složene rečenice koordinacija ili podređenost?
 - Koja se sredstva koriste za referiranja unutar i izvan teksta?

C. Tekstualne strukture

9. Koje su interakcijske konvencije korištene?
- Postoje li način na koje jedan sudionik kontrolira obrate drugih sudionika?
10. Koje strukture većeg razmjera ima tekst?

Za primijetiti je da Fairclough razlikuje tri tipa formalnih značajki koje može imati tekst; iskustveni (doživljajni), relacijski i izražajni. Formalne značajke teksta sa iskustvenim vrijednostima mogu indicirati kako je reprezentiran doživljaj prirodnog ili društvenog svijeta od strane proizvođača teksta. One se uglavnom vezuju se uz sadržaj, znanje i uvjerenja. Formalne značajke teksta sa relacijskim vrijednostima ukazuju na društvene odnose koji se prenose iz teksta u diskurs. I konačno, formalne značajke teksta s izražajnim vrijednostima ukazuju na proizvođačevo vrednovanje tog određenog dijela stvarnosti na koji se odnosi. One se vezuju uz subjekte i njihove društvene identitete.

Što se tiče prvog pitanja, najvažnije je ustanoviti kako su ideološke razlike u reprezentacijama svijeta između različitih tekstova kodirane u vokabular, primjerice *subverzivnost* će se vezivati uz 'lijevi' ideološki okvir, a recimo, *solidarnost* uz 'desni' te tako

pojavom određenih koncepata tekst će se ideološki smještati u specifični okvir. Nadalje, primjerice riječ *socijalizam* je u fokusu ideoloških prijevora, ima li apsolutno jedno ili više značenja (različita značenja jedne riječi imaju neku zajedničku jezgru, itd.). *Klasifikacijske sheme* stvaraju određene podijeljenosti stvarnosti koja je izgrađena iz određenih ideoloških reprezentacija te iste stvarnosti. U ovom smislu, vokabular je ideološki utemeljen. *Ponavljanje riječi* koje su gotovo sinonimi ukazuje na zaokupljenost nekim aspektom realnosti, što može indicirati na ideološku borbu. U kontekstu relacijskih vrijednosti u vokabularu, bitno je spomenuti formalnost društvenih situacija, jer ukazuje na korištenje određenog formalnog vokabulara naspram manje formalnih alternativa te se tako uočava uljudnost, nenametljivost i iskazuje poštovanje spram statusa sudionika. Izražajna vrijednost riječi je osnova za analizu jezika uvjeravanja, a bitna je u kontekstu ideoloških istraživanja jer se može referirati na ideološki kontradiktorne klasifikacijske sheme. *Metafora* je sredstvo prikaza jednog aspekta iskustva drugim. Često se koriste metaforički prikazi društvenih problema kao bolesti, a bolesti kao takve treba eliminirati, ukloniti. Ideološki značaj metafore bolesti je u tome što ima tendenciju dominantne interese prikazati interesima društva u cjelini. Osim spomenutih klasifikacijskih shema, ponavljanja riječi i metafore, može se analizirati koherencija, hiponimija, taksonomija, sinonimija, antonimija, klasifikacije, kolokacija, leksička metafora, gramatička metafora, pretpostavke, itd. I konačno, Fairclough predlaže dva načina identifikacije različitih diskursa unutar teksta; mogu se ustanoviti glavne teme, odnosno glavni dijelovi svijeta koji su predstavljeni, ili identificirati određena perspektiva ili kut gledanja iz kojeg su ti dijelovi svijeta predstavljeni. Ipak, najočitije razlikovne značajke diskursa su često značajke vokabulara.

Zaključno, kritička analiza diskursa fokusira odnos između uporabe jezika i širih društvenih i kulturnih struktura. Za Fairclougha to znači odnos između specifičnih komunikativnih događaja i ukupne strukture poretka diskursa. Za operacionalizaciju ovih teorijskih razmatranja on razvija analitički okvir oslanjajući se na koncepte intertekstualnosti, intediskurzivnosti i hegemonije. Ove dimenzije pripisuje svakom diskurzivnom događaju, koji je istovremeno tekst, diskurzivna praksa (uključujući proizvodnju i interpretaciju teksta) i društvena praksa. Pri tome pokušava uspostaviti sustavnu metodu za istraživanje odnosa između teksta i njegovog društvenog konteksta. Kritička analiza diskursa istražuje kako su diskurzivne prakse ideološki oblikovane odnosima moći i otporima prema moći.

3.2.5. Lingvističke značajke kritičke analize diskursa

Analitičari diskurzivne analize najčešće koriste uobičajene lingvističke aparate:

- *Aktivni ili pasivni glas.* Aktivnim ili pasivnim rečenicama i izrečenim ili neizrečenim subjektima možemo naglasiti ili prikriti djelovanje i odgovornost za djelovanje, što može imati utjecaj na ideološke posljedice teksta ili govora. Upotrebom aktiva daje se jasna slika o tome tko obavlja određenu radnju i nad kim (npr. *Policija napada prosvjednike*). Upotrebom pasiva jasno je što je učinjeno i kome, ali nije jasno izrečen počinitelj neke akcije (npr. *Prosvjednici su napadnuti*). Alternativno, može se koristiti nominalizacija, na način da se koriste glagolske imenice koje stvaraju još veću dvosmislenost (npr. *Napad na prosvjednike*).
- *Imenovanje.* Načini imenovanja perpetuiraju ideologiju. Primjerice, naslov novinskog članka – *Pet azijskih mladića uključeno u oružanu pljačku* stvara različitu sliku od naslova – *Pet mladića uključeno u oružanu pljačku*. Također, način na koji su akteri opisani u tekstu ili nakon što ih se citira može odaslati različitu sliku, npr. *Ana Anić, dr.*, stvara drukčiju sliku od imenovanja *Ana Anić, samohrana majka dvoje djece*.
- *Modifikatori imenica.* Modifikatori mijenjaju cijelu rečenicu pa ih se naziva i modalnim riječima. Npr. *gay brak* ili *istospolni brak* implicira da se takav brak bitno razlikuje od heteroseksualnog braka. Modalne riječi i izrazi imaju modifikatorsku funkciju u odnosu na rečenicu kojoj prethode, koja im prethodi ili unutar koje se nalaze pa se nazivaju rečeničnim ili tekstnim priložima (npr. *naravno, nažalost, dakako, vjerojatno, bez sumnje, na neki način, naprotiv* i sl.), a konektori su vezna sredstva na razini teksta (npr. *međutim, no, dakle, prema tome, u skladu s time*, itd. (Silić, 1984. prema Badurina, 2008: 50).
- *Neizravni citati.* Često se, naročito kao rezultati nekih anketa, iznose tvrdnje bez navođenja izvora i referenci.

Thomas N. Huckin (1997, 2002) iznosi neke tipične tekstualno-analitičke alate koji ukazuju na ideološke prijepore. Razlikuje one primjenjive na razini riječi/fraze od onih primjenjivih na razini rečenice/izjave ili na razini cijelog teksta te na višim razinama analize. Huckin smatra da je u analizi teksta najbolje početi s nadređenim konceptima (ili onima na višoj razini), uzimajući u obzir najvažnije elemente teksta. Potom treba ići kroz tekst opet i opet sve

do mikroskopskih razina analize (od razine teksta do rečenične razine pa do razine riječi/izjave) (Huckin, 1997).

Koncepti na razini **riječi/fraze** uključuju klasifikaciju, konotaciju, metaforu, leksičku pretpostavku i modalitet.

- *Klasifikacija* se odnosi na to kako netko odabire nešto nazvati i označiti.
- *Konotacija* (*lat.* connotare – skupa zabilježiti. 1. *log.* skup svih atributa koji se smatraju bitnima za značenje nekog pojma; 2. *gram.* skup asocijacija povezanih s nekom riječju i njezinim značenjem (npr. riječi *kiša* konotacija je: *vlaga, blato, kišobran, ružno vrijeme, neraspoloženje*, itd.)). Odnosi se na asocijacije i nijanse značenja koje nadilaze definicije iz rječnika. Posebne vrste konotacija se mogu naći u kodnim riječima, čije se nijanse značenja trebaju razumjeti samo kao podskup opće populacije. Pojam *obiteljske vrijednosti* u današnjem političkom diskursu je kod za društveni konzervativizam. Dakle, konotacija je specifični način na koji je riječ shvaćena od govornika, a koji doprinosi njenom značenju.
- *Metafora* (*grč.* metafora – figura u govoru; riječ ili izraz koji se upotrebljava u prenesenom smislu na temelju neke sličnosti, zapravo skrivena poredba u kojoj je ispušteno ono u čemu je sličnost; npr. proljeće života – mladost, krov nad glavom – kuća), odnosno još jedan način reprezentacije ideje u određenom svjetlu.
- *Pretpostavka* (domišljanje ili naslućivanje kao polazna postavka za donošenje suda; presumpcija – Anić) je riječ ili fraza koja pretpostavlja istinitost izjave u kojoj se nalaze (npr. *Liberalna stajališta predsjednika Clintona nisu popularna kod Republikanaca* – pretpostavlja se da predsjednik Clinton ima *liberalni* svjetonazor (Huckin, 1997: 7).
- *Modalitet* (*lat.* modus – način; 1. način kako se nešto događa ili misli; uvjetovanost, 2. u logici – stupanj sigurnosti nekog suda) je uporaba modalnih glagola i izraza kao *moći, trebati, mi mislimo* te naredbi koje projiciraju određeni autoritativni *glas* ili stav. Modalne konstrukcije olakšavaju različite oblike manipulacije.

Na **rečenica/izjava** razini, po Huckinu, najkorisniji analitički koncepti su tranzitivnost, izostavljanje, topikalizacija, uljudnost, pretpostavljanje, insinucija (nagovještavanje) i intertekstualnost.

- *Tranzitivnost* (prijenosnost) se odnosi na to kako je glavna radnja u rečenici kodirana (Fairclough). Odgovara na pitanje – tko radi što kome? Ako je u tekstu stalno isti akter od rečenice do rečenice, tekst može odražavati perspektivu u kojoj taj akter

ima povlašteni status (npr. *On je poljubio njenu ruku*). Tranzitivnost otkriva kako su procesi reprezentirani u jeziku.

- *Izostavljanje* se odnosi na namjerno izostavljanje informacija u rečenici.
- *Topikalizacija* (engl. *topicalization*) je pozicioniranje rečeničnog elementa na početku rečenice kako bi se naglasila njegova važnost ili postavio u prvi plan.
- *Uljudnost* (engl. *politeness*) se odnosi na međuljudski stav izražen u diskursu znakovima kao što su korištenje zamjenice i uvjetima obraćanja. Pozitivna uljudnost nastoji uspostaviti solidarnost s čitateljem ili slušateljem, a negativna nastoji zadržati samostalnost i privatnost.
- *Pretpostavka* može biti iznesena također u strukturi rečenice, kao i na razini riječi ili fraze.
- *Insinucija* se također koristi u manipulacijske svrhe. Za prepoznati pretpostavku potrebno je znanje jezika, a za prepoznati insinuciju potrebno je neko predznanje o kontekstu.
- *Intertekstualnost* je prepoznatljivo posuđivanje riječi ili fraza iz nekog drugog izvora, ponekad i cijelih rečenica. Izreke, aforizmi i ostale fiksne fraze su primjeri intertekstualnosti.

Koncepti na razini *teksta* uključuju žanr, višeglasje, koherentnost, uokvirivanje, proširenu metaforu, stavljanje u prvi plan/stavljanje u pozadinu, propust i pomoćne ukrase.

- *Žanr*⁵² (engl. *genre*) je posebna uporaba jezika koji konstituira određenu društvenu praksu. Žanr se može okarakterizirati kao uobičajena, odnosno društveno priznata, više ili manje shematski fiksna upotreba jezika povezana s određenom vrstom društvene aktivnosti (Fairclough). Žanr je više ili manje stabiliziran i uobičajen lingvistički način djelovanja i međudjelovanja, kojega obilježavaju posebni lingvistički oblici i strukture, povezani s posebnim komunikacijskim ciljevima te određenim društvenim i institucionalnim kontekstima (Swales, Bhatia prema Faircloughu, 2006: 32).
- *Polifonija* (engl. *heteroglossia*) je uključivanje diskurzivnih razlika i više *glasova* (1920-ih u književnu teoriju pojam uvodi Bahtin) u tekst. To znači da ni jedan glas u tekstu, pa tako ni autorov, nije povlašten. Takva slobodna igra diskursa koja ne dopušta prevlast jednoga stajališta nad ostalima omogućuje čitatelju da s navedenim

⁵² Žanr franc. (genre – rod, vrsta) 1. Određeni oblik literarnih djela; stil, način.... 5. Uopće: kategorija, tip, ton, način, stil (Klaić, B.)

- glasovima stupi u izravan, ali i nedovršiv dijalog (Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje). Prepoznavanje različitih glasova omogućuje analitičaru ukazati na intertekstualne veze (Lemke), čime se tekst smješta u čvršći sociokulturni kontekst.
- *Koherentnost* se odnosi na usklađenost cijelog teksta (dosljedna uporaba glagola, rečeničnih tema, zamjenica). Proučavajući koherenciju, analitičar može vidjeti kakvo predznanje tekst evocira (doziva). Više o koherenciji u tekstu *Razvoj teksta do konteksta*.
 - *Kadriranje* - *uokviravanje* (engl. *framing*) je obol koji autor daje tekstu (Parenti; Mumby & Clair). Sposobnost da odredi priču u određenom svjetlu je jedan od najmoćnijih autorovih oružja.
 - *Proširene metafore* su metafore koje se nastavljaju i nakon pojedine rečenice. One pridonose koherenciji teksta i mogu poslužiti kao aparati za kadriranje.
 - *Stavljanje u prvi plan* (engl. *foregrounding*) znači da se važnost pridaje dijelovima teksta, bilo kroz njihov fizički položaj ili veličinu, ili pak kroz izbor riječi ili sintaktičkih struktura.
 - Suprotnost stavljanju u prvi plan je *stavljanje u pozadinu* (engl. *backgrounding*). Izbor da se nešto naglasi ili ne-naglasi još je jedan autoritativni resurs.
 - Krajnji oblik stavljanja u pozadinu je *propust* (engl. *omission*) ili izostavljanje relevantnih informacija iz teksta. U nekim slučajevima, takve tekstualne tišine su ideološke prirode (Chomsky), u drugima su više taktičke (Jaworski). U svakom slučaju, ono što je ostalo neizrečeno je često važnije od onog što je rečeno.
 - *Pomoćni ukrasi* (engl. *auxiliary embellishments*) su nelingvistički aspekti teksta: grafike, zvučni efekti, itd. (Parenti). Oni privlače pozornost i na taj način mogu ostaviti brz i snažan dojam.

Na *višim razinama analize*, onima koje uključuju diskurzivne procese i šire kontekstualne čimbenike – neki drugi, više opći pojmovi obično dolaze u igru. Kao u slučaju tekstualne analize i ovi koncepti se odnose na zlorabu položaja. Evo nekih pojmova na višoj razini koje analitičari KAD smatraju korisnima u objašnjavanju kako određeni diskursi mogu dovesti do zlorabe moći (Huckin, 2002: 11).

Kad čitatelji čitaju tekst vrlo pažljivo, koriste *središnju obradu teksta*, a ako samo bace pogled na nešto, koriste *perifernu obradu* (Pratkanis, Aronson). U prvom slučaju čitatelji mogu primijeniti kritičko rezoniranje, ali u drugom ne. U današnjem svijetu preopterećenom

informacijama, čitatelji su prisiljeni koristiti perifernu obradu što ih čini ranjivima na manipulaciju od strane proizvođača teksta.

Takva manipulacija potiče čitatelje koji su 'u stisci s vremenom' koristiti kognitivne prečace ili *heuristiku* (Pratkanis, Aronson) te zauzeti namijenjenu im *čitateljsku poziciju*. Ako su ista heuristika i iste čitateljske pozicije više puta evocirane, to dovodi do naturalizacije prezentiranih ideja; to jest, one se čine prirodne ili zdravorazumske. To je osobito tako ako su ideje u skladu s masovno prihvaćenim *kulturnim modelima i mitovima* poput američkog sna ili SAD-a kao izvoznika demokracije (Gee, Hackett i Zhao). Diskurs koji zastupa interese dominantnih ponekad naiđe na *otpor* od podređenih čitatelja. Sofisticirani proizvođači teksta obično asimiliraju takav otpor pozivajući se na tzv. zajedničke interese. To rezultira *hegemonijskim* oblikom diskursa čiji je cilj ublažiti politički otpor i održati postojeće strukture moći (Gramsci, Eagleton).

Ideologija igra ključnu ulogu u izgradnji takvih rasprava (Eagleton, Kress). Analitičari KAD trebaju pokušati identificirati ideološke teme koje se pokreću kroz tekstove, a također i očite *interese* koji motiviraju proizvođače teksta. Čitatelje se može uvjeravati *argumentacijom* pa i to također treba analizirati.

Koncepti se mogu primjenjivati na različitim razinama granulacije, u rasponu od pojedine riječi do kompletnog teksta. Ovi koncepti naročito korišteni u dualizmu pozitivne prezentacije *nas* i negativnog prezentiranja *drugih* mogu razotkriti ideološku strukturu diskursa.

3.2.6. Kritika kritičke analize diskursa

Ruth Breeze u svom članku *Critical Discourse Analysis and its Critics* iz 2011. vrlo opširno iznosi kritike različitih autora upućene kritičkoj analizi diskursa (Breeze, 2011), koje ću dalje u tekstu navesti.

Hammersley (1997) tvrdi da je ortodokсна marksistička teorija danas diskreditirana, odnosno smatra se irelevantnom za razumijevanje današnjeg društva. Osim toga, smatra da Franfurtska škola ne konstituira solidnu osnovu kritičke analize diskursa, *kritike* kao takve, i ne može osigurati učinkovit filozofski temelj za 'kritičko' istraživanje kakvo zastupa kritička

analiza diskursa. Hammersley najviše kritizira nastojanje praktičara kritičke analize diskursa da ponude cjelovit uvid u društvene probleme, naročito jer to čine u duhu samorefleksivne kritike čime ovu metodu postavljaju u superioran odnos spram drugih istraživačkih metoda.

Kritičkoj analizi diskursa zamjera se i heterogenost intelektualnih izvora. Slembrouck (2001) smatra da se tijekom godina čak proširila njena intelektualna osnova (npr. u feminističke teorije). Henry Widdowson (1998) tvrdi da je pojam 'diskursa' nejasan te da ne postoji jasno razgraničenje između teksta i diskursa. Nadalje, on tvrdi da je kritička analiza diskursa ideološka interpretacija i stoga nije analiza. Sam termin 'kritička analiza diskursa' je kontradiktoran jer prvo pretpostavlja ideologiju, a tek onda analizira određene tekstove koji će potvrditi unaprijed pretpostavljenu interpretaciju. Fairclough je na ovu kritiku odgovorio skrenuvši pozornost na potpunu otvorenost rezultata same kritičke analize te da je kritička analiza diskursa, za razliku od drugih pristupa, uvijek eksplicitna o vlastitom stajalištu i predanosti. Fokusirajući se na pojedine leksičke značajke ili na određene gramatičke značajke, Widdowson smatra, moguće je doći do određenih ideoloških karakteristika teksta, ali ostaje pitanje legitimnosti obzirom na istraživačevu intuitivnost, koji može birati upravo one značajke koje imaju ideološki smisao, a ignorirati kontradiktorne podatke.

Osim toga, neki autori propituju odnos između diskursa i ljudskog poimanja stvarnosti. U globaliziranom svijetu, ljudi su izloženi mnoštvu različitih diskursa i konstantno ih uče razvrstavati, ignorirati i prihvaćati. Unatoč tome, velik broj istraživanja, koji koriste kritičku analizu diskursa, uzima za činjenicu jednosmjernan odnos između teksta i čitatelja, a kritičari smatraju da bi bilo suptilnije i realističnije priznati da su neki diskursi moćniji i utjecajniji od drugih i usredotočiti se na one koji su češći i vjerojatno mogu utjecati na širu javnost ili pokušati odrediti koji faktori utjecaj tih diskursa čine vjerojatnijim.

Nadalje, Schegloff (1997) smatra da kontekst treba analizirati samo u mjeri u kojoj je značajan za sudionike. Budući da može postojati beskonačan broj kontekstualnih čimbenika koji eventualno mogu utjecati na određenu interakciju, ostaje pitanje kako je moguće odabrati one koji su analitički relevantni. Iako u stvarnom svijetu istraživač ne može pristupiti podacima bez nekih apriori stvorenih dojmova, njegova je ideja da znanstvenici trebaju uzemljiti svoje analize u samoj interakciji, s naglaskom na ono što je relevantno za sudionike. S druge strane, upućuje se kritika analizi diskursa zbog izostavljanja konteksta iz analize, dok se istraživači usredotočuju na dekontekstualizirane značajke jezika.

Biling (2002) u nekoliko točaka iznosi svojevrsnu kritiku kritičke analize diskursa. Intelektualni temelj ove metode predmet je rasprave i unutar samog područja. Naime, počevši od prilično jednostavne neo-marksističke kritike društva u 1980-im godinama, kritička analiza

diskursa širi svoje intelektualne horizonte prema sociologijskom razmišljanju. Ako se kritička analiza diskursa smatra *pristupom* ili *školom* u okviru jezičnih studija, stavljen je naglasak na sociologiju i na kritičku poziciju spram kasne moderne, pomiješan s pojmovima općenito povezanim sa postmodernim paradigmatama. No, bez obzira na ovu eklektičnost, praktičari kritičke analize diskursa uspostavili su vlastiti kritički kanon koji se sastoji od radikalnih radova društvene analize koje konvencionalni lingvisti nikad nisu ni smatrali dijelom lingvistike.

Breeze temeljem svih kritika zaključuje da je kritička analiza diskursa obećavajuća paradigma za identificiranje i tumačenje načina na koji ideologija djeluje u i kroz diskurs. Njena najveća snaga je nadilaženje jaza između jezičnih pojava i djelovanja moći u društvu. Ono o čemu istraživači i čitatelji moraju voditi računa je sljedeće. Kritička analiza diskursa fundamentalno je definirana političkim ciljevima, o čemu su istraživači uobičajeno eksplicitni, a to treba uzeti u obzir prilikom interpretacije njihovih radova. Nadalje, da bi se izbjegla tendencija eklektičnosti koncepata i teorija, istraživači bi trebali jasno iznijeti teorijsku pozadinu svakog istraživanja. Mogli bi ili koristiti alate korpusne lingvistike da zadrže reprezentativnost podataka ili pak biti više disciplinirani i sustavni u analizi teksta. Osim toga, iako su istraživači proširili svoje vidno polje na makro-kontekst, ponekad se ne posvećuje dovoljno pažnje obilježjima neposrednog konteksta, a i ta obilježja treba uzeti u analizu. I na kraju, u posljednjih dvadeset godina kritička analiza diskursa uglavnom istražuje način kako ideologija djeluje kroz diskurs da bi se održala nejednakost između struktura moći. Radi toga, radovi koji su koristili kritičku analizu diskursa bili su većinom negativni i činilo se da propagiraju determinističku sliku društva. Stoga diskurzivna analiza koja istražuje emancipirane diskurse ili pozitivne promjene u društvenoj uporabi jezika, također bi bila korisna, prvenstveno radi pružanja informacija o načinu pozitivnih transformacija (Breeze, 2011).

Zaključiti ću ovaj tekst najvažnijim spoznajama. Osnovna pretpostavka od koje polaze kritički analitičari jest ona da je jezik sredstvo izražavanja i sredstvo za stvaranje društvene nejednakosti. Odbacuje se realno shvaćanje da je jezik samo neutralno sredstvo odražavanja ili opisivanja riječi. Kritička analiza diskursa, uglavnom istražuje način kako ideologija djeluje kroz diskurs da bi se održala nejednakost između struktura moći. U diskursu se događa da sudionici u komunikaciji nisu jednaki, u smislu da nemaju iste mogućnosti za kontroliranje konteksta, teme, dužine izlaganja i slično, odnosno netko ima moć nad drugima. Bilo da je ta moć direktna (u smislu kontrole postupaka drugih, primjerice naredbama ili zabranama), ili indirektna (kad sa pozicije 'moćnika' utječe na mišljenje drugih pomoću jezika, primjerice

uvjeravanjem i manipulacijom). Društvene učinke diskursa nije moguće razumjeti bez promatranja i analize govora ili teksta. Iako je analiza teksta esencijalni dio diskurzivne analize, diskurzivna analiza nije isključivo lingvistička analiza nego u principu oscilira između usmjerenosti na analizu specifičnih tekstova i usmjerenosti na 'poredak diskursa', odnosno na relativno trajno društveno strukturiranje jezika, koje je samo po sebi jedan element relativno trajnog strukturiranja i umrežavanja društvenih praksi. Krićka analiza diskursa bavi se upravo kontinuitetom i promjenom navedenoga i to na nešto apstraktnijoj, strukturalnoj razini analize specifićnih tekstova. Ima za cilj sustavno istražiti često nevidljive odnose uzročnosti i određenosti između a) diskurzivnih praksi, događaja i tekstova i b) širih društvenih i kulturnih struktura, odnosa i procesa.

3.3. Diskurzivna analiza govora

Za prvi dio istraživanja, u prosincu 2014. godine, provela sam osamnaest intervjua sa zaposlenicima Državnog zavoda za statistiku, koji rade na usklađivanju metodoloških i informacijskih procesa s europskim standardima i onima koji su na rukovodećim pozicijama u instituciji. Napravila sam polustrukturirani intervjui s namjernim uzorkom kazivača koji su dobro upoznati s temom harmonizacije. Većinu razgovora sam snimala pa transkribirala, a nekolicinu zapisivala. Razgovarala sam sa trinaestero zaposlenika na visokim i vrlo visokim rukovodećim položajima u instituciji i sa petoro viših savjetnika, što je pozicija s visokom razinom odgovornosti. Svi kazivači su bogat izvor informacija o istraživanom fenomenu te kontinuirano komuniciraju i surađuju s Eurostatom na projektima usklađivanja bilo poslovnih ili informacijskih procesa.

Velika većina europskog zakonodavstva je donesena standardnim postupkom odlučivanja u Europskoj uniji, tzv. redovnim zakonodavnim postupkom (stari naziv je *suodlučivanje*) te se temelji na određenom članku iz europskih ugovora. Europski parlament s Vijećem dijeli zakonodavnu vlast, a postupak počinje s Komisijom koja u načelu predstavlja i zagovara interes Europske unije kao cjeline. Komisija ima **pravo na inicijativu**, drugim riječima odgovorna je za izradu prijedloga novog europskog zakonodavstva. Prije nego predloži nove inicijative, Komisija procjenjuje njihove moguće gospodarske, društvene i ekološke posljedice te navodi prednosti i nedostatke mogućih političkih opcija (tzv. *Impact Assessment Questionnaires*). Ako Komisija ustanovi da je neki zakon potreban, odnosno da će biti efikasnije riješen na europskoj, a ne na nacionalnoj razini (princip supsidijarnosti), započinje s izradom prijedloga, pri čemu konzultira razne stručne odbore, radne skupine, nevladine organizacije, predstavnike lokalne vlasti i industrije te organizacije civilnog društva i pojedinaca. Nakon donošenja određene uredbe ili regulative, nacionalna statistička tijela implementiraju mjere koje su sadržane u zakonodavnim aktima, preduvjet čega je implementacija određenih standarda. Standardi su u tom smislu temelj za provedbu uredbi. Pojam *standardi* u kontekstu ovog istraživanja uključuju dokumente Europske unije, odnosno Europskog statističkog sustava te pravila i smjernice za proizvodnju statistike i informacijsku tehnologiju. Standard predstavlja sporazum, svojevrsni kompromis koji postižu oni koji ga donose. Navedeno znači da akteri, koji kreiraju standard, tijekom procesa usvajanja trebaju postići suglasnost oko općih metoda i prihvatljivih razlika zatečenog stanja. Velik problem u svezi standardizacije postojanje je velikog broja standarda

proizvedenih u okviru Europskog statističkog sustava, odnosno ironična situacija da se i standardi trebaju standardizirati i opet nastaje novi standard te tako i svojevrsna hiperprodukcija standarda. U takvoj situaciji može doći do preklapanja standarda i nije jasno tko ih definira. Također, obzirom na velik broj članica, ako samo jedna zemlja nastavi koristiti *stari*, a ne počne koristiti *novi* standard, ostaje problem interoperabilnosti.

Nadzor Eurostata nad proizvodnjom nacionalnih statistika⁵³ prvenstveno je omogućen pravnim regulativama i standardizacijom, odnosno harmonizacijom službene statistike, što znači postojanjem usporedive statistike na razini Europskog statističkog sustava i šire. Globalna statistička zajednica kontinuirano radi na ujednačavanju statističkih metodologija i općenito poslovnih procesa i informacijskih sustava radi povećanja usporedivosti podataka. Napori se ulažu u veću međuinstitucionalnu usporedivost metoda i produkata statističke proizvodnje te u razvoj usporedive informacijske tehnologije koja će automatizirati i *industrijalizirati* statističku proizvodnju. Svaka međunarodna ili nadnacionalna institucija u svijetu ili neka skupina sastavljena od nekoliko takvih institucija (UN, OECD, MMF, Svjetska banka, Banka za međunarodna poravnanja, EU) ima određeni interes u kontekstu standardizacije i za cilj da se, šire u statističkom svijetu, usvoje standardi koje oni proizvode ili preporučuju. Također i Eurostat, kao statistički autoritet Europske Unije, da bi ispunio svoje zaduženje i odgovornost prikupljanja i diseminacije usklađenih i usporedivih podataka svih država članica, u suradnji sa članicama, financijskim institucijama i različitim interesnim skupinama, kreira i promovira standarde te ima za cilj da ih prihvati i implementira šira zajednica.

U disertaciji koristim pojam *djelovanja* unutar institucija, podrazumijevajući djelovanje Eurostata i Državnog zavoda za statistiku, u okviru Europskog statističkog sustava. Ono se, kao takvo, temelji na normama i pravilima. Institucije su razumski ustrojene oblici grupnoga društvenog i političkog djelovanja zbog zadovoljavanja potreba i interesa. Za djelovanje u instituciji mora postojati motiv. Motiv može biti sudjelovanje u stvaranju europske statističke harmonizacije, pravna i profesionalna dužnost i obveza bilo nacionalnih ili europskih

⁵³ Nacionalne statistike su službene statistike koje proizvode nacionalna statistička tijela zemalja članica Europske unije. Primjerice, Zakonom o službenoj statistici Državni zavod za statistiku (DZS) je glavni nositelj, pružatelj i koordinator sustava službene statistike i glavni predstavnik nacionalnoga statističkog sustava pred europskim i međunarodnim tijelima nadležnima za statistiku. Osim DZS-a, Zakonom su nositeljima službene statistike određeni Upravno tijelo Grada Zagreba nadležno za poslove službene statistike, Hrvatska narodna banka i druga ovlaštena tijela. Za razdoblje od 2013.-2017. ovlaštena tijela su Agencija za zaštitu okoliša, Hrvatska regulatorna agencija za mrežne djelatnosti, Hrvatski zavod za javno zdravstvo, Ministarstvo financija, Ministarstvo poljoprivrede i Ministarstvo unutarnjih poslova.

dužnosnika, ali razlog može biti i povećanje prihoda, društvenog prestiža, stjecanja moći, itd. Djelovanje je posredovano sredstvom radi nekakve svrhe. Djelovati sa svrhom znači djelovati radi ostvarivanja onoga što je postavljeno kao motiv/svrha djelovanja. Djelovanje završava ispunjenjem određene svrhe zbog koje smo djelovali (Milardović, 2014). Za definiciju institucije, također, uvažavam i onu Jon Elstera (2000); institucija je mehanizam koji nameće pravila. Ta pravila pomoću vanjskih, formalnih sankcija, upravljaju ponašanjem određene grupe osoba.

3.3.1. Institucionalni i nadzorni legitimitet Eurostata

Osnivački ugovori Europske unije (Lisabonski ugovor je 2009. konsolidirao prvotna tri najvažnija ugovora - Ugovor o Europskoj uniji, Ugovor o funkcioniranju Europske unije i Ugovor o Europskoj zajednici za atomsku energiju) propisuju temeljna prava pojedinaca (npr. jamstvo slobode kretanja dobara, usluga, radnika, kapitala, itd.), institucionalnu strukturu Unije (Komisija, Vijeće, Parlament, Europsko vijeće, Europska središnja banka, agencije, itd.), nadležnost Unije i način kojim Unija odlučuje o pitanjima unutar svoje nadležnosti (zakonodavni postupak i pravni akti). Pravo Europske unije nadređeno je nacionalnom pravu te su nacionalni sudovi dužni izuzeti iz primjene bilo koju normu nacionalnog prava koja je protivna bilo kojoj normi EU prava. Vrste pravnih akata Unije su:

- Uredbe (engl. *regulations*) obvezuju države članice, odnosno članice imaju obvezu osigurati njihovu učinkovitu primjenu na nacionalnoj razini. Sve uredbe imaju izravni učinak od dana stupanja na snagu. Primjerice, uredbe propisuju obveznu dostavu podataka nacionalnih statističkih tijela u Eurostat.
- Direktive (engl. *directives*) obvezuju sve ili samo neke države članice. Članice ih moraju transponirati (prenijeti) u nacionalno zakonodavstvo i ostvariti, ali svaka samostalno odlučuje o načinu realizacije.
- Odluka (engl. *decision*) je obvezujuća onima kojima je upućena, bilo da je upućena zemlji članici ili pojedinačnom poduzeću i neposredno se primjenjuje.
- Preporuke (engl. *recommendations*) i mišljenja (engl. *opinions*) nemaju pravno obvezujuću snagu. Preporuka omogućuje institucijama izraziti svoja stajališta i prijedlog pravca djelovanja, a da pritom ne nameće ikakve pravne obveze onima kojima je upućena. Mišljenje je instrument koji omogućuje institucijama davanje

neobvezujućih izjava, drugim riječima njime nije nametnuta pravna obveza onima kojima je upućeno. Mogu ga izdati glavne institucije Unije (Komisija, Vijeće, Parlament), Odbor regija i Europski gospodarski i socijalni odbor. Tijekom izrade zakonodavstva odbori daju mišljenje sa svog specifičnog regionalnog ili gospodarskog i socijalnog stajališta.

Akti se generalno dijele na zakonodavne i nezakonodavne. Zakonodavni su usvojeni u zakonodavnom postupku, bilo redovnom ili posebnom i mogu biti u obliku uredbe, direktive ili odluke. Nezakonodavni mogu biti **delegirani** (zakonodavni akt delegira ovlast na Komisiju) i **provedbeni** (EU zakonodavstvo u pravilu provode države članice, iznimno Komisija ili Vijeće). Nezakonodavni akti također mogu biti u obliku uredbe, direktive ili odluke, razlika je u nadzoru nad Komisijom. Kod delegacije, tijelo ili tijela koja su delegirala ovlast vrše nadzor, a kod implementacije, nadzor vrše države članice kroz tzv. postupak komitologije.

Svaka poduzeta akcija Europske Unije temelji se na ugovorima koji su dobrovoljno i demokratski odobreni od strane članica unije. O ugovorima pregovaraju i dogovaraju se sve zemlje članice, a potom ih ratificiraju njihovi parlamenti ili referendumi. Nacionalne institucionalne vlasti same biraju način provedbe ugovora sklopljenih na europskoj razini. Ugovori utvrđuju ciljeve Unije, pravila djelovanja institucija Unije, način donošenja odluka i odnos između Unije i njenih članica. Mijenjaju se i dopunjavaju pristupanjem nove zemlje članice i, s vremena na vrijeme, kad se reformiraju institucije Unije. Europska komisija je središnja egzekutiva Unije koja predlaže nove zakone, a usvaja ih Europski parlament i Vijeće Europske unije. Europski parlament predstavlja građane Unije i direktno je biran od njih, a Vijeće predstavlja vlade zemalja članica. Donesene zakone potom implementiraju zemlje članice i Komisija. Temeljem Lisabonskog ugovora iz 2009., kojim se potiče uključivanje nacionalnih vlada u rad Unije, nacionalni parlamenti zemalja članica mogu izraziti svoje mišljenje o prijedlozima zakonodavnih akata Europske komisije, kao i o drugim pitanjima koji su od njihova interesa. Nacionalni parlament može dati '**obrazloženo mišljenje**' (engl. *reasoned opinion*) ako smatra da prijedlog dovodi u pitanje i nije u skladu s principom supsidijarnosti (koji znači da osim u područjima u kojima ima isključive ovlasti, Unija djeluje samo ondje gdje će djelovanje biti učinkovitije na komunitarnoj nego na nacionalnoj razini⁵⁴). Ovisno o broju obrazloženih mišljenja, Komisija može preispitati svoj prijedlog i odlučiti hoće

⁵⁴ Nacionalni parlamenti prate ispravnu primjenu ovog načela u EU odlučivanju.

li ga zadržati, prilagoditi ili povući. Ovo se naziva procedurom '**žutog i narančastog kartona**'. Komisija djeluje kao čuvar ugovora, što znači da s Europskim sudom dijeli odgovornost o pravilnoj primjeni EU zakonodavstva u zemljama članicama. Ako ustanovi da u nekoj članici nije pravilno primijenjen neki europski zakon pokreće tzv. **prekršajni postupak** (engl. *infringement procedure*), što znači slanje službenog dopisa vladi zemlje 'u prekršaju' i postavljanje krajnjeg roka za ispravak u kojem očekuje detaljni odgovor i obrazloženje članice. Ako ovaj postupak ne uspije, Komisija se obraća Sudu koji može sankcionirati vladu te članice. Presude Suda su obvezujuće za zemlje članice i za institucije Europske unije.

Temelj za proces statističke harmonizacije, cilj kojega je usporedivost statističkih podataka diljem Europske unije, jest Uredba (Europske Komisije) br. 223/2009⁵⁵ Europskog parlamenta i Vijeća od 11. ožujka 2009., koja je pravni okvir za razvoj, proizvodnju i diseminaciju usklađene i usporedive europske statistike, a daje smjernice za suradnju ESS-a i Europskog sustava središnjih banaka (ESSB), nadalje, okvir je za upravljanje statističkim sustavom, proizvodnju i diseminaciju europskih statistika, osnivanje radnih skupina, smjernice za djelovanje nacionalnih statističkih tijela, povjerljivost podataka, mogućnost dodjeljivanja bespovratnih sredstava nacionalnim statističkim i drugim statističkim tijelima, financijsku pomoć Europske unije za nacionalna statistička i druga statistička tijela za provedbu privremenih statističkih mjera o kojima odlučuje Komisija, itd. Osim općih uredbi koje se primjenjuju na cijelo područje statistike, postoji niz uredbi koje reguliraju pojedina statistička područja ili domene. Postupak implementacije je isti kao i kod općih uredbi. Uredba je zakonodavno obvezujuća i nacionalna je tijela moraju poštovati. Osim sa zakonodavnim i nezakonodavnim aktima, područje službene statistike je regulirano sa 300 europskih propisa i s oko 500 vrlo detaljnih metodoloških uputa, a postoji mnoštvo službenih dokumenata, izvješća, tehničke dokumentacije, smjernica, uputa za korištenje i sličnih dokumenata koji su javno dostupni putem Eurostatovih internetskih stranica, portala, foruma, itd.

Primjer 1.

„Kod nas je sve zadano uredbom. Mi u odjelu nemamo puno prostora za odstupanje od onoga što je propisano uredbom. (...) To nam je Biblija.“

(Kazivač 1)

⁵⁵ Cijela uredba se može pročitati na poveznici: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009R0223&from=EN> (21.7.2015) ili u Službenom listu Europske Unije.

U diskurs nacionalnog statističkog tijela utkan je **legitimitet uredbi**. U primjeru 1 riječi *Biblija* konotacija je Sveto pismo, Božja riječ u ljudskoj riječi jer konkretni ljudi pišu i govore u njegovo ime. Konotacija *Biblije* je specifični način na koji je uredba shvaćena od govornika, a koji doprinosi njenom značenju, u ovom slučaju autoritetu uredbe.

Primjer 2.

„Uredbe Europske unije su direktno implementirane u nacionalno zakonodavstvo i dakle sve što je doneseno u Eurostatu, odnosno u EU, nije zahtjev ili traženje Eurostata već harmonizirana statistika na razini EU-a. Ne bih to odvajala od naše redovne djelatnosti, odnosno prezentirala to kao dupli posao.“

(Kazivač 5)

Također, u primjeru 2 autoritet uredbe nije upitan, jer je europsko pravo nadređeno nacionalnom pravu (zemalja članica) i toga je kazivač svjestan te se kristalizira diskurs ravnopravne suradnje nacionalne statističke institucije s Eurostatom. DZS je dio Europskog statističkog sustava, a zahtjevi Eurostata su u tom kontekstu **naturalizirani**, podrazumijevaju se. Ovdje je artikulirana zdravorazumska osviještenost da je Hrvatska dijelom Europske unije, da je punopravna članica Europskog statističkog sustava i zahtjevi Eurostata se podrazumijevaju. Institucionalni legitimitet Eurostata je stoga neupitan.

Komisija je podijeljena u **Odjele (glavne uprave)**⁵⁶ (engl. *Directorates-General* - DGs) i službe⁵⁷ (pravna služba, održavanje). Svaka Glavna uprava je specijalizirana i odgovorna za određeno područje politike, a korespondira s nacionalnim ministarstvom. Na čelu Odjela je generalni direktor koji odgovara za svoj rad povjereniku⁵⁸ zaduženom za to područje. Eurostat

⁵⁶ Odjeli Europske komisije su Energetika (ENER), Eurostat (ESTAT), Financijska stabilnost, financijske usluge i unija tržišta kapitala (FISMA), Glavno tajništvo, Gospodarski i financijski poslovi (ECFIN), Humanitarna pomoć i civilna zaštita (ECHO), Informatika (DIGIT), Istraživanje i inovacije (RTD), Klimatska politika (CLIMA), Komunikacija (COMM), Komunikacijske mreže, sadržaji i tehnologije (CNECT), Ljudski resursi i sigurnost (HR), Međunarodna suradnja i razvoj (DEVCO), Migracije i unutarnji poslovi (HOME), Mobilnost i promet (MOVE), Obrazovanje i kultura (EAC), Okoliš (EN), Oporezivanje i carinska unija (TAXUD), Poljoprivreda i ruralni razvoj (AGRI), Pomorstvo i ribarstvo (MARE), Pravosuđe i zaštita potrošača (JUST), Prevođenje (DGT), Proračun (BUDG), Regionalna i urbana politika (REGIO), Služba za instrumente vanjske politike (FPI), Susjedska politika i pregovori o proširenju (NEA), Trgovina (TRADE), Tržišno natjecanje (COMP), Unutarnje tržište, industrija, poduzetništvo te mali i srednji poduzetnici (GROW), Usmeno prevođenje (SCIC), Zajednički istraživački centar (JRC), Zapošljavanje, socijalna pitanja i uključivanje (EMPL), Zdravlje i sigurnost hrane (SANTE) (http://ec.europa.eu/about/ds_hr.htm 8.01.2016)

⁵⁷ Za redovni rad Komisije zaduženi su administrativni dužnosnici, stručnjaci, prevoditelji, tumači i tajničko osoblje. To su građani iz cijele EU, izabrani putem javnog natječaja.

⁵⁸ Povjerenici Komisije su politički izabrani, odnosno ranije su bili većinom ministri vlada zemalja članica, ali kao članovi Komisije obvezni su djelovati u interesu Unije.

je jedna od Glavnih uprava, zadužena za prikupljanje i diseminaciju usporedivih i usklađenih podataka od nacionalnih statističkih tijela. Glavni korisnici podataka kojima raspolaže Eurostat su upravo Glavne uprave Europske Komisije. Njihovi predstavnici sudjeluju na sastancima statističkih područja, odnosno domena u Eurostatu te iznose članicama nove zahtjeve, inicijative, nove potrebe za podacima i slično. Dakle, osim obvezne dostave podataka, Eurostat od zemalja članica zahtjeva i proizvodnju novih statistika, onih koje se do sad nisu proizvodile, po nalogu svojih korisnika (Glavnih uprava). Eurostat je moderator ili posrednik između nacionalnih statističkih tijela (i drugih nacionalnih statističkih autoriteta) i predstavnika Glavnih uprava koji zahtijevaju određene (nove) podatke radi provođenja politike na nivou Europske unije. Eurostat zastupa njihove zahtjeve. Zahtjeva je sve više iz godine u godinu. Primjerice, u DZS-u je broj planiranih statističkih aktivnosti, odnosno kompletnih istraživanja, porastao s 283 u 2013. godini na ukupno 300 aktivnosti u 2014. godini, od čega su ukupno provedene 292 aktivnosti, dakle čak 9 aktivnosti više nego u prethodnoj godini.

Organizacijska struktura Eurostata je masivna i birokratizirana. Birokracija je instrument moći i sredstvo političke hegemonije. Koncept 'birokracije' najviše se povezuje s Max Weberom koji je opisao idealni tip birokracije. Birokratske organizacije ili sustave karakterizira pravna nadležnost i precizna podjela rada, pravila, impersonalnost i objektivnost, profesionalizam, hijerarhijska struktura, autoritativna struktura, kontinuitet i racionalnost. U osnovi koncepta pravne nadležnosti specijalizacija je svakog pojedinog odjela i pojedinca unutar odjela. Svatko je specijaliziran i zadužen za određeni dio posla, a za koji je odgovoran organizacijskoj hijerarhiji. Takva podjela rada je u pravilu efikasna, ali može dovesti do brojnih patoloških pojava, jer se problemi koji nisu u djelokrugu rada nekog od ureda ili pojedinog službenika u njemu odbijaju riješiti te se prebacuju iz odjela u odjel. Pri tome svaki odjel štiti svoj interes i odbija odgovornost za nastale štete - pravdajući se da to nije u djelokrugu njihove nadležnosti. U Eurostatu postoji obvezna procedura rotacije zaposlenika po različitim odjelima ili domenama nakon 4 godine rada u pojedinoj domeni. Zaposlenici se upoznaju sa više područja statistike, što je pozitivan aspekt ove prakse, ali ostaje problem prilagodbe na novo radno mjesto. Pravila su krvotok birokratske organizacije, pružajući joj racionalni i kontinuirani temelj za njene postupke. Birokratske odluke i prije svega – postupci su utemeljeni na kodificiranim pravilima i presedanima. Postojanje pravila je karakteristika pravno-racionalnih autoriteta, dajući im poziciju u javnosti – da njihove odluke nisu proizvoljne, da standardizirane postupke nije lako zaobići te da se pravila moraju poštovati. Pravila su srž birokracije. Sve je u Europskom statističkom sustavu uređeno pravilima, svaki dio provođenja statističkih istraživanja, sudjelovanja nacionalnog statističkog tijela u procesu harmonizacije i u

proizvodnji europske statistike, općenito standardi su jasno definirana pravila o načinu provođenja statističkih istraživanja, postoje jasna pravila o načinu djelovanja institucija Europske unije, itd.

Primjer 3.

„U mom području ima strahovito puno stvari koje su regulirane Gentlemen's Agreement-om. Što je po meni, fantastičan uspjeh da se nešto dogovori, recimo na 5 do 10 godina. Lijepo. Svi imamo zajednički interes da se podaci objave, a da nema potrebe ažurirati neku zakonsku osnovu, recimo u Hrvatskoj to traje. (...) Mi se o tome možemo dogovoriti kao ljudi na sastanku. I puno se stvari onda riješi.“

(Kazivač 10)

Pored birokratskih karakteristika Eurostata, što se može uzeti kao negativno obilježje, s druge strane Eurostat je fleksibilan i može brzo pronaći neka rješenja, primjerice idejom/praksom 'džentlmenskog sporazuma', što je zapravo neformalni sporazum zasnovan na uzajamnom povjerenju, odnosno međunarodnom moralu pa je njegovo izvršenje pitanje časti. Tako Eurostat razvija svoj **ugled i autoritet** u diskursu nacionalnih tijela. U primjeru 3 naspram efikasnog i uredenog Eurostata, odnosno platforme na kojoj Eurostat djeluje, a to je Europski statistički sustav, postavlja se tromi i problematičan pravni sustav Hrvatske, što također ukazuje na konstituiranje institucionalnog legitimiteta Eurostata u diskursu DZS-a.

Službena je statistika zanimljiv faktor funkcioniranja Europske unije iz gospodarske i financijske perspektive jer se temeljem statističkih podataka određuje iznos sredstava, koji članice Europske unije uplaćuju u europski proračun, utvrđuje se iznos sredstava koji pojedina regija može koristiti iz fondova Europske unije prema indeksima razvijenosti, ima značajan utjecaj na poljoprivrednu politiku, utječe na pokretanje procedura prekomjernog deficita, itd. Osim toga, rejting agencije ocjenjuju zemlje temeljem statističkih pokazatelja. Dakle, nacionalna se statistička proizvodnja odvija u skladu s principima Europskog statističkog sustava i temeljem njih se uspostavlja. Naime, Eurostat nadzire konzistentnost pokazatelja jer prikuplja podatke od svih članica i objavljuje zbrojnu statistiku na razini Europske unije, koja se naziva EU agregat. Ima kontrolne i validacijske mehanizme, a u metodologiji se stalno rade dodatna unapređenja koja onemogućuju, odnosno smanjuju na najmanju moguću mjeru takozvanu ekspertnu procjenu, što znači da su objavljeni podaci nepristrani. Osim toga, za nepoštivanje rokova transmisije u Eurostat u domeni Nacionalnih računa, država za

nepoštivanje uredbi može snositi financijske sankcije. S druge strane, Komisija je odgovorna za provođenje proračuna i EU politika i programa koje su usvojili Parlament i Vijeće. Dok nacionalna i lokalna tijela rade na implementaciji usvojenih politika i programa, Komisija nadzire njihov rad. Istovremeno, Komisiju nadzire Europski revizorski sud prilikom izrade proračuna i dostavlja godišnji izvještaj Parlamentu, temeljem čega Parlament daje dozvolu Komisiji za provedbu proračuna. Dakle, Europski revizorski sud nadzire Eurostat, a Eurostat nadzire nacionalna statistička tijela. Sve zaprimljene podatke Eurostat kontrolira različitim kontrolnim mehanizmima, logičko-računskim kontrolama, kontrolama kvalitete i slično, a ako se ustanove odstupanja od uobičajenih vrijednosti statističkih pokazatelja nacionalna su tijela dužna potvrditi točnost, odnosno ispraviti netočne podatke.

Primjer 4.

„Oni moraju objaviti podatke i njih se ne tiče da li ti imaš jednu ili deset tablica. Tu kod nas se to treba srediti. Ne može deset tablica biti u ingerenciji jedne osobe. To je nevjerojatno. (...) Komunikacija je u redu. Nije ti drago primati 'remindere', ali to je iz razloga što kod nas nije sve raspoređeno kako treba.“

(Kazivač 13)

Prvi iskaz u primjeru 4 legitimira moderatorski autoritet Eurostata (*Oni*) u Europskom statističkom sustavu. Odmah potom izranja diskurs neorganiziranosti nacionalne institucije prema kojemu Državni zavod za statistiku (*Mi*) nije sposoban pratiti rad i pravila Europskog statističkog sustava. Pritisak koji Eurostat vrši nad nacionalnim tijelom opravdavan je i smatran legitimnim, a krivica je na nacionalnoj instituciji radi loše interne organizacije posla (*...kod nas nije sve raspoređeno kako treba...*). Ova tvrdnja legitimira opominjanje od strane Eurostata i uspostavlja diskurs Eurostata kao **profesionalnog uzora**. Da bi organizirao slanje podataka u skladu s propisanim rokovima, odnosno transmisiju, Eurostat uvodi podsjetnike ili upozorenja, tzv. *'reminder-e*, kao mehanizam za uredno odvijanje procesa transmisije. Rekla bih da *reminder-i* postavljaju nacionalno tijelo u podređen položaj spram Eurostatu, što ukazuje na **disciplinski ili kontrolni tretman** Eurostata prema nacionalnom tijelu. ESS je time označeno kao *društvo kontrole* koje dominira svojevrsnom autokorekcijom, učeći subjekte da discipliniraju sami sebe. Disciplina je mehanizam vlasti koji regulira ponašanje pojedinaca u nekom društvenom tijelu, na način da se regulira organizacija prostora, vremena (vremenski rasporedi) i ljudsko djelovanje i ponašanje. To se provodi pomoću složenih sustava nadzora. Foucault analizom podrijetla disciplinskih institucija kao što su zatvori, bolnice, azili, škole ili

vojarne (koncept 'disciplinskog društva') dolazi do zaključka da disciplina nije moć, nego jedan od načina na koji se moć može uspostaviti ili ostvariti (Foucault, 1994b, 2010). Eurostat disciplinom ostvaruje svoju moć.

Uporaba modalnih izraza; 'oni *moraju* objaviti podatke' (13), 'ti se *morаш* očitovati na svaku točku dnevnog reda' (10), 'to se *mora* napraviti' (9), 'uvijek se išlo na to *mora se, mora se*' (14) - projicira određeni autoritativni glas ili stav. Modalne konstrukcije i uvjetovanja olakšavaju različite oblike manipulacije.

Navesti ću još neke primjere nadzora koje provodi Eurostat.

Jednom godišnje Državni zavod za statistiku od Eurostata dobije **anonimni korisnički upitnik** za podacima, koji je sredstvo za ocjenjivanje odgovora nacionalnog statističkog tijela. Ocjenjuje se brzina odgovora, kvaliteta odgovora, samopromocija, itd. Ovakvi i slični upiti i upitnici Eurostata su ozbiljno shvaćeni u diskursu zaposlenika, opširni su i traže veliki angažman, pored redovnog poslovanja. Ovo sredstvo kontrole Eurostatove kontrole stavlja nacionalno statističko tijelo u submisivni položaj.

Uz mjerenje i uspoređivanje (engl. *benchmarking*), najbolje prakse (engl. *best practices*) i uključivanje u glavna društvena strujanja (engl. *mainstreaming*) još jedan instrument preporučivanja i usmjeravanja je **Stručna ocjena** u Europskom statističkom sustavu (engl. *Peer Review in European Statistical System*). Stručne ocjene su dio sustavne procjene usklađenosti nacionalnih statističkih institucija i Europskog statističkog sustava s Kodeksom prakse europske statistike. Vanjski stručnjaci primjenom revizijskih načela periodično provode stručno ocjenjivanje u svim zemljama članicama Europske unije, zemljama članicama EEA/EFTA-e i u Eurostat. Četiri su faze ocjenjivanja: popunjavanje samoocjenjujućih upitnika (engl. *self-assessment questionnaire*) za svaku zemlju, upitnike ocjenjuju stručni ocjenjivači, zatim slijedi petodnevni posjet stručnih ocjenjivača u zemlju nad kojom provode ocjenjivanje i priprema izvješća o rezultatima stručnog ocjenjivanja. Izvješće o stručnoj ocjeni naglašava neke prednosti tijela koje se ocjenjuje te sadržava preporuke za unaprjeđenje. Te preporuke se moraju provesti nacionalno u određenom roku koji je zadan u izvješću.

Još jedan primjer kontrole konteksta su **programi stažiranja** u Eurostatu odnosno Komisiji i u nekim nacionalnim statističkim tijelima zemalja članica (engl. *Traineeships*), namijenjeni i zemljama kandidatima, potencijalnim kandidatima i članicama. Stažiranja se predlažu u različitim statističkim područjima, a od kandidata se očekuje inicijativa tijekom njihova boravka u određenoj instituciji. Za svaki dan boravka dobivaju naknade za pokrivanje

troškova, a tijekom tog vremena redovito im se isplaćuje plaća u nacionalnom statističkom tijelu. Programi stažiranja se mogu tumačiti kao širenje dobre prakse harmonizacije viđene u Eurostatu i zemljama članicama, a koju kasnije pripravnici (engl. *trainees*), kojih je znatan broj obzirom da postoji dva kruga stažiranja godišnje, vide i prenose i implementiraju u svojoj matičnoj instituciji.

Iz konstruktivističke perspektive, koja na europsku integraciju gleda kao na proces socijalizacije i socijalnog učenja, stažiranje i Stručna ocjena u Europskom statističkom sustavu mogu se razumjeti kao instrumenti ili alati koji omogućuju integraciju. Ti instrumenti omogućuju kolektivno prihvaćanje normi ili diskurzivnih struktura ustanovljenih od strane Eurostata, a istovremeno subjekti stječu nove interese i nove preferencije. Socijalno učenje kao takvo ima dvije prednosti; omogućuje uporabu metode praćenja procesa harmonizacije i dokazuje da neki akteri uspijevaju nametnuti svoje norme.

3.3.2. Konstituiranje diskursa harmonizacije

U ovom trenutku 28 zemalja članica u sastavu je Europske unije. Jedinствена značajka ujedinjenja tih zemalja, pristanak je članica na odricanje dijela svog suvereniteta i ustupanje istog Europskoj uniji kao nadnacionalnoj instituciji, kako bi članice uživale prednosti njene veličine, zajedničkoj sigurnosnoj politici i ekonomskom prosperitetu. Odricanje suvereniteta u praksi znači da zemlje članice delegiraju neke od svojih ovlasti odlučivanja zajedničkim institucijama koje su stvorile, tako da se odluke o određenim pitanjima od zajedničkog interesa mogu donositi demokratski na europskoj razini. Prema tome, formacija Europske unije je negdje između čvrstog federalnog sustava koji imaju Sjedinjene Američke Države i olabavljenog, međuvladinog sustava suradnje viđenog u Ujedinjenim narodima, odnosno Europska je Unija jedinstveni primjer supranacionalnosti u svijetu, čija je glavna značajka ustupanje dijela državnog suvereniteta nekoj nadnacionalnoj instituciji. Sve članice Unije dio su Ekonomske i monetarne unije, što znači da koordiniraju svoje ekonomske politike i tretiraju ekonomske odluke kao pitanje od zajedničkog interesa. Tako da su odgovornosti⁵⁹ podijeljene između zemalja članica i institucija Unije. Članice s relativno manjim brojem stanovnika na neki su način u boljoj situaciji jer raspodjela nije proporcionalna broju stanovnika. Da jest tako,

⁵⁹ Komisija je odgovorna Parlamentu koji je može raspustiti usvajanjem odluke o cenzuri, sudjeluje u svim sesijama Parlamenta gdje razjašnjava i opravdava svoje politike. Također, redovno odgovara na pisane i usmene upite postavljene od strane članova Parlamenta.

razlika bi bila nepremostiva i takve zemlje bi bile preglasane. Hrvatska je zastupljena sa 11 zastupnika u Europskom parlamentu (nakon izbora 25. svibnja 2014.) te kao i druge članice, s jednim povjerenikom u Europskoj komisiji, po jednim sućem u Sudu Europske unije i Revizorskom sudu, a guverner Hrvatske narodne banke predstavlja Hrvatsku u Općem vijeću Europske središnje banke⁶⁰.

U svim državama je kriza u smislu sve jr manje financijskih sredstava, a sve su veći zahtjevi za podacima. Da bi tome doskočili članovi Europskog statističkog sustava, na čelu s Eurostatom, prvo su pokušali definirati negativne prioritete u proizvodnji statistike, odnosno ukinuti stare statistike za kojima više ne postoji velika potreba, na taj način uštedjeti i onda proizvoditi nove statistike. No, ispostavilo se da to u praksi ne funkcionira, jer je u pitanju 28 država članica, a vrlo je teško od članice Unije, odnosno od neke institucije, dobiti suglasnost da se ukine proizvodnja neke statistike koju već proizvodi, naročito ako je proizvodi duži niz godina. Kao rješenje problematike negativnih prioriteta nastaje inicijativa standardizacije procesa, čijom bi se realizacijom uklonili dupli ili višestruki procesi i tako ostvarile uštede. Radi se o ideji, odnosno o inicijativi uvođenja **Centara izvrsnosti** (engl. *Centres of Excellence*). Formiranjem Centara izvrsnosti cjelokupna statistička proizvodnja na razini Europskog statističkog sustava parcijalizirala bi se po zemljama, ovisno o tome tko postiže najbolje rezultate u kojoj statističkoj aktivnosti. Tako bi članice mogle funkcionirati kao jedna cjelina čime bi se povećala efikasnost i ostvarile velike uštede na razini Unije. Da bi se ostvarila standardizacija procesa, sustav se mora uže povezati, a neke države članice se protive jačoj Europskoj uniji. I tu nastaju problemi. Na razini Unije standardizacija procesa ima smisla, ali na nacionalnoj razini, u ovoj konstelaciji zasad ne jer države proizvode statistiku i za nacionalne potrebe, što bi onda značilo da bi se znatnije povećao njihov obim posla, a otvaraju se i brojna druga pitanja, primjerice pitanje povjerljivosti u slučaju prepuštanja jednoj članici postupka desezoniranja bruto domaćeg proizvoda druge članice. Još jedan od načina uštede jest integracija određenih statistika, što bi smanjilo troškove, ali to opet implicira redefiniciju svih struktura i cjelovitu standardizaciju. Rasprava se vodi oko stupnja integracije pojedine članice u rad Europski statistički sustav i sudjelovanja u proizvodnji europske statistike, s jedne strane i proizvodnje za nacionalne potrebe i očuvanja neovisnosti, s druge strane.

⁶⁰ <http://www.mvep.hr/files/file/publikacije/Hrvatska-28-clanica-Europske-unije.pdf> (1.2.2016)

Primjer 1.

„Oni imaju tu politiku ako ti nešto novo daju, moraju nešto maknuti. To zovu 'negative priorities'. Znaju nešto ukinuti, a da nam nisu ni rekli. I onda se mi, jasno, bunimo. Jer mi sve što uvedemo, uvedemo zbog njih i onda ti to ukinu nakon par godina jer zaključuje da nije dobro.“

(Kazivač 2)

U ovoj izjavi kazivač se referira na nepromišljeno i nesvrshodno Eurostatovo djelovanje i poteze (*Oni*) u kontekstu harmonizacije. Eurostat nespretno vodi i upravlja cijelim procesom harmonizacije, što ima reperkusije na sve nacionalne statističke institucije (*Mi*). Osim toga, u praksi je čest slučaj da Eurostat ne informira na vrijeme članice ili da su njihovi Odjeli neusklađeni pa članice dobivaju različite informacije i slično. Ovaj stav je zanimljiv jer se suprotstavlja diskursu prema kojem Eurostat uživa **tehničku i organizacijsku nadmoć** u odnosu prema nacionalnom tijelu.

Eurostat ima zadatak uskladiti 28 zemalja i harmonizacija kao takva nije upitna. Ima svoju svrshodnost, a to je usporedivost unutar cijele Unije i jačanje same Unije kao zajednice, odnosno jačanje međunarodne pozicije Unije. Obzirom da Eurostat ima uvid u rad svih članica i može lakše uvidjeti probleme koji se pojavljuju i često ponavljaju u nacionalnim statistikama, dakle uvidjeti obrasce potreba i pogrešaka pa može procese generalizirati, odnosno apstrahirati i napraviti ih generičkima. Provodi standardizaciju načelom približavanja idealnom stanju, počevši od stvarnog zatečenog stanja u pojedinoj domeni na način da konstruira okvir za standardizaciju, a članice mu se trebaju čim više približiti u određenom razdoblju. Konkretni proces harmonizacije započinje inicijativom od Eurostata prema nacionalnim statističkim tijelima. Elektroničkom poštom i na redovnim sastancima statističkih domena Eurostat predstavlja ideje i prijedloge novih standarda ili promjena koje bi htjeli uvesti u sustav. Od nacionalnih statističkih ureda Eurostat traži mišljenje o usklađenosti s uredbom u određenoj domeni, rokove kad bi se mogli uskladiti i koje su prepreke tome. Također, traže i **procjenu utjecaja** eventualno novouvedene promjene ili standarda na njihovu dosadašnju proizvodnju statistike i **procjenu troškova**. Osim toga, nacionalna statistička tijela često dobivaju vrlo detaljne upitnike od Eurostata u svezi nekih inicijativa te trebaju iskazati mišljenje i službeni stav svoje institucije o predloženim inicijativama, kao i postoji li interes za provedbu tih inicijativa nacionalno. Obzirom na različito uređene sustave unutar pojedinih država, razlikuju im se proračuni, neka statistička tijela su javno-privatna pa ostvaruju vlastiti prihod, itd. Stoga je Eurostatu potreban uvid u situaciju unutar svake članice. Međutim, uvid Eurostata u procese

i poslovne i informacijske sustave nacionalnih statističkih tijela daje Eurostatu svojevrsni autoritet i moć koja je utjelovljena u tom stečenom znanju o nacionalnim tijelima i automatski stavlja nacionalna tijela u podređeni položaj.

Primjer 2.

„Oni dođu do nekakvih prijedloga kako bi trebao izgledat neki novi standard. Oni to krenu, ali nemaš osjećaj kad će to zaživjet. Jednostavno, mislim da puno zemalja čeka da se stvori neka kritična masa i kaže: 'ok, sad ćemo svi koristit taj standard', pa onda krenu i oni to implementirat kako god tko umije. Neki čekaju da vide gotova rješenja pa da mogu sami nešto napraviti. Neki nemaju resursa uopće da nešto započnu sami. Eurostat gura nešto, ali nekad mi se to čini nedovoljno konkretno“.

(Kazivač 11)

U ovom primjeru, kazivač referira Eurostat sa zamjenicom *Oni*, svi ostali spomenuti (*...neki krenu to implementirat..., ...neki nemaju resursa...*) su članovi Europskog statističkog sustava, većinski su to statistička tijela zemalja članica. Kazivač ukazuje na netransparentnost procesa predlaganja i kreiranja standarda. Također, nejasno je koji akteri kreiraju standarde, odnosno radne verzije standarda (*...oni dođu do nekakvih prijedloga...*). Inicijative ili prijedloge standarda Eurostat prezentira zemljama članicama na sastancima, radnim skupinama, putem elektroničke pošte i slično, ali duže vrijeme, čak po nekoliko godina nema detaljnije analize i dokumentacije o implementaciji određene inicijative, niti o konkretnijim planovima implementacije i rokovima. Primjerice, SDMX inicijativa je statističkoj javnosti predstavljena 2001., a konkretno u DZS-u prvi put je implementirana u domeni Nacionalnih računa nakon više od deset godina.

Također, Komisija potiče nacionalna tijela sudjelovati u procesu harmonizacije u Europskog statističkog sustava. Jedan od načina sudjelovanja jest na sastanku, članovima 'task force' grupe, demonstrirati dobru praksu koju određena članica uobičajeno primjenjuje u matičnoj instituciji. Ako se članice zajedno s Eurostatom slože da je to dobar način, svi u grupi dalje utvrđuju definicije i terminologiju, formiraju procese i smjernice implementacije te kreiraju prijedlog, koji se dalje prezentira na sastanku radne skupine i izglasava institutom glasanja (sve članice Unije imaju pravo glasa, a pri raspodjeli glasova između država članica se vodilo računa da države s većim brojem stanovnika imaju veći broj glasova, ali ne strogo proporcionalno, primjerice Njemačka s 83 milijuna stanovnika ima 29 glasova, a Hrvatska, Danska, Finska, Irska, Litva i Slovačka imaju po 7 glasova. Usporedbe radi, Njemačka, Italija

i Ujedinjeno Kraljevstvo imaju po najviše glasova, čak 29. Španjolska i Poljska svaka po 27 glasova, Rumunjska 14, a Nizozemska glas manje – 13, itd.).

Primjer 3.

„Evo recimo sad za jednu inicijativu, umjesto prave verzije koju je Eurostat predložio, sad su rekli da će biti 'light' verzija te inicijative. 'Light' verzija obično znači samo nominativno 'light', a ta originalna se prolongira na 2020 i to je pitanje hoće li to ikada biti provedeno. Jer takva bi promjena imala velik utjecaj na statistiku država članica, ne samo što bi bilo puno više posla, nego bi imala utjecaja na statičke podatke, a samim tim onda i na političke odluke. Nastao bi lom, znači break u vremenskim serijama i više ne bi bili usporedivi s prethodnim podacima. Zato se oni bune. Recimo, ako se deset poduzeća agregira u jedan holding, onda ti po glavnoj djelatnosti gubiš podatke o svih tih deset pojedinačnih poduzeća. Tako dobijemo jednu glavnu djelatnost, a svi ostali ispadaju. To ima utjecaj i na velike zemlje, tako da su sve zemlje navele da nemaju resursa za to i da to ne mogu primijeniti u praksi. A onda se Eurostat dosjetio, jer su oni nasuprot država članica, da se mora primijeniti stari propis koji isto nitko nije primijenio i sad inzistiraju na tome. Mi smo to potpuno odbili jer bi ta promjena imala veliki utjecaj na podatke i da to nema smisla i nije u skladu s našom metodologijom.“

(Kazivač 2)

Pripreme za izmjene uredbi, odnosno usvajanje nekog standarda, traju i po nekoliko godina. Proizvodnja svake nove statistike znači dodatno opterećenje i nacionalnim statističkim tijelima i ispitanicima, naročito ako statistički uredi nemaju dobre registre ili administrativne izvore od kojih bi prikupili podatke. Metodologiju Europskog statističkog sustava trebaju primijeniti sve njegove članice, što je problematično prvenstveno zbog različitih urednosti nacionalnih statističkih tijela. Svaki sustav ima svoje specifičnosti. Eurostat ima uvid u stanje nacionalnih statističkih tijela i zna koliki je napor potrebno uložiti u promjenu načina proizvodnje statistike ili proizvodnju sasvim nove statistike, ali mora provoditi i zahtjeve svojih glavnih korisnika (šefova Odjela) pa pokušava pronaći svojevrsnu ravnotežu spomenutih interesa. Odjeli Komisije imaju obvezu djelovati u interesu Unije i načelno traže podatke koji će im pomoći plasirati financijska sredstava u razvojne projekte Europske unije. Nacionalna statistička tijela načelno štite svoje interese. Pregovaranjem Eurostat pokušava riješiti situaciju medijacije na način koji će zadovoljiti sve uključene strane. U ovom primjeru, prolongira zahtjeve korisnika za neko vrijeme ili primjerice može tražiti alternativne izvore podataka obzirom na dobre

odnose koje njeguje sa ostalim akterima Europskog statističkog sustava (banke, instituti). U ovom slučaju argument zemalja članica jest gubitak pojedinačnog podatka do čega bi došlo ukoliko bi se integriralo više poduzeća u jednu jedinicu. Manjim zemljama bi gubitkom pojedinačnog podatka, zbog malog broja takvih holdinga, bio učinjen velik metodološki propust, zato ne podržavaju Eurostatov prijedlog. Osim toga, *'light'* verzija je kompromis, odgoda za neka buduća vremena kad će se situacija na neki način izmijeniti ili će se izmijeniti strukture pa će takva Eurostatova inicijativa bolje proći u pregovorima. Na ovaj način Eurostat privremeno udovoljava suučesniku pregovaračkog procesa odnosno zemljama članicama, ali i ispunjava obvezu koju je dobio od svojih šefova. Za primijetiti je poziciju koju zauzima Eurostat u diskursu, ne samo ovog kazivača, nego vjerojatno svih zemalja članica: *'nasuprot' država članica*. Također, iskaz *'a onda se Eurostat dosjetio (...) i sad inzistiraju na tome'* govori o Eurostatovom pravu na inicijativu, koje imaju temeljem zakonodavnog legitimiteta, ali čini se kao da Eurostat stalno nešto predlaže i da se cijeli proces vrti u krug. Harmonizaciji nema kraja. Postavlja se pitanje **svrsishodnosti harmonizacije**. Ovo je uvod u potpoglavlje *Međuinstitucionalni odnosi unutar ESS-a*.

Primjer 4.

„Oni stalno nešto mijenjaju. Oni su meni davne 1995. kad sam ih pitala zašto stalno mijenjaju propise odgovorili – a kako bismo mi opravdali svoj posao.“

(Kazivač 2)

Kazivač referira Eurostat sa zamjenicom *Oni*. Dakle, u diskursu nacionalnih statističkih tijela postavlja se pitanje do koje je mjere zaista potrebna standardizacija.

Zaposleni na rukovodećim pozicijama Eurostata su menadžeri i većinom nisu stručnjaci iz područja statistike. Oni poznaju poslovne procese, ali metodološka statistička znanja imaju i razvijaju u Europskom statističkom sustavu isključivo nacionalni statistički uredi. Jedan dio zaposlenika je regrutiran iz statističkih ureda, odnosno ima statistička znanja, ali njihov posao u Eurostatu jest upravljati poslovnim procesima, statističkim područjima, standardizacija, kontrola, itd. Iz tog razloga, Eurostat koristi stručna i metodološka znanja nacionalnih statističkih sustava, odnosno njihovih predstavnika, formiranjem stručnih odbora, sektorskih grupa, radnih grupa, operativnih grupa (engl. *task force*), itd. Sudjelovanje u različitim radnim skupinama je dobrovoljno, dakle nije obvezujuće za zemlje članice. Većina je mojih kazivača sudjelovala u radu **'task force'** grupe. Koristit ću taj naziv dalje u tekstu jer je uvriježen u cijelom Europskom statističkom sustavu pa i u Državnom zavodu za statistiku. 'Task force' je

formacija uspostavljena radi izvršenja jednog zadatka ili aktivnosti. Termin uvodi ratna mornarica SAD-a, a od 1941. sve se češće koristi u kontekstu jačanja izvršne fleksibilnosti. Danas je dio NATO formalne terminologije, ali se koristi i u ne-vojnim organizacijama te označava radnu skupinu osnovanu radi obavljanja nekih zadataka ili aktivnosti, uobičajeno sastavljenu od *ad hoc* odbora, čiji su članovi stručnjaci za područje radi kojeg je skupina prvotno osnovana. Društveni akteri unutar bilo koje prakse proizvode značenja drugih praksi, kao što proizvode i refleksivne reprezentacije vlastitih praksi tijekom svog djelovanja unutar tih praksi. Akteri u tom procesu rekontekstualiziraju (Fairclough) druge prakse, što znači prisvajaju karakteristike drugih praksi i ugrađuju ih u svoje. Diskursi koji nastaju u kontekstu vojne prakse prisvajaju se, odnosno **rekontekstualiziraju**, u diskurzivne prakse civilne organizacije, što ukazuje da se Europski statistički sustav, od strane Eurostata, želi označiti kao strukturirana i hijerarhijska organizacija disciplinirana poput vojske, odnosno na privilegiranje diskursa Europskog statističkog sustava kao disciplinske i hijerarhijske organizacije u odnosu na neke druge diskurse.

U društvenom ili organizacijskom kontekstu hijerarhija se odnosi na nejednako strukturiran odnos moći. Mnogi poistovjećuju koncept hijerarhije s ugnjetavanjem. U kontekstu uzajamnih ili suparničkih odnosa moći hijerarhija može biti vrijednosni organizacijski princip. Primjerice, ako je određena grupa ravnopravnih ljudi prevelika da bi se učinkovito uključio svaki član u proces donošenja odluka, grupa može imati koristi od prijenosa određenih ovlasti za donošenje odluka na manje podgrupe. Konsenzualno dogovorena hijerarhija može osnažiti grupu koja tada može ostvariti ono što bez hijerarhijske organizacije ne bi mogla. Time se otvara prostor da se drugi članovi grupe bave drugim poslovima koji će osigurati dobrobit cijeloj grupi (Karlberg, 2005: 11). Ova shema ukazuje da se hijerarhija ne može automatski izjednačiti s opresijom, ali u konkretnim odnosima moći hijerarhija dovodi do ugnjetavanja, iskorištavanja i drugih nepoželjnih ishoda.

Primjer 5.

„Oni za svaku točku dnevnog reda pitaju što države članice misle, a neke su točke isključivo informativne. I onda piše - ovo je 'for information', a ovo je 'for discussion'. Jer treba doći do nekog zaključka. Ako se nitko ne javlja, onda oni prozivaju države, ide Tour de Table. Kod mene su dosta opasni, jer ima dosta novih ljudi u radnoj skupini, neki su otišli u penziju, neki se izrotirali, pa nastaje problem jer svi šute. Onda oni polude i vele - 'niste smjeli doći na sastanak ako niste pripremljeni'. Jer imaš, točno ti piše, da ne velim da prethodno nam šalju mailom dokumentaciju za sastanke. Exchange

of Views se to zove. I onda te po svim točkama dnevnog reda pitaju za mišljenje, da li se slažeš ili ne, imaš li primjedbe ili ne i hoćeš li se javiti za diskusiju ili ne...,

(Kazivač 2)

Uobičajeno, sastanke (radne sastanke, *task force* sastanke, itd.) vodi Eurostat, koji je zadužen također za elektroničku prepisku, distribuciju materijala članovima i formiranje dnevnog reda. Eurostat unaprijed šalje opširnu dokumentaciju kako bi se članice pripremile za sastanak i **upitnik za razmjenu mišljenja** (engl. *Exchange of Views Questionnaire*). Uz traženje mišljenja, odnosno službenog stava, pripremna dokumentacija za sastanke je jedan od instrumenata koje Eurostat koristi za veći angažman i poticaj zemljama članicama da se uključe u suradnju i harmonizaciju u okviru Europskog statističkog sustava. Eurostat formira agendu sastanka te o tome informira članove. Po svim točkama dnevnog reda članice iznose slaganje, neslaganje, primjedbe, mogu se javiti za raspravu i slično. Dakle, strukturirana je forma sastanaka, zna se tko su sudionici, koje su im uloge i tko vodi sastanke. Mumby smatra da su **sastanci** osnovni žanr za jačanje, pregovaranje i opovrgavanje dominantnih ideologija, normi i vrijednosti neke organizacije. Sastanci se percipiraju nužnim karakteristikama organizacijskog života, to su događaji za koje je nužno da se ljudi angažiraju ako postoje odluke koje se trebaju donijeti ili ciljevi ostvariti. Osim toga, sastanci su najvažnija i vidljiva mjesta organizacijske moći i reifikacije organizacijske hijerarhije. Hijerarhijska moć se najviše manifestira u generičkim aspektima organizacije, primjerice u rutiniziranim interakcijama (Mumby, 1998: 68). Ovo je tipični primjer **kontrole konteksta** od strane Eurostata. Ako se zemlje članice ne uključuju u raspravu po točkama dnevnog reda, Eurostat pokreće tzv. '*Tour de Table*' kojim poziva članice na iskazivanje mišljenja. Nakon sastanka Eurostat pokreće pisanu formu iznošenja mišljenja (engl. *Written Consultations*). Odnos koji nastaje iz načina na koji Eurostat animira članice, odnosno poziva ih na sudjelovanje u radu radne skupine može se okarakterizirati kao **odnos učitelja i neposlušnog razreda**, s tim da je Eurostat u ovoj konstelaciji *učitelj*. Odnos u kojem ih Eurostat opominje, uključuje, pokušava zainteresirati rekontekstualizira kontrolu i moć učitelja. Još jedan oblik uključenja članica jest delegiranje vodstva procesa harmonizacije u nekom projektu harmonizacije nekoj državi članici (engl. *Coaching*). Taj **preferencijski pristup tekstu** i kontrola konteksta služi elitama Eurostata i članovima radnih skupina za kontrolu institucionalnog diskursa, što održava i reproducira njihovu moć u specifičnim komunikativnim situacijama. Taj pristup je definiran u terminima njihova moćnog formalnog statusa ili funkcije, a *viceversa*, njihova kontrola ili pristup

specifičnim oblicima institucionalnog ili harmonizacijskog diskursa održava i reproducira njihovu moć u specifičnim komunikativnim situacijama.

Primjer 6.

„Nekad znaju biti jako bezobrazni. Sad su Sloveniju oprali da je poslala delegata koji ništa ne zna. Kolegica se branila da nema službeni stav jer je nova, oni su rekli da nije trebala doći. I da ne može tako i da mora imat poziciju kad dođe na sastanak. Sastanci su obavezni jer inače oni ne bi mogli ništa razviti.“

(Kazivač 2)

Na radnim skupinama, kao što sam već navela, razvija se metodologija, terminologija, definicije, smjernice za implementaciju nove metodologije, standarda, itd. Sudjelovanje zemalja je dobrovoljno, što znači da uključenje u rad Europskog statističkog sustava ovisi o volji i inicijativi pojedine institucije. Načelni kriterij poziva u grupu je stručnost i sposobnost određene domene, odnosno područja statistike u nekoj članici, iako je u praksi velika fluktuacija članova u 'task force' grupama, članovi su često nepripremljeni, itd. Novom delegatu koji počne rad u grupi treba određeno vrijeme za uključenje i veći angažman, a time se smanjuje kredibilitet te zemlje i rezultati rada radnih skupina. S druge strane, Eurostat ima svoje nadređene kojima je dužan ispostaviti zaključke sa sastanaka i slično. Svatko u tom procesu ima svoju ulogu i zaduženje. Naime, ako uzmemo da je moć izglednost da jedan akter, unutar društvenog odnosa, sprovede vlastitu volju nasuprot otporu drugog ili drugih aktera (Weber), odnosno moć je sposobnost aktera da utječe na druge, a taj element 'utjecaja' uzrokuje promjenu ponašanja. Dakle, moć i utjecaj su od temeljne važnosti za promjenu ponašanja ili stavova individue ili grupe. Imajući to na umu, možemo reći da se Eurostatov zahtjev da zemlje članice trebaju slijediti pravila sudjelovanja u radnim skupinama i doći pripremljene na sastanak zadire u samo djelovanje članica, odnosno može uzrokovati promjenu ponašanja članica, što se može percipirati kao moć osnovana na kontroli. Državni zavod za statistiku nije propisao, odnosno definirao formu koju delegati moraju slijediti na sastancima, niti kontrolira, odnosno sustavno prati zaključke sa sastanaka i kasniju implementaciju. Postoji 'ad hoc' analiza dogovorenog na sastancima u trenucima implementacije standarda koju provode zavodske Službe, odnosno statističke domene zajedno s informatičkom podrškom. U nedostatku propisane forme i obuhvatne strategije Državnog zavoda za statistiku u svezi harmonizacije, moguće je da prevlada stav i djelovanje koje će biti u korist Eurostata.

Još jedan element razvoja Europskog statističkog sustava ili možebitnog uključenja članica u rad Europskog statističkog sustava, jest Eurostatova financijska pomoć zemljama članicama, odnosno sredstva Europske unije, tzv. **'grant-ovi'**. Eurostat odobrava financijska sredstva za projekte od kojih će Europska unija dugoročno imati koristi. Radi se o bespovratnim novčanim sredstvima, koji se mogu koristiti za razvoj procesa proizvodnje statistike, za proizvodnju novih statistika i slična unaprjeđenja, pod uvjetom da će taj razvoj biti koristan za Europski statistički sustav. Osim toga, taj mehanizam je koristan i šire, jer mogu sudjelovati razne savjetodavne privatne tvrtke, tvrtke koje će osigurati aplikativna rješenja, itd. Dakle, pokreće se jedna šira cjelina koja može ostvariti određene interese. Svrha 'grantova' je da se sve proizvedeno dalje koristi i razvija u redovnom poslovanju. To je diskurs financijske pomoći koju Eurostat proklamira. U primjeru dolje pokazujem svrhu financijske pomoći iz diskursa zaposlenika DZS-a.

Primjer 7.

„Ove najbogatije zemlje imaju novaca za nešto napraviti, ili su već i napravile, ili je u krajnjoj liniji to i njihov prijedlog, a za nas koji odbijamo iz svojih razloga će se naći način da i mi to napravimo. (...) Zapravo, nikad nismo bili u mogućnosti nešto odbiti. Mi možemo dati svoje prijedloge i svoja mišljenja i neslaganja, ali na kraju to završi, 'okrenite priču, snađite se' - u redu, nemate sredstava, mi vam nudimo grant, pa sastavite projekt za to pa ćemo mi to financirati, ali to se mora napraviti.“

(Kazivač 9)

Iz ovog iskaza 'grantovi' se shvaćaju kao svojevrsno **uvjetovanje** Eurostata da se određena inicijativa sprovede, bez obzira na protuargumente nacionalnog statističkog tijela. Protuargumenti su uglavnom nedostatak financijskih sredstava, manjak ljudskih resursa, i slično. Primjerice, po sistematizaciji koju nalaže Komisija, Zavod bi trebao imati više zaposlenih od sadašnjeg broja zaposlenih (trenutno ima 602 zaposlenih, uključujući i podružne službe i ugovore o djelu, a po preporuci Komisije bi ih trebalo biti 724). O svemu u svezi korištenja financijskih sredstava pomoći zemlje – korisnice trebaju izvijestiti Eurostat iscrpnim pisanim formama izvještaja tzv. **'Deliverables'**. Također, za svaki projekt Eurostat bira vanjske konzultante (iz neke članice EU). Konzultanti imaju savjetodavno-stručnu ulogu u tijeku projekta i izvještavaju Eurostat – pokrovitelja o dinamici i razvoju projekta.

Primjer 8.

„Naš konzultant koji je ovdje neko vrijeme boravio garantirao je za nas Eurostatu da smo uspostavili dobru proceduru prema njima i da su podaci valjani. Nakon toga smo krenuli dalje surađivati.“

(Kazivač 18)

Vanjski konzultant u tijeku trajanja projekta nekoliko puta posjećuje zemlju korisnicu financijske pomoći pružajući isključivo savjetodavne usluge, prati procese u okviru projekta i nadzire napredak projekta, a o svemu izvještava Eurostat, odnosno davatelja 'granta'. To se može interpretirati kao pokušaj podređivanja članica, ako uzmemo da podređivanje neke skupine pretpostavlja znanje i mišljenje o toj skupini, a temeljem prikupljenog znanja skupinu se može *legitimno* (etički) podrediti (van Dijk, 2006: 222). Dakle, zemlja mora zaslužiti povjerenje vanjskog konzultanta, a onda i Komisije da bi mogli surađivati s njima u ESS-u. Ovdje se, odobravanjem rada nacionalnog tijela od strane vanjskog konzultanta, opet uspostavlja diskurs nadzora Komisije nad nacionalnim tijelom, odnosno revizorska uloga Eurostata.

Problem standardizacije je stalno ažuriranje i prilagođavanje proizvoda i procesa koji su generirani iz nekog standarda. Svaka promjena implicira prilagodbu poslovnih i informacijskih procesa u svim zemljama članicama, a svaka zemlja ima svoje specifičnosti determinirane brojnim parametrima. Osim toga, velika je neusklađenost i unutar nacionalnog statističkog sustava, recimo Državnog zavoda za statistiku i banaka, a također i administrativnih izvora podataka (Matični uredi, Porezna uprava, FINA, Ministarstva).

Primjer 9.

„Kad smo već u Europskoj uniji moramo bit po neakvim pravilima, htjeli ili ne htjeli. Može se neki red napraviti, možda. Ne samo kod nas nego svugdje.“

(Kazivač 17)

Svi do sad navedeni mehanizmi - 'reminderi', 'grantovi', 'deliverables', 'impact assessment', 'self-assessment questionnaire', 'exchange of views questionnaire', 'written consultations', itd. – koje Eurostat koristi u procesu harmonizacije, kazivači uvriježeno koriste i izgovaraju na engleskom jeziku, što ukazuje na visoku uključenost Državnog zavoda za statistiku u proces harmonizacije. U literaturi europskih studija, ovi se mehanizmi nazivaju instrumentima preporučivanja i usmjeravanja (Saurugger, 2013: 166). Ističe se fleksibilnost tih neprinudnih procesa zasnovanih

na volji onih koji u njima sudjeluju da se kroz kolektivne rasprave slože oko proceduralnih normi, pojedinih modaliteta regulacije i zajedničkih političkih ciljeva, zadržavajući pritom mogućnost raznovrsnih rješenja, pa i lokalnih mjera. Prema teorijama europskih integracija, cilj ovih oblika javnog djelovanja nije stvaranje prisilnih normi kojih bi se morale držati sve države, nego omogućivanje državama da sačuvaju svoje nacionalne specifičnosti usklađujući ih pritom s političkim i gospodarskim prioritetima Europske unije. Dakle, radi se o dragovoljnom prihvatanju. Novi modusi javnog upravljanja dogovaraju se između javnih i privatnih aktera na različitim razinama procesa odlučivanja, s tim što je krajnji politički izbor prepušten državama članicama, što je poznato pod nazivom supsidijarnost (Saurugger, 2013: 167). Svi mehanizmi imaju svoj naziv u Europskom statističkom sustavu, što ukazuje na strukturiranost procesa harmonizacije i na strukturiranost Europskog statističkog sustava kao cijelog sustava.

3.3.3. Međuinstitucionalni odnosi unutar ESS

Europski statistički sustav (ESS) je partnerstvo između Eurostata, nacionalnih statističkih tijela i drugih nacionalnih autoriteta koji su odgovorni za razvoj, proizvodnju i diseminaciju europske statistike u svakoj zemlji članici. Europski statistički sustav u praksi funkcionira kao mreža u kojoj vodeću ulogu u usklađivanju statistike ima Eurostat. Eurostat je statistički autoritet Zajednice, s ulogom konsolidacije podataka, osiguranja usporedivosti te upotrebe usklađenih metodologija. Zemlje članice prikupljaju podatke i kompiliraju statistiku za nacionalne potrebe i potrebe EU. Ali kako se zapravo uspostavljaju odnosi među akterima unutar Europskog statističkog sustava? postoji li **pluralizam autoriteta** unutar Europskog statističkog sustava?

Primjer 1.

„Vidim da oni dosta toga predlažu ali u suradnji s ovim nekakvim recimo najjačim statistikama. Aktivni su dosta Švedska, Norveška, vidim da su dosta angažirani Talijani.“

(Kazivač 11)

Kazivač se u ovom iskazu referira na suradnju Eurostata i razvijenih statističkih ureda zemalja članica i **njihovo** kreiranje diskursa harmonizacije i razvoja Europskog statističkog sustava.

Primjer 2.

„Postoje zemlje koje su jače u statistici, to su sjeverne zemlje, Skandinavske, koje u principu dirigiraju što se radi i što bi trebalo poduzimati u statistici, daju prijedloge. (...) Sjeverne zemlje, Francuska, Njemačka.“

(Kazivač 9)

U diskursu Državnog zavoda za statistiku postoji jedan čvrst stav o tehničkoj superiornosti sjevernih zemalja i utjecaju 'starih' zemalja članica. Ova superiornost sjevernih zemalja nije ništa čudno, jer postoji mnoštvo informacijskih sustava i rješenja koje su upravo sjeverne zemlje razvile, a koje se dalje koriste u cijelom Europskom statističkom sustavu i šire, na primjer PC-Axis i Blaise. Nizozemska statistika je razvila Blaise, računalni sustav za intervjuiranje u službenoj statistici, a koristi se diljem svijeta. PC-Axis, softver za prezentaciju i diseminaciju statističkih informacija, razvila je švedska statistika. Zavod koristi oba softvera. Godinama u diskursu službene statistike dominira tehnička superiornost sjevernih europskih zemalja.

Primjer 3.

„Na sastancima, oni traže mišljenje od svih zemalja. Uvijek se recimo velike zemlje bune; Njemačka, Francuska, da bi na kraju suma summarum bilo ono što hoće. Oni tebe nekako navedu da se ti složiš s njima. Ipak oni daju i lovu, ali eto tako je.“

(Kazivač 17)

Ostaje pitanje jesu li sjeverne zemlje Europe razvijene u području statistike jer sudjeluju u radu Europskog statističkog sustava i na taj način razvijaju i unapređuju svoju procese, odnosno pomaže li im u tome činjenica što su u zajednici koja je otvorena za nove ideje, koja će razmotriti i eventualno podržati njihovu inicijativu ili bi svejedno bile napredne i da nisu članica Europskog statističkog sustava. U svakom slučaju, te zemlje kreiraju diskurs harmonizacije i konačno cijeli Europski statistički sustav.

Primjer 4.

„Ne mogu zamisliti Skandinavca koji ne želi popuniti statistički izvještaj. Najvjerojatnije bi dobio neku kaznu ili veći porez tu godinu i slično. A Grk, zamahne glavom. Kad treba proći neki prijedlog, ako Skandinavske zemlje podupru taj prijedlog, ovi drugi ga nemaju šanse pobiti.“

(Kazivač 10)

Osim tehničke nadmoći, Skandinavske zemlje imaju razvijenu svijest o važnosti i legitimnosti statistike, što se ne može reći da vrijedi i u Hrvatskoj. Ostaje otvoreno pitanje koriste li se statistički podaci ili znanstvena saznanja u poslovnom svijetu u Hrvatskoj i koliko često. U ovom primjeru postavljeni su kulturološki mentaliteti sjevernih zemalja Europe naspram južnih. Južne predstavlja Grčka, a sjeverne Skandinavija. Ovom generalizacijom kazivač želi ukazati na razliku koja postoji među zemljama, a koja je uvjetovana razlikom u kulturološkim i pravnim uređenjem u državama aktivnog i naprednog sjevera, naspram ležernog juga. Taj je dualizam očito prihvaćen u širem Europskom statističkom sustavu na što ukazuje zadnji iskaz u primjeru – *„ako Skandinavske zemlje podupru taj prijedlog, ovi drugi ga nemaju šanse pobiti.“* – po njemu Skandinavske zemlje imaju kredibilitet i ugled u Europskom statističkom sustavu, a naspram njih se postavljaju drugi koji nisu dovoljno moćni pružiti otpor njihovim prijedlozima. Poistovjećuju li se zemlje koje imaju više financijskih sredstava i više sredstava uplaćuju u proračun Unije sa samom Unijom?

Primjer 5.

„Nisam još nikad bila na sastanku da Nijemac ne bi imao što za reći na bilo koju točku dnevnog reda. Ali to je opet stvar politike unutar njihovog statističkog ureda. Kod njih je politika – ti dolaziš na sastanak, ti se moraš očitovati na svaku točku dnevnog reda, makar rekao samo 'slažem se'.“

(Kazivač 10)

Koncept 'starih' članica je zdravorazumski. Naime, zemlje koje su začetnice Unije, Belgija, Francuska, Njemačka, Italija, Luksemburg i Nizozemska, u zajednici su još od 1951. godine kad je potpisan Pariški ugovor o osnivanju Europske zajednice za ugljen i čelik, iako je sve krenulo još 1946. govorom Winstona Churchilla u Zürichu i njegovim prijedlogom formiranja Sjedinjenih Država Europe, te kasnije 1950. Schumanovim prijedlogom ujedinjavanja francuske i njemačke industrije ugljena i čelika pod zajedničku vlast. Te zemlje službeno surađuju već više od 60 godina. One u suradnji s Eurostatom kreiraju procedure unutar Europskog statističkog sustava svih tih godina. Osim toga, činjenica je da imaju i više financijskih sredstava od novijih članica i da više uplaćuju u proračun Europske unije, a samim time imaju i veći utjecaj na prijedloge Komisije. Njihovo iskustvo je dragocjeno u kontekstu nadnacionalne suradnje, a novijim je članicama teže biti dijelom toga. Naročito onim zemljama koje su imale dugotrajne pregovore o pristupanju ili su gospodarski nerazvijenije. Ta distanca

koja postoji između novijih i starih zemalja članica je, po meni, zdravorazumska. Pozicija Hrvatske u takvom kontekstu je osjetljiva.

Primjer 6.

„Nakon što smo ušli u EU, iznenadilo me u kojoj mjeri postoji prijepor i nepovjerenje između Eurostata kao Komisije i država članica u definiranju statistike i strategijskih odluka u okviru cijelog tog sustava. To je totalno iznenađenje, što u ovih 10 godina nismo mogli ni zamisliti, jer tebi ono što kaže Eurostat to je tako.“

(Kazivač 3)

Primjer 7.

„Čim smo postali članica EU-a, krenulo je umrežavanje država članica i mi smo često u krugu zemalja koje se protive nekim stvarima, dakle, nemamo više isti odnos Eurostatom kao prije pristupanja Uniji. Odnos se definitivno mijenja s članstvom. Sad se dogodilo nekakvo nepovjerenje, radi gospodarske situacije u svim državama članicama. Stare države članice tvrde da prije nije bilo tako.“

(Kazivač 4)

Unatoč diskursu *bespomoćne* Hrvatske u Europskom statističkom sustavu, ipak se sve na kraju svodi na društveno djelovanje. Ako se promjene određeni parametri, društvena situacija se mijenja. Ostvarenjem punopravnog članstva mijenja se diskurs o vlastitoj poziciji unutar Europskog statističkog sustava. Ostale članice, iz ove izjave je razvidno, prihvaćaju pridošlicu, počinje umrežavanje i suradnja. Članice se postavljaju *naspram* Eurostata. U ovoj konstelaciji Eurostat postaje 'Drugi', a 'Mi' su sve članice zajedno. Do ulaska u Uniju Eurostat je bio 'Drugi', ali 'Mi' je bio Državni zavod za statistiku.

Osim toga za primijetiti je da Kazivač 4 uvriježeno koristi termin 'stare članice' koji je toliko puta bio diskutiran u diskursu Europske unije i postavljalo se pitanje njegove legitimnosti. Malo kasnije u intervjuu, isti kazivač na moje pitanje postoji li razlika među zemljama članicama Europske unije navodi sljedeće:

Primjer 8.

„Definitivno postoji razlika među zemljama članicama EU što se tiče utjecaja na donošenje odluka. Postoji i razlika u formalnoj komunikaciji, naime, uvijek se govori o starim i novim članicama, što je po meni krajnje neprihvatljivo, čisto s neke političke

razine, ali to je tako. Što znači uopće nove članice? U nekoj komunikaciji postoje, nove, novije i tek onda najnovije u kojima smo mi. Ta razlika postoji i osjeti se.“

(Kazivač 4)

Dakle, termin 'stare članice' se legitimno koristi u javnom diskursu Europskog statističkog sustava. U diskursu zaposlenih u Zavodu nije jednoznačno definiran tretman Eurostata prema zemljama članicama.

Primjer 9.

„Ono što je mene iznenadilo zadnji put na sastanku me Švedanka pitala gdje je Hrvatska. Na sastanku u Eurostatu. To nije ok ni dok nismo bili u EU, a kamoli sad. Sad smo nekakve kolege, a eto po tome se vidi gdje smo mi u njihovom 'mindsetu' i kako nas percipiraju. Vidi se razlika. Mi možemo izraziti svoje mišljenje kao i svi drugi, samo što te se, imam osjećaj, ne doživljava. A i oni su tehnološki puno jači, čak neke zemlje imaju razvijeniju tehnologiju od samog Eurostata.“

(Kazivač 3)

Većina kazivača nije primijetila razliku u tretmanu Eurostata prema zemljama članicama. Formalno Eurostat prema svim članicama postupa na isti način. Nameće mi se misliti da razliku među zemljama konstruiraju same članice. Ovome ide u prilog nepovjerenje koje je nastalo među članicama radi loše gospodarske situacije u svim članicama, a svi koriste europski proračun.

Primjer 10.

„U zadnje vrijeme, Eurostat predlaže neke promjene, a zemlje izražavaju neslaganje i zabrinutost u svezi provedbe tih promjena u nacionalnim uredima pa se ti prijedlozi korigiraju u skladu s tim.“

(Kazivač 7)

Načelno svi akteri pristaju na zahtjeve Eurostata jer podržavaju razvoj procesa i metodologije i općenito razvoj statistike. Svrha statističkih podataka jest da se koriste. Zato se zahtjevi Eurostata shvaćaju kao 'common sense', zdravorazumski. Harmonizirana statistika jest cilj svakog nacionalnog statističkog tijela. Ali svaki akter Europskog statističkog sustava ima svoje dodatne interese. U procesu pregovaranja, dobri argumenti mogu pobiti prijedloge Eurostata.

Uobičajeno se udružuju zemlje koje imaju sličnu gospodarsku situaciju ili slično uređen sustav državne uprave pa tako i slične stavove, odnosno zajedničke interese. Primjerice, u jednom primjeru promjene definicije obuhvata, konkretno u svezi profiliranja poduzeća, udružile su se zapadnoeuropske zemlje u kojima su sjedišta multinacionalnih poduzeća jer bi radi toga imale povećanje radnog opterećenja, za razliku od manjih zemalja, u kojima je malo takvih jedinica. Dakle, UK, Nizozemska, Njemačka, Italija imaju neki zajednički interes u procesu pregovaranja s Eurostatom. To se u procesu pregovaranja naziva formiranjem *koalicija* (Elster, 2000: 173). Može li se reći da je u kontekstu europske statističke harmonizacije zaživio Habermasov koncept 'intenzivne suradnje' između zemalja koje čine 'europsku jezgru'? Ta 'europska jezgra' je u spisima Habermasa izgrađena oko francusko-njemačke osi i zemalja Beneluxa. Po njemu te zemlje imaju političku snagu za formiranje europskog identiteta te imaju snagu za animirati ostale europske zemlje. Ova Habermasova definicija europskog identiteta je kritizirana i nazvana 'europrovincijalizam'.

3.3.4. Artikulacija kapaciteta nacionalne institucije

Suvremeni statistički svijet se sve brže razvija i teško je opstati i uopće biti u tijeku globalnih trendova bez suradnje i umrežavanja. Nacionalni statistički sustavi sporazumno se pridružuju nadnacionalnim institucijama i usklađuju svoje informacijske i poslovne procese s njima. To podrazumijeva prihvaćanje i usvajanje pravnog okvira nadnacionalne institucije, a poslovni i tehnološki procesi i infrastruktura nacionalnih institucija počinju ovisiti o sustavu nadnacionalnih institucija. Ovaj proces je započeo i prije konkretnog pridruživanja Republike Hrvatske Europskoj uniji, ali se intenzivirao ulaskom u europsku obitelj statističkih institucija. Prije pristupanja Uniji, delegati zemalja kandidatkinja mogu pasivno sudjelovati na sastancima država članica i na taj način sve što je dogovoreno prihvatiti i nacionalno usvojiti, odnosno pripremiti se za članstvo, iako nemaju pravo glasa pri donošenju odluka. Takve zemlje imaju status promatrača i nisu uključene u EU agregat, što ujedno znači i djelomičnu usklađenost s ESS-om. Nakon članstva taj se status mijenja. Zemlja članica zadobiva pravo sudjelovanja u donošenju odluka, ali formalno članstvo automatski ne znači i aktivno. O svakom pojedincu ovisi koliko će se angažirati na nekom projektu i kako će zastupati interese svoje organizacije. U procesu pregovaranja nastaju konstelacije 'Mi', misleći na zemlje članice i 'Oni', odnosno Eurostat. Članice pokušavaju zadržati neovisnost i suverenitet nacionalne institucije.

Primjer 1.

„Sad kao država članica, donose se odluke o cijelom sustavu. Sustav nije samo Eurostat, i mi smo dio tog sustava. Dakle, Eurostat i nacionalni statistički uredi država članica i mi zajedno definiramo taj sustav i cjelokupnu statistiku. S naše strane je potrebno osvijestiti da imamo utjecaja i da ne moramo biti suglasni sa svime što traži Eurostat i to je nekakav proces koji sad traje.,,

(Kazivač 3)

Ulazak u EU nije samo formalnost kojom je Hrvatska dokazala svoju zapadnoeuropsku pripadnost, nego i transformacija svih hrvatskih institucija. Iako se Hrvatska dugo pripremala za tranziciju, u nekim su domenama hrvatske institucije ostale zatečene. Dugo pregovaranje za ulazak nastavili su činiti submisivnim nacionalne institucije te je vještina zastupanja vlastitih interesa nešto što tek treba svladati.

Primjer 2.

„Načelno bismo trebali moći utjecati. Sve zemlje su, u principu, pozvane da daju svoje mišljenje. Ukoliko, jedan stav prevlada, ja vjerujem da to ima nekakvog utjecaja na donošenje konačnih odluka. Prema tome, mislim da moramo izraziti svoja uvjerenja i jednostavno, onda bi se moglo dogoditi nešto što je nama više po volji.“

(Kazivač 7)

Nakon pristupanja Uniji, Državni zavod za statistiku zadobiva drugačiji status u odnosu na onaj prije članstva. Formalno, članica ima pravo sudjelovanja u donošenju odluka, ali ostaje pitanje koliko zaista punopravno i aktivno sudjeluje. Pojedinci svojom aktivnošću određuju dinamiku prilagodbe nacionalnog konteksta europskom kontekstu. Na inicijative Eurostata članice mogu utjecati dok god one ne postane pravna osnova. Potrebna je pravovremena rasprava na razini radnih grupa dok god sve članice ne budu zadovoljne. Potom viša razina usvaja standard, primjerice razina direktora uprava Eurostata. Nakon što je prihvaćen na toj razini, standard je praktički prihvaćen i nema opoziva. Dakle, Hrvatska ima načelni i formalni utjecaj u Europskom statističkom sustavu, a o strategiji nacionalnog statističkog tijela pa onda i pojedinaca, ovisi kako će zastupati svoje interese i u kojem smjeru. Državni zavod za statistiku nema definirane procedure i kriterije sudjelovanja i rada u Europskom statističkom sustavu, tako da dok još uči o sustavu u kojem se nalazi, ne može mjeriti kako i koliko predstavnici Zavoda svojim sudjelovanjem na sastancima doprinose i interno instituciji i Europskom

statističkom sustavu. Postoji pisana forma izvještaja sa službenih putovanja, ali se oni sustavno ne analiziraju. Potrebna je interna analiza svih procesa i prioriteta. Zatim uspostavljanje procedura i odluka o tome koji dio harmonizacije treba postati redovan dio posla u nacionalnom statističkom tijelu. To se može materijalizirati oformljenjem službe ili odjela koji bi nadzirao standardizaciju i implementaciju standarda unutar domena i na razini organizacije te prema Eurostatu. U ovom trenutku Državni zavod za statistiku nema takav odjel. Hrvatska je tek sad stekla konkretnija znanja o djelovanju i načinu djelovanja ESS-a i procesu harmonizacije.

Primjer 3.

„Ja sam primijetila neravnopravnost od nas samih. Mi još uvijek vjerojatno nismo shvatili da smo članica Europske Unije. Nekako kao da se bojimo komentirati nešto. Problem je u nama.“

(Kazivač 14)

Primjer 4.

„Naši ljudi i nije da pokažu neku inicijativu, tu i tamo ajde ima ljudi. 90% ljudi razmišlja hajde idemo ovo uhodano rješavati i to je to. Ne idemo u smjeru razvoja kao što ide Europa. Držimo se onog gdje jesmo. U principu više stagniramo.“

(Kazivač 16)

Primjer 5.

„Kod nas, ljudi ne žele ići na seminar, ne da im se pisat projekte, na razini države nije definirana stimulacija, nije definirano kako mi na razini regije možemo pomoći jer smo prošli pretpristupnu fazu i imamo što podijelit s drugima. Mi čuvamo to znanje unutar kuće, ovi nas ne mogu angažirat jer to država nije propisala, niti ministarstvo rada, niti ministarstvo financija, itd. (...) Mi nažalost dosta toga ne koristimo, ne znamo, odnosno nemamo dovoljno razrađen aparat unutar države.“

(Kazivač 8)

Stvoren je **diskurs nesposobnosti i nedjelotvornosti** zaposlenika Državnog zavoda za statistiku. 'Objektivni' ili 'vanjski' uzroci nastanka toga diskursa su:

- manjak broja zaposlenih u instituciji,

- nije definirana stimulacija za uključenje u rad Europskog statističkog sustava (iako ta mogućnost postoji i koriste je drugi uredi državne službe i ministarstva u vidu dodatka na osnovnu plaću),
- vlada nije održala obećanja koje je dala u procesu pregovaranja za ulazak u Europsku uniju,
- globalna gospodarska kriza izaziva opće nepovjerenje među članicama,
- loši vođeni pregovori prilikom pristupanja Uniji bez uvida u stvarno stanje nacionalne statistike,
- nedostatak vremena za angažman u radu Europskog statističkog sustava.

'Subjektivni' ili 'interni' uzroci nastanka toga diskursa su:

- nedostatak volje za uključenje u rad Europskog statističkog sustava,
- čekanje poteza drugih članica prije poteza Državnog zavoda za statistiku,
- nedostatak inicijative i mogućnosti za razvoj.

Kreirana je nekakva troma, bezizlazna stvarnost u kojoj je nacionalno tijelo potpuno nemoćno sačuvati vlastite interese, biti ravnopravno u Europskom statističkom sustavu i kreirati diskurs harmonizacije. Submisivnost u odnosu na nadnacionalno statističkom tijelu i diskurzivne prakse koje su naturalizirane i uzete 'zdravo za gotovo' paraliziraju nacionalno tijelo u djelovanju i razvoju vlastita identiteta. Elite koje imaju moć su, uz Eurostat i razvijene i 'stare' države članice koje svojim institucionalnim autoritetom, argumentima i iskustvom održavaju svoj nadmoćniji formalni status, u odnosu na Državni zavod za statistiku. Zaposlenici sebe stavljaju u podređeni položaj. Nacionalno je tijelo u nekim domenama, u okviru transmisije podataka, infrastrukturno ovisno o Eurostatu u smislu korištenja njihovih alata. To također ne pridonosi boljoj poziciji nacionalnog tijela u odnosu na nadnacionalno.

Nadalje, uređenost područja statistike bitno se razlikuje u zemljama članicama. Prikupljanje podataka u zemljama članicama se razlikuje. Neke članice imaju razvijene registre, bolju suradnju s administrativnim izvorima, a neke samostalno provode istraživanja za većinu statističkih aktivnosti. Postoje zakonodavne razlike, primjerice Danska nema *Godišnji provedbeni plan* koji definira kompletnu statističku aktivnost u pojedinoj godini pa kod razmjene mikropodataka ne može formalno definirati nositelje istraživanja. Prikupljanje podataka u zemljama članicama se razlikuje. Dalje postoji problem centraliziranosti statističkog tijela. Decentralizirana tijela moraju uložiti napor u konsolidaciju podataka iz cijele zemlje, npr. Italija. Nositelji nekih istraživanja nisu isključivo nacionalna statistička tijela, nego i primjerice

Središnja banka za platnu bilancu, itd. Mnoštvo različitih organizacijskih i informacijskih modela koji su uspostavljeni u statističkim tijelima zemalja članica otežava standardizaciju i industrijalizaciju ESS-a. Svaki sustav ima svoje specifičnosti i ovakve heterogenosti otežavaju usklađivanje. Ovdje se može povući paralela sa istraživanjem R. Wodak i M. Krzyzanowskog o političkim strategijama i politikama višejezičnosti Europske unije (Krzyzanowski, Wodak, 2011) i jednakom statusu svih nacionalnih jezika kao službenih jezika EU (Wodak, 2012). Europska je višejezičnost shvaćena kao esencijalna komponenta europskog identiteta, odnosno europskih identiteta, a pri definiranju Europske strategije višejezičnosti nisu uzeti u obzir mnogi aspekti nacionalnih jezičnih politika nekih zemalja članica (naročito glede migranata iz zemalja koje nisu članice Unije). Važno je znati jezik većine u kontekstu u kojem se koristi, ali ono što je problematično iz perspektive različitosti i integracije jest promatrati dominantni jezik kao jedini relevantni. Znanje dominantnog jezika je obvezno što implicira da je ono nužno za uspjeh (primjerice migrantima pri zapošljavanju) (Wodak, 2012: 223).

3.3.5. Nadmoć Eurostata nad nacionalnim institucijama

Primjer 1.

„Jedan od velikih izazova mog posla otkako smo ušli u EU je činjenica da smo mi učeni 10 godina pristati na sve što traži Eurostat.“

(Kazivač 3)

Proces pristupanja Europskoj uniji je bio dugotrajan. Hrvatska je podnijela zahtjev za punopravno članstvo 21. veljače 2003. godine, službeni status kandidata za članstvo dobiva 18. lipnja 2004. i od tada nakon 9 godina, 1. srpnja 2013. postaje punopravna članica Unije. Usklađivanje nacionalne statistike sa europskom statistikom intenzivira se u procesu pripremanja za članstvo. Ali taj raspon od deset godina praktički je za statistiku bio ucjenjivački od strane Eurostata. Prije članstva dostava podataka je bila dobrovoljna, mogla se prolongirati i nacionalno tijelo je radilo na harmonizaciji svojih metoda i procesa s Europskim statističkim sustavom. Općenito, procedura dostave podataka u Eurostat definirana je svojim pravilima, obuhvatom za slanje, strukturom podataka, načinom slanja, itd., što nacionalna statistička tijela moraju poštivati. Nakon što je Hrvatska postala punopravna članica Europske unije, znatno su povećani zahtjevi za usklađivanjem i sva pravila transmisije trebaju se uvažavati, gotovo bez

iznimaka⁶¹. Bez obzira što Državni zavod za statistiku kao niti jedno nacionalno statističko tijelo nije u potpunosti usklađen s Eurostatom, statistički odjeli, odnosno osobe odgovorne za transmisiju podataka u Eurostat, obvezni su dostaviti i ne-usporedive podatke. Oni se objavljuju u probnim priopćenjima (engl. *'white paper'*) za koja čitatelj ili korisnik podataka zna da je prikupljanje za određeno istraživanje tek u začetku i da se još uvijek radi na usporedivosti. Neke domene su pod većim pritiskom radi transmisije u Eurostat jer se nacionalno izvještavanje, odnosno diseminacija, razlikuje od izvještavanja prema Eurostatu, tako da ovo drugo postaje dodatno radno opterećenje zaposlenicima.

Primjer 2.

„Nikad se nije razmišljalo o tome da li se nešto može. Da li se sa brojem ljudi koje imamo, da li se sa svim rješenjima koje imamo, s novcima koje imamo može postići sve ono što se od nas traži. Uvijek se išlo na to – mora se, mora se, mora se. To se na taj način uvijek 'drilalo' mora se, mora se, mora se pa se na kraju i napravilo. S te strane je to bio pritisak od naših, e sad to je kretalo do Ministarstava pa pritisak na DZS pa onda dolje na niže. To je tako uvijek išlo. Zašto nemamo ovo, zašto nemamo ono.“

(Kazivač 14)

Nadovezujem se na kontekst dugotrajnih pregovora. Pregovori o članstvu u EU bili su podijeljeni u nekoliko faza. Prva faza, analiza usklađenosti zakonodavstva zemlje kandidata s europskim propisima (tzv. *screening*) započela je nakon otvaranja pregovora (20. listopada 2005. godine), a trajala je godinu dana (završila je 18. listopada 2006.). Nakon 'screeninga', započeli su pregovori. Pregovori se fokusiraju na uvjete pod kojima će država kandidatkinja usvojiti, implementirati i izvršavati pravnu stečevinu Europske unije (tzv. *'acquis communautaire'*) o čijem sadržaju nema pregovora budući da se pregovori temelje na načelu da svaka država kandidatkinja tijekom pregovora mora usvojiti cjelokupnu pravnu stečevinu (Mečev, 2011). Otvoreno je 35 pregovaračkih poglavlja, od kojih je statističko ono 18., koje je bilo otvoreno 26. lipnja 2007., a zatvoreno 2. listopada 2009. Poglavlje Statistika⁶² sadrži oko 500 propisa i usko je povezano sa svim ostalim poglavljima jer proizvodi podatke za njih.

⁶¹ Uz najavu i opravdan razlog transmisija se može legitimno prolongirati. Više o tome u poglavlju *Eurostatovi mehanizmi nadzora nad nacionalnim statističkim tijelom*.

⁶² U području statistike pravna stečevina Europske unije traži prihvaćanje temeljnih načela poput nepristranosti, pouzdanosti, transparentnosti, povjerljivosti individualnih podataka i diseminacije službene statistike. Ovo poglavlje također obuhvaća metodologiju, klasifikacije i postupak prikupljanja podataka u raznim područjima, kao što su statistička infrastruktura, makroekonomska statistika, statistika cijena, poslovna statistika, demografija i socijalna politika, poljoprivredna statistika itd.

Nositelj⁶³ poglavlja Statistike bio je Državni zavod za statistiku, a sunositelj tadašnje Ministarstvo mora, turizma, prometa i razvitka. Nakon više od osam godina od podnošenja zahtjeva za članstvo te skoro šest godina pregovaranja, 10. lipnja 2011., Europska komisija predlaže zatvaranje pristupnih pregovora s Hrvatskom.

Ako promatramo pregovaranje iz perspektive teorije racionalnog izbora⁶⁴, možemo ga smatrati mehanizmom, koji je potreban da bi se postigla suradnja. Suradnja u doslovnom, svakodnevnom smislu znači surađivati *sa* drugima. Kako bi nastala neka vrijednost iz neke suradnje svi ili neki (ako se tako dogovore) moraju uzajamno djelovati. Može postojati više ishoda pregovaranja, uključujući i onaj gdje strane ne postižu sporazum, a svaki mogući ishod pruža određenu razinu korisnosti svakoj strani. Pregovarački ishod ovisi o pregovaračkom mehanizmu koji određuje redosljed prijedloga i protuprijedloga. Nijedna strana ne bi trebala prihvatiti ishod koji joj daje manje od onoga što može dobiti ako napusti pregovarački stol (Elster, 2000: 163-166).

Iz Primjera 2 razvidno je da su svi akteri na određeni način bili pod pritiskom radi usklađivanja i potpuno submisivni položaj nacionalnog statističkog tijela, odnosno radne skupine pred pregovaračkom skupinom, Vladom RH te konačno Europskom unijom. Vladajuće političke elite imaju za cilj približavanje Europi, odnosno što prije riješiti pitanja pravne stečevine, odnosno postati punopravnom članicom Unije. Hrvatska je trebala biti priznata i prihvaćena od zapadnog svijeta i dati službeni oblik svom zapadnoeuropskom identitetu (Zambelli, 2010). Postavlja se pitanje prirode procesa pregovaranja za članstvo. Je li bilo sve transparentno, jesu li vladajuće političke elite bile upoznate sa stanjem u pojedinim poglavljima, koliko se uzela u obzir postojeća situacija i kapacitet institucija za usklađivanjem, itd.

Primjer 3.

„Kad smo zatvarali poglavlje Statistike tadašnja Vlada je obećala da će, kroz tri sljedeće godine, godišnje zapošljavati 30 ljudi u Zavodu, što je Eurostat tražio. Imao je nekakva traženja od nas i prije nego smo zatvorili poglavlje. Mi smo tad rekli da ne možemo odmah, ali smo dali svoje procjene kad bi mogli to napraviti, kroz 2, 3, 5 godina.

⁶³ Dokumenti iz pregovaračkog procesa su dostupni na poveznici: [http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi/europska-unija-\(eu\)/pregled-dokumenata-iz-pregovarackog-procesa/](http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi/europska-unija-(eu)/pregled-dokumenata-iz-pregovarackog-procesa/) (17.1.2016)

⁶⁴ U središtu teorije racionalnog izbora je akter koji prvenstveno nastoji maksimizirati vlastitu korist, pri čemu se korist definira kroz hijerarhiju zadanih preferencija. Hijerarhija preferencija oblikuje tzv. *funkciju korisnosti* na kojoj je intenzitetu željenosti određene stvari (ili stanja, ili...) priodana određena vrijednost: veća za ono što više želimo, manja za manje željeno (Elster, 2000: 10).

Ali to se ne ispunjava jer nemamo ljudi, a te ljude koje je Vlada tad obećala mi nikad nismo dobili.“

(Kazivač 3)

Pristupanje Uniji je bilo **uvjetovano** od strane Eurostata, na što je tadašnja Vlada RH pristala. Zahtjeve Eurostata koji se ne mogu ispuniti u vrijeme pregovora, prema obećanju Vlade RH, nacionalno će tijelo ispuniti u dogovorenom roku, a za to jamči upravo državna vlast. Iz razloga u koje neću ulaziti, iako Vlada RH obećanje o zapošljavanju 30 ljudi godišnje nije ispunila, to Eurostat nije previdio obzirom na kontrolni mehanizam Stručne ocjene (engl. *Peer Review*), malo ranije spomenut, u kojemu se kontroliraju takve mjere. Dakle, snažan faktor utjecaja na DZS ima državna vlast i čitav sustav javne uprave. Naime, plaće su relativno niske u državnoj službi što nije privlačno kvalitetnim kadrovima, tako da je i to razlog internih problema. U okviru europskih studija postoje radovi koji se bave mjerenjem utjecaja europskih institucija na nacionalne sustave (Saurugger, 2013: 139), u kojima se obrazlaže koncept uvjetovanosti (Frank Schimmelfenning i Ulrich Sedelmeier). Primjena tog koncepta pretpostavlja racionalno djelovanje. Uzimanje u obzir kriterija uvjetovanosti omogućuje razumijevanje prilagodbe ili otpora subjekata zahtjevima organizacija kojima žele pripadati. Prisilne pravne i gospodarske ili političke mjere utječu na ciljani politički sustav, bilo izravno tijekom pregovora među vladama bilo pak mijenjajući odnose između nacionalnih subjekata i dotične države. Uvjetovanost mijenja strukturu političkih mogućnosti na nacionalnoj razini i može ojačati ili pak oslabiti pregovaračku moć pojedinih aktera. Vjerojatnost da neka država prihvati uvjete koje joj nameće stanovita organizacija utoliko je veća ukoliko se korist od pristupanja smatra većom od troškova prilagodbe. Učinkovitost instrumenta uvjetovanosti ovisi o broju veto-točaka, odnosno subjekata i struktura kadrih blokirati provedbe donesenih odluka.

Primjer 4.

„Eurostat ima moć uvjeravanja. Cilj je da mi na kraju shvatimo da je njihov prijedlog bolji. (...) Oni pitaju za mišljenje, ali već se unaprijed nekako sluti da će se to provesti u praksi, premda se mnogi bune. Oni nastupe na način da je nužno nešto usvojiti. Ali ako se netko baš zainati i smatra da to nije u redu, da nije dobro za statistiku da se nešto usvoji, svakako ima prostora za pregovor. Može se suprotstaviti na neki način, iskazat svoje mišljenje. Tu nema sumnje. Osobito jer smo sad članica i imamo sva prava prigovora. Sad ako ima više onih koji misle isto kao i mi, imamo jači utjecaj.“

(Kazivač 6)

U ovom primjeru problematičan je koncept *naslućivanja* onog što će se dogoditi (a misli se na nametanje određene inicijative od strane Eurostata) umjesto da je proces definiran određenim kriterijima i transparentan. Pretpostavljanjem ili domišljanjem, odnosno naslućivanjem, nacionalna tijela uspostavljaju postavke za donošenje sudova. Zemlje članice pružaju svojevrsni otpor (...*'premda se mnogi bune'...*), ali Eurostat snagom argumenata uspostavlja **kontrolu konteksta**. U procesu pregovaranja razaznaju se dvije suprotstavljene strane, od kojih su nacionalna statistička tijela, odnosno zemlje članice u podređenom položaju spram nadnacionalnog Eurostata. Ispostavlja se da Eurostat asimilira otpor nacionalnih tijela pozivajući se na tzv. 'zajedničke interese'. To rezultira **hegemonijskim** oblikom diskursa čiji je cilj ublažiti otpor i održati postojeće strukture moći (Gramsci, Eagleton).

Primjer 5.

„Oni pokušavaju pronaći razno razne argumente ne bi li to što su planirali progurali. Znaju i zakamuflirati nešto i prikazati ne na način na koji mi to doživljavamo nego, nekako ublaže cijelu priču ne bi li prošla. (...) Ispada da na neki način Eurostat malo uzmiče, ali opet s druge strane, imaš osjećaj da je to prividno uzmicanje zbog pritiska zemalja. Pokušavaju naći neke zaobilazne putove da se neke stvari ipak proguraju, možda malo drugačije upakirane.“

(Kazivač 7)

Pojmovi kao: 'razno razni argumenti', 'zakamuflirati', 'ublažiti cijelu priču', 'prividno uzmicanje', 'proguraju drugačije upakirano' ukazuju na to da proces pregovaranja u percepciji kazivača nije do kraja jasan, što ukazuje na veliku uvjerljivost Eurostata (*Oni*) u tom procesu. U ovom kontekstu vrlo je važno Van Dijkovo tumačenje *argumentacije* (van Dijk, 2006). Mnogi diskursni žanrovi imaju argumentativne strukture, primjerice tiskovni editorijali, pisma uredniku, znanstveni radovi, parlamentarne rasprave, itd. Tipično za takve žanrove je da sudionici imaju različita mišljenja ili perspektive gledišta. U argumentativnom diskursu takve situacije, jedan ili više sudionika pokušava svoj stav učiniti prihvatljivijim, vjerodostojnijim ili istinitim, formuliranjem argumenata koji idu u korist tog određenog stava. Takav diskurs konvencionalno se dijeli na dvije glavne kategorije: 'argument i zaključak' i 'stajalište i argument'. Sadržaj argumentacije može ovisiti o našim ideologijama, ali struktura argumentacije je vjerojatno nezavisna od naše ideološke pozicije. I 'dobre' i 'loše' argumentacije su nešto što prilično ovisi o individualnim adresatima više nego o grupi. Kao što je to slučaj

kod drugih diskurzivnih žanrova, argumentiranje je kontrolirano brojnim normativnim pravilima, principima interakcije i strategijama stvarnog rada. Netko može interferirati u pravila argumentacije, na primjer korištenjem zablude, ali i dalje poštovati principe interakcije (primjerice iskazuje poštovanje) ili korištenjem nevažnih argumenata, igranjem na 'kartu emocija', traženjem oponenta da dokaže da imamo krivo, tvrdnjom da je nešto istinito ako svi tako misle ili ako autoritet tako misli. Principi interakcije mogu se prekršiti ne dopuštanjem drugima da iznesu svoje mišljenje, prekidanjem i ugrožavanjem drugih ili na bilo koji način sprječavanjem argumentativne interakcije. Drugim riječima, postoji mogućnost pojave ideoloških smetnji. Nadalje, nije sasvim trivijalan izbor određenog stajališta, a ne nekog drugog. To se može shvatiti kao jedno od sredstava kojim korisnici jezika naglašavaju značenja i svoja temeljna uvjerenja. S obzirom na prilično izravne veze između stajališta i mišljenja, koji pak mogu biti povezani sa stajalištem grupe, vidimo da argumentativne strukture mogu biti snažni signali temeljne strukture ideoloških stavova. Van Dijk temeljem svoje analize zaključuje da ne postoji izravna veza između načina argumentacije i ideologije. Ondje gdje ta veza postoji, ona je jedino semantička; sadržaj argumenata se temelji na ideološkim stavovima (van Dijk, 2006: 57).

Primjer 6.

„Gle, u Eurostatu nema 'moraš'. U Eurostatu je sve lijepo, fino zapakirano. Ovisno o tonu te rečenice u kojoj je zapakirano, onda ti shvatiš da ti to moraš. Ja znam da ću ja 'morat' sa svim svojim istraživanjima prijeći na SDMX.“

(Kazivač 10)

Eurostat uvijek započinje komunikaciju (obično u elektroničkoj pošti) s *Dragi/'Dear'*. U svim takvim institucionalnim komunikativnim događajima, oni koji su u poziciji moći obvezuju one koji sudjeluju u tim događajima koristiti specifične jezične varijante, obvezuju ih dati odgovore na pitanja i biti ljubaznima. Takva diskurzivna kontrola i moć može biti zloupotrijebljena na način da cenzurira ili na neki drugi način ograniči slobodu manje moćnim akterima (van Dijk, 1995). Pozitivna uljudnost nastoji uspostaviti solidarnost s čitateljem ili slušateljem. Također, ovakvi oblici uljudnosti i ugodne retorike indikator su zajedništva poput ideje obitelji. Osim toga, Eurostat daje članicama određeno vrijeme za pripremu i organizaciju u svom uredu prije implementacije neke inicijative, tzv. 'razdoblje prilagodbe', što je još jedan argument koji ide u korist Eurostatu u realizaciji inicijative.

Primjer 7.

„Eurostat uvijek napominje ako mi na TF-u ne prihvatimo inicijative za promjenom nekog procesa ili metodologije, može se ići na razinu Ministra i onda se opet pregovara. Tako da ako su neke stvari jako politički važne, ili radi političkih odluka ili zbog nekih ekonomskih razloga, onda ih nametnu. Ali to rijetko rade, vrlo rijetko.“

(Kazivač 2)

Eurostatovo uključivanje Ministarstva u pregovarački proces na radnim sastancima je **prijetnja**. Jedan od elemenata koji tjera pregovarače na sporazum su prijetnje. Prijetnja se može učiniti uvjerljivijom ako se strana koja je plasira unaprijed obveže na njeno provođenje, čak i ako, kad za to dođe vrijeme, to ne bude u njenom interesu (Elster, 2000: 166). Društvene norme također mogu pružiti uvjerljivost prijetnjama koje bi se inače činile ispraznima (primjerice ako institucija ima legitimitet ili pojedinac čast da neće prijetiti u prazno ili prekršiti obećanje). Ovaj način ubrzavanja procesa usvajanja neke inicijative je nelegitiman jer uvjetuje djelovanje zemalja članica. Države članice Europske unije suočene su s dilemom između pregovora i polaganja računa (engl. *negotiation-accountability dilemma*) jer s jedne strane imaju nacionalnu odgovornost, a s druge strane dužne su donositi učinkovitije odluke u svrhu provedbe europskih zahtjeva.

Primjer 8.

„Naš sektor nema neku propisanu regulativu iz Eurostata po kojoj bi organizirao posao, već se sve radi po principu dobre prakse. Ali oni traže da se ti principi slijede. Realno, ne mogu nam ništa ako ih ne slijedimo. Meni bi odgovaralo da imamo neke konkretnije sankcije pa bi se ljudi u kući drugačije postavili. Mentalitet ljudi u kući je takav kakav jest.“

(Kazivač 3)

Primjer 9.

„Meni Eurostat služi kao metoda zastrašivanja. Kažem Eurostat je rekao da se nešto mora. Nekad ti dobro dođe Eurostat, jer onda proguraš neke stvari koje se možda nikad ne bi progurale.“

(Kazivač 17)

U Europskom statističkom sustavu podrazumijeva se slijediti principe dobre prakse ako nema konkretnih uredbi koje uređuju određeni proces ili proceduru. Problem je u preciznosti definicije tih principa, odnosno nisu sasvim jasno definirani ili dokumentacija nije dostupna svima ili nemaju sva nacionalna statistička tijela uvid u dokumentaciju. Tako oni postaju manje moćni akteri u ovoj konstelaciji jer nemaju ili im nije omogućen pristup informacijama. Eurostat očekuje da se slijede principi dobre prakse, ali nema sankcija ukoliko nije tako. Kazivač 17 objašnjava da bi rado koristio autoritet Eurostata da ostvari neke ciljeve i bolju organizaciju posla u svojoj domeni, što znači da u diskursu Državnog zavoda za statistiku Eurostat ima određeni kredibilitet.

Primjer 10.

„Eurostat ima moć u harmonizaciji statistike, ali to nije neka negativna moć. Treba postojati red i sustavnost. Također, nije tajna da Centralna Europska banka traži od Eurostata da se recimo izračunavaju određeni financijski pokazatelji da vidi gospodarsku sliku zemlje. I onda Eurostat dalje to isto traži od europskih statistika. To i jest svrha statistike. Da nekome služi. A standardizacija ima svoju svrhu jer jedino tako mogu se paralelno koristiti svi podaci i onda imaju smisla.“

(Kazivač 6)

Diskurs uzora koji ostvaruje Eurostat, u nekim konstelacijama, dovela bih u vezu sa konceptom moći kao transformativnog kapaciteta ili kapaciteta za postizanje nekih rezultata (Giddens). Iako Giddens često povezuje moć s dominacijom, također prepoznaje da vlast nije nužno povezana s sukobom i nije inherentno represivna. Čak kad je moć nejednako distribuirana, ona može postojati u oblicima koji nisu izričito opresivni, u osnažiteljskim odnosima, primjerice roditelja i djece (Karlberg, 2005). Osim toga, diskurs Eurostata kao uzora je konstruiran i tehničkim diskursom. U diskursu Državnog zavoda za statistiku Eurostat ima jak razvojni i tehnički legitimitet koji je postavljen nasuprot kapacitetu i mogućnostima nacionalnog statističkog tijela. Eurostat se brže prilagođava trendovima manjka zaposlenosti, reduciranju proračuna i slično razvojem informacijsko – komunikacijske tehnologije, primjerice uvođenjem nekonvencionalnih baza podataka, tzv. tehnologija *Big data*⁶⁵.

⁶⁵ Tehnologija Big data značava paradigmu sveprisutnog rasta digitalnih podataka iz raznolikih izvora poput društvenih mreža ili senzora te tehnologije i koncepte za iskorištavanje tako nastalih 'velikih podataka'. Suvremene tijekom digitalnih podataka obilježavaju tri temeljne odrednice - volumen, raznolikost i brzina njihova nastanka (učestalost) i protoka. Slanje digitalnih fotografija, gledanje filmova i slušanje radija putem interneta ili komunikacija na društvenim mrežama, sve su češći slučajevi korištenja mobilnih pretplata kao platformi bežičnog

Primjer 11.

„Kad sam ja došla tu, pričalo se o Eurostatu kao o nadljudskom biću. Ali ne, Eurostat su ljudi, Eurostat su pravila i strukture. Ali te strukture dobro funkcioniraju. Naravno da su nama s ovog aspekta bili nedostižni. Nisu oni ni savršeni, ni genijalni, ali jednostavno način na koji oni rade svoj posao je dosta dobar. Naravno da rade greške.“

(Kazivač 10)

Nakon pristupanja Uniji, nacionalno tijela postaje svjesno gubitka pritiska od nacionalne vlasti, odnosno diskursa 'poslušnika', prvenstveno radi napretka na polju usklađivanja, ali i promjene prirode autoriteta koji ima Eurostata. Prije pristupanja, Eurostat je imao negativno konotirani autoritet, jer zemlja kandidatkinja ne može utjecati na diskurs harmonizacije, odnosno nema pravo glasa. Jedino treba provesti sve što Eurostat zatraži. Pristupanjem Uniji, Eurostat u diskursu nacionalnog tijela gubi takav negativno konotativni autoritet i zadobiva autoritet uzora. Dakle, slom starih autoriteta (pritisak nacionalne vlasti) doveo je do određene neorganizacije u nacionalnom tijelu jer su zahtjevi Eurostata eskalirali, a nacionalno tijelo ne stigne pravovremeno odgovoriti na izazove harmonizacije. Nanovo se trebaju upoznati nova pravila i procedure Kodeksa europske prakse, a onda ih treba slijediti i nacionalno implementirati te na kraju i sudjelovati u njihovom kreiranju i nastajanju. Nacionalno tijelo treba kreirati diskurs harmonizacije u okviru Europskog statističkog sustava, a ne njime biti kreirano. Da rezimiram, Eurostat konstruira svoj autoritet i nadzorni legitimitet zakonom, tehničkim diskursom, kontrolom i nadzorom nad nacionalnim statističkim tijelima i diskursom uzora.

podatkovnog povezivanja za razne namjene. 'Velike podatke' treba promatrati u kontekstu raznolikosti izvora. Napretkom tehnologije postali su dostupni algoritmi koji omogućavaju stjecanje uvida iz slika ili video zapisa, poput prepoznavanja lica ili neobičnog ponašanja u trgovini. (<http://www.poslovni.hr/komentari/big-data-zaista-veliki-ili-samo-uobicajeni-podaci-244123> 3.2.2016)

3.4. Diskurzivna analiza pisanog teksta

Nacionalne i međunarodne statističke institucije suočavaju se s brojnim ograničenjima i izazovima na koje moraju odgovoriti. Vanjsko ili globalno okruženje brzo se mijenja, korisnici su sve sofisticiraniji, potrebno je pravovremeno i brzo odgovarati na korisničke upite i učiniti dostupnijima konsolidirane podatke za daljnje korištenje. S druge strane, financijska sredstva za rad nacionalnih statističkih institucija kontinuirano se smanjuju, a troškovi zbog svih izazova suvremenog društva sve više rastu. Teško je ostvariti kontakt s mnogim kućanstvima radi prikupljanja podataka, stope odgovora padaju, zapošljavanje je ograničeno, teško je zadržati postojeće anketare, postoji manjak vještina kod zaposlenih koji bi trebali imati i statistička i informatička znanja, nastupa starenje infrastrukture, itd. Modernizacija statističkog informacijskog sustava predstavlja izlaz iz ovih problema i time bi se moglo riješiti pitanje opstanka sektora službene statistike. Standardizacija je ključna za modernizaciju, odnosno industrijalizacija statističke proizvodnje koja je bazirana na standardima. Potrebno je uskladiti statističke podatke, što će dovesti do usporedivih i ponovno upotrebljivih podataka, interoperabilnih za korisnike te proizvesti zajednička rješenja koja će smanjiti troškove unutar Europskog statističkog sustava. To pretpostavlja i implicira zajedničke procese, alate i zajedničku metodologiju.

Eurostat kao glavni nositelj službene statistike Europskog statističkog sustava, odnosno Europske unije u cjelini i šire, odgovoran je za cjelokupno funkcioniranje europske službene statistike te svoja zaduženja izvršava uz pomoć različitih nadzornih mehanizama nad nacionalnim statističkim tijelima i različitim instrumenata kojima uključuje nacionalna statistička tijela u rad Europskog statističkog sustava. O tome je već dosta napisano u potpoglavlju *Diskurzivna analiza govora*, u kojemu analiziram diskurs nacionalnog statističkog tijela Državnog zavoda za statistiku o harmonizacijskim instrumentima i mehanizmima Eurostata. U ovom potpoglavlju, analizirati ću materijale koji su nastali u okviru Europskog statističkog sustava, iz kojih ću pokušati ustanoviti diskurs Eurostata, koji se konstituira proklamirajući pozitivne aspekte procesa harmonizacije (negativnih konotacija procesa harmonizacije iz diskursa Eurostata nisam pronašla ni u jednom analiziranom dokumentu).

Materijal sam birala kriterijem relevantnosti teme (harmonizacija sustava službene statistike) te sam pokušala uspostaviti odnos između rezultata dobivenih diskurzivnom analizom govora iz prethodnog potpoglavlja. Iz mnoštva pročitano materijala, odabrala sam dokumente, koje smatram jako dobrim prikazima procesa harmonizacije, odnosno iz kojih se

mogu rekonstruirati osnovne konture procesa harmonizacije. Svi citirani dokumenti dostupni su u *Prilozima*.

Izvješće o stručnoj ocjeni (1. materijal sa liste) dio je sustavne procjene usklađenosti nacionalnih statističkih institucija i Europskoga statističkog sustava (ESS) s Kodeksom prakse europske statistike (KoP). KoP, kojim je uspostavljen zajednički okvir kvalitete ESS-a, Odbor za statistički program prihvatio je 2005., a njegov nasljednik, Odbor za europski statistički sustav (ESSC), poboljšao ga je 2011. KoP čine 15 načela i povezani indikatori dobre prakse, a obuhvaća institucionalno okruženje, proces statističke proizvodnje i proizvodnju europskih statistika. ESS je odlučan u osiguravanju potpune usklađenosti s KoP-om te sustavno radi na postizanju potpune usklađenosti. Periodičnim procjenama prati se napredak u dostizanju tog cilja. Konkretno, ovako izgleda proces harmonizacije službene statistike u praksi.

Primjer 1.

Radi postizanja usklađenosti s KoP-om, SOT preporučuje sljedeće:

Nadležna tijela trebala bi donijeti izmjene Zakona o službenoj statistici ili drugoga relevantnog pravnog akta koje bi osigurale jasne preduvjete za imenovanje i razrješenje ravnatelja Državnog zavoda za statistiku u skladu s Kodeksom prakse europske statistike. (Kodeks prakse europske statistike, indikator 1.8.)

(Iz izvješća o stručnoj ocjeni usklađenosti s Kodeksom prakse Europske statistike 2015.)

SOT je (nezavisni) stručno-ocjenjivački tim, formiran po nalogu Komisije (Eurostata), radi analize i ocjenjivanja usklađenosti hrvatske službene statistike sa Kodeksom prakse europske statistike, koji se u ovom dokumentu (1. iz liste nabrojanih materijala za analizu pisanog teksta) referira kao KoP. Nadležna tijela su tijela koja donose Zakon o službenoj statistici. Prema zakonodavstvu Republike Hrvatske⁶⁶, postupak donošenja zakona pokreće se dostavom prijedloga zakona predsjedniku Sabora. Predsjednik Sabora primljeni prijedlog zakona upućuje predsjednicima svih radnih tijela, zastupnicima i predsjedniku Vlade, kada Vlada nije predlagatelj. Iskaz u ovom primjeru sadrži zapovjednu notu, ali koja je uvijeno iznesena (...nadležna tijela *trebala bi...*), te se uspostavlja dominantni diskurs Eurostata, kojega u ovom slučaju predstavlja stručno-ocjenjivački tim.

⁶⁶ <http://www.sabor.hr/zakonodavni> (14.5.2016)

Primjer 2.

Sve u svemu, SOT ima dojam da, premda je pravna uloga Savjeta čvrsta, duh općenitog mandata iz članka 16. Zakona o službenoj statistici o predstavljanju korisnika nije u potpunosti proveden. SOT je zapazio tijekom sastanka s članovima Savjeta da u nekim slučajevima oni sebe vide kao zastupnike interesa svojih institucija, a ne kao osobe odgovorne za sustav službene statistike u cjelini. Ne vide svi članovi ulogu Savjeta kao zaštitnika ugleda službene statistike, u slučaju da treba zaštititi njezinu neovisnost. Na temelju zapisnika sa sjednica Savjeta predloženih SOT-u rasprave se čine detaljnima, a ne širokima ili strategijskima.

(Iz izvješća o stručnoj ocjeni usklađenosti s Kodeksom prakse Europske statistike 2015.)

U ovom primjeru razvidan je način na koji SOT (stručno-ocjenjivački tim) provodi analizu trenutnog stanja (uvidom u praksu koju iznose predstavnici hrvatskog statističkog sustava, ovisno o temi) i temeljem tih uvida donose svoje preporuke. Inače, Statistički savjet savjetodavno je tijelo za strategijska pitanja u svezi sustava službene statistike. Članak 16. Zakona o službenoj statistici navodi: "Savjet je savjetodavno i stručno tijelo za strategijska pitanja službene statistike, a osniva se u cilju osiguranja utjecaja korisnika, znanosti i šire javnosti na Program." U svezi ove teme, ovo je jedna od preporuka SOT-a:

DZS treba osigurati vidljivost djelovanja Statističkog savjeta objavljivanjem zapisnika s njegovih sjednica, mišljenja te drugih relevantnih dokumenata na svojoj web-stranici. (Kodeks prakse europske statistike, načelo 11. i Koordinacija)

(Iz izvješća o stručnoj ocjeni usklađenosti s Kodeksom prakse Europske statistike 2015.)

Ponavlja se glagol *treba* (DZS treba osigurati...) i u ovom primjeru i tako je do kraja spomenutog izvješća. Nakon analize i uvida u praksu SOT donosi preporuke koje nacionalno statističko tijelo, odnosno nacionalni statistički sustav treba provesti u definiranom razdoblju. Nemoguće je ne upitati se koji je onda smisao preporuke kao takve, ako se navedene preporuke zaista moraju provesti u praksi nacionalnog statističkog tijela? Ostavimo na trenutak po strani prirodu ovih preporuka, odnosno hoće li imati pozitivne ili negativne posljedice po nacionalni statistički sustav. Jer je zdravorazumski zaključiti da je za cijeli hrvatski sustav službene statistike bolje imati ravnatelja Državnog zavoda za statistiku koji se bira na ovu odgovornu poziciju temeljem svoje stručnosti i sposobnosti, a ne političkom voljom. Također, korisnije je i bolje za sve korisnike podataka Državnog zavoda za statistiku imati dobro organiziran i

kvalitetan Statistički savjet koji će štititi njihove interese. Ali za potrebe analize, ideja *preporuke* kao svojevrsnih uputa koje se mogu i ne moraju slijediti, dakle na izbor su date nekom akteru/akterima, u ovom slučaju 'ne drži vodu'. Ove upute zapravo postaju *obveze*, a njihovo imenovanje *preporukama* je uvijen način kojim Eurostat uspostavlja svoj dominantni diskurs nad nacionalnim statističkim tijelom, odnosno hrvatskim statističkim sustavom.

Primjer 3.

DZS treba uvesti sustav postupaka i alata koji bi omogućio procjenjivanje troškova statističkih procesa i proizvoda. (Kodeks prakse europske statistike, indikator 10.1.)

(Iz izvješća o stručnoj ocjeni usklađenosti s Kodeksom prakse Europske statistike 2015.)

U ovom primjeru riječ je o mehanizmu procjenjivanja statističkih procesa i proizvoda koji bi se uvodio nacionalno, a potom uvid u sve informacije bio bi dostupan i Eurostatu (u nekim statističkim domenama je već tako). Uvidom u financijsku situaciju nacionalnog statističkog sustava (ovo je mehanizam koji se pokušava uvesti i u hrvatska ministarstva), Eurostat, odnosno nadnacionalna institucija zadobiva potpunu kontrolu nad nacionalnom institucijom.

Primjer 4.

SOT je identificirao ISIS i s njim povezanu Bazu podataka o kvaliteti (DBQI) kao inovativnu praksu (...) koja bi mogla biti korisna za cjelokupan Europski statistički sustav.

(Iz izvješća o stručnoj ocjeni usklađenosti s Kodeksom prakse Europske statistike 2015.)

ISIS je Integrirani statistički informacijski sustav za obradu cijelog životnog ciklusa statističkog istraživanja, o kojem sam pisala u tekstu *Europski standardi u nacionalnom statističkom tijelu*, kao i o Bazi podataka o kvaliteti. Ovdje je ključno primijetiti kako SOT, uz primjedbe i 'sve ono što treba popraviti', iznosi i pohvale nacionalnom statističkom tijelu. Iz perspektive psihologije, pohvale imaju pozitivan utjecaj na motivaciju, aktivnost i napredak. S druge strane ocjenjivanje povećava intenzitet kontrole i smanjuje motivaciju.

Primjer 5.

(4) Usvajanjem Kodeksa prakse europske statistike, nacionalna statistička tijela i statistička tijela Zajednice obvezali su se da će stremiti prema statistici visoke kvalitete koja također zahtijeva transparentnije i usklađenije izvještavanje o kvaliteti podataka.

(...)

(6) *Značajna povećanja učinkovitosti mogu se postići kad se referentni metapodaci proizvode na osnovi usklađenog popisa statističkih pojmova unutar Europskog statističkog sustava, dok se u isto vrijeme dopušta nacionalnim statističkim tijelima i statističkim tijelima Zajednice da po potrebi dodaju i više statističkih pojmova u pojedinim statističkim područjima.*

(Iz preporuke Komisije od 23. lipnja 2009. o referentnim metapodacima)

Komisija prvo iznosi legislativne činjenice kojima legitimira svoj autoritet (Usvajanjem Kodeksa (...) tijela Zajednice *obvezali su se*). Potom dalje, konstruira svoj autoritet stručnim argumentima (*Značajna povećanja učinkovitosti mogu se postići*...). Osim toga, zauzima dominantan stav prema nacionalnom statističkom tijelu (*...dopušta se nacionalnim statističkim tijelima*...).

Primjer 6.

Komisija Europskih zajednica preporučuje državama članicama:

Nacionalna statistička tijela se pozivaju na primjenu statističkih pojmova i potpojмова navedenih u Prilogu kad se referentni metapodaci pripremaju u različitim statističkim područjima i kad se referentni metapodaci izmjenjuju unutar Europskog statističkog sustava ili šire.

(Iz preporuke Komisije od 23. lipnja 2009. o referentnim metapodacima)

Uz već spomenute konstrukcije '*nacionalna statistička tijela trebaju*...', u nastavku ove preporuke pojavljuje se nova konstrukcija '*nacionalna statistička tijela pozivaju se*...' na određene radnje. Problematičan je opet instrument *preporuke*, koji se materijalizira upotrebom modalnog glagola *trebati* te se u praksi, protokom određenog vremena, pokazuje *obvezom*, a ne *preporukom*.

Primjer 7.

3. POLICY CONTEXT

Standardisation has always been an important aspect of the ESS, and many standardisation results have been achieved, for instance concerning statistical output standards in many areas. However, so far standardisation has not been treated in a systematic way in the ESS, with proper conceptual tools and an agreed standardisation process, impact assessment and architectural framework.

There is a need for a more systematic approach, because important quality and efficiency gains can be realised if the ESS is implemented according to a shared vision. This is in line with developments at the global level. The increasing industrialisation of statistics, as described in the vision of the High Level Group for the Modernization of Statistical Products and Services, requires technical, statistical and IT standards to be used for the statistical production process, so that interoperability comes within range and IT tools for standard modules can be developed together and shared.

Many current and planned activities at global and ESS level, such as the development of GSIM (Generic Statistical Information Model) and CSPA (Common Statistical Production Architecture), and the ESS.VIP projects, are based on the vision that targeted standardisation is the key to reaping important benefits. Standardisation is expected to create benefits for Member States as well as the ESS as a whole.

4. CONSEQUENCES FOR NSIS

The production of statistics in the Member States will be better integrated in the production system of the ESS. As a consequence, NSIs will realise quality and efficiency gains. This requires accepting the implications of following a common framework, in particular a more modular approach for producing statistics. The impact analysis of standardisation initiatives will systematically take into account the costs and benefits for Member States.

(18th Meeting of the European Statistical System Committee, Recommendations from the Sponsorship of Standardisation)

Tekst iz primjera 7 preporuke su za standardizaciju Europskog statističkog sustava (ESS) od strane Sponzorstva za standardizaciju (engl. *Sponsorship on Standardisation*), čiji mandat na dvije godine, od svibnja 2011. (potom prestaje postojati), odobrava Odbor za europski statistički sustav (ESSC), jedinstveno autoritativno tijelo za prepoznavanje standarda za ESS. Zadaća ESSC-a je osigurati stručno vodstvo ESS-u u razvoju, proizvodnji i diseminaciji europske statistike. Njime predsjedava Komisija (Eurostat), a sastoji se od predstavnika nacionalnih statističkih tijela zemalja članica, dok nacionalna statistička tijela zemalja članica EEA i EFTA-e sudjeluju kao promatrači. Promatrači iz Europske središnje banke, OECD-a, itd. također mogu sudjelovati u sastancima ESSC⁶⁷. Dakle, Sponzorstvo prvo konstatira kako je

⁶⁷ <http://ec.europa.eu/eurostat/web/ess/about-us/ess-gov-bodies/essc> (19.05.2016)

standardizacija oduvijek važan aspekt ESS-a i do danas je postignut znatan napredak naročito u području izlaznih standarda (diseminacije), ali do sad nije bilo sustavnog bavljenja standardizacijom, odnosno upotrebe pravilnih konceptualnih alata i dogovorenog procesa standardizacije, procjena utjecaja i arhitektonskih okvira. Obzirom da je njihovom analizom tako utvrđeno, Sponzorstvo iskazuje potrebu za sistematičnijim pristupom jer jedino tako moguće je ostvariti razinu kvalitete i učinkovitosti iz zajedničke ESS vizije. Dalje, prema viziji⁶⁸ HLG⁶⁹ grupe industrijalizacija statistike zahtjeva tehničke, statističke i informatičke standarde koji će se koristiti u proizvodnji statistike, kako bi se omogućila interoperabilnost i standardni IT moduli koji će se zajednički razvijati i dijeliti. Očekuje se da će standardizacija biti korisna za zemlje članice Unije, kao i za ESS u cjelini. Dakle, standardizacija je ključni faktor koji će prema Sponzorstvu za standardizaciju razviti i unaprijediti ESS, što je i u skladu s globalnim tokovima. Standardizacija kao takva, omogućena je implementacijom standarda koje je HLG kreirala, odnosno odobrila za upotrebu u ESS-u. Dakako, autoritativni legitimitet HLG materijaliziran u njihovoj viziji potvrđuje standardizaciju kao ključni argument za boljitak ESS-a.

Posljedica standardizacije biti će bolje integrirana statistička proizvodnja svih zemalja članica u produkcijski sustav Europskog statističkog sustava, što znači povezaniju Europsku uniju. Ovo će imati najviše utjecaja na nacionalna statistička tijela, i to na način da će nacionalna statistička tijela time ostvariti veću kvalitetu i učinkovitost, radi čega nacionalna statistička tijela trebaju prihvatiti sve ono što je sadržano u tom zajedničkom okviru, konkretnije modularni pristup proizvodnji službene statistike (*...accepting the implications of following a common framework...*). U ovom iskazu je sadržan legitimitet svih zahtjeva Eurostata prema nacionalnom statističkom tijelu u svezi standardizacije, iako nije vidljivo eksplicitno uvjetovanje. Obzirom da su nacionalna statistička tijela zemalja članica pristale na članstvo, neminovno je surađivati na svim poljima usklađivanja. Sve procjene utjecaja inicijativa standardizacije provest će se sustavno i uzeti u obzir troškove i koristi za zemlje članice. To je posao koji će napraviti Eurostat (u nekim domena je to već na snazi).

⁶⁸ Vizija HLG grupe može se vidjeti na poveznici:

http://www.unescap.org/sites/default/files/1.1_Strategic%20vision%20of%20the%20High-level%20group%20for%20strategic%20developments%20in%20business%20architecture%20in%20statistics-HLG-BAS.pdf

⁶⁹ Grupa na visokom nivou za strateški razvoj poslovne arhitekture u statistici (engl. *The High-level Group for strategic Developments in Business Architecture in Statistics*, HLG). Glavna svrha Grupe usklađivanje je rada različitih grupa pod okriljem Konferencije europskih statističara i drugih koji rade u oblasti modernizacije statističke proizvodnje. Projekti koji su se provodili pod okriljem HLG rezultirali su temeljnim poslovnim i informacijskim standardima Europskog statističkog sustava (GSBPM, GSIM, CSPA).

Dakle, da zaključim opažanja iz primjera 7; povećanje kvalitete i učinkovitosti nacionalnih statističkih tijela zemalja članica i ESS-a u cjelini, glavni su argumenti za standardizaciju koju proklamiraju grupe odgovorne za standardizaciju ESS-a.

Primjer 8.

The Steering Group for SDMX implementation in National Accounts is pleased to inform you of the progress that has been made in relation to the implementation of common data structures for National Accounts, based on the latest international guidelines in National Accounts (SNA 2008 / ESA 2010). This letter is sent to you, as member of one of the various working groups involved in national accounts and/or of various working groups involved in data exchange and SDMX implementation. (...) We would like to inform you on the objectives of the SDMX implementation in National Accounts and seek expressions of interest from countries and international organisations to participate in pilot exercises that will take place over the coming months. (...) The Steering group for SDMX implementation in National Accounts would be glad to receive your reply not later than 30 November 2012.

(Joint development of DSDs for National Accounts between ECB, Eurostat and OECD;
Invitation for participation in the pilot review)

Upravnom odboru za implementaciju SDMX standarda u Nacionalnim računima (engl. *Steering Group for SDMX implementation in National Accounts*), kojeg čine po dva člana iz Eurostata, Organizacije za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD) i Europske središnje banke te projektni koordinator iz Eurostata, dat je mandat, od strane SDMX sponzora⁷⁰, za upravljanje projektom implementacije SDMX standarda u domeni Nacionalnih računa 2011. godine. Radi se o formiranju definicije strukture podataka, u SDMX formatu (tzv. *Data Structure Definition*), za razmjenu podataka između članica Europske unije i međunarodnih organizacija te međunarodnih organizacija međusobno, a možda i šire, i to u skladu sa postupcima koji su dogovoreni tijekom rada SDMX radnih skupina. O SDMX⁷¹-u sam pisala u tekstu *Harmonizacija statističkih procesa*. Dokument iz primjera 8 jest poziv za sudjelovanje

⁷⁰ Sponzorske institucije SDMX inicijative su Banka za međunarodna poravnanja (BIS), Europska središnja banka (ECB), Eurostat, Međunarodni monetarni fond (IMF), Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD), Ujedinjeni narodi (UN) i Svjetska banka.

⁷¹ SDMX (engl. *Statistical Data and Metadata eXchange*) je preferirani standard za razmjenu i dijeljenje podataka i metapodataka u globalnoj statističkoj zajednici. SDMX informacijski model opisuje statističke podatke i metapodatke, standard je za automatiziranu komunikaciju računala međusobno, a omogućuju ga standardizirana informatička aplikativna rješenja.

uključenima u radne skupine u svezi nacionalnih računa i/ili SDMX radne skupine, na projektu usklađivanja izvještajnih formata i struktura za razmjenu podataka među organizacijama. Odnosno poziv za iskazivanjem interesa za sudjelovanje u pilot vježbama koje će se održati u narednim mjesecima (*...we seek expressions of interest from countries and international organisations to participate in pilot exercises...*). Ton kojim se Upravni odbor obraća se adresatima nazvala bih 'ljubaznost uz distancu', koja pretpostavlja određeno uvažavanje, i kao takva može obvezati one kojima je upućena na suradnju (*...pleased to inform you..., ...we would like to inform you...* i odmah potom *...seek expressions of interest to participate...*). Osim tona, u ovom primjeru za primijetiti je da proces harmonizacije nije jednostran već višestran te ovisi o volji i uključivanju zainteresiranih članova. Ukoliko određeni član Europskog statističkog sustava zanemari ovaj poziv (ili sličan poziv, jer je ovo jedan ogledni primjer harmonizacije), mora prihvatiti posljedice svog (ne) uključivanja u rad Europskog statističkog sustava koji će se odvijati i dalje, bez obzira na neke članove. Dakle, inicijativa je na pojedincu, odnosno na pojedinoj statističkoj organizaciji i njenim interesima.

Primjer 9.

4.1 Working together

Collaboration principles and instruments

Collaboration will be based on trust and intensive dialogues to agree on shared goals, collective resources, and accountability to stakeholders. It will require commitment, engagement and determination to achieve common objectives. Every collaboration partner will take part in the decision making related to the implementation of the ESS Vision 2020. Joint projects will be based on mutual interests and the common ESS Vision 2020. The general criteria for evaluating and selecting projects are presented in Annex C.

We will explore new collaboration instruments such as Centres of Excellence to maintain and implement the common methodological and technical solutions developed within ESSnets and Sponsorships. Operational arrangements will be decided upon depending on the statistical domain - legally binding, based on mutual agreement, recommended or voluntary participation, use and implementation.

The collaboration mode chosen will depend on the specific domain, time-horizon and desired level of ambition. It is important to bear in mind that individual NSIs have responsibility over all aspects of the production of national statistics. These national

needs will be addressed and taken into account when adopting new data sources, standards, methodologies, tools and modes of cooperation.

(The ESS Vision 2010)

Vizija ESS 2020⁷² strateški je odgovor Europskog statističkog sustava globalnim izazovima sa kojima se susreće službena statistika. Jedan od koraka za ostvarenje ciljeva zacrtanih Vizijom (ciljevi koje ESS planira ostvariti do 2020. godine su: prepoznavanje potreba korisnika i suradnja sa zainteresiranim stranama, kvaliteta europske statistike, novi izvori podataka, učinkoviti i čvrsti statistički procesi, diseminacija i komunikacija europske statistike), uz 'promjene u popratnim okvirima' (engl. *Changes in supporting frameworks*), 'upravljanje' (engl. *Governance*), 'ljudi i vještine' (engl. *People and skills*), prvi i najvažniji je onaj koji se odnosi na 'zajednički rad' (engl. *Working together*). Kolaboracija će biti zasnovana na povjerenju i intenzivnim dijalozima radi dogovora o zajedničkim ciljevima, resursima i odgovornosti prema uključenim i zainteresiranim stranama. ESS od svih partnera zahtijeva predanost, angažman i odlučnost za postizanje zajedničkih ciljeva. Projekti će se temeljiti na uzajamnom interesu. Na ovaj način ESS izražava koncept *zajedništva* temeljen na zajedničkim interesima (u principu ekonomskim interesima), radi očuvanja pozicije moći službene statistike, odnosno ESS-a u svijetu (ili osvajanja pozicije moći u svijetu). Dakle, da bi se službena statistika prilagodila suvremenim razvojnim trendovima društva i ekonomije, nužno je povezati se, ojačati unutarnju strukturu organizacije, smanjiti troškove, oslušivati korisničke potrebe i udovoljavati im. To je preduvjet budućnosti ESS-a, ali i Europske unije, prema Viziji ESS-a 2020.

Također, eksplicitno je navedeno da je u ingerenciji nacionalnih statističkih tijela kompletna proizvodnja nacionalne statistike te da će ESS ovu činjenicu imati na umu prilikom usvajanja novih izvora podataka, standarda, metodologije, alata i načina suradnje. Dakle, ESS proklamira razumijevanje, koje može biti apologija za ne uključivanje nacionalnih statističkih tijela u rad ESS (vidi više u tekstu *Artikulacija kapaciteta nacionalne institucije*).

Primjer 10.

3.3 New data sources

We base our statistical products and services on both traditional surveys and newer sources, including administrative data, geospatial and, where possible, big data. New data sources complement the existing ones and help us to improve the quality of our

⁷² <http://ec.europa.eu/eurostat/web/ess/about-us/ess-vision-2020> (19.05.2016.)

products. We will work together to get access to new data sources, create methods and find suitable technology in order to use new data sources to produce European statistics in a reliable way.

(The ESS Vision 2010)

ESS u Viziji shvaća važnost korištenja novih izvora podataka u proizvodnji službene statistike, kao što su administrativni izvori podataka, geoprostorni i gdje je to moguće, veliki podaci (Big data), uz tradicionalno statistička istraživanja/prikupljanja podataka. Big data je kolekcija više kolekcija baza podataka u potpuno različitim formatima i tehnologijama. Kolekcije mogu biti toliko složene da ne moraju biti organizirane u kolone i redove već mogu biti predstavljene nizom nestrukturiranih podataka kao što je niz informacija koje redovno dobivamo putem Facebook ili Twitter poruka. Zato nije jednostavno razumjeti kako ih međusobno povezati da mogu vratiti smislenu informaciju. Značajna količina podataka i dalje dolazi iz strukturiranih izvora (baze podataka, tablice, razni zapisi), no sve više podataka dolazi iz nestrukturiranih izvora. U buduću se očekuje porast količine nestrukturiranih podataka jer se njihovi izvori s vremenom značajno povećavaju. Uz tehničke probleme izvedbe Big data tehnologije, postoje i problemi u svezi legislative, uredbi, povjerljivih podataka, itd. (Mutavdžić, 2016). Bavljenje velikim podacima u ESS okruženju, ukazuje na to da je ESS svjestan u kojem smjeru ide informacijski i informatički razvoj te time želi iskazati svoj tehnički diskurs, odnosno tako konstruirati svoj tehnički legitimitet.

Primjer 11.

Benefits

The project would increase the comparability of international trade data collected by the international organisations involved through the use of common structural metadata for their description. Users of the data would also benefit from the availability of a common, modern technical infrastructure for querying data from the public databases of the international organisations involved.

Participating Member States would benefit from a unified set of metadata artefacts describing the data to be transmitted to the various international organisations. This project therefore represents an opportunity for national statistical offices to standardise and streamline their dissemination of IMTS data to international organisations.

(Implementation of SDMX in the domain of International Merchandise Trade Statistics)

Implementacija bilo kojeg standarda u praksi ESS-a ovisi od domene do domene (statističkog područja) te se unutar svake domene određuju rokovi, načini implementacije i slično. U ovom primjeru radi se o nacionalnoj implementaciji SDMX standarda, konkretno u domeni robne razmjene s inozemstvom, o čemu sam već pisala u disertaciji. Ovaj radni dokument iz 2015. godine upućen je višem upravljačkom sloju unutar nacionalnih statističkih tijela odgovornih za proizvodnju statistike robne razmjene s inozemstvom (IMTS). Dokument je kreirala grupa statističara iz Eurostata, OECD-a, ITC⁷³-a i UNCTAD⁷⁴-a, pod koordinacijom UNSD⁷⁵-a, radi razvoja zajedničkog standarda za razmjenu IMTS podataka. U dokumentu se iznose prednosti korištenja SDMX tehnologije za razmjenu podataka i metapodataka u svrhu usklađivanja i ujednačavanja struktura i zajedničkih koncepata te definicija kodnih listi. Implementacija SDMX tehnologije povećala bi usporedivost podataka (upotrebom dogovorenih strukturalnih metapodataka koji ih opisuju) vanjskotrgovinske robne razmjene, prikupljenih od strane međunarodnih organizacija. Krajnji korisnici podataka imali bi, putem moderne tehničke infrastrukture, javni pristup podacima iz baza podataka uključenih međunarodnih organizacija, čime i oni ostvaruju korist. Zemlje članice, uključene u projekt, ostvarile bi korist upotrebom unificiranih setova metapodataka, a projekt predstavlja priliku nacionalnim statističkim tijelima da standardiziraju i moderniziraju svoju diseminaciju IMTS podataka. Glavni argumenti, odnosno koristi koje bi ostvarili svi uključeni akteri implementacijom SDMX tehnologije su *usporedivost podataka* i *modernizacija*. Rizici i troškovi implementacije SDMX tehnologije nisu navedeni u dokumenti. Na ovaj način inicijatori uspostavljaju kontrolu konteksta. Konstatacije kojima se iskazuju prednosti, apstraktne su i nedovoljno operacionalizirane, no obzirom da su namijenjene srednjem upravljačkom sloju, možda je ova razina i dovoljna, uz pretpostavku da će dokumentacija operacionalizacije implementacije biti dostavljena zainteresiranim akterima. Također, akterima je na volju uključivanje u projekt, što opet otvara pitanje samoinicijative i pravila unutar svake pojedine organizacije.

⁷³ Međunarodni trgovinski centar (engl. *International Trade Centre* (ITC)) podružnica je Svjetske trgovinske organizacije (WTO) i Konferencije Ujedinjenih naroda o trgovini i razvoju (engl. *United Nations Conference on Trade and Development* (UNCTAD)), koja osigurava tehničku pomoć 'zemljama u razvoju' i 'tranzicijskim zemljama' u promociji njihova izvoza. (https://en.wikipedia.org/wiki/International_Trade_Centre 19.05.2016)

⁷⁴ Konferencija Ujedinjenih naroda o trgovini i razvoju (engl. *United Nations Conference on Trade and Development*) (UNCTAD) glavni je organ Opće skupštine Ujedinjenih naroda koji se bavi trgovinom, investicijama i razvojem.

⁷⁵ United Nations Statistics Division (UNSD)

Primjer 12.

Review of the IMTS-DSD and what is expected

The working group initiated a review of the proposed Global DSD for IMTS. With regard to the content of the IMTS-DSD, the review should cover the concepts (as described earlier) and the associated code lists. The review will be conducted through a survey which one can take online (preferred mode of submission and more user friendly) at the link provided in the email to potential respondents or by filling the pdf version provided in the same email. The survey has been especially designed to capture your feedback on the IMTS-DSD.

If you did not receive the email but wish to contribute to the review, please write to tradestat@un.org with your request.

We expect the review to cover the following aspects, which are reflected in the questionnaire:

- *Concepts (dimensions and attributes): How do the concepts defined apply to your practices? Is there any gaps?*
- *Code lists: Are the code lists of all concepts comprehensive and appropriate? Is there a need to omit/include/modify any category?*
- *Implementation of SDMX: What are the challenges and requirements in your view?*

We would be grateful to receive all responses to the survey by 15 June 2015.

(Global Data Structure Definition (DSD) for International Merchandise Trade Statistics)

Ovaj primjer se nastavlja na prethodni, iako je iz drugog izvora. Dakle, radi se o usvajanju moderne SDMX tehnologije za razmjenu podataka i metapodataka statistike robne razmjene s inozemstvom. Dokument je također iz 2015. godine. Ukratko se objašnjavaju pojmovi i potom ponovno proklamiraju koristi SDMX implementacije, s tim da je ranije SDMX predstavljen kao standard za razmjenu podataka i metapodataka, a sad se konstatira da je SDMX infrastruktura i više od samog standarda za razmjenu podataka i metapodataka te može podržavati cijeli poslovni proces u statističkoj organizaciji. U ovom primjeru, ukazala bih na to da je radna grupa, čiji su članovi Eurostat, ITC, OECD, UNSD i UNCTAD, pripremila prijedlog strukture podataka (DSD) za IMTS, bez da su u proces kreiranja bili uključeni predstavnici nacionalnih statističkih tijela, koji su praktički najveći proizvođači statistike robne razmjene s inozemstvom, i dala na reviziju prijedlog DSD-a nacionalnim statističkim tijelima. Uz to, nacionalna tijela mogu svoje primjedbe iznijeti samo upitniku koji je zadan i kreiran od strane

spomenute radne grupe. Ovdje se opet događa kontrola konteksta, dakle proizveden je okvir i tek onda predan nacionalnim tijelima na razmatranje. Nacionalna tijela imaju mogućnost tek sad sudjelovati i pokušati zaštititi svoje interese, a ostaje pitanje i ovisi od organizacije do organizacije koliko će se uključiti ili samo prepustiti odluku drugima. Iz druge perspektive, jasno je da je teško, ako ne i nemoguće postići konsenzus svih zemalja članica. Također, uključivanje svih zemalja članica u kreiranje standarda iziskuje veće troškove pa se čini optimalno ne uključiti ih u početak procesa kreiranja standarda već ih samo tražiti eventualne primjedbe, u nekoj kasnijoj fazi.

ZAKLJUČAK

Istraživanjem interakcije i suradnje nacionalnog statističkog autoriteta, Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske, i nadnacionalne statističke institucije Europske unije (Komisije - Eurostata) u procesu statističke harmonizacije⁷⁶, odnosno usklađivanja ta dva sustava u kontekstu Europskog statističkog sustava⁷⁷, nastojalo se steći nove uvide i perspektive u strukture i diskurse koji nastaju u ovom odnosu, otkriti društvene predodžbe aktera uključenih u proces harmonizacije, ukazati na ideološke karakteristike statističke harmonizacije, istražiti asimetrične odnose moći i propitati legitimitet i autoritet nadnacionalne statističke institucije u procesu harmonizacije te se usredotočiti na mogućnosti preobrazbe nacionalne institucije pod utjecajem europske integracije.

U osnovi, statistika je sustavno prikupljanje i analiza numeričkih podataka, kako bi istražili i otkrili odnose među pojavama, da ih možemo objasniti, predvidjeti i kontrolirati njihovu pojavnost. Koncizno rečeno, statistika ispunjava jaz između informacija i znanja. Službene statistike su kvantitativne statistike objavljene od strane nacionalnih ili drugih javnih tijela. Službena je statistika besplatna i svima dostupna. Službene statističke aktivnosti su stariji ogranak statističke struke, jedne od najstarijih zanimanja na svijetu. Istraživanja antičke povijesti pokazuju da službena statistika nastaje zbog vladinih potreba za činjenicama i numeričkim pokazateljima teritorijalnosti što je bila osnova za oporezivanje i procjenu vojnih sposobnosti. Stoga je državi bilo važno odrediti točan broj cjelokupnog stanovništva, njegovu dob, vjersku i pokrajinsku i kulturnu i rodnu identifikaciju te stanje i razvoj privrede. Napose zbog određenja poreza i vojne obaveze. Suvremenoj je državi, pak uz sve navedeno, također važno stanje *zdravstva i školstva, makroekonomske statistike* (bruto domaći proizvod, cijene, robna razmjena, dugotrajna imovina, javne financije), *poslovne statistike* (energija, transport, turizam, industrija, građevinarstvo, trgovina), *statistika poljoprivrede* (šumarstvo, ribarstvo, agrookoliš, korištenje zemljišta, razvoj otoka), *statistika okoliša* (ekološki porezi, investicije u

⁷⁶ Statistička harmonizacija podrazumijeva kontinuirano usklađivanje statističke metodologije, poslovnih i informacijskih procesa te informatičkih rješenja, a temelji se na generičkim i standardiziranim informacijskim konceptima i metodama, zajedničkom pravnom okviru i terminologiji te na modularnoj i interoperabilnoj informatičkoj infrastrukturi.

⁷⁷ Europski statistički sustav je partnerstvo između statističkog autoriteta Zajednice, koji čini Komisija - Eurostat, nacionalna statistička tijela (engl. *National Statistical Institutes - NSI*) te ostali nacionalni autoriteti odgovorni za razvoj, proizvodnju i diseminaciju europske statistike u svakoj zemlji članici. Statističko je tijelo Zajednice koje osigurava proizvodnju europskih statistika prema uspostavljenim pravilima i statističkim načelima. U tom smislu ima isključivu odgovornost za donošenje odluka u svezi s procesima, statističkim metodama, standardima i postupcima te sadržajem i rasporedom statističkih priopćenja (Uredba (EZ) br. 223/2009), a djeluje prema Kodeksu prakse europske statistike. Uloga Eurostata je konsolidirati podatke i osigurati usporedivost te upotrebu usklađenih metodologija.

okoliš, emisije u zrak), *informacijsko društvo*, itd. Državi su, dakle, potrebne cjelovite informacije radi veće uključenosti u globalne tokove, radi investicijskih politika, utjecaja na međunarodnom nivou i slično. Proces proizvodnje službene statistike je nepristran i utemeljen na znanstvenim metodama, ali država, odnosno Europska unija (i šire) određuje koji će se podaci prikupljati.

Uzima se da je stvaranje službene hrvatske statistike započelo 1875. godine sa početkom rada Zemaljskog statističkog ureda u Zagrebu. Kroz godine su se mijenjali teritorij, ustroj i nazivlja ureda, da bi konačno 1992. godine Republika Hrvatska uspostavila Državni zavod za statistiku. Proizvodnja statistike je tijekom tog perioda bila kontinuirana, a ured je u svom radu neovisan. Hrvatska službena statistika oduvijek je dio europskog statističkog sustava, iako je Republika Hrvatska pristupila Europskoj uniji tek 1. srpnja, 2013. Do ulaska u Uniju, hrvatska statistička tijela dobrovoljno usklađuju svoje statističke domene s europskim standardima, na taj način pripremajući se za članstvo i obveze koje će ono donijeti. Od 2013. godine, nacionalni statistički sustav formalno se pridružuje nadnacionalnoj instituciji i harmonizacija postaje obveza i intenzivira se u svim statističkim područjima, a podrazumijeva prihvaćanje i usvajanje pravnog okvira i dobrih praksi nadnacionalne institucije. Radi toga poslovni i tehnološki procesi i infrastruktura nacionalne institucije počinju ovisiti o nadnacionalnoj instituciji. U svojim dokumentima i preporukama, Eurostat izražava čvrsto uvjerenje i stav u pozitivan aspekt procesa harmonizacije statistike u kojem sve članice Europskog statističkog sustava ravnopravno sudjeluju i na taj način doprinose razvoju sustava. Prema Eurostatu, najvažnija posljedica standardizacije jest bolje integrirana statistička proizvodnja svih zemalja članica u produkcijski sustav Europskog statističkog sustava, što znači povezaniju Europsku uniju. Obzirom da je proces harmonizacije višeslojan i kompleksan te uključuje velik broj aktera (statistička i financijska tijela zemalja članica, međunarodne organizacije, nadnacionalne institucije, poslovni sektor, interesne skupine, itd.), a temeljem mojih uvida u harmonizacijsku praksu unutar Državnog zavoda za statistiku (zaposlena sam u Odjelu razvoja informatičkih sustava Sektora informatičkih tehnologija) odnosi nisu ravnopravni, što za posljedicu ima socijalnu i profesionalnu neravnopravnost. Stoga, u ovoj analizi uzimam za pretpostavku da umjesto deklariranih ravnopravnih odnosa u europskom statističkom prostoru postoji neravnomjerna distribucija moći među akterima Europskog statističkog sustava. Da bih potvrdila svoje hipoteze ili ih odbacila te došla do potpuno drugačijih spoznaja, analizirala sam makro kontekst europske statističke harmonizacije i to kroz diskurzivne prakse (primjerice, harmonizacijske mehanizme i nadzor Eurostata).

Naime, nacionalna i druga javna tijela prikupljaju, obrađuju i objavljuju službene statistike temeljem kojih pojedinci mogu unaprjeđivati kvalitetu života, poslovni korisnici donositi učinkovitije poslovne plasmane te nacionalne vlade donositi kvalitetnije politike. Osim toga, već izračunate pouzdane podatke može koristiti akademska i istraživačka zajednica radi mjerenja nekih fenomena, analize nekih odnosa, predviđanja, ispitivanja hipoteza, itd. Promicanje statističkog razmišljanja i uporabe statističkih podataka, promicanje kulture i politike utemeljene na dokazima i donošenje odluka preduvjet je uvažavanju statistike. U protivnom, može doći do pod-financiranja statističke proizvodnje, što će posljedično utjecati na loše i neupućene odluke, nemogućnost praćenja provedbe politika, projekata i programa, kao i nemogućnost evaluacije uspjeha tih politika, projekata i programa. Osnovni argument u pravcu kritike službene statistike i preispitivanja valjanosti službene statistike jest da su statistički podaci prikupljeni od strane države i uređeni na način da iskazuju fenomene u boljem svjetlu nego što oni jesu. Činjenica jest da su suvremenoj državi potrebne cjelovite informacije radi veće uključenosti u globalne tokove, radi investicijskih politika, utjecaja na međunarodnom nivou i slično kao i da država određuje koje podatke treba prikupljati. Iako je sam proces proizvodnje službene statistike nepristran i utemeljen na znanstvenim metodama, država, odnosno Europska unija (i šire), određuje koji će se podaci prikupljati. Upravo stoga, analizirala sam temeljne Europske vrijednosti i interese Unije. Europska unija se ispostavlja kao zajednica primarno ekonomskih interesa, a tek potom unija zajedničkih vrijednosti (mir i stabilnost, vanjska politika, razvoj europskog identiteta, očuvanje zdrave životne okoline). U suvremenom svijetu, to je legitimna pozicija, ali pod uvjetom da je svaka članica toga svjesna i da u skladu s tim djeluje. Naime, nacionalne države ustupaju dio svojega suvereniteta nadnacionalnoj instituciji u zamjenu za veću uključenost u globalnom i lokalnom razvoju, ali kao pojedinačni subjekti u toj konstelaciji trebaju mnogo više pregovarati. Ovi međuinstitucionalni odnosi bi se mogli opisati kao odnosi asimetričnih snaga, u kojima postoji nerazmjer ili razlika bilo kojeg vida, između dvije ili više strana u političkom i/ili gospodarskom odnosu. Naročito iz razloga jer se normativna snaga Europske unije temelji na uvjeravanju i argumentiranju i izvire iz diskursa koji se odnosi na legitimnost i suvislost argumenata. U toj konstelaciji nacionalne države trebaju zauzeti poziciju autonomnih aktera te više pregovarati u svoju korist, povezivati se s drugima i lobirati radi generiranja vlastitih ideja i očuvanja svojih identiteta i interesa, a Unija im može osigurati kontrolne instrumente i pravnu zaštitu za provedbu politika i na taj način olakšati djelovanje.

Cilj ovog rada bio je uspostaviti odnos između ideologije harmonizacije i nejednake raspodjele moći u kontekstu Europskog statističkog sustava, kako bi osvijestili probleme i nepravde koje postoje u europskom statističkom svijetu, a koji se mogu na isti način transponirati na bilo koji drugi sustav koji uključuje nacionalni i nadnacionalni set institucija. Obzirom da ideologije mogu reproducirati moć i dominaciju kao specifičan oblik odnosa između skupina i društvene strukture, a društvene prakse realizirati te ideologije, europsku statističku harmonizaciju promatram kao ideologiju koja legitimira dominaciju nadnacionalne institucije Eurostata nad nacionalnim statističkim tijelom, što smatram doprinosom analizama iznimno aktualnog pitanja utjecaja nadnacionalnih institucija na institucije 'nacija-država' u europskom prostoru. Također, analizirala sam u kojoj je mjeri dominantni diskurs statističke harmonizacije strukturirao nacionalnu statističku instituciju, obzirom na kontinuiranu suradnju Komisije (Eurostata) i nacionalnih statističkih autoriteta. Za prvi dio istraživanja vodila sam razgovor sa zaposlenicima Državnog zavoda za statistiku koji su dobro upoznati s temom harmonizacije (namjerni uzorak). Naime, ulazak u Europsku uniju nije samo formalnost kojom je Hrvatska dokazala svoju zapadnoeuropsku pripadnost, nego i transformacija svih hrvatskih institucija. Ali, dugo pregovaranje za ulazak u Uniju nastavili su činiti submisivnim nacionalne institucije i teško je započeti proces zastupanja vlastitih interesa. Hrvatska je podnijela zahtjev za punopravno članstvo 21. veljače 2003. godine, službeni status kandidata za članstvo dobiva 18. lipnja 2004. i od tada, nakon 9 godina, 1. srpnja 2013. postaje punopravna članica EU. Hrvatska službena statistika se za ulazak pripremala i ranije, odnosno dio je Europskog statističkog sustava samim time što je službena statistika jedne europske države. Ali taj raspon od deset godina praktički je za statistiku bio ucjenjivački od strane Komisije. Svi akteri su na određeni način bili pod pritiskom radi usklađivanja, a nacionalno statističko tijelo, odnosno radna skupina u potpuno submisivnom položaju pred pregovaračkom skupinom, Vladom RH te konačno Europskom unijom. Vladajuće političke elite imale su za cilj približavanje Europi, odnosno što prije riješiti pitanja pravne stečevine, dakle postati punopravnom članicom Unije. Pridruživanje Hrvatske Europskoj Uniji bilo je uvjetovano od strane Eurostata, na što je tadašnja Vlada RH pristala. Zahtjeve Eurostata koji se nisu ispunili u vrijeme pregovora, prema obećanju Vlade RH, nacionalno će tijelo ispuniti u dogovorenom roku, a za to jamči upravo državna vlast. Iz razloga u koje neću ulaziti, Vlada RH nije ispunila obećanje o godišnjem zapošljavanju 30 ljudi. No Eurostat ovu činjenicu nije previdio, već upravo suprotno, ima kontrolni mehanizam Stručne ocjene (engl. *Peer Review*) u kojemu nadzire realizaciju dogovorenih mjera i preporuka. Dakle, snažan faktor utjecaja na Državni zavod za statistiku ima državna vlast, čitav sustav javne uprave i Europska unija.

Nadalje, nakon pristupanja Uniji, nacionalno tijelo postaje svjesno gubitka pritiska od nacionalne vlasti, odnosno diskursa 'poslušnika', prvenstveno radi napretka na polju usklađivanja, ali i promjene prirode autoriteta koji ima Eurostat. Autoritet koji je Eurostat imao prije pristupanja Uniji imao je negativne konotacije, jer zemlja kandidatkinja ne može utjecati na diskurs harmonizacije, odnosno nema pravo glasa, ali sve inicijative Europskog statističkog sustava treba provesti, odnosno implementirati u matičnoj instituciji. Pristupanjem Uniji, Eurostat u diskursu nacionalnog tijela gubi takav negativno konotativni autoritet i zadobiva autoritet 'uzora' koji se može iščitati iz stavova zaposlenika prema Eurostatu (Eurostat je 'organiziran', 'ima dobru praksu', 'uspostavljene procedure', 'ima utjecaj', 'koristi naprednu informacijsko-komunikacijsku tehnologiju', itd.). Diskurs Eurostata kao *uzora* uspostavlja se u odnosu na 'nedjelotvorno' i 'nesposobno' nacionalno tijelo. Državni zavod za statistiku nema definirane procedure i kriterije sudjelovanja i rada u Europskom statističkom sustavu, tako da dok još uči o sustavu u kojem se nalazi, ne može mjeriti kako i koliko predstavnici Državnog zavoda za statistiku svojim sudjelovanjem na sastancima doprinose i interno instituciji i Europskom statističkom sustavu u cjelini. Postoji pisana forma izvještaja sa službenih putovanja, ali se oni sustavno ne analiziraju. Potrebna je interna analiza svih procesa i prioriteta. Zatim uspostavljanje procedura i odluka o tome koji dio harmonizacije treba postati redovan dio poslovnih aktivnosti u nacionalnom statističkom tijelu. To se može materijalizirati oformljenjem službe ili odjela koji bi se bavio i nadzirao standardizaciju i implementaciju standarda unutar pojedinih domena i na razini organizacije. U ovom trenutku takvog odjela Državni zavod za statistiku nema. Hrvatska je tek sad stekla konkretnija znanja o djelovanju i načinu djelovanja Europskog statističkog sustava i procesu harmonizacije. 'Objektivni' ili 'vanjski' uzroci nastanka tog 'nedjelotvornog' diskursa su:

- manjak broja zaposlenih u instituciji,
- nije definirana stimulacija za uključenje u rad Europskog statističkog sustava (iako ta mogućnost postoji i koriste je drugi uredi državne službe i ministarstva u vidu dodatka na osnovnu plaću),
- vlada nije održala obećanja koje je dala u procesu pregovaranja za ulazak u Europsku uniju,
- globalna gospodarska kriza izaziva opće nepovjerenje među članicama,
- loše vođeni pregovori prilikom pristupanja Uniji bez uvida u stvarno stanje nacionalne statistike,
- nedostatak vremena za angažman u radu Europskog statističkog sustava.

'Subjektivni' ili 'interni' uzroci nastanka toga diskursa su:

- nedostatak volje za uključenje u rad Europskog statističkog sustava,
- čekanje poteza drugih članica prije poteza Državnog zavoda za statistiku,
- nedostatak inicijative i mogućnosti za razvoj.

Kreirana je nekakva troma, bezizlazna stvarnost u kojoj je nacionalno tijelo potpuno nemoćno sačuvati vlastite interese, biti ravnopravno u Europskom statističkom sustavu i kreirati diskurs harmonizacije. Submisivnost u odnosu na nadnacionalno statističkom tijelu i diskurzivne prakse koje su naturalizirane i uzete zdravo za gotovo paraliziraju nacionalno tijelo u djelovanju i razvoju vlastita identiteta. Elite koje imaju moć su, uz Eurostat i razvijene i 'stare' države članice koje svojim institucionalnim autoritetom, argumentima i iskustvom održavaju svoj nadmoćniji formalni status u odnosu na Državni zavod za statistiku. Zaposlenici sebe stavljaju u podređeni položaj. Nacionalno je tijelo u nekim domenama u kontekstu transmisije podataka infrastrukturno ovisno o Eurostatu, u smislu korištenja njihovih alata. To također ne pridonosi boljoj poziciji nacionalnog tijela u odnosu na nadnacionalno.

Transponirat ću Mumbyjevu teoriju organizacijskog diskursa (Mumby i Clair, 1997) na primjer diskursa harmonizacije u Europskom statističkom sustavu. U mjeri u kojoj diskurs konstituira identitete društvenih aktera, možemo reći da moć nije samo ograničavajući faktor za neke aktere već ima produktivnu ulogu u izgradnji društvene stvarnosti. U tom smislu, moć se shvaća kao institucionalizirani i stoga konstitutivni ili normalni dio društvene prakse. Diskurzivne prakse ne samo da omogućuju kontekst za ostvarivanje moći nad nekim akterima Europskog statističkog sustava nego funkcioniraju kao disciplinski oblik koji u određenom 'moć-znanje' režimu konstituira aktere na određeni način. Diskurs i pravila koja ga uspostavljaju djeluju radi utemeljenja određenog 'režima istine' u kojem su članovi Europskog statističkog sustava istovremeno objektivizirani (tretirani su kao tijela nad kojima je moguće provesti razne stegovne postupke, kao što su *žuti ili narančasti karton...*) ili prepoznaju sami sebe kao subjekte (osviještenost da imaju legitimno pravo sudjelovati u radu Europskog statističkog sustava). Moć se može promatrati ne samo kao prisilna već i kao strukturirana i relacijska značajka prakse koja pomaže formiranje identiteta i discipliniranje članova Europskog statističkog sustava (nacionalna institucija poučena primjerom dobre prakse Eurostata uvodi njihove procedure). Moć je konstruirana diskurzivnim praksama koje strukturiraju funkcioniranje Europskog statističkog sustava.

Iz kritičke perspektive, struktura Europskog statističkog sustava odražava borbu između različitih interesnih skupina za stvaranje značenjskog sustava u kojem su određeni pogledi na svijet privilegirani u odnosu na druge poglede. Dominantna društvena grupa je ona koja je sposobna stvoriti ideološki značenjski sustav koji je u interesu upravo te grupe. 'Glas' određenih ne-dominantnih interesnih skupina je marginaliziran, jer su oni postavljeni kao 'drugi' u tom sustavu moći. Moć kontrole diskursa je, po Faircloughu (1995), moć održavanja određenih ideoloških diskurzivnih praksi dominantnima u odnosu na druge prakse. Eurostat disciplinskim ili kontrolnim tretmanom prema nacionalnom tijelu ostvaruje moć (Stručna ocjena usklađenosti nacionalnog tijela sa Kodeksom prakse, podsjetnici o rokovima transmisije, anonimni upitnici – 'reminderi', 'grantovi', '*deliverables*', '*impact assessment*', '*self-assessment questionnaire*', '*exchange of views questionnaire*', '*written consultations*', itd.). Europski statistički sustav je time označen kao *društvo kontrole* koje dominira svojevrsnom autokorekcijom, učeći subjekte da discipliniraju sami sebe.

U drugom dijelu istraživanja analizirala sam Eurostatov stav o harmonizaciji iz javno dostupnog materijala, prikupljenog sa Eurostatovih web portala za standardizacija, a čine ga preporuke za usklađivanje, pozivi za rad u europskim projektima, zaključci sa sastanaka te slični dokumenti u kojima je razvidna komunikacija i obraćanje Eurostata nacionalnim statističkim tijelima na temu usklađivanja i standardizacije poslovnih i informacijskih procesa, konkretnije vezano uz implementaciju SDMX standarda, jer se SDMX standard uzima kao primjer tehnologije koja omogućuje standardizaciju. Iz prikupljenog materijala može se iščitati dominantni Eurostatov diskurs statističke harmonizacije, određen tehničkim diskursom, tj. diskursom informatičke supremacije. Tekstove sam analizirala u odnosu na mrežu drugih tekstova i u odnosu na socijalni kontekst, odnosno kroz prizmu interdiskurzivnosti (od kojih se diskursa tekst sastoji) i intertekstualnosti (kako se konkretni tekst odnosi prema drugim tekstovima), jer smatram da se tako mogu razotkriti ideološki prijepori i ukazati na strukturiranje socijalne dominacije. Jedan od dokumenata koji sam analizirala je izvješće o Stručnoj ocjeni usklađenosti s Kodeksom prakse Europske statistike 2015. Stručno-ocjenjivačko tijelo, nakon analize i uvida u praksu Državnog zavoda za statistiku, donijelo je preporuke koje nacionalno statističko tijelo, odnosno nacionalni statistički sustav treba provesti u definiranom razdoblju. Nemoguće je ne upitati se koji je onda smisao *preporuke* kao takve, ako se navedene preporuke zaista moraju provesti u praksi nacionalnog statističkog tijela? Ostavimo na trenutak po strani prirodu ovih preporuka, odnosno hoće li imati pozitivne ili negativne posljedice po nacionalni statistički sustav. Zdravorazumski je zaključiti da je za cijeli

hrvatski sustav službene statistike bolje imati ravnatelja Državnog zavoda za statistiku koji se bira na ovu poziciju temeljem svoje stručnosti i sposobnosti, a ne političkom voljom. Također, korisnije je i bolje za sve korisnike podataka Državnog zavoda statistiku imati dobro organiziran i kvalitetan Statistički savjet koji će štititi njihove interese. Ali za potrebe analize, smisao *preporuke* kao svojevrsnih uputa koje se mogu i ne moraju slijediti, dakle na izbor su date nekom akteru/akterima u ovom slučaju 'ne drži vodu'. Ove upute zapravo postaju *obveze*, a njihovo imenovanje preporukama je uvijen način kojim Eurostat uspostavlja svoj dominantni diskurs nad nacionalnim statističkim tijelom, odnosno hrvatskim statističkim sustavom. Cjeloviti diskurs europske statističke harmonizacije konstituira se upravo proklamirajući pozitivne aspekte procesa harmonizacije (negativnih konotacija procesa harmonizacije iz diskursa Eurostata nisam pronašla ni u jednom analiziranom dokumentu). Glavni argumenti za standardizaciju koju proklamiraju grupe odgovorne za standardizaciju Europskog statističkog sustava su: povećanje kvalitete i učinkovitosti nacionalnih statističkih tijela zemalja članica i Europskog statističkog sustava u cjelini. Osim toga, konstituira se uvidom Eurostata u financijsku situaciju nacionalnog tijela, ocjenjivanjem rada nacionalnog tijela (što povećava intenzitet kontrole i smanjuje motivaciju), pozivanjem na legislativne činjenice kojima Eurostat legitimira svoj autoritet, činjenicom da su zemlje članice pristale na članstvo u Europskoj uniji, a što sa sobom nosi određene posljedice, stručnom argumentacijom i tehničkim diskursom te kontrolom konteksta (npr. formiranje dnevnog reda na sastancima, slanjem pripreme dokumentacije uoči sastanaka, ne uključivanjem zemalja članica u formiranje strukture podataka – DSD). Kao takav, izražava ideologiju koja se u praksi materijalizira kao sredstvo dominacije nad nacionalnim statističkim tijelima. Osim toga, harmonizacija poslovnih i informacijskih procesa nacionalne statistike sa europskim statističkim sustavom osigurava Eurostatu snažan utjecaj na planiranje, poslovanje i razvoj nacionalne statistike. I na kraju, smatram da nacionalno statističko tijelo ne pruža otpor ili suprotstavljanje harmonizaciji poslovnih i informacijskih procesa.

Načelno svi akteri pristaju na zahtjeve Eurostata jer podržavaju razvoj procesa i metodologije i općenito razvoj statistike. Svrha statističkih podataka jest da se koriste. Zato se zahtjevi Eurostata shvaćaju kao 'common sense', zdravorazumski. Harmonizirana statistika jest cilj svakog nacionalnog statističkog tijela. Ali svaki akter u Europskom statističkom sustavu ima svoje dodatne interese. U procesu pregovaranja, dobri argumenti mogu pobiti prijedloge Eurostata. Uobičajeno se udružuju zemlje koje imaju sličnu gospodarsku situaciju ili slično uređen sustav državne uprave pa tako i slične stavove, odnosno zajedničke interese. Iz rezultata

istraživanja, postoje naznake da je u kontekstu europske statističke harmonizacije zaživio Habermasov koncept 'intenzivne suradnje' između zemalja koje čine 'europsku jezgru', odnosno oko francusko-njemačke osi i zemalja Beneluxa. Sad je pitanje, kako dalje? Narodni zavod za statistiku treba upoznati pravila i procedure Kodeksa europske prakse, a onda ih slijediti i nacionalno implementirati te na kraju i sudjelovati u njihovom kreiranju i nastajanju. Narodni zavod za statistiku, kao glavni nositelj službene statistike u Hrvatskoj treba se uključiti u rad Europskog statističkog sustava te kreirati diskurs harmonizacije u okviru Europskog statističkog sustava, a ne njime biti kreirano. Prema Viziji Europskog statističkog sustava 2020, kolaboracija u okviru Europskog statističkog sustava treba biti zasnovana na povjerenju i intenzivnim dijalozima radi dogovora o zajedničkim ciljevima, resursima i odgovornosti prema uključenim i zainteresiranim stranama. Također, prema Viziji ESS-a 2020 Europski statistički sustav od svih partnera zahtijeva predanost, angažman i odlučnost za postizanje zajedničkih ciljeva, a projekti će se temeljiti na uzajamnom interesu. Na ovaj način Europski statistički sustav izražava koncept zajedništva temeljen na zajedničkim interesima (u principu ekonomskim interesima), radi očuvanja pozicije moći službene statistike, odnosno Europskog statističkog sustava u svijetu (ili osvajanja pozicije moći u svijetu). Dakle, da bi se službena statistika prilagodila suvremenim razvojnim trendovima društva i ekonomije, nužno je povezati se, ojačati unutarnju strukturu organizacije, smanjiti troškove, oslušivati korisničke potrebe i udovoljavati im.

Europski statistički sustav ima karakteristike mreže; u kojoj Komisija, odnosno Eurostat (Eurostat je koordinator europskih službene statistike) vodi proces statističkog usklađivanja u uskoj suradnji s nacionalnim statističkim tijelima. Eurostat, kao statističko tijelo Europske unije, kako bi se ispunio svoje zadatke i odgovornosti prikupljanja i diseminacije usklađenih i usporedivih podataka iz Europske unije i eurozone, u suradnji s državama članicama, financijskim institucijama i raznih interesnim skupinama, stvara i promiče standarde koje bi mogla prihvatiti i globalna statistička zajednica. U informacijskim znanostima, mreža je skup povezanih čvorova s mogućnošću participacije svakog aktera u kreiranju Mreže. Ali, mreža nema središte, nego samo čvorišta. Čvorovi se razlikuju i ne moraju biti isti. Bitno je da imaju određene specijalnosti koje će im omogućiti autonomiju, a ujedno i da svojim sposobnostima doprinose radu i razvoju mreže. Za primjer autonomnih čvorova u kontekstu europske statističke harmonizacije navela bih inovativnu Švedsku koja je razvila PC-Axis, softver za prezentaciju i diseminaciju statističkih informacija, Nizozemsku koja je razvila Blaise, računalni sustav za intervjuiranje u službenoj statistici, a koristi se diljem svijeta, i možda

jednog dana Hrvatsku sa Integriranim statističkim informacijskim sustavom (ISIS) upravljanja središnjim repozitorijem metapodataka (koji uključuje sustav upravljanja metapodacima, glosar pojmova kvalitete, bazu indikatora kvalitete, alate za obradu istraživanja i logičko-računske kontrole, instrumente za pretraživanja podataka i za tabeliranje te alat za upravljanje klasifikacijama. Nadalje, taj sustav može biti podloga za izgradnju diseminacijskih baza podataka po statističkim područjima i za izgradnju cjelovitog statističkog skladišta. ISIS je razvijen unutar Državnog zavoda za statistiku vlastitim snagama i koristi se u internoj statističkoj proizvodnji, ali nije dovoljno eksponiran, odnosno promoviran u Europskom statističkom sustavu i Eurostatu. U okviru Stručne ocjene u Europskom statističkom sustavu iz 2015. godine, što je dio sustavne procjene usklađenosti nacionalnih statističkih institucija i Europskog statističkog sustava s Kodeksom prakse europske statistike, stručno-ocjenjivački tim, formiran po nalogu Komisije (Eurostata), identificirao je ISIS kao inovativnu praksu Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske koja bi mogla biti korisna za cjelokupan Europski statistički sustav. Naravno, o samoj nacionalnoj instituciji, odnosno čvoru ovisi hoće li se ova prilika realizirati. Ovo je moguće ostvariti kroz Centre izvrsnosti (engl. *Centres of Excellence*) koji će pružiti nastavni okvir, ali uz aktivno sudjelovanje svih partnera u procesu donošenja odluka. Centri izvrsnosti, kao oblik suradnje predviđen Vizijom ESS 2020, odnose se na timove pojedinaca ili tijela koji mogu pružiti metodološku stručnost, potporu informatičkim i informacijskim rješenjima, najbolje prakse i/ili osposobljavanja u fokusiranom području.

Pripadnost i pristup stručnoj skupini (van Dijk, 2006: 205), kao što je statistička zajednica ili konkretnije Eurostat i nacionalna statistička tijela, definira se u smislu zakonitih ili tradicionalnih kriterija pripadnosti, kao što su obrazovanje, stupnjevi i stručnost. Interesi tih skupina povezani su sa specifičnim, simboličkim izvorima, kao što je, u ovom slučaju, statističko i informatičko znanje i stručnost, kao i sa statusom i ugledom koje pojedino društvo pridaje tim strukturama. Stručne skupine razvijaju ideologije kao funkciju interesa povezanih s njihovim djelatnostima i posebnim resursima. Možemo pretpostaviti da je osnovno ideološko uvjerenje Europskog statističkog sustava biti *'vodeći svjetski autoritet za statističko – informacijske usluge'* te *'najvažniji pružatelj informacija Europskoj uniji i njezinim državama članicama'* (Preambula Kodeksa prakse europske statistike). Sintagma 'svjetski autoritet' predstavlja prostorni domet na koji Eurostat pretendira te društveni položaj Europskog statističkog sustava koji nastaje u određenom odnosu moći, a 'pružatelj informacija' na ambiciju Europskog statističkog sustava pružanja svijetu onoga što Castells smatra temeljnom jedinicom

svakog društvenog područja u umreženom i informacijskom društvu – informaciju. Pripadnost toj skupini je prilično strogo uređena, jer nijedna skupna ideologija neće se razviti ako kolektivni ljudi ne djeluju, usklađuju se i organiziraju kao skupina. Organizacije su na mnoge načine društveni pandan ideologijama (van Dijk, 2006: 249). Kao što ideologije organiziraju skupnu spoznaju, tako institucije i organizacije organiziraju društvene prakse i društvene aktere. Dakle, ideološke institucije imaju zadaću ostvarenja zajedničke ideologije. Možemo reći da je Europski statistički sustav ideološka institucija koja ima zadaću razvoja, proizvodnje i diseminacije europske statistike. Od najveće je važnosti organizirati i uskladiti djelovanje nacionalnih tijela, što je materijalizirano standardizacijom i industrijalizacijom Europskog statističkog sustava, jer jedino tako cijela Unija postaje jaka i moćna. Cilj je da se europski standardi usvoje šire u svijetu. Strategija razvitka službene statistike Republike Hrvatske 2013. - 2022.⁷⁸ upućuje u kojem pravcu ide i nastoji se razvijati hrvatska službena statistika. Iz Strategije je razvidno da Republika Hrvatska smjera ulagati napore i ostvarivati zajedničke strateške ciljeve Europske unije, ali iz misije i vizije ove namjere nisu razvidne. Misija i vizija hrvatskog statističkog sustava niti ne spominju uključenost u rad Europskog statističkog sustava te bi ih trebalo revidirati. U nabrojanim vrijednostima, koje proizlaze radi ostvarenja zacrtane misije i vizije, također nije razvidno sudjelovanje u radu i razvoju Europskog statističkog sustava.

Vizija

„Vizija Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske kao glavnog nositelja službene statistike temelji se na sljedećim ciljevima:

- *učinkovitost i inovativnost pri izvršavanju zadataka te primjena suvremenih tehnologija i elektroničkih oblika komunikacije*
- *uključenost u društvene i ekonomske pojave*
- *orijentiranost korisniku*
- *atraktivnost zapošljavanja stručnjaka iz raznih područja znanosti.“*

⁷⁸ Strategija razvitka službene statistike Republike Hrvatske 2013. - 2022. razvojni je dokument koji definira temeljna načela za izradu objektivnih, pouzdanih i pravodobnih službenih podataka o gospodarskim i društvenim kriterijima u Republici Hrvatskoj. Dostupna je na poveznici: http://www.dzs.hr/Hrv/about_us/Legals/Strategija%20razvitka%20sluzbene%20statistike%202013-2022.pdf

Misija

„Statistički sustav Republike Hrvatske proizvodi nepristrane statističke podatke o društvenim i ekonomskim procesima osiguravajući činjeničnu osnovicu potrebnu za praćenje i analizu stanja hrvatskog gospodarstva i usmjeravanje politika povezanih s razvojem hrvatskog društva i gospodarstva te politika Europske unije.“

Vrijednosti

- *„Proizvodnja i objava kvalitetnih, objektivnih i pravodobnih statističkih podataka*
- *Kontinuirana suradnja svih nositelja službene statistike u zemlji i inozemstvu radi postizanja najboljih mogućih rezultata.“*

(Iz Strategije razvitka službene statistike Republike Hrvatske 2013. - 2022.)

Ovako formulirane, vizija i misija hrvatskog statističkog sustava ne slijede opća načela kvalitetne formulacije vizije i misije. Naime, dobro definirana vizija sadrži dvije osnovne komponente: temeljnu ideologiju i predvidivu budućnost. Temeljna ideologija definira prirodu i identitet organizacije, predstavlja trajni element vizije, a sastoji se od temeljnih vrijednosti i temeljnih svrha. Temeljne vrijednosti obuhvaćaju sustav vodećih načela i dogmi po kojima se organizacija vodi, a vodič su za prihvatljive načine postizanja ciljeva i dugoročnih rezultata organizacije. Osnovna svrha predstavlja najvažniji razlog postojanja organizacije, a to je doprinos društvu. Predvidljiva budućnost podrazumijeva predviđanje ciljeva na dugi rok (10 do 30 godina) i način njihovog ostvarivanja. Misija ili svrha označava osnovnu funkciju ili zadatak organizacije po kojem se ona razlikuje od drugih. Misije određuju ciljeve u prostoru i vremenu te je dobro definirana misija je temelj za izvođenje ciljeva i ostalih planova.

Zaključno, što je veća razlika u teritoriju zemalja Europske unije, broju stanovnika, političkoj moći i slično, veća je i mogućnost kršenja načela jednake zaštite i uzajamnog priznavanja različitosti pri donošenju odluka na višim instancama. Legitimnost se u takvim slučajevima može osigurati na način da su neka područja rezervirana za pregovaranja principom konsenzusa, iako i takve procedure mogu biti netransparentne. Kao alternativa osiguranju legitimnosti pokazalo se osnivanje mnoštva odbora koji rade u prilog zahtjevima Komisije (komitologija). Nacije-države neminovno su dio transnacionalnih mreža i posljedično tome ovise o ishodu moćnih društvenih aktera, naročito jer su se, u slučaju pripadnosti Europskoj uniji, odnosno Europskom statističkom sustavu odrekli dijela svog suvereniteta. Dakle, isto

vrijedi i za nacionalne statističke sustave, konkretno nacionalna statistička tijela. Prilagodba globalnom ili europskom statističkom okruženju preduvjet je suradnji unutar uspostavljenih mreža. Suradnja se temelji na sposobnosti komunikacije unutar mreže, koja ovisi o postojanju kodeksa prijevoda i interoperabilnosti između čvorišta i pristupu mreži. Mreže se temelje, odnosno funkcioniraju na binarnoj logici; uključenja/isključenja (Castells, 2004). Ako nacionalno statističko tijelo, u ovom slučaju Državni zavod za statistiku želi biti prisutno u mreži Europskog statističkog sustava, ono mora odgovarati zahtjevima Eurostata, inače biva isključeno iz mreže, što može značiti regresiju. S jedne strane, vodi se rasprava o stupnju integracije zemalja članica Europske unije u Europski statistički sustav i doprinosu istom svojim djelovanjem u izgradnji europske statističke harmonizacije, a s druge strane o proizvodnji za nacionalne potrebe (tzv. redovna proizvodnja statistike) i očuvanju neovisnosti. U trenutku pisanja disertacije, hrvatska statistička proizvodnja odvija se u skladu s prihvaćenim načelima, kodeksom i principima dobre prakse Europskog statističkog sustava i temeljem toga odnosa se uspostavlja. Hrvatsko nacionalno statističko tijelo je čvrsto priključeno na mrežu europske službene statistike i pod utjecajem je središnjeg čvora Eurostata. Suverenitet Zavoda i drugih nacionalnih statističkih tijela je relativan faktor u okviru integriranog Europskog statističkog sustava, a utjecaj i moć čvorova je imperativ za budući razvoj službene statistike. U procesu interakcije i razmjene podataka/znanja/iskustva sa drugim čvorovima unutar mreže - nacionalnim statističkim autoritetima i Eurostatom - Državni zavod za statistiku ostvaruje svojevrsni utjecaj na razvoj europske statističke harmonizacije. Ako će budućnost hrvatskog statističkog sustava, konkretnije Državnog zavoda za statistiku, biti izgrađivanje Europskog statističkog sustava, neminovno je uključivanje u rad i razvoj zajedničkog statističkog sustava. Ta se opcija, dakle uključivanje u rad i razvoj Europskog statističkog sustava čini jedino mogućom za razvoj zemlje članice. Samim ulaskom, odnosno pristupanjem Europskoj uniji, Hrvatska je pristala na ovu opciju. Time, Hrvatska kao 'novija' članica ili bolje rečeno, članica Europske unije može izgrađivati vlastiti identitet kao autonomna i jednakovrijedna kao i druge članice te od 'poslušnika' iz pregovaračkog procesa prilikom pristupanja Uniji, razviti se do jednog od kreatora procesa harmonizacije i ravnopravnog člana Europskog statističkog sustava, odnosno razviti se u autonomni i inovativni čvor Europskog statističkog sustava. Obzirom da su razgovori sa zaposlenima Državnog zavoda za statistiku napravljeni u prosincu 2014., bilo bi zanimljivo vidjeti što se događalo protekle dvije godine, odnosno mijenja li se diskurs i pozicija nacionalnog statističkog tijela u kontekstu europske statističke organizacije i Europskog statističkog sustava. Osim toga, ovaj konceptualno-metodološki okvir ima široko polje primjene i na druge institucionalne strukture.

LITERATURA

1. Altaras, Penda, I. (2005) Temeljne vrijednosti Europske unije – od utopije do stvarnosti. *Politička misao*, 42 (3):157-172.
2. Althusser, L. (1990) Filozofija i marksizam. *Naše teme*, 34 (5):1118-1154.
3. Badurina, L. (2008) *Između redaka: Studije o tekstu i diskursu*. Rijeka: Hrvatska sveučilišna naklada.
4. Bagić, K. (2009) Glasovno naglašavanje smisla. *Vijenac: novine Matice hrvatske za književnost, umjetnost i znanost*, 406:7-7.
5. Beaugrande, R.-A. de, Dressler, W. U. (2010) *Uvod u lingvistiku teksta*. Zagreb: Disput.
6. Best, S. (2002) *Introduction to Politics and Society*. Sage Publications Ltd.
7. Billig, M. (2002). Critical discourse analysis and the rhetoric of critique. U: G. Weiss and R. Wodak (ur.) *Critical Discourse Analysis: Theory and Interdisciplinarity*. London: Palgrave Macmillan.
8. Biti, V. (1997) *Pojmovnik suvremene književne teorije*. Zagreb: Matica hrvatska
9. Bourdieu, P. (1992) *Što znači govoriti: ekonomija jezičnih razmjera*. Zagreb: Naprijed.
10. Braaksma, B., Colasanti, C., Falorsi, P. D., Kloek, W., Martinez Vidal, M., Museux, J.-M., Szep, K. (2013) Standardisation in the European Statistical System. *Working Paper prepared for Meeting on the Management of Statistical Information Systems (MSIS 2013)*
http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/ge.50/2013/Topic_4_Kloek.pdf (7.2.2014).
11. Breeze, R. (2011) Critical Discourse Analysis and its Critics. *Pragmatics*, 21 (4):493-525.
12. Burgess, M. (2000) *Federalism and European Union: The Building of Europe, 1950-2000*. Routledge
13. Castells, M. (2007) Communication, Power and Counter-power in the Network Society. *International Journal of Communication*, 1:238-266.
14. Castells, M. (2004) Informationalism, networks, and the network society: A theoretical Blueprint. U: Castells, M. (ur.) *The Network Society: A Cross-Cultural Perspective*. Northampton, MA: Edward Elgar
15. Castells, M. (2002) *Moć identiteta*. Zagreb: Golden marketing.
16. Castells, M. (2000) *Uspon umreženog društva*. Zagreb: Golden marketing.

17. Chouliaraki, L., Fairclough, N. (2010) Critical Discourse Analysis in Organizational Studies: Towards an Integrationist Methodology. *Journal of Management Studies*, 47:1213-1218.
18. Ehling M. (2003) Harmonising Data in Official Statistics: Development, Procedures and Data Quality. U: Hoffmeyer-Zlotnik, J.H.P., Wolf, C. (ur.) *Advances in Cross-National Comparison: An European Working book for Demographic and Socio-Economic Variables*. New York: Springer Science & Business Media.
19. Elster, J. (2000) *Uvod u društvene znanosti. Matice i vijci za objašnjenje složenih društvenih pojava*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk i Hrvatsko sociološko društvo
20. *European Statistics Code of Practice*, for the national and community statistical authorities. <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/5921861/KS-32-11-955-EN.PDF/5fa1ebc6-90bb-43fa-888f-dde032471e15> (25.10.2016)
21. Fairclough, N., Mulderrig, J., Wodak, R. (2011) Critical discourse analysis. U: Van Dijk, T. A. (ur.) *Discourse Studies. A Multidisciplinary Introduction*. Sage Publications.
22. Fairclough, N. (2004) *Analysing Discourse. Textual analysis for social reseach*. Routledge.
23. Fairclough, N. (2001) Critical discourse analysis U: McHoul, A., Rapley M. (ur.) *How to Analyze Talk in Institutional Settings: A Casebook of Methods*. London, New York: Continuum.
24. Fairclough, N. (1992a) *Discourse and Social Change*. Cambridge: PolityPress.
25. Fairclough, N. (1992b) Discourse and Text: Linguistic Intertextual Analysis within Discourse Analysis. *Discourse and Society*, 3 (2):193-217.
26. Fairclough, N. (1989) *Language and Power*. UK: Longman Group.
27. Fairclough, N., Wodak, R. (1997) Critical discourse analysis. U: Van Dijk, T. A. (ur.) *Discourse as Social Interaction*. Sage Publications Ltd.
28. Fienberg, S. E. (1992) A Brief History of Statistics in Three and One-Half Chapters: A Review Essay. *Statistical Science*, 7 (2):208-225.
29. Foucault, M. (2010) *Vladanje sobom i drugima: predavanja na College de France (1982-1983)*. Zagreb: Izdanja Antibarbarus.
30. Foucault, M. (1997) *O znanju i moći* (Predavanje od 7. siječnja 1976 održano na College de France), prijevod Ivane Pavić, 2011. za Diskrepanciju, tekst preuzet iz knjige *Il faut défendre la société*. Paris: Seuil, Gallimard.
31. Foucault, M. (1994a) *Nadzor i kazna: rađanje zatvora*. Zagreb: Informator.
32. Foucault, M. (1994b) *Znanje i moć*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.

33. Friendly, M. (2008) The Golden Age of Statistical Graphics. *Statistical Science*, 23 (4):502-535. <https://arxiv.org/pdf/0906.3979.pdf> (6.6.2016)
34. Geertz, C. (1964) Ideology as a cultural system. U: Apter, D. (ur.) *Ideology and Discontent*. New York: Free Press of Glencoe.
35. Giddens, A. (1984) *The Constitution of Society*. Oxford: Polity Press.
36. Grube, N. (2010) Constructing Social Unity and Presenting Clear Predictions: The Promise of Public Opinion Pollsters to Measure and Educate Society. U: Smeyers, P., Depaepe, M. (ur.) *Educational Research: The Ethics and Aesthetics of Statistics*. Dordrecht: Springer.
37. Gruber, T. (2009) Ontology. U: Liu, L., Özsu, M. T. (ur.) *Encyclopedia of Database Systems*. Springer-Verlag. <http://tomgruber.org/writing/ontology-definition-2007.htm> (5.6.2016)
38. Haas, E. B. (1968) *The Uniting of Europe. Political, Social, and Economic Forces, 1950-1957*. Stanford (Calif.): Stanford University Press.
39. Habermas, J. (2012) The Crisis of the European Union in the Light of a Constitutionalization of International Law. *The European Journal of International Law*, 23 (2):335–348.
40. Habermas, J. (2006) Why Europe needs a Constitution. U: Rogowski, R., Turner, C. (ur.) *The Shape of the New Europe*. Cambridge: University Press.
41. Halmi, A., Belušić, R., Ogresta, J. (2004) Socijalnokonstruktivistički pristup analizi medijskog diskursa. *Medijska istraživanja*, 10 (2):35-50.
42. Hammersley, M. (1997) On the foundations of critical discourse analysis. *Language and Communication*, 17:237-248.
43. Harris, M., Taylor, G. (2008) *Medical and Health Science Statistics Made Easy*. Jones & Bartlett Learning
44. Hassan, R. (2008) *The Information Society: Cyber Dreams and Digital Nightmares*. Polity.
45. Huckin, T. N. (2002) Critical Discourse Analysis and the Discourse of Condescension. U: Barton, E., Stygall, G. (ur.) *Discourse Studies in Composition*. Hampton.
46. Huckin, T. N. (1997) Critical discourse analysis. U: Miller, T. (ur.) *Functional approaches to written text*. Washington, CD: US Department of State.
47. Jerak, N. (2013) Knowledge Management in CBS Croatia. *Entrepreneurial Learning, ICEL3 Conference Scientific Journal*, 3 (1):83-91.
48. Johansen, J. D., Larsen, S. E. (2000) *Uvod u semiotiku*. Zagreb: Croatia liber d.o.o.

49. Jørgensen, M., Phillips, L. (2002) *Discourse Analysis as Theory and Method*. Sage Publications Ltd.
50. Kalanj, R. (2010) *Ideologija, utopija, moć*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
51. Kalanj, R. (2009) Sociologija i ideologija. *Socijalna ekologija*, 18 (3-4):237-266.
52. Kalanj, R. (2005) *Suvremenost klasične teorije*. Zagreb: Politička kultura.
53. Karlberg, M. (2005) The Power of Discourse and the Discourse of Power: Peace as Discourse Intervention. *International Journal of Peace Studies*, 10 (1):1-25.
http://bahai-library.com/pdf/k/karlberg_power_discourse.pdf (17.2.2016)
54. Keller, R. (2013) *Doing Discourse Research: An Introduction for Social Scientists*. Sage Publications Ltd.
55. Kitsuse, J. I., Cicourel, A. V. (1963) A Note on the Uses of Official Statistics. *Social Problems*, 11 (2):131-139.
56. Klaić, B. (1989) *Rječnik stranih riječi. Tuđice i posuđenice*. Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske.
57. Kloek, W., Ildikó S., Vereczkei, Z. (2011) Standardisation of methods and integration in the ESS, Appraisal of projects. *ISI Proceedings of 2011 World Statistics Congress*.
<http://2011.isiproceedings.org/papers/650250.pdf> (7.2.2014)
58. Koprić, I. (ur.) (2014) *Europeizacija hrvatske javne uprave*. Zagreb: Pravni fakultet
59. Korunić, P. (2012) Početak moderne statistike u Hrvatskoj i Slavoniji od 1850. do 1857. godine. *Historijski zbornik*, 63 (1):53-77.
60. Kotz, S. (2005) Reflections on Early History of Official Statistics and a Modest Proposal for Global Coordination. *Journal of Official Statistics*, 21 (2):139-144.
61. Krajnc, S. (2014) Razumijevanje nekih misnih dijelova u svjetlu Peirceove teorije znakova. *Diacovensia*, 22 (2):143-162.
62. Krzyzanowski, M., Wodak, R. (2011) Political strategies and language policies: the European Union Lisbon strategy and its implications for the EU's language and multilingualism policy. *Language Policy*, 10:115-136.
63. Kuvačić, I. (2004) *Uvod u sociologiju*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
64. Laclau, E. and Mouffe, C. (2001) *Hegemony & Socialist Strategy – Towards a Radical Democratic Politics*. London, New York: Verso.
65. Ladrech, R. (1994) Europeanization of Domestic Politics and Institutions: the Case of France. *Journal of Common Market Studies*, 32 (1):69-88.
66. Laiđi, Z. (2014) *Norma a ne snaga. Zagonetka Europe kao sile*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

67. Lakić, I. (2014) Analiza pisanog diskursa, U: Perović, S. (ur.) *Analiza diskursa: Teorije i metode*. Podgorica: Institut za strane jezike.
68. Leburić, A., Šuljug, Z. (2008) Metodološki aspekti istraživanja jezika kao društvenog fenomena. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*, 1:131-146.
69. Leburić, A. (2001) Integracija kvalitativnih i kvantitativnih aspekata: perspektive empirijskih istraživanja otoka. *Sociologija sela*, 39, ¼ (151/154):189-210.
70. Lerotić, Z. (1990) Moć. U: Prpić, I., Puhovski, Ž., Uzelac, M. (ur.) *Leksikon temeljnih pojmova politike*. Zagreb: Školska knjiga.
71. Magnette, P. (2013) *Politički sustav Europske unije*. Zagreb: Biblioteka Politička misao.
72. Manners, I. (2002) Normative Power Europe: A Contradiction in terms?. *Journal of Common Market Studies*, 40 (2): 235-259.
73. Mannheim, K. (1978) *Ideologija i utopija*. Beograd: Nolit.
74. Marot Kiš, D., Bujan, I. (2008) Tijelo, identitet i diskurs ideologije. *Fluminensia*, 20 (2):109-123.
75. Marušić, A. (1967) Spoznajno-teorijske i političke konsekvencije Mannheimove sociologije znanja. *Politička misao*, 4 (1):54-73.
76. Mečev, D. (2011) Harmoniziranje metodologija statističkih istraživanja u Republici Hrvatskoj s metodologijama Europskog statističkog sustava. *Praktični menadžment*, 2 (2): 93-98.
77. Milardović, A. (2014) *Uvod u politologiju*. Koprivnica: Sveučilište Sjever VŽ/KC.
78. Milardović, A. (2013) *Stranac i društvo. Fenomenologija stranca i ksenofobije*. Zagreb: Pan Liber.
79. Milardović, A. (2012) *Tri eseja o euroskepticizmu. O semiotici euroskepticizma*. Zagreb: Centar za politološka istraživanja.
80. Milardović, A. (2010) *Globalno selo. Sociologija informacijskog društva i cyber kulture*. Zagreb: Centar za politološka istraživanja.
81. Mitrany, D. (1943) *A Working Peace System: An Argument for the Functional Development of International Organization*. London: The Royal Institute of International Affairs. Oxford: Oxford University Press.
82. Moravcsik, A. (1993) Preferences and Power in the European Community: A Liberal Intergovernmentalist Approach. *Journal of Common Market Studies*, 31 (4):473-524.
83. Mumby, D. K. (1998) *Communication and Power in Organizations: Discourse, Ideology and Domination*. Praeger.

84. Mumby, D. K., Clair, R. P. (1997) *Organizational Discourse*. U: T. A. van Dijk (ur.) *Discourse Studies II: Discourse as Social Interaction*. Sage Publications Ltd.
85. Mutavdžić, R. (2016) Uvod i razmišljanje o primjeni BIG DATA – izazovi implementacije. *Open InfoTrend Prvi hrvatski časopi za informatiku u poslovanju*. <http://www.infotrend.hr/clanak/2013/11/big-data---izazovi-implementatione,78,1029.html>
86. Nizbet, R. (1999) *Konzervativizam: San i stvarnost*. Podgorica: Cid.
87. Offe, C. (2003). Is there, or can there be, a 'European Society'?. U: I. Katenhusen et al. (ur.) *Demokratien in Europa*. Wiesbaden: Springer.
88. Ott, K. (2005) Hrvatska i Europska unija: pridruživanjem do promjena. U: Katarina Ott (ur.) *Pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji: ususret izazovima pregovora*. Zagreb: Institut za javne financije i Zaklada Friedrich Ebert. Dostupno na: <http://www.ijf.hr/Eu3/ott.pdf> (1.6.2016)
89. Ott, K. (2004) Pridruživanje Europskoj uniji: izazovi institucionalnih prilagodbi. U: K. Ott (ur.) *Pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji: izazovi institucionalnih prilagodbi*. Zagreb: Institut za javne financije i Zaklada Friedrich Ebert. Dostupno na: <http://www.ijf.hr/Eu2/Ott.pdf> (1.6.2016)
90. Ott, K. (2003) Pridruživanje Europskoj uniji. U: K. Ott (ur.) *Pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji: izazovi ekonomske i pravne prilagodbe*. Zagreb: Institut za javne financije i Zaklada Friedrich Ebert. Dostupno na: <http://www.ijf.hr/Eu/ott.pdf> (1.6.2016)
91. Palmer, F. R. (2010) Izvanjezični kontekst (prijevod Maje Đeke iz djela *Semantics: a new outline*, Cambridge: Cambridge University Press, 1976., 43-58). *Hrvatistika*, 4 (4):77-87.
92. Pavlović, V. (2010) *Diskursi moći*. Zagreb, Podgorica: Politička kultura.
93. Pavlović, V. (2009) Veberova koncepcija moći. *FPN Godišnjak 2009. IDEO: Politička teorija, politička sociologija, politički sistem*.
94. Phillips, N. i Hardy, C. (2002) *Discourse analysis. Investigating processes of social construction*. Sage Publications Ltd.
95. Pitsoe, V., Letseka, M. (2013) Foucault's Discourse and Power: Implications for Instructionist Classroom Management. *Open Journal of Philosophy*, 3:23-28.
96. Radaelli, C. (2001) The Domestic Impact of European Public Policy: Notes on Concepts, Methods and the Challenge of Empirical Research. *Politique européenne*, 5:107-142.

97. Ravlić, S. (2001) Politička ideologija: preispitivanje pojma. *Politička misao*, 38 (4):146-160.
98. Renkema, J. (2004) *Introduction to Discourse Studies*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
99. Ristić, D. (2015) *Značenja delanja: sociološka analiza diskurzivnih praksi ideologije*. Doktorska disertacija odbranjena na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu.
100. Ritzer, G. (1997) *Suvremena sociološkijska teorija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
101. Rodik, P. (2015) *Društvena uloga i identitet Oružanih snaga RH. Analiza diskursa o OS RH 1991.-2008*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
102. Ruiz Ruiz, J. (2009) Sociological Discourse Analysis: Methods and Logic. *Forum: Qualitative Social Research*, 10/2 (26).
<http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/1298/2882#g31>
(9.3.2014)
103. Said, E. W. (1999) *Orijentalizam*. Zagreb: Konzor.
104. Sapir, E. (2013) *Jezik; uvod u istraživanje govora*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
105. Salou, G., Sosnovsky, X. (2010) SDMX as the logical foundation of the data and metadata model at the ECB. U: *The IFC's contribution to the 57th ISI Session, Durban*. Bank for International Settlements 33.
<http://www.bis.org/ifc/publ/ifcb33i.pdf> (26.2.2016)
106. Saurugger, S. (2013) *Teorije i koncepti europske integracije*. Zagreb: Institut Francais i Centar za europske studije, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.
107. Schegloff, E. (1997) Whose text? Whose context? *Discourse and Society*, 8 (2):165-187.
108. Slembrouck, S. (2001) Explanation, interpretation and critique in the analysis of discourse. *Critique of Anthropology*, 21:33-57.
109. Skender, M. (2015) Intervju: Marko Krištof 'Političari naše podatke tumače kako im odgovara', *Nacional*, 29.10.2015. <http://www.nacional.hr/intervju-marko-kristof-politicari-nase-podatke-tumace-kako-im-odgovara/> (29.10.2015)
110. Statistics Netherlands (2011) Strategic vision of the High-level group for strategic developments in business architecture in statistics. *Economic Commission for Europe, Conference of European Statisticians*, 59-th plenary session, Geneva.

111. Svetličič, M., Cerjak, K. (2015) Small Countries' EU Council Presidency and the Realisation of their National Interests: The Case of Slovenia. *CIRR*, 21 (74):5-39.
112. Škiljan, D. (1997) Granice teksta. U: Andrijašević, M. i Zergollern-Miletić, L., (ur.) *Zbornik Tekst i diskurs*. Zagreb: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.
113. Talja, S. (1999) Analyzing Qualitative Interview Data: The Discourse Analytic Method. *Library & Information Science Research*, 21 (4):459-477.
114. Thomas, L., Wareing, S. (1999) *Language, society and power*. London, New York: Routledge.
115. Torfing, J. (2005) Discourse Theory: Achievements, Arguments, and Challenges, U: Howarth, D. and Torfing, J. (ur.) *Discourse Theory in European Politics, Identity, Policy and Governance*. Basingstoke: Palgrave.
116. Valdevit, M., Godinić, Lj. (2009) Harmoniziranje službene statistike Republike Hrvatske s Eurostatom. *Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu*, 7 (2):161-175.
117. Van Dijk, J. (2006) *The Network Society. Social Aspects of New Media*. Sage Publications Ltd.
<http://m.friendfeed-media.com/7392e7f75369435f86fd59e00cd043297ab2f8be>
(25.10.2016)
118. Van Dijk, T. A. (2006) *Ideologija. Multidisciplinarnan pristup*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
119. Van Dijk, T. A. (2001a) Critical Discourse Analysis. U: Tannen, D., Schiffrin, D. & Hamilton, H. (ur.) *Handbook of Discourse Analysis*. Oxford: Blackwell.
<http://www.discourses.org/OldArticles/Critical%20discourse%20analysis.pdf>
(9.3.2014)
120. Van Dijk, T. A. (2001b) Principles of Critical Discourse Analysis. U: Wetherel, M., Taylor, S., Yates, S. J. (ur.) *Discourse Theory and Practice*. Sage Publications Ltd.
121. Van Dijk, T. A. (1997) *Discourse as structure and process of discourse studies: A multidisciplinary introduction*. Sage Publications Ltd.
122. Van Dijk, T. A. (1996) Discourse, power and access. U: Caldas-Coulthard, C. R. and Malcolm Coulthard, M. (ur.) *Texts and Practices. Readings in Critical Discourse Analysis*. London: Routledge.
<http://www.discourses.org/OldArticles/Discourse,%20power%20and%20access.pdf>
(9.3.2014)
123. Van Dijk, T. A. (1995a) Aims of Critical Discourse Analysis. *Japanese Discourse*, 1:17-27.

124. Van Dijk, T. A. (1995b) Ideological discourse analysis. *New Courant* (English Dept, University of Helsinki) 4:135-161.
125. Van Dijk, T. A. (1993) Principles of Critical Discourse Analysis. *Discourse & Society*, 4 (2):249-283.
126. Van Dijk, T. A. (1985) Introduction: Discourse analysis as a new cross-discipline. U: Van Dijk, (ur.) *Handbook of Discourse Analysis* (C3) 1:1-10.
127. Vrabec, S. (2014) Konstitucionalizam, europski ustav i europski identitet u Habermasovim političkim spisima. *Politička misao*, 51 (4):7-25
128. Vuković, M. (2014) Kriička analiza diskursa. U: Perović, S. (ur.) *Analiza diskursa: Teorije i metode*. Podgorica: Institut za strane jezike.
129. Webster, F. (2006) *Theories of the Information Society*. Taylor & Francis e-Library, <http://cryptome.org/2013/01/aaron-swartz/Information-Society-Theories.pdf> (9.3.2014)
130. Whorf, B. L. (1979) *Jezik, misao i stvarnost*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
131. Widdowson, H. (1998) The theory and practice of Critical Discourse Analysis. *Applied Linguistics*, 19 (1):136-151.
132. Wodak, R. (2012) Language, power and identity. *Language Teaching*, 45:215-233.
133. Wodak, R., Meyer, M. (2009) Critical Discourse Analysis: History, Agenda, Theory, and Methodology. U: Wodak, R., Meyer, M. (ur.) *Methods for Critical Discourse Analysis*. Sage Publications Ltd.
134. Zambelli, N. (2010) Između Balkana i Zapada: problem hrvatskog identiteta nakon Tuđmana i diskurzivna rekonstrukcija regije. *Politička misao*, 47 (1):55-76.

PRILOZI

Poveznice na materijale koje sam analizirala u potpoglavlju *Diskurzivna analiza pisanog teksta*:

1. Izvješće o stručnoj ocjeni usklađenosti s Kodeksom prakse Europske statistike i koordinacijska uloga Državnoga zavoda za statistiku Republike Hrvatske iz 2015. godine. Ovaj dokument je priložen u okviru ovog poglavlja (*Prilog A*). Također, dostupan je na poveznici: http://www.dzs.hr/Hrv/international/Quality_Report/Quality_Report_Documents/Strucna%20ocjena%20hrvatskog%20statistickog%20sustava%202015.pdf

2. Preporuka Komisije od 23. lipnja 2009. o referentnim metapodacima za Europski statistički sustav (2009/498/EC). Ovaj dokument nije dostupan online pa ga prilažem u okviru ovog poglavlja (*Prilog B*), obzirom da je preveden za nacionalne potrebe. Izvorna preporuka Europske komisije dostupna je na poveznici:

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:168:0050:0055:EN:PDF>

3. 18th Meeting of the European Statistical System Committee, The Hague, NL, 27th September 2013; Item 5 of the agenda, Recommendations from the Sponsorship of Standardisation, Work Programme Objective 11.1.11 (ESSC 2013/18/05/EN). Dostupan na poveznici: https://ec.europa.eu/eurostat/cros/sites/crosportal/files/EG%20on%20Standardisation%20Preparatory%202015%20Dec%200304%20Item%2002%20Annex%201%20ESSC_2013_5_EN%20Recommendations%20Sponsorship%20Standardisation.pdf

4. Joint development of DSDs for National Accounts between ECB, Eurostat and OECD; Invitation for participation in the pilot review, November 2012. Ovaj dokument nije dostupan online pa ga prilažem u cjelosti u potpoglavlju *Prilog 3*. Dokument sam dobila na mail jer sam zadužena za SDMX implementaciju.

5. The ESS Vision 2010; European Statistical System; dostupan na poveznici: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/10186/756730/ESS-Vision-2020.pdf/8d97506b-b802-439e-9ea4-303e905f4255>

6. Implementation of SDMX (Statistical Data and Metadata eXchange) in the domain of International Merchandise Trade Statistics (IMTS). Dokument je dostupan na poveznici: http://comtrade.un.org/sdmx/files/IMTS-SDMX_BusinessCase.pdf

7. Global Data Structure Definition (DSD) for International Merchandise Trade Statistics. Statistical Data and Metadata eXchange (SDMX) for International Merchandise Trade Statistics (IMTS), 2015. Dokument je dostupan na poveznici:

http://comtrade.un.org/sdmx/files/Information_note_IMTS-SDMX_first_review.pdf

Prilog A

IZVJEŠĆE O STRUČNOJ OCJENI
USKLAĐENOSTI S KODEKSOM PRAKSE EUROPSKE STATISTIKE I
KOORDINACIJSKA ULOGA DRŽAVNOGA ZAVODA ZA STATISTIKU

REPUBLIKA HRVATSKA

ULRIKE ROCKMANN
ISABELLE DE POURBAIX
ADRIAN REDMOND

SRPANJ 2015.

SADRŽAJ

1.	SAŽETAK	3
2.	UVOD	7
3.	SAŽETI OPIS NACIONALNOGA STATISTIČKOG SUSTAVA	9
4.	USKLAĐENOST S KODEKSOM PRAKSE EUROPSKE STATISTIKE I KOORDINACIJSKA ULOGA DRŽAVNOG ZAVODA ZA STATISTIKU	10
4.1.	Sposobnost Državnog zavoda za statistiku u odnosu na njegovu usklađenost s Kodeksom prakse europske statistike i njegova koordinacijska uloga	10
4.2.	Problemi i preporuke	13
4.2.1.	Upravljanje	13
4.2.2.	Koordinacija	15
4.2.3.	Resursi	17
4.2.4.	Kvaliteta	20
4.2.5.	Usluge za korisnike	22
4.2.6.	Opterećenost izvještajnih jedinica	27
4.3.	Stajališta Državnog zavoda za statistiku različita od ocjene stručnih ocjenjivača	29
	ANEKS A: PROGRAM POSJETA	30
	ANEKS B: LISTA SUDIONIKA	33

1. SAŽETAK

Sustav službene statistike Republike Hrvatske čine Državni zavod za statistiku (DZS), Hrvatska narodna banka (HNB), upravno tijelo Grada Zagreba nadležno za poslove službene statistike te drugi nositelji službene statistike određeni Programom statističkih aktivnosti Republike Hrvatske. Zakon o službenoj statistici uređuje pravni okvir sustava službene statistike Republike Hrvatske i odnosi se na sve nositelje službene statistike. DZS je središnje tijelo sustava službene statistike i glavni proizvođač europskih statistika u Hrvatskoj. Sjedište DZS-a je u Zagrebu, s većim brojem područnih jedinica. Zakon o službenoj statistici sadržava glavne dijelove Kodeksa prakse europske statistike, koji se odnose na stručnu neovisnost, statističku povjerljivost, pravo na prikupljanje podataka i pravo na pristup administrativnim podacima. Članovi stručno-ocjenjivačkog tima (SOT) uvjerali su se da je neovisnost DZS-a javno prihvaćena te da postoji visoka razina povjerenja u DZS.

Statistički savjet je savjetodavno tijelo za sustav službene statistike, koje treba predstavljati korisnike službene statistike, sa zadaćom davanja mišljenja o strategijskim dokumentima i radnim programima. Iako je moguće da svatko može prisustvovati sastancima Savjeta, u praksi je razina vidljivosti Savjeta niska: informacije o članovima, sastancima ili mišljenjima ne objavljuju se. Članovi Savjeta, u nekim slučajevima, sebe prije vide kao zastupnike svojih institucija nego kao osobe odgovorne za sustav službene statistike u cjelini. SOT preporučuje uravnoteživanje zastupljenosti korisnika u članstvu Savjeta te publiciranje zapisnika Savjeta i mišljenja članova. Za daljnje jačanje koordinacije SOT preporučuje i uspostavljanje odbora svih nositelja službene statistike te razvijanje nacionalnih smjernica za izradu službenih statistika.

Procjena resursa raspoloživih u DZS-u očito treba uzeti u obzir implikacije činjenice da se Hrvatska u 2013. pridružila Europskoj uniji. Od toga trenutka DZS je suočen s većim očekivanjima glede proizvodnje europskih statistika, a istodobno dolazi do postupnog nestajanja pretprijetne pomoći. Zbog ograničavanja popunjavanja praznih radnih mjesta broj zaposlenika DZS-a bitno je smanjen. Postoji neravnoteža u dobnoj strukturi, a prosječna dob zaposlenika DZS-a je visoka. Budući da ograničenja broja zaposlenika mogu negativno utjecati na proizvodnju statistike, SOT smatra da postoji potreba osiguravanja dovoljnih ljudskih resursa u DZS-u, u smislu broja ljudi i njihovih kompetencija, za udovoljavanje obvezama u proizvodnji europskih statistika.

Da bi se proračunski zahtjevi mogli bolje poduprijeti dokazima, nužno je bolje razumijevanje troškova i njihove troškovne djelotvornosti. Budući da DZS trenutačno ne primjenjuje metode za troškovno praćenje statističkih proizvoda i procesa, potrebno je poduzeti korake u tom smjeru.

Dokumenti koji su predloženi SOT-u, a i drugi dokazi predloženi tijekom posjeta tima, upućuju na to da je DZS posvećen podizanju razine kvalitete. U tom smislu Zakon o službenoj statistici daje snažnu pravnu podlogu koja u sebi sadržava načela i zahtjeve o kvaliteti onako kako su definirani u Kodeksu prakse europske statistike. DZS je uveo sustav Totalnog upravljanja kvalitetom, a Generički model statističkoga poslovnog procesa integriran je u proces statističke proizvodnje. Međutim, SOT smatra da u području kvalitete treba ojačati koordinaciju unutar sustava službene statistike Republike Hrvatske te da bi u revizije vezane za ključne statistike trebalo uključiti i vanjske stručnjake.

Web-stranicu DZS-a potrebno je redizajnirati i unaprijediti. To mišljenje dijele i DZS i njihovi korisnici. DZS-ova *web*-stranica nije jednostavna za korištenje; njezina struktura je nejasna, navigacija nije intuitivna te zahtijeva mnogo koraka kako bi se došlo do informacije. Neki tehnički faktori povećavaju teškoće: zastarjeli sustav zadaje probleme korisnicima i otežava analizu korištenja *web*-stranice. Sadržaj baza podataka na *web*-stranici također bi trebalo proširiti. Na kraju, SOT je identificirao i neke inovativne prakse DZS-a koje bi mogle biti korisne za cjelokupan Europski statistički sustav – koncept Integriranoga statističkog informacijskog sustava i s njim povezanu Bazu podataka o kvaliteti (DBQI).

SOT je prepoznao visoku razinu usklađenosti DZS-a s načelima Kodeksa prakse europske statistike na temelju detaljne dokumentacije koja je stavljena na raspolaganje te informacija koju su predložili DZS i drugi sudionici tijekom posjeta. Ipak, SOT uočio je neke probleme koji zahtijevaju poduzimanje daljnjih unaprjeđenja, kako je navedeno po širim temama u nastavku. Predmetne preporuke imaju za svrhu postizanje daljnjih unaprjeđenja u usklađenosti s Kodeksom prakse europske statistike.

PREPORUKE

Upravljanje

1. Nadležna tijela trebala bi donijeti izmjene Zakona o službenoj statistici ili drugoga relevantnog pravnog akta koje bi osigurale jasne preduvjete za imenovanje i razrješenje

ravnatelja Državnog zavoda za statistiku u skladu s Kodeksom prakse europske statistike. (Kodeks prakse europske statistike, indikator 1.8.)

2. Nadležna tijela trebala bi izmijeniti Zakon o službenoj statistici na način koji bi osigurao da Statistički savjet na odgovarajući način zastupa korisnike službene statistike. (Kodeks prakse europske statistike, indikator 11.1. i Koordinacija)

3. DZS treba osigurati vidljivost djelovanja Statističkog savjeta objavljivanjem zapisnika s njegovih sjednica, mišljenja te drugih relevantnih dokumenata na svojoj *web*-stranici. (Kodeks prakse europske statistike, načelo 11. i Koordinacija)

Koordinacija

4. Nadležna tijela trebala bi dopuniti Zakon o službenoj statistici kako bi se mogao uspostaviti Odbor nositelja službene statistike. (Koordinacija)

5. DZS treba pripremiti nacionalne smjernice, u skladu sa standardima EU-a, za razvijanje, proizvodnju i diseminaciju službene statistike te uspostaviti sustav za praćenje usklađenosti s tim smjericama. (Koordinacija)

Resursi

6. Nadležna tijela trebala bi osigurati da DZS ima dovoljno ljudskih resursa, u smislu broja ljudi i njihovih vještina, kako bi se moglo udovoljiti obvezama u proizvodnji europskih statistika. (Kodeks prakse europske statistike, indikatori 3.1. i 7.5.)

7. Zbog povećanja razine stručnog znanja potrebnoga za proizvodnju kvalitetnih statistika, DZS treba uspostaviti i primijeniti sustav upravljanja ljudskim resursima koji bi obuhvaćao i neprekidno obrazovanje svojih djelatnika. (Kodeks prakse europske statistike, indikator 7.6.)

8. DZS treba izraditi srednjoročni plan zamjene sustava područnih ureda, npr. sustavom anketara koji rade iz svojih domova ili koji rade s udaljenog mjesta. (Kodeks prakse europske statistike, indikatori 3.1., 10.2. i 10.4.)

9. DZS treba uvesti sustav postupaka i alata koji bi omogućio procjenjivanje troškova statističkih procesa i proizvoda. (Kodeks prakse europske statistike, indikator 10.1.)

10. Nadležna tijela trebala bi poduzeti potrebne korake koji bi omogućili DZS-u da zadrži vlastite prihode. (Kodeks prakse europske statistike, indikator 3.1.)

Kvaliteta

11. DZS treba uspostaviti organizacijsku jedinicu za upravljanje kvalitetom te ojačati koordinaciju aktivnosti vezanih za kvalitetu u sustavu službene statistike. (Kodeks prakse europske statistike, načelo 4.)

12. DZS treba poduzeti mjere za uključivanje vanjskih stručnjaka, gdje je to prikladno, kod revizije ključnih statistika. (Kodeks prakse europske statistike, indikator 4.4.)

13. DZS treba provesti sveobuhvatnu sigurnosnu reviziju svoje informatičke infrastrukture uzimajući u obzir međunarodne standarde. (Kodeks prakse europske statistike, indikator 5.5.)

Korisničke usluge

14. DZS treba redizajnirati svoju *web*-stranicu i poboljšati njezin izgled, navigaciju i upotrebljivost. (Kodeks prakse europske statistike, indikator 15.2.)

15. DZS treba proširiti obuhvat baza podataka na svojoj *web*-stranici tako da budu uključeni barem svi podaci statističkih publikacija; podaci bi trebali biti raspoloživi u što kraćem roku nakon objavljivanja publikacije, a u idealnom slučaju istodobno. (Kodeks prakse europske statistike, indikator 15.2.)

16. DZS treba poboljšati komentare u svojim statističkim publikacijama te osigurati da sve publikacije imaju dobro odabrane naslove. (Kodeks prakse europske statistike, indikator 15.1.)

17. DZS treba proširiti svoj Kalendar publikacija uključivanjem datuma objavljivanja baza podataka na svojoj *web*-stranici. U slučaju da dođe do kašnjenja objavljivanja, treba staviti odgovarajuće objašnjenje. (Kodeks prakse europske statistike, indikatori 6.5. i 13.4.)

18. DZS treba objaviti svoje programske dokumente (diseminacijsku politiku, politiku povjerljivosti, revizijsku politiku) na svojoj *web*-stranici. (Kodeks prakse europske statistike, indikatori 5.4., 8.6. i 15.1.)

19. DZS treba objaviti izvješća o kvaliteti na svojoj *web*-stranici za sve svoje statističke proizvode; ta izvješća trebaju biti u skladu s međunarodnim standardima, a linkovi na izvješća trebaju se nalaziti na svim odgovarajućim statističkim stranicama. (Kodeks prakse europske statistike, indikatori 4.3., 15.6. i 15.7.)

20. DZS treba unaprijediti usluge prema ovlaštenim znanstvenicima osiguravanjem pristupa mikropodacima s udaljenog mjesta te osiguravanjem odgovarajuće standardizirane

dokumentacije o skupovima podataka i varijablama. (Kodeks prakse europske statistike, indikatori 15.4. i 15.5.)

21. DZS treba uspostaviti stalna korisnička vijeća za ključna statistička područja. (Kodeks prakse europske statistike, indikator 11.1.)

Opterećenje izvještajnih jedinica

22. DZS treba proširiti prikupljanje podataka putem elektroničkih upitnika na sva poslovna istraživanja za koja je to moguće učiniti. (Kodeks prakse europske statistike, načela 9. i 10.)

23. DZS treba sustavno mjeriti opterećenje izvještajnih jedinica u svim istraživanjima te izvještavati o trendovima na godišnjoj razini. (Kodeks prakse europske statistike, načelo 9.)

2. UVOD

Izvješće o stručnoj ocjeni dio je sustavne procjene usklađenosti nacionalnih statističkih institucija i Europskoga statističkog sustava (ESS)⁷⁹ s Kodeksom prakse europske statistike (KoP).

KoP, kojim je uspostavljen zajednički okvir kvalitete ESS-a, Odbor za statistički program prihvatio je 2005., a njegov nasljednik, Odbor za europski statistički sustav (ESSC), poboljšao ga je 2011. KoP čini 15 načela i povezani indikatori dobre prakse, a obuhvaća institucionalno okruženje, proces statističke proizvodnje i proizvodnju europskih statistika. ESS je odlučan u osiguravanju potpune usklađenosti s KoP-om te sustavno radi na postizanju potpune usklađenosti. Periodičnim procjenama prati se napredak u dostizanju tog cilja.

Prva globalna ocjena, krug stručnih ocjena koji se provodio 2006. – 2008., istraživao je u kojoj su mjeri nacionalne statističke institucije i Eurostat napredovali u primjeni onih dijelova KoP-a koji se odnose na institucionalno okruženje i diseminaciju statistika (načela 1. – 6. i 15.). Krug ocjenjivanja rezultirao je izvješćima za svaku nacionalnu statističku instituciju i Eurostat koja se nalaze na Eurostatovoj *web*-stranici⁸⁰. Ta izvješća uključuju i skupove mjera za postizanje unaprjeđenja koje se odnose na sva načela iz KoP-a. Skupovi mjera daju informaciju o godišnjem praćenju provedbe KoP-a u ESS-u za razdoblje 2009. – 2013.

Opseg drugoga kruga stručnih ocjena, na koji se odnosi ovo izvješće, proširen je: ocjena usklađenosti obuhvaća sva načela KoP-a. U svakoj zemlji ocijenjena je (uz nacionalnu statističku instituciju) i usklađenost odabranog dijela drugih nositelja službene statistike s KoP-om. Istražen je i način na koji nacionalne statističke institucije koordiniraju proizvodnjom i diseminacijom europskih statistika u sklopu nacionalnih sustava službene statistike.

Potrebno je naglasiti da postoji temeljna razlika između izvješća iz prethodnog kruga stručnih ocjena, provedenoga 2006. – 2008., i izvješća iz ovoga kruga. U krugu iz 2006. – 2008. ocjenjivala se usklađenost s načelima 1. do 6. i 15. iz KoP-a putem skale od četiri razine (potpuno usklađeno, većinom usklađeno, djelomično usklađeno i nije usklađeno), a mjere za poboljšanje dogovarane su za svih 15 načela. Nakon pet godina kontinuiranog razvoja većina mjera za poboljšanje bila je provedena i postignut je znatan napredak prema punoj usklađenosti

⁷⁹ ESS je partnerstvo statističkih institucija EU-a koje čine Europska komisija (Eurostat), nacionalne statističke institucije i druge nacionalne institucije koje su u zemljama članicama odgovorne za razvoj, proizvodnju i diseminaciju europskih statistika. To partnerstvo uključuje i zemlje članice EEA/EFTA-e (Europskoga ekonomskog prostora / Europskog sporazuma o slobodnoj trgovini).

⁸⁰ <http://ec.europa.eu/eurostat/web/quality/first-round-of-peer-reviews>

s KoP-om. Zbog toga, umjesto konstatiranja stanja za sva načela KoP-a, izvješća za krug 2013. – 2015. većinom su usmjerena na područja u kojima nije utvrđena puna usklađenost s KoP-om ili su SOT-ovi preporučili daljnja poboljšanja.

Da bi se postigla neovisnost mišljenja, stručna ocjenjivanja proveli su vanjski stručnjaci primjenom revizijskih načela zbog čega su svi odgovori u samoocjenjujućim upitnicima morali biti potkrijepljeni dokazima. Kao i u krugu iz 2006. – 2008., stručne ocjene provedene su u svim zemljama članicama EU-a, zemljama članicama EEA/EFTA-e i u Eurostatu.

Svaku stručnu ocjenu u zemljama članicama EU-a i zemljama članicama EEA/EFTA-e provodila su po tri ocjenjivača u četiri faze: popunjavanje samoocjenjujućih upitnika za svaku zemlju; upitnike ocjenjuju stručni ocjenjivači ; posjet stručnih ocjenjivača; priprema izvješća o rezultatima stručnog ocjenjivanja. Stručnu ocjenu Eurostata proveo je Europski savjetodavni odbor za statističko upravljanje (ESGAB).

Kako bi se testirala i upotpunila metodologija stručnog ocjenjivanja, probno su tijekom ljeta 2013. ocijenjene dvije zemlje – Island i Slovačka.

Stručno ocjenjivanje za Republiku Hrvatsku proveli su gospođa Ulrike Rockmann (voditeljica), gospođa Isabelle de Pourbaix i gospodin Adrian Redmond, koji su sudjelovali u stručno-ocjenjivačkom posjetu Zagrebu 11. – 15. svibnja 2015. Program posjeta nalazi se u Aneksu A Izvješća, a popis sudionika u Aneksu B.

Ovo izvješće usmjereno je na usklađenost s KoP-om i na koordiniranje proizvodnje europskih statistika u sklopu hrvatskog sustava službene statistike. Izvješće naglašava u tom kontekstu neke prednosti Državnog zavoda za statistiku te sadržava preporuke za unaprjeđenje. Mjere za unaprjeđenje pripremit će Državni zavod za statistiku (DZS) na temelju ovog izvješća, a bit će objavljene unutar četiri tjedna računajući od trenutka slanja završnog izvješća u DZS.

3. SAŽETI OPIS NACIONALNOGA STATISTIČKOG SUSTAVA

Nacionalni statistički sustav

Državni zavod za statistiku (DZS) djeluje, na temelju Zakona o ustrojstvu i djelokrugu ministarstava i drugih središnjih tijela državne uprave (NN, br. 150/11.), kao državna upravna organizacija odgovorna za službenu statistiku u Republici Hrvatskoj.

Zakon o službenoj statistici (NN, br. 12/13. – pročiš. tekst) postavlja temeljna načela službene statistike, uključujući profesionalnu neovisnost. Zakon definira kriterije kvalitete koji se trebaju

provesti te određuje organizaciju, status, zadaće i koordinaciju sustava službene statistike. Njime se ustanovljuje da je DZS glavni nositelj, diseminator i koordinator sustava službene statistike te da predstavlja hrvatski sustav službene statistike u inozemstvu. Prema članku 41., DZS ima pravo koristiti se svim administrativnim izvorima podataka, a vlasnici administrativnih podataka obvezni su dopustiti DZS-u ocjenjivanje sadržaja i mogućnosti izvora podataka. Obveza pridržavanja KoP-a naznačena je u članku 67.: "U izvršavanju međunarodnih obveza nositelji službene statistike moraju ostvariti usporedivost s ostalim europskim zemljama, poštivati i primjenjivati međunarodne standarde i Kodeks prakse europske statistike te aktivno sudjelovati u razvoju službene statistike na međunarodnoj razini."

Drugi nositelji službene statistike

Članak 7. Zakona o službenoj statistici (ZSS) navodi nositelje službene statistike. To su DZS, Hrvatska narodna banka, upravno tijelo Grada Zagreba nadležno za poslove službene statistike te druga ovlaštena tijela službene statistike određena Programom statističkih aktivnosti. U 2014. druga tijela bila su Hrvatski zavod za javno zdravstvo, Ministarstvo unutarnjih poslova, Ministarstvo financija, Ministarstvo poljoprivrede, Agencija za zaštitu okoliša i HAKOM. DZS je potpisao sporazume o suradnji s nekima od tih nositelja službene statistike.

DZS koordinira sustavom službene statistike i nadzire ga (ZSS, članak 9.). Prema članku 24. iz ZSS-a: "Nacrt prijedloga Strategije razvitka službene statistike Republike Hrvatske izrađuje Državni zavod za statistiku u suradnji s drugim nositeljima službene statistike..." Slično, DZS predlaže Godišnji provedbeni plan u suradnji s drugim nositeljima službene statistike.

Statistički savjet

Statistički savjet je savjetodavno tijelo za strategijska pitanja koja se odnose na službenu statistiku, a ima za svrhu osigurati da se uzimaju u obzir potrebe korisnika (ZSS, članak 16.). Savjet daje stručna mišljenja i prijedloge vezano za Strategiju razvitka službene statistike Republike Hrvatske, Godišnji provedbeni plan, Izvješće o izvršenju Godišnjega provedbenog plana te razne druge predmete (ZSS, članak 17.).

Savjet ima 19 članova (ZSS, članak 18.). Ravnatelj DZS-a član je Savjeta po službenoj dužnosti. Ostali članovi koje imenuje Vlada RH dolaze iz sljedećih institucija: Hrvatske narodne banke, Ministarstva financija, Hrvatskog sabora, tijela državne uprave, tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave, Hrvatske gospodarske komore, udruge poslodavaca, sindikata, nevladinih organizacija (udruga), organizacija civilnog društva, Hrvatske obrtničke komore, Ministarstva gospodarstva, Ministarstva poduzetništva i obrta, Ministarstva rada i

mirovinskog sustava, Ministarstva regionalnog razvoja i fondova Europske unije, Državnog ureda za trgovinsku politiku, znanstveno-stručnih institucija (dva člana). Članovi se imenuju na pet godina, uz mogućnost ponovnog imenovanja. Savjet bira jednog od svojih članova kao predsjednika, a sastaje se uglavnom jedanput na mjesec.

Imenovanje ravnatelja

Prema članku 51. Zakona o sustavu državne uprave (NN, br. 150/11.), ravnatelja DZS-a, kao čelnu osobu državne upravne organizacije, imenuje (i razrješuje) Vlada RH na prijedlog predsjednika Vlade. To imenovanje nema fiksni mandat.

Organizacija DZS-a

Organizacijska shema određena je Uredbom o unutarnjem ustrojstvu Državnog zavoda za statistiku (NN, br. 80/12.). DZS je ustrojen u osam sektora, smještenih na dvije lokacije u Zagrebu. Dodatni sektor čini 13 područnih ureda i 34 ispostave.

Krajem 2014. DZS je imao 560 zaposlenika, od kojih je 526 bilo stalno zaposlenih te 34 čovjek-godina rada povremenih anketara i drugih osoba. Postotak zaposlenika s visokom stručnom spremom bio je 50%. Prosječna dob zaposlenika bila je 49 godina. Prema dobi, 52% bilo je starije od 50, a 4% mlađe od 30 godina.

DZS financira se iz državnog proračuna. Proračun za 2014. u iznosu od oko 11,4 milijuna eura pokrivaio je sve europske i nacionalne statistike proizvedene tijekom te godine, kao i planirane razvojne projekte koje su financirali EU i drugi izvori.

4. USKLAĐENOST S KODEKSOM PRAKSE EUROPSKE STATISTIKE I KOORDINACIJSKA ULOGA DRŽAVNOG ZAVODA ZA STATISTIKU

U ovom poglavlju sažeta su stajališta SOT-a o razini usklađenosti s KoP-om te o načinu i djelotvornosti koordinacije u sustavu službene statistike. Na početku je sažet opis sposobnosti DZS-a u odnosu na te kriterije (4.1.), slijede razrađeni pojedini problemi te dane preporuke za koje SOT smatra da bi mogle povećati razinu usklađenosti s KoP-om (4.2).

4.1. Sposobnost Državnog zavoda za statistiku u odnosu na njegovu usklađenost s Kodeksom prakse europske statistike i koordinacijska uloga Državnog zavoda za statistiku

Hrvatski sustav službene statistike doživio je brojne promjene tijekom nekoliko godina. DZS, kao glavni proizvođač nacionalnih i europskih statistika u Hrvatskoj, proveo je većinu tih promjena. Glavni strategijski ciljevi DZS-a jesu harmoniziranje s procedurama i standardima EU-a, uspostavljanje djelotvornije organizacijske strukture te obnavljanje vlastite informatičke infrastrukture. DZS je išao vlastitim putem rješavajući te i druge izazove, kao i s tim povezane neizvjesnosti. Zaposlenici s kojima se SOT susreo bili su motivirani i pokazali su visoku razinu uključenosti i posvećenosti svojem radu. (Kodeks prakse europske statistike, načela 7., 8. i 10.)

Hrvatski sustav službene statistike temelji se na Zakonu o službenoj statistici (ZSS) koji se odnosi na statističke aktivnosti svih nositelja službene statistike. Svi glavni dijelovi KoP-a određeni su tim zakonom, poput profesionalne neovisnosti, statističke povjerljivosti, prava na prikupljanje podataka i pristup administrativnim izvorima podataka te procedure za dugoročno i kratkoročno planiranje. (Kodeks prakse europske statistike, sva načela)

Razgovori s ministarstvima, znanstvenicima, medijima i drugim dionicima pokazali su da DZS uživa visoku razinu povjerenja. Njegova neovisnost i nepristranost općenito su prepoznati. (Kodeks prakse europske statistike, načela 1. i 6.)

DZS je koordinator sustava službene statistike, kako je određeno ZSS-om. U skladu s time, DZS je odgovoran za pripremanje strategijskih i programskih dokumenata koji određuju aktivnosti u sustavu službene statistike. Nacrti Strategije razvitka službene statistike Republike Hrvatske (10-godišnji program), Programa statističkih aktivnosti (za 5-godišnje razdoblje; usklađen je s Europskim statističkim programom) i Godišnjega provedbenog plana pripremaju se u suradnji sa svim nositeljima službene statistike. U skladu s općim propisima koji se odnose na hrvatsku javnu upravu, ti su nacrti javno dostupni, a komentari koje u javnoj raspravi dobiju razmatraju se prije dovršenja. (Kodeks prakse europske statistike, načelo 11. i Koordinacija)

Pristup modeliranja procesa prihvaćen je uvođenjem Generičkog modela statističkog poslovnog procesa (GSBPM), koji služi kao strukturni element za Integrirani statistički informacijski sustav (ISIS). Primjena GSBPM-a testirana je na šest probnih istraživanja, a sada se proširuje na sva istraživanja temeljena na standardnoj dokumentaciji za opisivanje statističkih procesa. (Kodeks prakse europske statistike, načela 4. i 7.)

Zakon o službenoj statistici omogućuje svim nositeljima službene statistike besplatan pristup administrativnim izvorima podataka u statističke svrhe. Ujedno određuje obveze vlasnika administrativnih izvora podataka: oni moraju dopustiti procjenu statističkog potencijala izvora podataka, a obvezni su pravodobno izvijestiti DZS o predloženim ili planiranim promjenama

na izvorima podataka. Štoviše, DZS ima pravo preporučiti metodologije vlasnicima izvora podataka u smislu povećavanja korisnosti tih izvora za službenu statistiku. (Kodeks prakse europske statistike, načelo 2. i Koordinacija)

DZS uspješno je uveo suvremene tehnologije i metode u prikupljanje podataka zamijenivši tradicionalna istraživanja putem papirnatih upitnika. Uvedene metode obuhvaćaju osobno anketiranje putem računala, telefonsko anketiranje putem računala i elektroničke upitnike putem interneta. Modificiranje metoda prikupljanja podataka provodi se usporedo s moderniziranjem radnih procesa u DZS-u prenošenjem zadaća iz informatičkih službi u statističke organizacijske jedinice. Te su promjene rezultirale povećanom djelotvornošću i smanjenjem troškova obrade podataka, a od toga koristi imaju i izvještajne jedinice i DZS. Kvaliteta podataka poboljšana je kao rezultat provođenja logičko-računskih kontrola u trenutku unošenja podataka prilikom anketiranja. (Kodeks prakse europske statistike, načela 4., 7., 8., 9. i 10.)

SOT je identificirao ISIS i s njim povezanu Bazu podataka o kvaliteti (DBQI) kao inovativnu praksu. ISIS omogućuje povećavanje razine standardizacije, harmonizacije i troškovne djelotvornosti, istodobno smanjujući broj pojedinačnih rješenja i uskih grla u proizvodnom procesu. ISIS obuhvaća cijeli proizvodni lanac koji je u DZS-u strukturiran u skladu s GSBPM-om. Temeljen na održivosti i fleksibilnosti, taj sustav gradi sučelja koristeći se postojećim rješenjima i integrirajući nova. The DBQI središnja je DZS-ova aplikacija za pohranjivanje informacija o kvaliteti. Ona uključuje sve potrebne okvire i alate za izradu standardnih izvješća o kvaliteti usklađenih sa standardima Europskoga statističkog sustava te omogućuje usporednu analizu indikatora kvalitete. DBQI bio je uspješno testiran na manjem broju probnih istraživanja, a sada je u tijeku širenje na sve statistike u DZS-u. (Kodeks prakse europske statistike, načela 4., 7., 10. i 15.)

4.2. Problemi i preporuke

Problemi i preporuke složeni su u šest tema. Odjeljak 4.2.1. bavi se sveobuhvatnim sadržajima koji se odnose na nositelje službene statistike. Odjeljak 4.2.2. bavi se koordinacijom sustava službene statistike. Odjeljak 4.2.3. razmatra raspoloživost i korištenje resursa. Odjeljak 4.2.4. razmatra pitanja kvalitete. Odjeljak 4.2.5. razmatra potrebe korisnika i njima namijenjene usluge. Konačno, odjeljak 4.2.6. razmatra gledišta vezana za opterećenje izvještajnih jedinica.

4.2.1. Upravljanje

Prvi odjeljak bavi se aspektima koji utječu na sustav službene statistike u cjelini. Oni su povezani s postupkom imenovanja ravnatelja DZS-a te funkcijom i djelovanjem Statističkog savjeta.

4.2.1.1. Imenovanje ravnatelja

Imenovanje ravnatelja DZS-a uređeno je člankom 51. Zakona o sustavu državne uprave (NN, br. 150/11.). Tim je zakonom uređena državna uprava Republike Hrvatske. Ravnatelja, kao čelnu osobu državne upravne organizacije, imenuje i razrješuje Vlada RH na prijedlog predsjednika Vlade. Sadašnji ravnatelj imenovan je na tu dužnost 2013., bez javnog oglasa za imenovanje. To imenovanje nema fiksni mandat.

Isti problem utvrđen je i tijekom prethodne Lake stručne ocjene, u kojoj je DZS sudjelovao tijekom 2010. kada je Hrvatska bila zemlja kandidat na članstvo u EU. Akcijski plan koji je izrađen na temelju preporuka SOT-a predviđao je izmjenu Zakona o službenoj statistici koja bi donijela usklađenje s indikatorom 1.8 iz KoP-a, a koji glasi: "Imenovanje čelnih osoba nacionalnih statističkih institucija i Eurostata te, gdje je to prikladno, drugih statističkih tijela, temelji se isključivo na profesionalnoj kompetentnosti. Razlozi na temelju kojih ta dužnost može prestati određuje se pravnim okvirom. Ti razlozi ne mogu uključivati razloge koji su u suprotnosti s profesionalnom ili znanstvenom neovisnošću."

DZS je 2011. pripremio prijedlog izmjene Zakona o službenoj statistici. Međutim, taj prijedlog nije prihvaćen u Ministarstvu uprave s obrazloženjem da je u suprotnosti s odredbama Zakona o sustavu državne uprave. S obzirom na rad uložen u izradu dopune Zakona o službenoj statistici, odlučeno je da će se pričekati dopuna Uredbe (EK) br. 223/2009 o europskoj statistici jer bi se na taj način osnažili razlozi za dopunjavanje temeljnoga pravnog okvira u odnosu na proceduru imenovanja i razrješavanja te trajanja dužnosti ravnatelja DZS-a.

Dopunjavanje Uredbe (EK) br. 223/2009 trajalo je dulje od očekivanoga, ali sada je to pitanje riješeno, a tekst zakonskog prijedloga usuglašen s Ministarstvom uprave. U skladu s time, DZS očekuje da će nacionalni pravni okvir biti dopunjen prije kraja 2015.

Radi postizanja usklađenosti s KoP-om, SOT preporučuje sljedeće:

- 1. Nadležna tijela trebala bi donijeti izmjene Zakona o službenoj statistici ili drugoga relevantnog pravnog akta koje bi osigurale jasne preduvjete za**

imenovanje i razrješenje ravnatelja Državnog zavoda za statistiku u skladu s Kodeksom prakse europske statistike. (Kodeks prakse europske statistike, indikator 1.8.)

4.2.1.2. Statistički savjet

Statistički savjet savjetodavno je tijelo za strategijska pitanja vezana za sustav službene statistike. Članak 16. Zakona o službenoj statistici navodi: "Savjet je savjetodavno i stručno tijelo za strategijska pitanja službene statistike, a osniva se u cilju osiguranja utjecaja korisnika, znanosti i šire javnosti na Program."

Članak 17. navodi zadatke Savjeta detaljnije. Savjet daje stručno mišljenje o strategijskim dokumentima i provedbenim planovima te o njihovu izvršenju. Također, daje mišljenja i prijedloge o "potrebi provođenja popisa, uvođenju, revidiranju ili ukidanju opsežnih statističkih istraživanja, infrastrukturnim projektima i financijskim sredstvima potrebnima za njihovo provođenje", o "prijedlogu zakona i drugih pravnih akata koji se odnose na aktivnosti ili nositelje službene statistike", o "slučajevima nedavanja podataka od strane tijela koja vode administrativne izvore podataka, a podaci iz tih izvora koriste se za potrebe službene statistike" te o "razvoju i promidžbi sustava službene statistike i međunarodnoj suradnji".

Osim zadataka navedenih u Zakonu o službenoj statistici, Savjet navodi i druge poslove i zadatke u Poslovniku o radu Statističkog savjeta Republike Hrvatske, uključujući:

- koordinaciju integriranog sustava službene statistike
- statističke standarde, klasifikacije, nomenklature i definicije, metode prikupljanja podataka te metodološke osnove statističkih istraživanja
- uspostavu registara i administrativnih evidencija u tijelima državne uprave koje se mogu koristiti za potrebe službene statistike
- pitanja vezana za osiguranje kvalitete te sadržaje i oblike diseminacije službenih statističkih podataka
- pitanja vezana za povjerljivost, zaštitu i korištenje statističkih podataka.

Savjet ima 19 članova (ZSS, članak 18.) i sastaje se mjesečno. Sadašnji članovi Savjeta imenovani su, a u nekim slučajevima ponovno imenovani, u veljači 2014. Popis institucija koje su u njemu zastupljene pokazuje dominantnost državne uprave u odnosu na druge skupine korisnika (odjeljak 3.). U skladu s time, SOT preporučuje uravnoteživanje članstva u Savjetu radi prikladnijeg zastupanja interesa korisnika.

Sve u svemu, SOT ima dojam da, premda je pravna uloga Savjeta čvrsta, duh općenitog mandata iz članka 16. Zakona o službenoj statistici o predstavljanju korisnika nije u potpunosti proveden. SOT je zapazio tijekom sastanka s članovima Savjeta da u nekim slučajevima oni sebe vide kao zastupnike interesa svojih institucija, a ne kao osobe odgovorne za sustav službene statistike u cjelini. Ne vide svi članovi ulogu Savjeta kao zaštitnika ugleda službene statistike, u slučaju da treba zaštititi njezinu neovisnost. Na temelju zapisnika sa sjednica Savjeta predočenih SOT-u rasprave se čine detaljnima, a ne širokima ili strategijskima.

Radi jačanja koordinacije i djelotvornosti sustava službene statistike, SOT preporučuje sljedeće:

- 2. Nadležna tijela trebala bi izmijeniti Zakon o službenoj statistici na način koji bi osigurao da Statistički savjet na odgovarajući način zastupa korisnike službene statistike. (Kodeks prakse europske statistike, indikator 11.1. i Koordinacija)**

Statistički savjet nije vidljiv. On nema ni svoju *web*-stranicu. *Web*-stranica DZS-a ne daje informacije ni o Savjetu ni o njegovim aktivnostima. Savjet ne objavljuje svoja mišljenja ili neke druge dokumente, a izjava o njegovoj viziji i misiji nije dostupna. Zapisnici sa sastanaka i donesena mišljenja raspoloživi su na intranetu DZS-a, ali se ne objavljuju na neki drugi način. Takvu slabu vidljivost potvrdili su i predstavnici medija kao i sam Savjet. Javnost može nazočiti sastancima, ako se ne razmatraju teme povjerljivog sadržaja, ali to se – prema sjećanju članova Savjeta – nije nikada dogodilo.

Radi jačanja koordinacije i djelotvornosti sustava službene statistike, SOT preporučuje sljedeće:

- 3. DZS treba osigurati vidljivost djelovanja Statističkog savjeta objavljivanjem zapisnika s njegovih sjednica, mišljenja te drugih relevantnih dokumenata na svojoj *web*-stranici. (Kodeks prakse europske statistike, načelo 11. i Koordinacija)**

4.2.2. Koordinacija

Ovaj odjeljak odnosi se na načine na koje bi se komuniciranje i koordiniranje unutar sustava službene statistike mogli unaprijediti utemeljenjem savjeta nositelja službene statistike te pripremanjem nacionalnih smjernica za razvoj, proizvodnju i diseminaciju službene statistike.

4.2.2.1. Savjet nositelja službene statistike

Prema Zakonu o službenoj statistici, DZS je glavni proizvođač, diseminator i koordinator hrvatskog sustava službene statistike. On ima i glavnu koordinacijsku ulogu u pripremanju Strategije razvitka službene statistike Republike Hrvatske te u pripremanju Programa statističkih aktivnosti, uključujući Godišnji provedbeni plan i Izvješće o izvršenju Godišnjega provedbenog plana. DZS također ima zadaću određivanja i praćenja provedbe standarda za druge nositelje službene statistike.

Osiguravanje dobre koordinacije na operativnoj razini, a ne samo na planskoj i programskoj razini, pretpostavlja uspostavu odgovarajućih sustava koji omogućuju djelotvornu razmjenu informacija između nositelja službene statistike.

Trenutačno, takva komunikacija provodi se na četiri načina: raspravama o Godišnjemu provedbenom planu i Izvješću o izvršenju Godišnjega provedbenog plana, formalnim sporazumima, u nekim slučajevima između DZS-a i drugih nositelja službene statistike, *ad hoc* metodološkim radnim grupama te bilateralnim kontaktima prema potrebi.

U organizacijskoj shemi DZS-a koordinacijom se bavi Samostalna služba za strategijski razvoj statističkog sustava. Ta služba koordinira planiranje i programiranje aktivnosti službene statistike, te vodi računa o konzultacijama i suradnji između nositelja službene statistike tijekom pripremanja strategijskih i radnih programa. Na primjer, Nacrt godišnjega provedbenog plana priprema se uz aktivno sudjelovanje drugih nositelja službene statistike. To je vrlo detaljan dokument u kojemu se nalaze strukturirane informacije o stotinama statističkih aktivnosti koje provode DZS i drugi nositelji službene statistike. Konzultacije o Nacrtu provode se s tijelima državne uprave i drugim korisnicima kako bi se u Nacrt uvrstili njihovi prijedlozi. Statistički savjet daje svoje viđenje tog dokumenta prije podnošenja u Vladinu proceduru, a slijedom nje na konačno prihvaćanje u Hrvatski sabor.

Postoji nekoliko formalnih sporazuma između DZS-a i drugih nositelja službene statistike. Memorandum o suradnji potpisan je između DZS, Ministarstva financija i Hrvatske narodne

banke o suradnji u području nacionalnih računa i s njima povezanim statistikama. Sporazumi su potpisani i s nekim drugim nositeljima službene statistike, npr. u području poljoprivrednih statistika.

DZS prema potrebi ustrojava *ad hoc* radne grupe, kada dolazi do većih metodoloških promjena. To je bio slučaj, na primjer, kod provedbe Europskog sustava nacionalnih i regionalnih računa (ESA 2010) te provedbe velikih promjena u međunarodnim klasifikacijama.

Postoje brojni neformalni bilateralni kontakti između DZS-a i drugih nositelja službene statistike. Na primjer, postoji vrlo bliska metodološka koordinacija između DZS-a i Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo koji provodi Europsku zdravstvenu anketu.

SOT smatra tu koordinaciju dobrom, osobito kada je riječ o godišnjem planu te brojnim kontaktima između DZS-a i drugih nositelja službene statistike. Ipak, drži se da bi koordinacija mogla biti unaprijeđena ustrojavanjem tijela usmjerenoga na razmjenu informacija između nositelja službene statistike. Moglo bi se raspravljati o tome je li već Statistički savjet takvo tijelo. Među njegovih 19 članova nalaze se predstavnici Ministarstva financija i Hrvatske narodne banke. Međutim, većina nositelja službene statistike tu nije zastupljena. Štoviše, Savjet nije koordinacijsko tijelo, već djeluje na strategijskoj razini: on je zamišljen kao mjesto za predstavljanje stajališta korisnika i davanje preporuka DZS-u u općim pitanjima (ZSS, članak 16.).

Tijelo koje bi okupljalo nositelje službene statistike, koje bi možda moglo nositi naziv Koordinacijski odbor ili Odbor za službenu statistiku, unaprijedilo bi koordinaciju, poboljšalo razinu usklađenosti s KoP-om, omogućilo izgradnju identiteta i veće vidljivosti za sustav službene statistike. Taj bi odbor mogao razmatrati zbivanja u Europskome statističkom sustavu, primjenu KoP-a, mogućnosti za odgovarajuće educiranje te izvještavanje o kvaliteti. Nadalje, mogao bi se baviti unaprjeđivanjem pristupa mikropodacima za znanstvenike, razmatranjem potreba korisnika te razvojem informatičkih alata za potrebe službene statistike. Odbor bi također mogao razmatrati mogućnosti povezivanja usluga za korisnike na jedinstvenom portalu namijenjenom službenoj statistici, koordinirani kalendar objavljivanja statističkih informacija te razvijanje zajedničkih alata za diseminaciju. Odborom bi mogao predsjedati DZS, a članovi bi mogli biti čelne osobe statističkih organizacijskih jedinica svih nositelja službene statistike. Premda nije potrebno unositi promjene u pravni okvir DZS-a za uspostavljanje takvog odbora, SOT smatra da bi njegova uloga bila snažnije podržana jasnom pravnom osnovom. Zapravo, DZS je već predložio dopune Zakona o službenoj statistici kojima bi se uspostavilo takvo koordinacijsko tijelo, što SOT podržava u potpunosti.

Radi postizanja usklađenosti s KoP-om, SOT preporučuje sljedeće:

- 4. Nadležna tijela trebala bi dopuniti Zakon o službenoj statistici kako bi se mogao uspostaviti Odbor nositelja službene statistike. (Koordinacija)**

4.2.2.2. Smjernice za nositelje službene statistike

Iako statistička kooperacija ima snažnu pravnu podlogu, mogla bi se unaprijediti na provedbenoj razini.

Članak 9. Zakona o službenoj statistici navodi zadaće DZS-a koje uključuju: "Određivanje, ažuriranje i održavanje metodoloških osnova, [...] praćenje primjene istih i davanje uputa ostalim nositeljima službene statistike o primjeni metodologije" te "Praćenje i provođenje kontrole kvalitete statističkih rezultata." Međutim, DZS nije dao mnogo toga vezanoga za standarde ili smjernice drugim nositeljima službene statistike, kako bi pomogao drugim nositeljima službene statistike u primjeni KoP-a, niti DZS prati razinu njihove usklađenosti s KoP-om.

DZS pruža informacije o metodologiji i klasifikacijama drugim nositeljima službene statistike, ali SOT smatra da bi im trebao pružiti dodatnu pomoć u primjeni KoP-a. Trebalo bi pripremiti smjernice, u skladu s KoP-om, za izvještavanje o kvaliteti i metodološkim pitanjima, postupanje u slučaju pogrešaka i revizija, za izradu Kalendara objavljivanja statističkih podataka te za diseminaciju. DZS bi trebao uspostaviti i sustav za ocjenjivanje usklađenosti s tim smjernicama.

SOT je informiran o planovima DZS-a za uspostavljanje repozitorija podataka o sustavu službene statistike na svojoj *web*-stranici. Na taj bi se način mogle objaviti i smjernice te omogućiti unaprjeđenja u komunikaciji i koordinaciji sustava.

Radi unaprjeđenja koordinacije unutar sustava službene statistike, SOT preporučuje sljedeće:

- 5. DZS treba pripremiti nacionalne smjernice, u skladu sa standardima EU-a, za razvijanje, proizvodnju i diseminaciju službene statistike te uspostaviti sustav za praćenje razine usklađenosti s tim smjernicama. (Koordinacija)**

4.2.3. Resursi

Ovo poglavlje razmatra pitanja vezana za raspoloživost i korištenje resursa. Prema načelu 3. iz KoP-a, resursi koji stoje na raspolaganju statističkim tijelima trebali bi odgovarati potrebama udovoljavanja zahtjevima proizvodnje europskih statistika. Procjena resursa kojima raspolaže

DZS nužno mora uzeti u obzir implikacije pridruživanja Hrvatske Europskoj uniji 2013. Od DZS-a se sada očekuje više kada je riječ o proizvodnji europskih statistika, uz istodobno nestajanje tehničke pomoći koja je bila na raspolaganju u pretpristupnom razdoblju. Štoviše, DZS je kao i druga tijela državne uprave bio pogođen proračunskim rezovima nastalima zbog globalne financijske i ekonomske krize.

4.2.3.1. Adekvatnost ljudskih resursa

Govoreći o financijskim resursima, DZS je pretrpio znatna smanjenja od 2010. Između 2010. i 2013. proračun DZS-a smanjen je za 11%. Unatoč tome, DZS smatra da može udovoljiti trenutačnim statističkim potrebama, uz uvjet da se osiguraju načini za povećanje produktivnosti, osobito kada je riječ o optimiranju ljudskih potencijala.

DZS je proteklih godina proveo impresivan slijed temeljitih reformi, od kojih su mnoge rezultirale znatnim koristima u smislu troškovne djelotvornosti i kvalitete podataka. Razvoj je bio osobito intenzivan u području povećanja korištenja administrativnih izvora podataka, uvođenja statističkih registara i razvoja integriranih informatičkih rješenja u standardiziranju i unaprjeđivanju statističkih procesa (uključujući prikupljanje podataka) te njihova dokumentiranja. Posljedica toga je rastuća potreba za većim brojem visokokvalificiranih djelatnika koji imaju vještine potrebne za funkcioniranje postojećih i daljnji razvoj novih procesa. Pritisak je osobito akutan u slučaju informatičara, koji moraju razvijati aplikacije i sustave u nizu statističkih područja, istodobno radeći na razvijanju novih informatičkih sustava i platformi te održavanju starih proizvodnih sustava.

Državna uprava vodi se politikom smanjivanja broja djelatnika. Trenutačno u DZS-u postoji neravnoteža u dobnoj strukturi: 52% djelatnika ima 50 i više godina, a samo 4% ima manje od 30 godina. Prosječna dob iznosi 49 godina. To bi moglo imati negativne posljedice u budućnosti kada je u pitanju kvaliteta i održivost statističke proizvodnje. Postoje ograničenja kod prijama novih zaposlenika i popunjavanja upražnjenih radnih mjesta. Kod prijama zaposlenika, natječaji se organiziraju za pojedina radna mjesta, a protekne mnogo vremena prije nego se ta radna mjesta zaista popune. DZS katkad može zaposliti nove djelatnike isključivo na radna mjesta koja su prethodno ispražnjena. Te su procedure dijelom izvan kontrole DZS-a, ali utječu na pravodobnu raspoloživost ljudskih resursa odgovarajućih radnih sposobnosti, potrebnih za udovoljavanje obvezama DZS-a glede proizvodnje kvalitetnih europskih statistika.

Tijekom stručne ocjene, pritisak na resurse naglasilo je nekoliko ključnih korisnika, koji smatraju da nedostatak kvalitetnih kadrova utječe na kvalitetu usluga koje DZS pruža, a općenito, a rizik je za proizvodnju službene statistike, uključujući i europske statistike.

Radi osiguravanja uvjeta, slijedom kojih bi DZS mogao raditi na produktivniji i djelotvorniji način u proizvodnji europskih statistika, a time i unaprijediti usklađenost s KoP-om, SOT preporučuje sljedeće:

- 6. Nadležna tijela trebala bi osigurati da DZS ima dovoljno ljudskih resursa, u smislu broja ljudi i njihovih vještina, kako bi se moglo udovoljiti obvezama u proizvodnji europskih statistika. (Kodeks prakse europske statistike, indikatori 3.1. i 7.5.)**

4.2.3.2. Razina stručnosti

U sklopu pretpristupnih aktivnosti DZS je povećao kompetencije nekih kategorija zaposlenika koji su bili izravno uključeni u ona područja na koja su bili usmjereni pretpristupni programi. Tako su svoja znanja i vještine unaprijedili informatičari, djelatnici koji se bave metodološkim područjima poput uzorkovanja i desezoniranja te djelatnici iz statističkih područja poput nacionalnih računa.

Sada bi prioritet trebalo biti održavanje i daljnje unaprjeđivanje postignute razine stručnosti te njezino prenošenje drugim djelatnicima radi podizanja opće razine stručnosti unutar ustanove. Iako je DZS izradio strateški okvir za razvoj sustava upravljanja ljudskim resursima, još nije izradio politiku upravljanja ljudskim resursima koja bi se bavila kontinuiranom stručnom obukom.

Tijekom posjeta SOT je uočio određenu neuravnoteženost među različitim kategorijama djelatnika, iz koje rezultiraju nedovoljne kompetencije u pojedinim područjima. Nisu svi statističari sposobni, na primjer, izrađivati nove statističke tablice iz svojih baza podataka, a mnogi mlađi djelatnici i dalje vide informatički sektor kao organizacijsku jedinicu odgovornu za svaki proces koji zahtijeva neke nove analize uz korištenje informatičkih alata. Činjenica da informatičari moraju izvršavati zadatke koje bi netko drugi morao biti sposoban izvršiti, ograničava njihove mogućnosti za stjecanje dodatnih znanja o informatičkim tehnologijama i tehnikama. Prevelika ovisnost o ključnim ljudima u određenim područjima očit je rizik. SOT je informiran da nema dovoljno stručnjaka za uzorkovanje i da su oni pod znatnim pritiskom.

Djelatnici koji se zaposle u DZS-u pohađaju edukacije koje organizira Državna škola za upravu. Posebne edukacije za statistička područja do sada su bila povezana s pretpristupnim projektima. U nekim slučajevima, tečajevi, radionice ili seminari bili su organizirani po određenim područjima za prenošenje znanja unutar DZS-a. DZS znatno koristi Europski program statističkih tečajeva (ESTP) za dodatnu edukaciju svojih djelatnika. U razdoblju 2012. – 2014. na 114 ESTP tečajeva sudjelovala su ukupno 232 djelatnika DZS-a. U istom razdoblju, djelatnici DZS-a sudjelovali su na 47 sastanaka Eurostatovih ciljnih skupina, a 7 osoba sudjelovalo je u programima stažiranja, u trajanju 4 – 6 mjeseci, u Luksemburgu, Španjolskoj ili Sloveniji, sve u sklopu IPA programa.

U DZS-u ne postoji posebna struktura za proširivanje stručnosti djelatnika kroz internu obuku. Trebalo bi razmotriti mogućnost povećavanja mobilnosti djelatnika kako bi se povećale njihove kompetencije i prilagodljivost, iako su u praksi mogućnosti za to prilično ograničene zbog ograničenih resursa. Za DZS je važno povećavati vještine svojih djelatnika i u specijalističkim statističkim područjima i u informatici (poput korištenja informatičkih alata SAS i PC-Axis te generiranja statističkih tablica).

U svjetlu toga, a radi unapređivanja usklađenosti s KoP-om, SOT preporučuje sljedeće:

- 7. Zbog povećanja razine stručnog znanja potrebnoga za proizvodnju kvalitetnih statistika, DZS treba uspostaviti i primijeniti sustav upravljanja ljudskim resursima koji bi obuhvaćao i neprekidno obrazovanje vlastitih djelatnika. (Kodeks prakse europske statistike, indikator 7.6.)**

4.2.3.3. Područni uredi

U Hrvatskoj kao relativno maloj zemlji, relativno velik dio djelatnika DZS-a raspoređen je u decentraliziranim organizacijskim jedinicama. DZS ima 13 područnih ureda i 34 ispostave u kojima radi 151 djelatnik, ili 27% od ukupnog broja djelatnika.

Ta je struktura posljedica starijih načina rada, pri čemu se većina zadaća na područnoj razini odnosila na aktivnosti prikupljanja podataka (istraživanja na poduzećima, u kućanstvima i prikupljanje cijena) i na lokalnu diseminaciju podataka. Takve strukture sada postaju zastarjele zbog uvođenja novih tehnologija u diseminaciju podataka, povećane uporabe administrativnih izvora podataka, sve većeg provođenja telefonskog anketiranja uz pomoć računala te elektroničkih upitnika putem interneta.

Premda su područni uredi i dalje angažirani u prikupljanju podataka, ta ih aktivnost ne angažira u potpunosti: više od 20% nije uključeno u prikupljanje podataka, a oni koji jesu uključeni u to ne rade cijelo vrijeme na anketiranju. Zaista, DZS trenutačno se koristi uslugama povremenih anketara u ekvivalentu od 34 čovjek/godina, kako bi dopunila broj anketara iz područnih ureda.

Prema mišljenju SOT-a, integriranje nekih područnih ureda i djelatnika u njima pružilo bi mogućnost za povećavanje ukupnog broja kvalificiranih djelatnika u sjedištu DZS-a, bez utjecaja na proračun, čime bi se na bolji način mogli postići poslovni ciljevi. Gledajući budući razvoj u široj perspektivi, moguće je razviti djelotvornu mrežu djelatnika koji rade s udaljenog mjesta (*teleworking*) koji bi se bavili anketiranjem ili drugim poslovima koje je moguće obavljati od kuće.

Radi unaprjeđivanja usklađenosti s KoP-om i poboljšavanja djelotvornosti korištenja resursa, SOT preporučuje sljedeće:

- 8. DZS treba izraditi srednjoročni plan zamjene sustava područnih ureda, npr. sustavom anketara koji rade iz svojih domova ili koji rade s udaljenog mjesta. (Kodeks prakse europske statistike, indikatori 3.1., 10.2. i 10.4.)**

4.2.3.4. Praćenje korištenja resursa

Tijekom posjeta, SOT je uočio da DZS trenutačno ne koristi instrumente za procjenjivanje troškova statističkih proizvoda i procesa.

Sustav za praćenje troškova razvijen je i korišten za projekte koje financira EU, no taj sustav zahtijeva temeljite prilagodbe za integriranje u sadašnji knjigovodstveno-računovodstveni sustav DZS-a. Zbog toga DZS ne može odrediti stupanj djelotvornosti korištenja raspoloživih resursa, niti može poduprijeti svoje zahtjeve prema proračunu argumentima o razini resursa koju zahtijeva proizvodnja kvalitetnih službenih statistika.

Jedan od važnih stupova politike upravljanja kvalitetom DZS-a vezan je za primjenu GSBPM modela koji je moguća osnovica za primjenu sustava praćenja troškova, pri čemu bi se resursi mogli klasificirati prema glavnim fazama Generičkoga modela statističkog poslovnog procesa.

Radi poboljšavanja troškovne djelotvornosti i daljnjeg unaprjeđivanja usklađenosti s KoP-om, SOT preporučuje sljedeće:

9. DZS treba uvesti sustav postupaka i alata koji bi omogućio procjenjivanje troškova statističkih procesa i proizvoda. (Kodeks prakse europske statistike, indikator 10.1.)

4.2.3.5. Financijska fleksibilnost

DZS trenutačno ne može zadržati prihode nastale davanjem podataka (uključujući mikropodatke za znanstvenike) ili usluga te mora vratiti sve takve prihode u Ministarstvo financija. To djeluje destimulirajuće u odnosu na pružanje dobrih usluga jer se nastali dodatni troškovi ne mogu pokriti.

Vlastiti prihod u 2014. iznosio je oko 204 900 eura, što je 1,8% ukupnog proračuna DZS-a. SOT smatra da bi DZS-u trebalo dopustiti da zadrži dio tog prihoda koji se odnosi na usluge koje zahtijevaju dodatni rad. Time bi se DZS stimuliralo u pružanju dobrih usluga specijaliziranim korisnicima i znanstvenicima.

Neki veći korisnici vrlo rado bi naručili posebne usluge od DZS-a. Na primjer, Hrvatska narodna banka tražila je od DZS-a uvođenje novog istraživanja o financijama i potrošnji u kućanstvima te je bila spremna pokriti troškove tog posla, ali DZS nije mogao dodijeliti resurse koji bi udovoljili tom zahtjevu jer ne bi mogao zadržati sredstva kojima bi se pokrio taj trošak. Slično tome, znanstvenici požalili su se SOT-u na teškoće u pristupanju mikropodacima, naglasivši da DZS nije stimuliran za širi angažman u širenju takve usluge.

Radi unaprjeđivanja davanja usluga korisnicima službenih i europskih statistika te unaprjeđivanja usklađenosti s KoP-om, SOT preporučuje sljedeće:

10. Nadležna tijela trebala bi poduzeti potrebne korake koji bi omogućili DZS-u da zadrži vlastite prihode. (Kodeks prakse europske statistike, indikator 3.1.)

4.2.4. Kvaliteta

Ovo poglavlje razmatra upravljanje kvalitetom u DZS-u te koordinaciju unutar sustava službene statistike u pitanjima kvalitete. Također, razmatra revizije ključnih statistika i informatičke infrastrukture.

4.2.4.1. Upravljanje kvalitetom

Odredbe Zakona o službenoj statistici sadržavaju načela i zahtjeve o kvaliteti iz KoP-a. Dokumentacija pripremljena za Stručnu ocjenu te dokazi predloženi tijekom posjeta pokazuju posvećenost DZS-a kvaliteti.

DZS intenzivno radi na uspostavljanju okvira za razvoj sustava za kontinuirano ocjenjivanje i poboljšavanje kvalitete statističkih procesa i proizvoda. DZS provodi važan IPA projekt "Tehnička pomoć u poslovnim statistikama i dokumentiranju kvalitete". U sklopu tog projekta DZS je razvio nacrt dokumenta o Integriranom upravljanju kvalitetom. Taj je dokument strategija DZS-a za prihvaćanje načela kvalitete te opisuje instrumente i alate koji se razvijaju u DZS-u radi unaprjeđivanja kvalitete vlastitih statističkih procesa i proizvoda, u skladu s preporukama EU-a.

DZS postupno uključuje u Integrirani statistički informacijski sustav (ISIS) aplikacije koje su važne za upravljanje kvalitetom: središnji repozitorij metapodataka, sustav upravljanja metapodacima, glosar pojmova kvalitete, bazu indikatora kvalitete, alate za obradu istraživanja, instrumente za pretraživanje podataka i za tabeliranje te alat za upravljanje klasifikacijama. ISIS je djelotvoran centralizirani alat za standardizirano praćenje i izvještavanje o kvaliteti. S tim povezana Baza informacija o kvaliteti (DBQI) postaje ključni alat za ocjenjivanje kvalitete, dokumentiranje kvalitete i izvještavanje o kvaliteti za sva istraživanja u DZS-u. SOT prihvaća da je DZS usmjeren na pitanja kvalitete, ali još ne postoji djelotvoran sustav razmjenjivanja dobre prakse u pitanjima kvalitete unutar sustava službene statistike.

DZS nema jasno definiranu organizacijsku strukturu za upravljanje kvalitetom. Ta je zadaća trenutačno u nadležnosti organizacijskih jedinica iz različitih statističkih područja. SOT smatra da treba postojati centralizirana organizacijska jedinica koja bi se bavila upravljanjem kvalitetom. Takva bi jedinica ojačala upravljanje kvalitetom u DZS-u, a u kombinaciji s predloženim nacionalnim smjernicama (Preporuka 5.) mogla bi pomoći jačanju upravljanja kvalitetom u sustavu službene statistike.

Radi unaprjeđivanja usklađenosti s KoP-om, SOT preporučuje sljedeće:

- 11. DZS treba uspostaviti organizacijsku jedinicu za upravljanje kvalitetom te ojačati koordinaciju aktivnosti vezanih za kvalitetu u sustavu službene statistike. (Kodeks prakse europske statistike, načelo 4.)**

4.2.4.2. Statističke revizije

DZS ima službu za internu reviziju koju trenutačno čine dvije osobe, odgovorne za provođenje redovitih financijskih i statističkih revizija. Služba slijedi međunarodne revizijske standarde i nacionalne propise i smjernice koje izrađuje Ministarstvo financija. Interne revizije provode se prema strategijskim i godišnjim planovima internih revizija. Sadašnji Strategijski plan internih revizija obuhvaća razdoblje 2014. – 2016., a godišnji planovi usklađeni su s navedenom višegodišnjom strategijom, vodeći se procjenama rizika.

Kada je DZS počeo provoditi ocjene kvalitete, aktivnosti su uglavnom bile više usmjerene na financijske nego na statističke procese. Do sada je nekoliko statističkih istraživanja ili aktivnosti bilo predmetom revizijskih aktivnosti, iz kojih su nastala revizijska izvješća za interne potrebe. Revizijska izvješća rezultiraju detaljnim akcijskim planovima s unaprjeđenjima.

SOT ima dojam da bi proces interne revizije trebalo unaprijediti, u slučaju glavnih statistika, uključivanjem vanjskih stručnjaka gdje je to prikladno.

Radi unaprjeđivanja usklađenosti s KoP-om, SOT preporučuje sljedeće:

12. DZS treba poduzeti mjere za uključivanje vanjskih stručnjaka, gdje je to prikladno, kod revizije ključnih statistika. (Kodeks prakse europske statistike, indikator 4.4.)

4.2.4.3. Sigurnosna revizija

DZS je vlasnik svoje informatičke infrastrukture i uglavnom je sam i održava. Središnje komponente su smještene na dvije DZS-ove lokacije u Zagrebu. DZS-ova politika informatičke sigurnosti, koja je objavljena na intranetu, uređuje pravila za uporabu računala. Dodatni raspoloživi dokumenti su DZS-ov Pravilnik o pristupu povjerljivim statističkim podacima i dokumenti o fizičkoj, tehničkoj i informatičko-organizacijskoj zaštiti.

SOT je informiran da su sustavi pod stalnim nadzorom djelatnika DZS-a, ali da se ne koriste vanjske revizije. Zbog potrebe za neprekidno raspoloživom infrastrukturom, a zbog drugih mogućih rizika, SOT predlaže sustavniji pristup praćenju informatičke sigurnosti, s uključivanjem vanjskih stručnjaka, moguće u suradnji sa Zavodom za sigurnost informacijskih sustava. Idealno bi bilo provoditi vanjske revizije temeljene na međunarodnim standardima, poput COBIT-a (*Control Objectives for Information and Related Technology*) ili nekoga

drugog međunarodno prihvaćenog standarda. Godišnje prioritetne zadaće trebale bi se temeljiti na analizi rizika.

Radi dodatnog unaprjeđivanja usklađenosti s KoP-om, SOT preporučuje sljedeće:

13. DZS treba provesti sveobuhvatnu sigurnosnu reviziju svoje informatičke infrastrukture uzimajući u obzir međunarodne standarde. (Kodeks prakse europske statistike, indikator 5.5)

4.2.5. Usluge za korisnike

Ovo poglavlje razmatra načine na koje bi se DZS-ove usluge mogle unaprijediti: unaprjeđenjem *web*-stranice, proširenjem opsega statistika koje su raspoložive u bazama podataka, poboljšanjem komentara u statističkim publikacijama, proširenjem uporabe Kalendara objavljivanja statističkih podataka, objavljivanjem većeg broja izvješća o kvaliteti i drugih dokumenata, omogućivanjem pristupa s udaljenog mjesta za znanstvenike te uspostavljanjem korisničkih vijeća za glavna statistička područja.

4.2.5.1. Dostupnost i jasnoća statistika

U travnju 2015. DZS je proveo istraživanje o zadovoljstvu korisnika. Upitnik je poslan elektroničkom poštom glavnim korisnicima i drugim poznatim korisnicima, a bio je dostupan i na *web*-stranici DZS-a i na društvenim mrežama. Primljena su ukupno 952 odgovora. Nekoliko je aspekata dobilo pozitivne ocjene: na primjer, statistike DZS-a smatraju se vrlo kvalitetnima, a korisnici su vrlo zadovoljni uslugama koje im pružaju djelatnici DZS-a. Međutim, iz istraživanja je vidljivo da je razina zadovoljstva vrlo niska u odnosu na dizajn, navigaciju i upotrebljivost *web*-stranice, pri čemu su korisnici bili osobito kritični zbog ograničenog broja statistika raspoloživih u bazama podataka. Bilo je 780 odgovora na pitanje "Čime ste najnezadovoljniji kod DZS-a?", kod kojega su korisnici mogli odabrati više odgovora. Velika većina odgovora na ovo pitanje odnosila se na *web*-stranicu: 41% odabralo je "Nema dovoljno baza podataka" (tj. nije dovoljno statističkih informacija dostupno u formi baza podataka na *webu*), 30% je odabralo "Nema mogućnosti za preuzimanje podataka u različitim formatima", 25% je odabralo "*Web*-stranica nije laka za korištenje", 21% je bilo nezadovoljno "Formatom publikacija", a 21% nezadovoljno "Sadržajem *web*-stranice".

Tijekom sastanaka s medijima i drugim dionicima stajališta o *web*-stranici bila su raznolika, katkad i vrlo kritična. Menadžment DZS-a također se slaže da su nužna znatna poboljšanja.

SOT dijeli takvo stajalište s korisnicima DZS-ove *web*-stranice. Ona nije jednostavna za korištenje, ima nejasnu strukturu, navigacija nije intuitivna i traži previše klikova da bi se došlo do željene informacije. Neki tehnički faktori pridonose teškoćama: stranica se koristi okvirima (*frames*) koji pridonose problemima upotrebljivosti te otežavaju upravljanje stranicom (na primjer, nije moguće pratiti korištenje pojedinih stranica ili dati izravne linkove na pojedine stranice); ne koristi se sustav za upravljanje sadržajem, čime je otežano djelotvorno upravljanje stranicama; ne koristi se responzivni dizajn *web*-stranica pa se korisničko iskustvo ne može prilagoditi za različite uređaje.

SOT je primijetio da je nedavno došlo do nekih pozitivnih kretanja. Novi interaktivni, dvojezični kalendar radi dobro i dobar je put pristupanju nedavno objavljenim statistikama; statističke publikacije (pod nazivom "prvi rezultati") imaju jasan i dosljedan izgled, s dobrim omjerom teksta, tablica, grafova i metodoloških napomena, a objavljuju se i na hrvatskome i na engleskome; DZS se dobro koristi društvenim medijima. Unatoč tim poboljšanjima, treba učiniti više, a SOT je uvjeren da se DZS-ova *web*-stranica može redizajnirati kako bi se popravio njezin izgled, navigacija i upotrebljivost. Trebalo bi osluhnuti stajališta korisnika te u skladu s njima planirati unaprjeđenja. Ako je to potrebno, DZS bi trebao unajmiti usluge vanjskih stručnjaka.

Radi postizanja bolje pristupačnosti i jasnoće statistika te poboljšavanja usklađenosti s KoP-om, SOT preporučuje sljedeće:

14. DZS treba redizajnirati svoju *web*-stranicu i poboljšati njezin izgled, navigaciju i upotrebljivost. (Kodeks prakse europske statistike, indikator 15.2.)

Također, SOT se slaže sa stajalištima iskazanim u istraživanju zadovoljstva korisnika o tome da u interaktivnim bazama podataka na *web*-stranici nema dovoljno informacija.

DZS se koristi široko prihvaćenim softverom PC-Axis (izvorno je razvijen u švedskoj statistici, koji sada zajednički održavaju nordijske zemlje) za diseminiranje statistika putem interaktivnih tablica. Međutim, obuhvaćen je samo ograničen raspon statističkih područja, a čak i u tim slučajevima obuhvat je prilično ograničen. Korisnici su spominjali nedostatak dugih vremenskih serija te vrlo ograničene informacije na regionalnoj razini. Nedostaju cijela područja: na primjer, nema vitalnih statistika, Ankete o radnoj snazi, Ankete o potrošnji

kućanstava, statistika kriminaliteta te makroekonomskih statistika, a gotovo ništa iz Popisa stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine. DZS se slaže s time da bi trebao imati širi raspon statističkih podataka u obliku baza podataka, pa će u tom smislu organizirati obuku svojih statističara u PX-Editu, alatu razvijenome u finskoj statistici za editiranje i generiranje PC-Axis datoteka. SOT smatra da bi DZS trebao težiti davanju podataka iz svih statističkih publikacija, kao i iz drugih publikacija, tamo gdje je to prikladno, u obliku baza podataka na svojoj *web*-stranici. Trebalo bi provoditi strogi centralizirani nadzor kojim bi se osigurala strukturiranost podataka na način koji bi s korisničkog stajališta bio najkorisniji .

Nadalje, DZS objavljuje statistike u bazama podataka nakon objavljivanja statistika iz odgovarajućih publikacija. Podatke bi trebalo objavljivati istodobno i u publikacijama i u bazama podataka kako bi korisnici mogli podatke koristiti iz bilo kojega od tih izvora u trenutku objavljivanja, a u skladu sa svojim potrebama.

Radi dodatnog unaprjeđivanja usklađenosti s KoP-om, SOT preporučuje sljedeće:

15. DZS treba proširiti obuhvat baza podataka na svojoj *web*-stranici tako da budu uključeni barem svi podaci statističkih publikacija; podaci bi trebali biti raspoloživi u što kraćem roku nakon objavljivanja publikacije, a u idealnom slučaju istodobno. (Kodeks prakse europske statistike, indikator 15.2.)

Rezultati statističkih istraživanja objavljuju se prvi put u priopćenjima. Priopćenja su ključna komponenta diseminacije koja pružaju najnoviju informaciju medijima i drugim korisnicima. Zbog toga je važno da budu dobro napisana s prikladnim komentarima i da prikažu priču koja stoji iza tih podataka na zanimljiv način. U tom su slučaju korisnici učinkovito informirani te je vjerojatnije da će se njima koristiti mediji i drugi korisnici. Međutim, iako su priopćenja objektivna i pripremljena na konzistentan način, tekstualni komentari su sažeti i nezanimljivi, gusto prožeti brojkama i promjenama postotaka, što informaciju čini teškom za shvatiti. Tekst je u novim priopćenjima obično isti, a samo se brojke mijenjaju. Da bi priopćenja bila informativnija, a statistike korištene u većoj mjeri, SOT predlaže da DZS-ovi statističari pomno razmotre podatke po strukturi i kroz vrijeme te da nađu najbolji način za oživljavanje tih statistika kroz zanimljivu priču.

Upadljivo je da statističke publikacije DZS-a nemaju naslove. Dobro odabrani naslov privući će pozornost, ohrabriti korisnike da nastave s čitanjem te povećati vjerojatnost da će publikacija privući medijsku pozornost. SOT smatra da se statističari DZS-a, nakon pričanja priče koja stoji

iza brojaka, trebaju potruditi oko smišljanja privlačnih naslova koji bi obuhvatili najzanimljiviji dio priče, vrijedan objave.

DZS se dobro koristi Twitterom. Kada se objavi statistička publikacija, objavljuje se i tweet s naslovom, graf i link na publikaciju. Međutim, umjesto slaganja naslova samo za poruku na Twitteru, bilo bi mnogo učinkovitije kreirati naslov publikacije te ga automatski iskoristiti kao naslov poruke za Twitter.

DZS bi trebao razmotriti organiziranje odgovarajuće obuke za djelatnike koji pripremaju publikacije. Trebali bi i razmotriti mogućnost zapošljavanja novinara na neko vrijeme, koji bi dao savjete za pisanje statističkih komentara na način vrijedan za objavljivanje.

Radi osiguravanja šireg korištenja statistika i njihova vjerodostojnog interpretiranja te za unaprjeđivanje usklađenosti s KoP-om, SOT preporučuje sljedeće:

16. DZS treba poboljšati komentare u svojim statističkim publikacijama te osigurati da sve publikacije imaju dobro odabrane naslove. (Kodeks prakse europske statistike, indikator 15.1.)

DZS objavljuje unaprijed interaktivni Kalendar objavljivanja na svojoj *web*-stranici. Objavljuje se u listopadu i obuhvaća publikacije predviđene za objavljivanje u sljedećoj godini. Dizajniran je dobro i omogućuje korisnicima lagani pristup informaciji o očekivanim publikacijama te pristup nedavno objavljenim podacima. Lako se dođe do podataka o svim publikacijama predviđenim po svakom danu, tjednu ili mjesecu.

Međutim, Kalendar ne obuhvaća statistike objavljene u bazama podataka na *web*-stranici. Kako je već ranije napomenuto, samo dio statistika iz publikacija objavljuje se u bazama podataka, a podaci se objavljuju u bazama podataka s kašnjenjem. Zbog toga korisnici ne znaju kada se objavljuju podaci u bazama podataka.

Kalendar bi trebalo poboljšati i na drugi način. Dok je DZS-ova točnost u objavljivanju publikacija vrlo dobra, povremeno nije moguće ostvariti zadani rok objavljivanja. Kada se to dogodi, korisnicima je takva informacija vidljiva najmanje tri dana prije izvornog datuma objave, a izvorni datum objave podataka ostaje vidljiv korisnicima. Međutim, nije naveden razlog kašnjenja.

Radi unaprjeđivanja usklađenosti s KoP-om, SOT preporučuje sljedeće:

17. DZS treba proširiti svoj Kalendar publikacija uključivanjem datuma objavljivanja baza podataka na svojoj web-stranici. U slučaju da dođe do kašnjenja objavljivanja, treba staviti odgovarajuće objašnjenje. (Kodeks prakse europske statistike, indikatori 6.5. i 13.4.)

4.2.5.2. Poboljšati raspoloživost dokumentacije i metapodataka

U interesu jasnoće i transparentnosti, određeni programski dokumenti trebali bi biti dostupni korisnicima.

DZS ima interni programski dokument o diseminaciji – Pravilnik o diseminaciji službene statistike. On obuhvaća načine diseminacije, različite vrste statističkih publikacija, ulogu Kalendara objavljivanja publikacija, korištene komunikacijske kanale (uključujući društvene mreže), mogućnosti za izradu posebnih analiza, pravila za ispravljanje pogrešaka u objavljenim statistikama te mjeru u kojoj se engleski jezik koristi u statističkim rezultatima. Taj programski dokument o diseminaciji nije dostupan korisnicima.

Slično tome, postoji interna dokumentacija o zaštiti statističke povjerljivosti tijekom prikupljanja podataka, njihove obrade i diseminacije, ali nijedan programski dokument o povjerljivosti nije dostupan korisnicima (osim dokumenta o pristupu povjerljivim statističkim podacima za znanstvene svrhe). To nije u skladu s indikatorom 5.4 iz KoP-a, u kojemu stoji: "Propisane su smjernice i upute zaposlenicima za zaštitu statističke povjerljivosti u procesima proizvodnje i diseminacije. Politika povjerljivosti dostupna je javnosti."

DZS ima revizijsku politiku u nekim statističkim domenama poput nacionalnih računa, kratkoročnih statistika, i PRODCOM-a. Iako je nacrt sveobuhvatne revizijske politike već pripremljen, a koji obuhvaća područja poput načina revidiranja desezoniranih vremenskih serija, još nije u uporabi niti je dostupan javnosti. SOT smatra da bi korisnicima trebale biti dostupne ne samo revizijske politike po pojedinim statistikama, već i DZS-ova sveobuhvatna revizijska politika.

Radi unaprjeđivanja transparentnosti te unaprjeđivanja usklađenosti s KoP-om, SOT preporučuje sljedeće:

18. DZS treba objaviti svoje programske dokumente (diseminacijsku politiku, politiku povjerljivosti, revizijsku politiku) na svojoj web-stranici. (Kodeks prakse europske statistike, indikatori 5.4., 8.6. i 15.1.)

Korisnicima bi trebale biti dostupne informacije o kvaliteti metodologija usklađenih s međunarodnim standardima. Izvješća o kvaliteti trenutačno su dostupna samo za nekoliko DZS-ovih statistika. Metodološke napomene uključene su u sva priopćenja i publikacije, premda su dosta sažeta i ne slijede standardiziranu formu.

DZS je uspostavio Bazu kvalitete (DBQI), koja je predstavljena SOT-u tijekom posjeta. DBQI postat će glavni alat za ocjenjivanje, dokumentiranje i izvještavanje o kvaliteti za DZS-ove statistike. Ta baza obuhvaća brojčane (indikatore kvalitete) i opisne informacije. Ona sadržava iscrpni popis informacija o kvaliteti temeljenih na dvije strukture Europskoga statističkog sustava (ESS) — Euro-SDMX strukturi metapodataka (ESMS) i ESS Strukturi standardnog izvještavanja o kvaliteti (ESQRS). Budući da sadržava sva polja iz obje strukture, može se koristiti (ako su unesene sve varijable) za generiranje izvješća o kvaliteti i metodologiji na temelju Jedinstvene integrirane strukture metapodataka (SIMS) ili bilo kojeg njezina podskupa. Baza kvalitete postupno se popunjava podacima iz različitih istraživanja, a manji broj standardnih izvješća o kvaliteti objavljen je na DZS-ovoj *web*-stranici. Izvješća sadržavaju podskupove varijabli iz DBQI, uključujući pravne osnove, klasifikacije, definicije, obuhvat, populaciju, uzoračke i neuzoračke pogreške, razinu neodaziva i imputiranja, pravodobnost, usporedivost i opterećenje izvještajnih jedinica.

SOT smatra da bi DBQI trebalo proširiti na sve DZS-ove statističke rezultate. (DZS planira postići potpuni obuhvat.) Predmetna izvješća o kvaliteti trebala bi pružati širok raspon informacija o kvaliteti i metodologiji u skladu s međunarodnim standardima, a korisnicima bi izvješća trebala biti dostupna na statističkim *web*-stranicama.

Radi unaprjeđivanja usklađenosti s KoP-om, SOT preporučuje sljedeće:

19. DZS treba objaviti izvješća o kvaliteti na svojoj *web*-stranici za sve svoje statističke proizvode; ta izvješća trebaju biti u skladu s međunarodnim standardima, a linkovi na izvješća trebaju se nalaziti na svim odgovarajućim statističkim stranicama. (Kodeks prakse europske statistike, indikatori 4.3., 15.6. i 15.7.)

4.2.5.3. Druge usluge za korisnike

DZS omogućuje pristup povjerljivim mikropodacima za znanstvene svrhe. To je uređeno Zakonom o službenoj statistici (članak 65.), a provodi se potpisivanjem posebnog ugovora

između DZS-a i ovlaštenoga znanstvenika ili znanstvene institucije. Trenutačno su moguća dva načina pristupa mikropodacima. Znanstvenici mogu koristiti sigurnu sobu u DZS-u u Zagrebu, ili im se podaci mogu poslati na zaštićenome mediju. U ovom drugom slučaju podaci su anonimizirani (pomoću softvera μ -ARGUS koji je razvila nizozemska statistika) radi zaštite od neovlaštenog objavljivanja. Znanstvenici imaju pristup skupovima podataka iz pet anketa o kućanstvima te iz nekoliko poslovnih istraživanja, a DZS planira znanstvenicima osigurati pristup mikropodacima iz Popisa stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine.

Znanstvenici su zadovoljni mogućnošću dobivanja pristupa mikropodacima iz istraživanja, ali su tijekom sastanka sa SOT-om izrazili i djelomično nezadovoljstvo nekim aspektima pruženih usluga. Smatraju da su metapodaci o skupovima podataka i varijablama nedovoljno detaljni i nedovoljno standardizirani. Također, izrazili su želju za udaljenim pristupom podacima: korisnici koji nisu iz Zagreba nalaze da je nezgodno putovati u glavni grad radi pristupa podacima u DZS-ovoj sigurnoj sobi. SOT smatra da treba poraditi na obje primjedbe. Menadžment DZS-a izvijestio je SOT da planira omogućiti pristup s udaljenog mjesta, nakon uspostavljanja i testiranja nužne sigurnosne infrastrukture.

Radi unaprjeđivanja usklađenosti s KoP-om, SOT preporučuje sljedeće:

20. DZS treba unaprijediti usluge prema ovlaštenim znanstvenicima osiguravanjem pristupa mikropodacima s udaljenog mjesta te osiguravanjem odgovarajuće standardizirane dokumentacije o skupovima podataka i varijablama. (Kodeks prakse europske statistike, indikatori 15.4. i 15.5.)

Konzultacije s korisnicima u Hrvatskoj provode se na različite formalne i neformalne načine. Glavni komunikacijski kanal je Statistički savjet iako su (ili bi trebale biti) njegove rasprave na visokoj stratezijskoj razini. Korisnici imaju mogućnost komentirati nacрте strategija i programa koji se objavljuju na DZS-ovoj *web*-stranici. Istraživanje zadovoljstva korisnika iz travnja 2015. koje je bilo unaprijeđena verzija istraživanja prvi put provedenoga u 2013., dalo je korisne povratne informacije i komentare širokog raspona korisnika. DZS namjerava ponavljati to istraživanje godišnjom dinamikom. Postoje različite radne grupe. Postoje i mnogi bilateralni kontakti s glavnim korisnicima te mnogi neformalni kontakti s povremenim korisnicima.

Korisničke grupe uspostavljaju se vrlo rijetko, na *ad hoc* bazi, poput grupe za metodologiju nacionalnih računa (ESA 2010). SOT vjeruje da bi DZS trebao korisničke grupe koristiti u većoj mjeri. Mogla bi se osnovati stalna korisnička vijeća, koja bi se sastajala jedanput do dvaput na

godinu, za glavna statistička područja. Ona bi se mogle baviti određenim statističkim područjima (poput ekonomskih statistika) ili okupljati određene kategorije korisnika (poput znanstvenika). U takve grupe mogli bi se uključiti glavni korisnici, među kojima bi mogli biti, ovisno o području, ministarstva, ekonomisti, novinari te reprezentativne organizacije. Takve grupe mogle bi posredovati u prikupljanju povratnih informacija o statističkim uslugama i proizvodima, uključujući i DZS-ovu *web*-stranicu, u informiranju korisnika putem izvješća o kvaliteti, metodologija i drugih metapodataka te u promoviranju tema za razmatranje. One bi mogle imati ulogu kod prikupljanja stavova o prijedlozima DZS-a za razmatranje tema proizašlih iz istraživanja zadovoljstva korisnika.

Radi unaprjeđivanja usklađenosti s KoP-om, SOT preporučuje sljedeće:

**21. DZS treba uspostaviti stalna korisnička vijeća za ključna statistička područja.
(Kodeks prakse europske statistike, indikator 11.1.)**

4.2.6. Opterećenost izvještajnih jedinica

Ovo poglavlje bavi se pitanjima djelatnosti prikupljanja podataka od poslovnih subjekata te mjerenjem i izvještavanjem o statističkoj opterećenosti izvještajnih jedinica.

4.2.6.1. Prikupljanje podataka

Strateški plan DZS-a za 2014. – 2016. identificirao je elektroničko prikupljanje podataka kao važnu metodu smanjivanja opterećenja poslovnih subjekata kao izvještajnih jedinica. Prednosti prikupljanja podataka iz poslovnih subjekata putem interneta povećana su djelatnost i kvaliteta podataka, skraćeno vrijeme provedbe istraživanja i smanjenje opterećenja izvještajnih jedinica. Iskustvo pokazuje da izvještajne jedinice preferiraju internetsko anketiranje uz pomoć računala (CAWI) u odnosu na papirne upitnike, čime se dodatno smanjuje osjećaj opterećenosti kod izvještajnih jedinica.

DZS je znatno napredovao u korištenju CAWI za poslovna istraživanja: poslovni subjekti sve više pružaju podatke putem online-aplikacija dostupnih na DZS-ovoj *web*-stranici. Trenutačno se CAWI koristi za 19 istraživanja, a taj se broj povećava u skladu s raspoloživim resursima. Zbog znatnih prednosti internetskog prikupljanja podataka u poslovnim istraživanjima, SOT smatra da internetsko prikupljanje podataka treba proširiti na što više poslovnih istraživanja.

Radi unaprjeđivanja usklađenosti s KoP-om, SOT preporučuje sljedeće:

22. DZS treba proširiti prikupljanje podataka putem elektroničkih upitnika na sva poslovna istraživanja za koja je to moguće učiniti. (Kodeks prakse europske statistike, načela 9. i 10.)

4.2.6.2. Praćenje opterećenosti izvještajnih jedinica

Nekoliko aktivnosti DZS-a odnosi se na smanjivanje opterećenosti izvještajnih jedinica kod popunjavanja upitnika. Korištenje administrativnih izvora podataka povećano je tijekom nekoliko proteklih godina, a u idućim će godinama i dalje rasti. Internetsko prikupljanje podataka se širi (Poglavlje 4.2.6.1), a planira se i uspostavljanje registra uzoraka zbog smanjivanja opterećenosti i pravednijeg rasprostiranja opterećenosti na sve poslovne subjekte pa se u tom smislu provode i neka testiranja upitnika.

Međutim, cjelokupni učinak tih mjera na izvještajne jedinice nije poznat jer se opterećenost ne mjeri i ne prati na sustavan način.

Trenutačno se opterećenost mjeri samo u nekim istraživanjima. To se radi uključivanjem pitanja o vremenu utrošenome na popunjavanje upitnika, uključujući i vrijeme utrošeno na prikupljanje traženih informacija iz poslovne dokumentacije. Računaju se prosječne vrijednosti (koristeći više medijan nego prosjek, jer bi povremene ekstremne vrijednosti mogle utjecati na procjene) koje analiziraju osobe koje provode istraživanje, no ne izvještava se o opterećenosti. SOT smatra da bi DZS trebao procjenjivati opterećenost izvještajnih jedinica za sva statistička istraživanja te da bi detaljne procjene trebao objavljivati na svojoj *web*-stranici.

Radi unaprjeđivanja usklađenosti s KoP-om, SOT preporučuje sljedeće:

23. DZS treba sustavno mjeriti opterećenje izvještajnih jedinica u svim istraživanjima te izvještavati o trendovima na godišnjoj razini. (Kodeks prakse europske statistike, načelo 9.)

4.3. Stajališta Državnog zavoda za statistiku različita od ocjene stručnih ocjenjivača

DZS nema stajališta koja se razlikuju od nalaza SOT-a.

ANEKS A: PROGRAM POSJETA

DRŽAVNI ZAVOD ZA STATISTIKU

DNEVNI RED

Stručno ocjenjivački posjet Zagrebu (11. – 15. svibnja, 2015.)

Vrijeme	Program	Sudionici
Dan 1. – Ponedjeljak, 11. svibnja 2015.		
09.00 – 10.15	1 SOT-ova završna priprema za posjet	SOT
10.15 – 10.30	Stanka za kavu	
10.30 – 11.45	2 Pripremni sastanak s koordinacijskim timom DZS-a te mogućim drugim nacionalnim sudionicima u posjetu radi razmatranja praktičnih aspekata posjeta	DZS tim
11.45 – 12.15	3 Dobrodošlica i uvod u program, organizacijska pitanja	CBS PR TEAM
12.15 – 13.00	Ručak	
13.00 – 13:45	4 Sjednica s općim informacijama i s opisom organizacije nacionalnog sustava službene statistike (tijela, podjela odgovornosti, odnosi među tijelima)	<i>Uvodna prezentacija – Hrvatski statistički sustav</i> DZS tim, Andrea Galić Nagyszombaty
13.45 – 15.15	5 Zakon o službenoj statistici i drugi zakonski akti (KoP načela 1. i 2.)	DZS tim, Nada Pejić, Maja Pekeč, Zrinka Pavlović
15.15 – 15.30	Stanka za kavu	
15.30 – 16.30	6 Koordinacijska uloga DZS-a	DZS tim, Andrea Galić Nagyszombaty, Maja Pekeč, Nada Pejić, Maja Ledić Blažević
16.30 – 17.30	7 Suradnja	DZS tim, Zrinka Pavlović, Mario Gavrić, Maja Pekeč, Dubravko Škrlec, Mario Vlajčević, Marianne Iđaković, Nevena Jerak Muravec, Dejan Božić, Milenka Primorac Čačić, Mira Šimanović, Suzana Čajkušić
Dan 2. – Utorak, 12. svibnja 2015.		
09.00 – 10.30	8 Sastanak s glavnim korisnicima – ministarstvima i drugim javnim/privatnim institucijama (uključujući i HNB kao korisnika)	DZS tim, Maja Pekeč Ministarstvo poljoprivrede – Jasna Putar, Ministarstvo rada i mirovinskog sustava – Sanja Crnković Pozaić, Ministarstvo vanjskih poslova i EU poslova – Tatjana Vinković, Ministarstvo

			financija – Mladen Duliba, Željka Papež, Dinko Pavuna, Svjetska banka – Sanja Madžarević Šujster, Agencija za zaštitu okoliša – Bernarda Rožman, Zagrebačka banka – Hrvoje Dolenc, Raiffeisen banka – Zrinka Živković-Matijević, Tomislava Ujević, Hrvatska narodna banka – Vedran Šošić
10.30 – 10.45		Stanka za kavu	
10.45 – 12.15	9	Sastanak s drugim nositeljima službene statistike	DZS tim, Andrea Galić Nagyszombaty Hrvatsko zavod za javno zdravstvo – Tomislav Benjak, Tanja Ćorić, Ministarstvo financija – Mladen Duliba, Željka Papež, Ministarstvo poljoprivrede / Uprava za ribarstvo – Damir Grgić, Vedran Kolarić
12.15 – 13.15		Ručak	
13.15 – 14.45	10	Sastanak sa Statističkim savjetom	DZS tim, Statistički savjet – Anto Bajo, Jasna Belošević-Matić, Zrinka Debeljak, Mladen Duliba, Igor Jemrić, Emil Kuhtić, Mirjana Rađenović, Blaženka Sečkar, Dario Runtić, Franka Vojnović, Boris Feis
14.45 – 15.00		Prezentacija baze kvalitete	DZS tim, Mario Gavrić, Maja Ledić Blažević
15.00 – 17.00	11	Programiranje, planiranje i resursi, uključujući edukaciju (KoP načela 3., 9. i 10.)	DZS tim, Tihana Cukina, Dubravka Rogić-Hadžalić, Nada Pejić, Andrea Galić Nagyszombaty, Mario Gavrić, Maja Ledić Blažević, Zrinka Pavlović, Mario Vlajčević
Dan 3. – Srijeda, 13. svibnja 2015.			
08.45 – 10.15	12	Diseminacija, uključujući konzultacije s korisnicima (KoP načela 6., 11. i 15.)	DZS tim, Maja Pekeč, Maja Ledić Blažević, Andrea Galić Nagyszombaty, Nada Pejić, Mario Gavrić, Dubravka Rogić-Hadžalić, Milenka Primorac Čačić, Mario Vlajčević; Snježana Varga, Predrag Cvjetičanin, Suzana Čajkušić, Blaženka Vukelić
10.15 – 10.30		Stanka za kavu	
10.30 – 11.30	13	Sastanak s glavnim korisnicima – mediji	DZS tim, Maja Pekeč Večernji list – Ljubica Gatarić, Slobodna Dalmacija – Frenki Laušić, Novi list – Branko Podgornik, Privredni vjesnik – Igor Vukić

11.30 – 12.30	14	Sastanak s glavnim korisnicima – znanstvena zajednica	DZS tim, Maja Pekeč Ekonomski fakultet – Ksenija Dumičić, Marin Strmota, Ekonomski institut – Andrea Mervar, Hrvatski zavod za zapošljavanje i Pravni fakultet – Teo Matković, Zavod za javne financije – Ivica Urban, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – Nenad Pokos, Ivo Turk
12.30 – 14.00		Službeni ručak	
14.00 – 15.30	15	Sastanak s mladim zaposlenicima	Gordana Bogdanović, Maja Dozet, Dario Legčević, Ana-Marija Kolić, Zrinka Lokas, Ana Lekić, Iva Zadravec
15.30 – 15.45		Stanka za kavu	
15.45 – 17.15	16	Sastanak s glavnim davateljima podataka/izvještajnim jedinicama	DZS tim, Zrinka Pavlović, Suzana Čajkušić, Dubravka Rogić-Hadžalić, Milenka Primorac Čačić, FINA – Branka Viduka, Ministarstvo poljoprivrede – Jasenka Halapija Vujatović, Ministarstvo financija – Porezna uprava – Gordana Marić, Dubravka Medoš, LEDO Hrvatska – Saša Koščević, Hrvatska udruga poslodavaca – Emil Kuhtić; Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje – Damir Salar
Dan 4. – Četvrtak, 14. svibnja 2015.			
09.00 – 10.30	17	Povjerljivost (KoP načelo 5)	DZS tim, Ana Beljan Šćuric, Maja Pekeč, Nada Pejić, Dubravko Škrlec, Dario Legčević, Dubravka Rogić-Hadžalić, Milenka Primorac Čačić, Mario Vlajčević; Snježana Varga i Predrag Cvjetičanin, Maja Ledić Blažević, Mario Gavrić
10.30 – 10.45		Stanka za kavu	
10.45 – 11.45	18	Točnost, pouzdanost, pravodobnost, preciznost, dosljednost i povjerljivost (KoP načela 12. – 14.)	<i>Prezentacija Sustava za upravljanje kvalitetom DZS-a</i> DZS tim, Mario Gavrić, Ljiljana Ostroški, Dubravka Rogić-Hadžalić, Mario Vlajčević, Maja Ledić Blažević; Ljiljana Ostroški, Maja Pekeč, Blaženka Vukelić, Milenka Primorac Čačić
11.45 – 12.15		Prezentacija ISIS-a	DZS tim, Maja Ledić Blažević, Mario Gavrić
12.15 – 13.15		Ručak	

13.15 – 14.00	19	Kvaliteta (organizacijska struktura, alati, praćenje, primjena upravljanja kvalitetom, rasprava) (KoP načelo 4.)	<i>Prezentacija razvoja Sustava za upravljanje kvalitetom DZS-a</i> DZS tim, Mario Gavrić, Ljiljana Ostroški, Dubravka Rogić-Hadžalić, Mario Vljajčević, Maja Ledić Blažević; Milenka Primorac Čačić
14.00 – 15.00	20	Metodologija, prikupljanje podataka, obrada podataka i administrativni izvori podataka (KoP načela (2.), 7. i 8.)	DZS tim, Mario Gavrić, Nada Pejić, Bojan Kosalec, Zrinka Pavlović, Stjepan Boroš, Milenka Primorac Čačić, Dubravko Škrlec, Dubravka Rogić-Hadžalić, Mario Vljajčević, Tihana Cukina, Damir Plesac, Suzana Čajkušić, Maja Ledić Blažević, Mladen Krulik, Ljiljana Ostroški, Ana Beljan Šćuric
15.00 – 15.15		Stanka za kavu	
15.15 – 17.00	21	Metodologija, prikupljanje podataka, obrada podataka i administrativni izvori podataka (KoP načela (2.), 7. i 8.) – nastavak	DZS tim, Mario Gavrić, Nada Pejić, Bojan Kosalec, Zrinka Pavlović, Stjepan Boroš, Milenka Primorac Čačić, Dubravko Škrlec, Dubravka Rogić-Hadžalić, Mario Vljajčević, Tihana Cukina, Damir Plesac, Suzana Čajkušić, Maja Ledić Blažević, Mladen Krulik, Ljiljana Ostroški, Ana Beljan Šćuric
Dan 5. – Petak, 15. svibnja 2015.			
08.30 – 10.00	22	SOT – diskusija	SOT
10.00 – 10.15		Stanka za kavu	
10.15 – 11.00	23	Objašnjenja, ostala ili dodatna pitanja i važna područja	DZS tim
11.00 – 13.00		SOT – diskusija / Ručak	
13.00 – 15.00	24	Sastanak s menadžmentom DZS-a: zaključci i preporuke	DZS tim, Suzana Čajkušić, Maja Pekeč, Dubravka Rogić-Hadžalić, Irena Malec, Nada Pejić, Milenka Primorac Čačić, Dubravko Škrlec, Andrea Galić Nagyszombaty, Mario Gavrić; Zrinka Pavlović

Prilog B

PREPORUKE

KOMISIJA

PREPORUKA KOMISIJE

od 23. lipnja 2009.

o referentnim metapodacima za Europski statistički sustav

(Tekst sa EEA važnosti)

(2009/498/EC)

KOMISIJA EUROPSKIH ZAJEDNICA,

Uzimajući u obzir Ugovor o osnivanju
Europske zajednice, a posebno njegov
članak 211,

Budući da:

- (1) U Kodeksu prakse europske statistike⁽⁸¹⁾, namijenjenom nacionalnim statističkim tijelima i statističkim tijelima Zajednice, ima 15 načela povezanih s institucionalnim okruženjem, statističkom obradom i statističkim proizvodima.
- (2) Načelo 15 Kodeksa prakse europske statistike bavi se dostupnošću i jasnoćom europske statistike, ističući da se prateći metapodaci trebaju dokumentirati prema standardiziranom sustavu metapodataka.

(3) Referentni metapodaci sastavni su dio sustava metapodataka svakog statističkog tijela.

(4) Usvajanjem Kodeksa prakse europske statistike, nacionalna statistička tijela i statistička tijela Zajednice obvezali su se da će stremiti prema statistici visoke kvalitete koja također zahtijeva transparentnije i usklađenije izvještavanje o kvaliteti podataka.

(5) U okviru inicijative SDMX-a o zajedničkom tehničkom i statističkom standardu za razmjenu i dijeljenje podataka i metapodataka, koju su pokrenule Banka za međunarodne namire, Europska središnja banka, statističko tijelo Zajednice (Eurostat), Međunarodni monetarni fond, Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj, Ujedinjeni narodi i Svjetska banka, postavljene su sadržajno orijentirane smjernice za SDMX koje podupiru stvaranje i provedbu usklađenih referentnih metapodataka u

⁸¹ Preporuka Komisije od 25. svibnja 2005. o neovisnosti, integritetu i odgovornosti nacionalnih i Zajednice statističkih tijela, COM (2005) 217 konačna.

Europskom statističkom sustavu.

(6) Značajna povećanja učinkovitosti mogu se postići kad se referentni metapodaci proizvode na osnovi usklađenog popisa statističkih pojmova unutar Europskog statističkog sustava, dok se u isto vrijeme dopušta nacionalnim statističkim tijelima i statističkim tijelima Zajednice da po potrebi dodaju i više statističkih pojmova u pojedinim statističkim područjima.

(7) Uredba (EZ) br. 223/2009 Europskog parlamenta i Vijeća od 11. ožujka 2009. o europskoj statistici ⁽⁸²⁾ osigurava referentni okvir za ovu preporuku.

OVIM PREPORUČUJE DRŽAVAMA ČLANICAMA:

1. Nacionalna statistička tijela se pozivaju na primjenu statističkih pojmova i potpojмова navedenih u Prilogu kad se referentni metapodaci pripremaju u različitim statističkim područjima i kad se referentni metapodaci izmjenjuju unutar Europskog statističkog sustava ili šire.

⁸²OJ L 87, 31.3.2009, p. 164.

2. Nacionalna statistička tijela trebaju dodati statističke pojmove u ranije navedeni popis pojmova i potpojmovi ako je to nužno za pojedina statistička područja.

3. Nacionalna statistička pozivaju se da redovito obavještavaju Komisiju (Eurostat) o primjenama pojmova i potpojmovi navedenih u Prilogu.

U Bruxellesu, 23. lipnja, 2009.

Za Komisiju
Joaquín ALMUNIA
Član Komisije

Popis statističkih pojmova i potpojmovi (uključujući i definicije pojmova i potpojmovi)

Broj	Pojmovi	Potpojmovi	Opis
1.	Kontakt		Osobe ili organizacije za kontakt zadužene za podatke ili metapodatke, uključujući informacije o tome kako do njih doći.
1.1.		Organizacija za kontakt	Naziv organizacije kontaktnih osoba zaduženih za podatke ili metapodatke.
1.2.		Jedinica za kontakt unutar organizacije	Jedinica unutar organizacije kojoj se korisnici mogu obratiti.
1.3.		Ime osobe za kontakt	Ime osobe za kontakt o podacima ili metapodacima.
1.4.		Funkcija osobe	Područje tehničke odgovornosti osobe, kao npr. metodologija, upravljanje bazama podataka ili diseminacija.
1.5.		Poštanska adresa	Poštanska adresa kontakata za podatke ili metapodatke.
1.6.		Adresa elektroničke pošte	Adresa elektroničke pošte kontakata za podatke ili metapodatke.
1.7.		Broj telefona	Broj telefona kontakata za podatke ili metapodatke.
1.8.		Broj telefaksa	Broj telefaksa kontakata za podatke ili metapodatke.
2.	Vrijeme ažuriranja metapodataka		Datum spremanja ili promjene elementa metapodataka u bazu.
2.1.		Posljednja ovjera metapodataka	Datum posljednje ovjere metapodataka od strane upravitelja područja statistike kao potvrda da su objavljeni metapodaci još važeći iako sadržaj nije bio dopunjavan.
2.2.		Posljednja objava metapodataka	Datum posljednje diseminacije podataka.
2.3.		Posljednja promjena metapodataka	Datum posljednje promjene sadržaja metapodataka.
3.	Statistička prezentacija		
3.1.		Opis podataka	Glavne karakteristike skupa podataka opisane na jednostavan i razumljiv način, koji se odnose se na diseminirane podatke i indikatore.
3.2.		Sustav klasifikacija	Raspored ili podjela objekata na skupine prema njihovim zajedničkim karakteristikama.
3.3.		Pokrivenost sektora	Glavni ekonomski ili drugi sektori koje statistika pokriva.
3.4.		Statistički pojmovi i definicije	Statističke karakteristike statističkih promatranja.
3.5.		Statistička jedinica	Jedinica za koju se traže informacije i za koju se konačno proizvodi statistika.
3.6.		Statistička populacija	Ukupno članstvo, populacija ili univerzum u određenoj kategoriji ljudi, objekata ili događaja.

Broj	Pojmovi	Potpjmovi	Opis
3.7.		Referentno područje	Država ili zemljopisno područje na koje se izmjerena statistička pojava odnosi.
3.8.		Vremensko pokrivanje	Duljina razdoblja za koje su podaci dostupni.
3.9.		Bazno razdoblje	Razdoblje koje se koristi kao baza za indekse ili na koje se odnosi konstantna serija.
4.	Jedinica mjere		Jedinica u kojoj su podaci izmjereni.
5.	Referentno razdoblje		Razdoblje ili točka u vremenu na koje se izmjerena promatranja odnose.
6.	Ovlaštenje institucije		Skup pravila ili drugih formalnih uputa koji određuju odgovornost i nadležnost organizacije za prikupljanje, obradu i diseminaciju statistike.
6.1.		Pravni propisi i drugi ugovori	Pravni propisi i drugi formalni i neformalni ugovori koji određuju odgovornost i nadležnost tijela za prikupljanje, obradu i diseminaciju statistike.
6.2.		Razmjena podataka	Dogovori ili postupci za razmjenu podataka ili koordinaciju između proizvođača podataka.
7.	Povjerljivost		Svojstvo podataka koje pokazuje do koje mjere će njihovo neodobreno otkrivanje biti kažnjivo ili štetno za interese izvora ili drugih uključenih strana.
7.1.		Povjerljivost – pravila	Zakonske mjere ili drugi formalni postupci koji sprečavaju neodobreno otkrivanje podataka koji izravno ili neizravno identificiraju osobu ili gospodarski subjekt.
7.2.		Povjerljivost – postupanje s podacima	Pravila koja se primjenjuju za postupanje s podacima kako bi se osigurala statistička povjerljivost i spriječilo neodobreno otkrivanje.
8.	Pravila objavljivanja		Pravila diseminacije statističkih podataka zainteresiranim stranama.
8.1.		Kalendar objavljivanja	Raspored objave statističkih podataka.
8.2.		Pristup kalendaru objavljivanja	Pristup informacijama u kalendaru objavljivanja.
8.3.		Pristup korisnika	Pravila objavljivanja podataka korisnicima, opseg diseminacije (npr. za javnost, za odabrane korisnike), kako se korisnici obavješćuju o objavi podataka te je li diseminacija statističkih podataka dostupna svim korisnicima.
9.	Učestalost diseminacije		Vremenski interval između objavljivanja statistike u zadanom razdoblju.
10.	Format diseminacije		Mediji na kojima se podaci i metapodaci diseminiraju.
10.1.		Priopćenja	Redovna i ad-hoc priopćenja povezana s podacima.
10.2.		Publikacije	Redovne i ad-hoc publikacije u kojima su podaci javno dostupni.

Broj	Pojmovi	Potpjmovi	Opis
10.3.		Internetske baze podataka	Informacija o internetskim bazama podataka u kojima se može pristupiti diseminiranim podacima.
10.4.		Pristup mikropodacima	Informacija o tome jesu li i mikropodaci diseminirani.
10.5.		Ostalo	Napomene o ostalim najvažnijim oblicima diseminacije podataka.
11.	Dostupnost dokumentacije		
11.1.		Dokumentacija o metodologiji	Opisni tekst i napomene o dostupnoj metodološkoj dokumentaciji
11.2.		Dokumentacija o kvaliteti	Dokumentacija o postupcima koji se primjenjuju kod upravljanja kvalitetom i procjene kvalitete.
12.	Upravljanje kvalitetom		Postojeći sustavi i okviri unutar organizacije za upravljanje kvalitetom statističkih proizvoda i procesa.
12.1.		Osiguranje kvalitete	Sve provedene sustavne aktivnosti kojima se dokazuje pouzdanost da će procesi ispuniti sve zahtjeve za statističkim rezultatima.
12.2.		Procjena kvalitete	Ukupna procjena kvalitete podataka, zasnovana na standardnim kriterijima kvalitete.
13.	Relevantnost		Stupanj do kojeg statističke informacije zadovoljavaju sadašnje i buduće potrebe korisnika.
13.1.		Korisnički zahtjevi	Opis korisnika i njihovih zahtjeva u vezi statističkih podataka.
13.2.		Zadovoljstvo korisnika	Mjere za određivanje zadovoljstva korisnika.
13.3.		Potpunost	Stupanj do kojeg su svi traženi statistički pokazatelji dostupni.
14.	Preciznost i pouzdanost		Preciznost: udaljenost izračuna ili procjena od točnih ili pravih vrijednosti koje statistika mjeri. Pouzdanost: udaljenost početne procijenjene vrijednosti od konačne procijenjene vrijednosti.
14.1.		Ukupna preciznost	Procjena preciznosti, povezana s određenim skupom podataka ili domenom, koja objedinjuje razne komponente.
14.2.		Uzoračka pogreška	Onaj dio razlike između vrijednosti iz populacije i procjene izvedene iz slučajnog uzroka, koji nastaje zato što je nabrojen samo podskup populacije.
14.3.		Neuzoračka pogreška	Pogreška u procjenama koja ne može biti povezana s fluktuacijama u uzorku.
15.	Pravovremenost i točnost		
15.1.		Pravovremenost	Vrijeme proteklo između dostupnosti podataka i događaja ili pojave koje podaci opisuju.
15.2.		Točnost	Vremenski razmak između stvarne objave podataka i ciljanog datuma isporuke.

Broj	Pojmovi	Potpjmovi	Opis
16.	Usporedivost		Mjera utjecaja razlika u primijenjenim statističkim pojmovima, alatima za mjerenje i postupcima kojima se statistika uspoređuje po zemljopisnim područjima i kroz vrijeme.
16.1.		Zemljopisna usporedivost	U kojoj mjeri su statistike usporedive prema zemljopisnim područjima.
16.2.		Vremenska usporedivost	U kojoj mjeri su statistike usporedive ili usklađene kroz vrijeme.
17.	Usklađenost		Primjerenost statistike za pouzdano kombiniranje na različite načine i za razne korisnike.
17.1.		Usklađenost među područjima	Stupanj usklađenosti statistike sa drugim izvorima podataka ili područjima statistike.
17.2.		Interna usklađenost	Stupanj dosljednosti statistike unutar zadanog skupa podataka.
18.	Trošak i opterećenje		Trošak povezan s prikupljanjem i proizvodnjom statističkih proizvoda i opterećenje ispitanika.
19.	Revizija podataka		Svaka javno objavljena promjena statističkih rezultata.
19.1.		Pravila revizije podataka	Pravila usmjerena na osiguranje transparentnosti diseminiranih podataka, kojima se preliminarni podaci kompiliraju i kasnije revidiraju.
19.2.		Praksa revizije podataka	Informacija o praksi revizije podataka.
20.	Statistička obrada		
20.1.		Izvorni podaci	Karakteristike i komponente sirovih statističkih podataka korištenih za pripremu statističkih agregata.
20.2.		Učestalost prikupljanja podataka	Učestalost prikupljanja izvornih podataka.
20.3.		Prikupljanje podataka	Sustavni proces prikupljanja podataka za službenu statistiku.
20.4.		Provjera podataka	Proces nadzora rezultata kompilacije podataka i osiguravanje kvalitete statističkih rezultata.
20.5.		Kompilacija podataka	Operacije izvedene nad podacima za izvođenje novih informacija prema zadanom skupu pravila.
20.6.		Prilagodba	Skup postupaka koji se primjenjuju za izmjene statističkih podataka kako bi zadovoljili nacionalne ili međunarodne standarde ili se odnose na razlike u kvaliteti podataka kod kompilacije posebnih skupova podataka.
21.	Komentar		Dodatni opisni tekst koji može biti priložen uz podatke ili metapodatke.

Prilog C

*Joint development of DSDs for National Accounts
between ECB, Eurostat and OECD*

Invitation for participation in the pilot review

November 2012

Project Steering Group

ECB:

Andreas Hake, Head of Division/Statistical Information Services (S/SIS)

Tjeerd Jellema, Head of Section/Sector Accounts and Fiscal Statistics (S/MAC/SAFS)

Eurostat:

August Götzfried, Head of Unit/Management of statistical data and metadata

Silke Stapel, Head of Unit/National accounts and regional accounts – production. Balance of payments

OECD:

Peter van de Ven, Head of National Accounts Division/STD

David Barraclough, Head of IT/STD

Project Coordination (Eurostat):

Daniel Suranyi, Project Officer/Management of statistical data and metadata

Contact:

Estat-SDMX@ec-europa.eu

Invitation for participation

The Steering Group for SDMX implementation in National Accounts is pleased to inform you of the progress that has been made in relation to the implementation of common data structures for National Accounts, based on the latest international guidelines in National Accounts (SNA 2008 / ESA 2010). This letter is sent to you, as member of one of the various working groups involved in national accounts and/or of various working groups involved in data exchange and SDMX implementation (see Annex 1).

We would like to inform you on the objectives of the SDMX implementation in National Accounts and seek expressions of interest from countries and international organisations to participate in pilot exercises that will take place over the coming months (up to the second quarter of 2013).

National statistical authorities exchange statistics with many international organisations. Reporting formats and data structures may vary from one international organisation to another. In order to harmonise those formats and structures, the European Central Bank (ECB), Eurostat, and the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) were mandated to jointly develop an international data exchange framework for National Accounts using the Statistical Data and Metadata eXchange (SDMX) standards⁸³. The work is conducted under the auspices of the Steering Group for SDMX implementation in National Accounts, which has been established by the SDMX Sponsors⁸⁴.

The Steering Group is pleased to report that by now the development of the so-called DSD Matrix as the first major deliverable of the SDMX reporting framework has been completed. This will be the basis for defining Data Structure Definitions (DSDs) for National Accounts following SNA 2008 / ESA 2010.

The National Accounts DSD Matrix provides the concepts and associated code lists for the SDMX exchange (transmission) of data, namely by national agencies to international organisations (IOs), between IOs, as well as dissemination to the public. In addition, these standards will be the basis for a common exchange structure and format, simplify the process of mapping data from internal production systems of national agencies to the reporting requirements of IOs, and facilitate international data sharing. The DSD Matrix is used as a proof of concept for the reporting framework, mapping the concepts and code lists to the various known transmission tables.

⁸³ Statistical Data and Metadata eXchange, <http://www.sdmx.org>

⁸⁴ Bank for International Settlements, European Central Bank, Eurostat, International Monetary Fund, Organisation for Economic Co-operation and Development, United Nations, World Bank

The Steering Group is now inviting countries and IOs that have not been actively involved up to now, to participate in a review of its work. This review will be done in two phases.

The first phase ("content review") will take place from mid-December 2012 until end-February 2013 and your views are welcome on the following:

- the approach adopted for the development of the coding structure including providing feedback on possible adjustments necessary;
- the guidance provided to countries;

During the second phase ("technical review") in Q2/2013 the various information technology (IT) aspects required for a seamless implementation of SDMX data exchanges will be tested.

For each of the project phases national or international experts will be able to participate in an active or passive way. In the first case the participant will be able to provide feedback following a pilot questionnaire prepared by the Steering Group. The feedback will be taken on board for the further work on SDMX implementation in National Accounts. In the latter case the package will be given to the participant for information.

The content review package will include:

- an Excel file with the National Accounts DSD Matrix showing the envisaged data structures, concepts and code lists and the mapping of those concepts and code lists to known transmission tables;
- guidelines on how to use the concepts and code lists for encoding data files;
- a content review questionnaire (for active participants)

More details can also be found in Annex 2.

Please note that members of several working groups may receive this invitation several times. Since coordination of the pilot exercises is ensured through the Steering Group, members are invited to reply only once.

Please clearly indicate in your response whether you wish to be actively involved in the pilot. Please also include the name of the person(s) to whom the package should be transmitted.

The Steering group for SDMX implementation in National Accounts would be glad to receive your reply not later than 30 November 2012. Please send your reply to the project co-ordinator, Daniel Suranyi

(Daniel.Suranyi@ec.europa.eu), with the three National Accounts representatives in the Steering Group in copy.

Tjeerd Jellama
Sector Accounts and Fiscal
Statistics Section

European Central Bank

Tjeerd.Jellema@ecb.europa.eu

Dr. Silke Stapel
National accounts and regional
accounts – production. Balance of
payments

Eurostat

Silke.Stapel@ec.europa.eu

Peter van de Ven
National Accounts Division

OECD

Peter.vandeVen@oecd.org

Annexes

Annex 1 – List of Recipients

- Through the Steering Group
 - The SDMX Sponsors group
 - The SDMX Secretariat
 - The SDMX technical and statistical working groups
- Through the ECB
 - ESCB Working Group on Euro Area Accounts (WG EAA)
 - ESCB Working Group on Government Finance Statistics
 - ESCB Working Group on General Economic Statistics
 - ESCB Working Group on Statistical Information Management (WG SIM)
 - Statistical Committee, European System of Central Banks
- Through Eurostat
 - ESS Directors of Macro Economic Statistics (DMES)
 - ESS Directors of Methodology (DIME)
 - ESS Information technologies Directors Group (ITDG)
 - ESS Working Group for National Accounts (NAWG)
- Through the OECD
 - OECD Working Party on National Accounts (WPNA)
 - OECD Working Party on Financial Statistics (WGFS)

Please note that members of several working groups may receive this invitation several times. Since coordination of the pilot exercises is ensured through the Steering Group, members are invited to reply only once.

Annex 2 – Project Description and Pilot Planning

See separate document *SDMX-NA_PilotDescription_Final.pdf*.

Prilog D

Istraživanje za doktorski rad: Diskurzivna analiza ideologije europske statističke harmonizacije

Autorica rada, istraživačica i voditeljica projekta: Nevena Jerak Muravec

Mentor istraživanja: Vjekoslav Afrić

Zagreb, studeni, 2014.

Izjava o anonimnosti kazivača

Ovom izjavom o anonimnosti kazivača jamčim da će bilo kakve informacije o identitetu kazivača biti uklonjene iz izvještaja i neće se javno iznositi; odgovori kazivača biti će fizički odvojeni od podataka koji se odnose na njihov identitet. Neću otkriti identitet sudionika istraživanja, niti u pisanim, nit u usmenim izvještajima, također, ni u formalnim/neformalnim raspravama pred drugim osobama. Neću navoditi podatke koji bi identificirali kazivače.

Nevena Jerak Muravec

Izjava o povjerljivosti podataka

Ovom izjavom o povjerljivosti podataka jamčim da će svi prikupljeni podaci biti korišteni isključivo u znanstvene svrhe. Obzirom na prirodu ovog istraživanja - kvalitativno istraživanje u kojem se koristi uzorak intenziteta i metoda intervjua – jamčim zaštitu kazivača i povjerljivost podataka kroz onemogućavanje povezivanja njihova identiteta i informacija koje je kazivač unio u istraživački proces.

Nevena Jerak Muravec

ŽIVOTOPIS DOKTORANDA

Nevena Jerak Muravec

2. srpnja, 1983., Zadar

Bolnička cesta 95, Zagreb

00385 98 176 0302

nevena.jerak@gmail.com

- Trenutno pohađa međusveučilišni poslijediplomski doktorski studij sociologije na Odsjeku za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Diplomski studij Ekonomije završava 2006. godine na Ekonomskom fakultetu Sveučilišta u Splitu.
- Od 2007. zaposlena je u Sektoru informatičkih tehnologija Državnog zavoda za statistiku u Odjelu razvoja informatičkih sustava. 2014. godine je promovirana u višu informatičku savjetnicu – projektanticu. Radi na razvoju informacijskih sustava, harmonizaciji i standardizaciji poslovnih i informacijskih procesa s Eurostatom i sa bazama podataka u MS SQL Serveru.
- U razdoblju od 2009-2012. radi kao asistent na kolegiju *Računovodstveno informacijski sustavi* pri Sveučilišnom centru za stručne studije Split.
- Objavila je nekoliko znanstvenih radova (samostalno ili u koautorstvu) od kojih su za područje disertacije značajniji sljedeći:
 - Jerak Muravec, N. (2016). Kritička analiza ideoloških diskursa u procesu europske statističke harmonizacije – slučaj Hrvatske. *Revija za sociologiju* (rad u postupku objavljivanja)
 - Jerak Muravec, N., Poljićak Sušec, M., Jerak, D. (2016). The institutionalization of European Statistical Harmonization from the Perspective of the Network Society: The Role of Croatia in the European Statistical System. *Hrvatska komparativna javna uprava: časopis za teoriju i praksu javne uprave*, 16(4), 867-887.
 - Poljićak Sušec, M., Jerak Muravec, N., Stančić, H. (2014). Statistical Literacy as an Aspect of Media Literacy. *Medijska istraživanja*, 20(2), 131-155.
 - Jerak, N. (2013). Upravljanje znanjem u DZS-u. *Učenje za poduzetništvo*, 3(1), 83-91.
- Sudjelovala je na više znanstvenih konferencija od kojih su za područje disertacije značajnije sljedeće:
 - *PUBMET 2016; Scholarly Publishing in the Context of Open Science*; 2016. sa priopćenjem 'Prerequisites for Government and Academia Collaboration; How to make statistical data more accessible to the scientific community'
 - *Towards a European Society? Boundaries, Borders, Barriers*; 2014. sa priopćenjem 'Discourse of Standardization in the Interaction of Central Bureau of Statistics and Eurostat'
 - *Media Literacy in Digital Age*; 2014. sa priopćenjem 'Statistical Literacy as an Aspect of Media Literacy'
 - *International Conference on Entrepreneurial Learning 2013 – ICEL3*; 2013. sa priopćenjem 'Knowledge Management in CBS Croatia'
 - *Research Advancement for Sustainable Society*; 2007. sa priopćenjem 'Globalization and Ethic Responsibility'